مختصر حال انتقال مصنف این کتاب قرۃ عاجز محمد عبد الرحمن شاکر غفر لہما اللہ الوہاب

صاحب فضل و کرامت جامع شرع و طریقت متمسک بملت محمدیہ سجادہ نشین طریقہ قادریہ نقشبندیہ شیخ صوری معنوی حاجی حکیم محمد عبد العلیم ٹپی نصر اللہ خانی صاحب احمدی خیشگی خورجوی جو ایک زمانہ دراز سے بعد سفر حج و زیارت مدینہ منورہ کے اپنے وطن مالوف مین تعلیم اتباع شریعت و بیعت سلسلۂ طریقت کا افاضہ فرماتے تھے اور نزدیک و دور کے ہزارون آدمی اونکے ارشاد و ہدایت سے فیض ظاہری باطنی پاتے تھے جود و سخاوت اونکی عالم مین مشہور ہی حسن خلق اونکا صفحۂ روزگار پر مسطور ہی جب زمانہ وصال شاہد وحدت کا قریب آیا تو بنظر عموم افادہ طالبین بعد نظر ثانی کے اکثر نسخ مجربہ کو اس کتاب مین بڑھایا اور بکمال شوق واسطے دوبارہ چھاپنے اسکے عاجز کو فرمایا ہنوز یہ کتاب پوری چھپنے نہین پائی کہ دفعۃً خبر وحشت اثر آئی کہ جناب ممدوح نے بعارضہ اسہال اول وقت ظہر کے بروز سہ شنبہ ۲ محرم ۱۳۰۹ ہجری کو ذوق و شوق وصال الٰہی مین کلمۂ شہادت پڑھتے ہوے عالم آخرت کیطرف رحلت فرمائی افسوس کہ جو امید اونکی تھی کہ یہ کتاب اپنی زندگی مین پوری چھپا دیوے سو وہ بر نہ آئی سچ ہی بیت کا رہا بر نیاید از تدبیر ما یفعل اللہ ما یشاء حق بدیدہ آخر کا ناچار بعد اس واقعہ ناگزیر کے تمامی اس کتاب کی ظہور مین آئی گویا اسکے حرفون نے مصنف کے (رنج و غم ۱۳۰۹) مین سیاہی کا لباس ماتمی پہنکر غمگینون کی صورت بنائی چونکہ آغاز اس کتاب کی طبع کا مصنف مغفور کی زندگی مین ہوا اور وسط طبع مین اونکے خاتمہ بخیر ہونیکی خبر آئی تو خاتمہ کتاب مین ذکر خیر اونکا مناسب معلوم ہوا اور قطعہ تاریخ انتقال بھی مرقوم ہوا اونکو

اے صدر دریغ حضرت عبد العلیم نے
رحلت کی اس جہان سے جہان کو الم ہوا

کیونکر نہو کہ بحر سخاوت تھی اونکی ذات
ہر اک کو اونسے ظاہر و باطن کا فیض تھا

درویش باصفا تھے امارت کی آڑ مین
شب زندہ دار و عابد و مرتاض و پارسا

چہرہ تھا اونکا آئینۂ نور معرفت
سینہ تھا اونکا مخزن اسرار اولیا

بااینہمہ حکیم بھی تھے حاذق الزمان
یہ نسخہ اک نمونہ ہی اونکے کمال کا

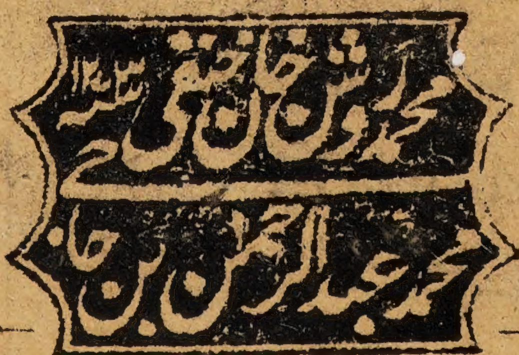
محسن تھے میرے بندۂ احسان ہون اونکا مین
کرتا ہون حق سے بخشش محسن کی التجا

سال وصال مین بھی جو تھا اسکا التزام
(باغ جنان مقام ہو ۱۳۰۹) شاکر نے کی دعا

باب الواو		باب الهاء		باب الیاء	
رباعی	نام دوا	رباعی	نام دوا	رباعی	نام دوا
۲۹	وصل معشوق	۶۷	هریسه	+	+

خاتمة الطبع

حمد بیحد حکیمی راست که صحت و اعتدال اجسام را عمده ترین نعمتهای خود فرموده و برای ازالهٔ عوارض و امراض اطبای حاذق را طریق علاج و تدبیر تعلیم نموده و بازای هر مرض چندین دوا آفریده و در نباتات تاثیر اکسیر بخشیده و صلوة و سلام بیحد طبیبی راست که نسخ نعتش قانون نفیسی ست برای دفع عوارض جسمانی و هدایتش قواعد سدیدیست برای ازالهٔ امراض روحانی صلوات الله و سلامه علیه و علی آله و اصحابه اجمعین الی یوم الدین اما بعد کمترین جهان امیدوار رحمت ایزد سبحان عاجز محمد عبدالرحمن بن حاجی محمد روشن خان غفر لهما الله المنان و ادخله بیت الرضوان عرض رسان ست که درین ایام فرخنده فرجام کتاب مستطاب نایاب لاجواب شرح رباعیات یوسفی مسمی بالمعالجة المؤربة بالنسخ المجربة تصنیف شریف و ترصیف لطیف بقراط زمان و جالینوس دوران حکیم حاذق و طبیب فائق جناب مولوی حکیم ڈپٹی عبد العلیم نصر الله خان صاحب صدر تعلقدار ریاست خجسته بنیاد حیدرآباد تغمده الله بالغفران الی یوم التناد حسب اشتهار مصنف مغفور در عشرهٔ آخر ماه جمادی الاولی سنه ۱۲۹۹ هجری به مطبع نظامی واقع کانپور حلیهٔ طبع در بر کشید مطبوع طبائع خاص و عام و باعث افاده و انتفاع انام گردید فالحمد لله حمدا کثیرا کما هو اهله

وجه مهر و دستخط بر خاتمه

برای سند ایمنی کتاب هذا مطبوع مطبع نظامی ست مهر و دستخط مهتمم ثبت نموده شد

باب النون

رباعی	نام دوا	رباعی	نام دوا	رباعی	نام دوا
۱۷۷	کشتهٔ طلق کردن و خوردن	۱۹۰	کماد برای رفع سستی عضو مخصوص	۱۹۰	کشتهٔ طلا
۱۹۰	کشتهٔ نقره			۲۴۷	کلاه پلاس

باب اللام

رباعی	نام دوا	رباعی	نام دوا	رباعی	نام دوا
۲	لخلخه برای سر	۱۱۵	لعوق	۱۱۶	لعوق کتان
		〃	لعوق مغز تخم پیٹهه		
۱۳	لخلخهٔ سرسام	〃	لوزچای	۱۶۱	لعوق دیلان

باب المیم

رباعی	نام دوا	رباعی	نام دوا	رباعی	نام دوا
۴	منضج صفرا	۳۹	ماء العسل	۹۲	مضمضه
〃	ایضاً	۴۰	ماء الاصول	〃	مضمضهٔ دیگر
〃	مسهل صفرا	۴۲	معجون مقوی برای مفلوج	〃	مضمضهٔ دیگر
۶	منضج بلغم	۵۲	میل سرب	۱۳۳	معجون بانقوع چوب چینی
۸	منضج سودا	۶۵	معجون ج ترکی برای [illegible]	۱۴۰	میسوسن
〃	معجون نجاح	〃	میل بادیان	۱۶۰	معجون خیارشنبر برای قولنج
۱۶۶ ۸	مفرح اعظم	۷۲	مرهم ابیض	۱۶۵	معجون بنفشج برای زحیر کاذب
۸	مسهل اخلاط ثلثه	۷۵	مسهل اخلاط غلیظه		
۱۵	مادة الحیوة یعنی معجون فلاسفه	۷۸	مرهم	۱۶۶	مرهم بواسیر
۱۹	معجون بلادر	۸۳	مسهل خفیف	〃	معجون مجوزه حکیم شفاء الدوله بهادر
۳۲	معجون ام الصبیان	۸۴	مطبوخ هلیله		
〃	معجون فاوانیا برای صرع	۸۷	ملین	۱۶۸	مرهم مقل

رباعی	نام دوا	رباعی	نام دوا	رباعی	نام دوا
۱۰۵	غرغرہ برای ورم اللہات	۱۰۶	غرغرہ برای استرخاء اللہات	۱۱۵	غرغرہ برای سرفہ از حکیم الٰہی بخش صاحب سلمہ ربہ
"	دیگر	۱۰۸	غرغرہ برای خناق	"	غرغرہ دیگر از استاذ
"	دیگر	"	دیگر	۱۲۷ ۲۰۱	غالیہ

باب الفا

رباعی	نام دوا	رباعی	نام دوا	رباعی	نام دوا
۷۱	فتیلہ برای وجع الاذن	۱۷۳	فلونیا	۲۰۳ ۲۰۴	فرزجہ

باب القاف

رباعی	نام دوا	رباعی	نام دوا	رباعی	نام دوا
۱۲	قطور شقیقہ	۱۲۱	قیروطی شوصہ و ذات الجنب	۱۵۳	قرص کبیر
۶۶	قطور عرق جگر تر	۱۴۷	قرص مبارک برای ضعف جگر	۱۵۸	قرص کاکنج
"	قطور دیگر	۱۵۲	قرص گل مستعمل حکیم [illegible] صاحب [illegible]	۲۳۰	قرص کافور
۸۵	قیروطی				
۱۱۰	قیروطی یعنی موم روغن	"	ایضاً قرص مستعمل حکیم نبی بخش صاحب [illegible]	۲۵۲	قیروطی جیوہ

باب الکاف

رباعی	نام دوا	رباعی	نام دوا	رباعی	نام دوا
۵۶	کشتہ سرب	۱۱۶	کشتہ زرشنج گاؤدنتی	۶	[illegible]
"	کحل برای رمد	۱۱۶	کشتہ شنجرف		
۵۸	کحل روشنائی برای ظفرہ	۱۲۶	گلقند گل انعکاس القمر یعنی گل چاندنی برای خفقان	۱۱۵	گلقند بنفشہ
۶۸	کحل روشنائی برای ضعف بصر	۱۳۲	کمونی	۱۶۶	کمادیوا سیر

باب الطاء المهملة

رباعی	نام دوا	رباعی	نام دوا	رباعی	نام دوا
۳	طلای صداع صفراوی	۱۵۷	طبیخ دیگر	۲۳۷	طلای سلعه
۵	طبیخ بادیان	۱۶۶	طلای محبوب بواسیر	۲۴۰	طبیخ افیتمون
۱۰	طلای صداع بارد سوداوی	ایضاً	طلای بواسیر	۲۵۴	طلا برای جرب
۱۲	طلای تنقیقه	۱۷۱	طبیخ حب القلت	۲۵۵	ایضاً
۳۸	طلای جهت خدر	"	طبیخ	۲۵۸	ایضاً
۷۷	طلا برای جفاف انف	۱۷۷	طبیخ حصاة المثانه	۲۷۳	طلا قالع ثآلیل
۸۳	طلای ماشری	۱۹۰	طلا برای رفع سستی عضو مخصوص	"	طلا برای قمقام
۱۱۵	طبیخ زوفا	"	ایضاً	"	طلا برای برص
۱۵۷	طبیخ خس برای سحج	۱۹۵	طلا برای ورم خصیتین	۲۷۶	طلای عضو سوخته

باب العین المهملة

رباعی	نام دوا	رباعی	نام دوا	رباعی	نام دوا
۱۸	عرق بهنگرا	۴۱	عمل یعنی حقنه	۱۴۹	عرق بادنجان بری
"	عرق پان	۴۶	عرق تمباکو	۱۵۳	عرق جهاؤ
۱۹	عسل بلادر	۱۱۶	عرق انبه	۱۵۴	عرق جهاؤ برای نفخة الطحال مجرب بهادر نوابی مرحوم
۲۸	عرق تلہ عبدالکریم خان صاحب مرحوم	۱۳۲	عرق کھیکوار	۱۶۰	عمل برای جمیع انواع قولنج
		"	عرق پیاپانگا		
۴۰	عرق منڈھی	۱۴۳	عرق آهن		

باب الغین المعجمة

رباعی	نام دوا
۱۷۸	سفوف مدبل
۱۸۳	شرودیطوس
۱۸۴	سفوف دافع حبس بول
۱۸۵	سفوف برائے حرقۃ البول
"	ایضاً
۱۸۹	سفوف مقوی باہ
۱۹۰	سفوف مغلظ منی
"	سفوف تقویت باہ
۱۹۱	سفوف مغلظ
"	سفوف جریان
"	سفوف ایضاً
۱۹۴	سفوف سیاہ دادران برای فتق
۲۴۰	سفوف ہڑتال برائے جذام
۲۴۹	سفوف کاہبا
۲۵۱	سفوف سیماب
۲۵۲	سفوف اسود
۲۵۲	سفوف کالا بچھوا برائے برص
۲۸۱	سفوف مبارک برائے امراض سوداوے
"	سفوف ہلیلۂ سیاہ
"	سفوف گز برای امراض سوداوے
"	سفوف لاجورد برائے امراض سوداوے

باب الشین المعجمۃ

رباعی	نام دوا
۲	شربت لیمو
۱۲ و ۱۳	شربت بنفشہ
۷	شربت افتیمون
۱۲	شربت عناب
۲۰	شیاف کرم
۲۲	شافہ سبات
۲۸	شربت چوب شیشم
۳۰	شراب لیمو
"	شموم
۵۲	شیاف گل کنجد یعنی زہر سمسم
۵۵	شیاف اخضر
"	شیاف احمر
۵۶	شیاف احمر برای سل
۵۹	شیاف مامیثا برائے سعہ
۶۰	شیاف کندر
۶۳	شیاف زعفران
۶۸	شیاف گل کنجد جناب خاں صاحب قبلہ فتح خاں صاحب مغفور
۶۸	شیاف زہر سمسم از حضرت استاد مرحوم
۸۱	شربت نیلوفر
۸۲	شربت زوفا
۱۱۳	شربت مرکب برائے وجع المفاصل
۱۱۵	شربت خشخاش
"	شربت خشخاش سادہ
"	شربت خشخاش حکیم عطا اشرف صاحب
۱۱۷	شربت انجبار
۱۲۵	شراب زہر القطن برائے خفقان
۱۳۲	شربت دینار
۱۳۶	شربت بہی
"	شراب میبہ

باب الخاء المعجمة

باب الدال المهملة

رباعی	نام دوا	رباعی	نام دوا	رباعی	نام دوا
۴	حب بنفشہ	۶۵	حب شاہ پسند برای نزلہ	۱۳۲	حب ہیضہ
۶	حب اسطمخیقون	"	حب ذہب	"	حب تپ مرکب
۶ ۴	حب ایارج	۶۹	حب دافع بلغم	"	حب کبریت کلان
۶	حب قوقایا	۹۱	حب المسک	"	حب کبریت دیگر
۸	حب افتیمون	"	دیگر حب المسک	۱۳۹	حب ہاضم
"	حب اسطوخودوس	۱۱۴	حب برای بحۃ الصوت	"	ایضاً
۱۸	حلوای پلپھکنی	۱۱۵	حب باقلا	"	حب پیارانگا
۲۰	حقنۂ مخرج سودا	"	حب بیرہ	"	حب حیات
۲۳	حقنہ	"	حب باقلا دیگر	۱۴۲	حب پیارانگا دیگر
۳۳	حب برای صرع	"	حب تپ لرزہ بند از حکیم عطا اشرف صاحب نگینوی	۱۴۹	حب راوند
"	حب شفا برای صرع ولرزہ	۱۱۸	حب نفث الدم	۱۵۶	حب مروارید
۴۰	حب اذاراقی حکیم طالب حسین صاحب مرحوم	۱۲۳	حقنہ برای خفقات الصدر	"	حب بیخ جوز ماثل
"	ایضاً	۱۳۱	حریرہ	"	حب مجرب سنگرہنی
"	ایضاً محمد خان لکھنوی	۱۳۲	حبوب سنگریزی مندرجۂ از استاذ مرحوم	"	حب برای حبس شکم
۴۳	حب لقوہ	"	ایضاً از حکیم امر سنگھ	۱۵۷	حب برائے سبز اطفال
۴۷	حب منقی بدن	"	ایضاً از حکیم طالب حسین صاحب مرحوم خورجوی	"	حب برای ایضاً
"	حب کبریت از سیدی	"	ایضاً از حکیم نبی بخش صاحب کیرتپوری	"	دیگر حب برائے اسہال سبز اطفال
"	حب کبریت مختص مسموع از استاذی مرحوم	"	ایضاً از محمد خان خورجوی مرحوم	۱۶۰	حب ملوک برای قولنج
۹۲	حب منقی دماغ	"	حب ملین	۱۶۳	حب کدو دانہ

فہرست ادویۂ شرح رباعیات یوسفی بطور قرابادین

باب الالف

رباعی	نام دوا
۴	آب انار
۴۴ ۴۶ ۹۵	ایارج فیقرا
۱۳۲	اہل بید
〃	ایضاً از سید طالب علی لکھنوی بجنوری
۱۶۷	اطریفل مقلی
۱۶۳	امروسیا
۱۸۲	اطریفل کبیر
۲۳۶	اطریفل صغیر برای خنازیر
۲۶۶	اطریفل عرق مدنی

باب الباء الموحدة

رباعی	نام دوا
۱	پاشویہ برای دردسر
۱۴	پاشویہ برای سرسام
۵۶	پوٹلی برای رمد
۵۹	باسلیقون
۶۱	بیض مکلس
۹۴	بخور اجواین
۱۶۴ ۱۸۷	برشعثا
۱۶۶	بخور بواسیر
〃	بخور خروج مقعد
〃	ایضاً

باب التاء الفوقانیة

رباعی	نام دوا
۴	تبرید
۱۲	تعلیق برای عصابہ
۲۴	تمریخ
۳۲	تعلیق برای صرع
۱۶۶	تکمیدِ بواسیر
۲۵۳	تمریخ برای قوبا
۲۵۴	تمریخ برای جرب
۲۷۱	تیزاب فاروق
۲۷۲	تبرید
۲۷۳	تمریخ برای دفع پیش

باب الجیم

رباعی	نام دوا	رباعی	نام دوا	رباعی	نام دوا	رباعی	نام دوا
۱۸	جوارش جالینوس	۱۲۴ ۱۶۲	جواہر مہرہ	۱۵۶	جوارش حکیم علام دستگیر خان دہلوی برای تقویت معدہ و اسہال زنان کہ بعد ولادت شود	۱۶۹	جوارش عود ملین
۱۹	جوارش جاوید	۱۳۹	جوارش مصطگی دوا			۱۹۰	جوارش عطائی
۹۰	جوارش زرعونی	۱۴۶	جوارش دواء احینی		جوارش کمونی	۲۱۴	جوارش لؤلوی
〃	جوارش عود	۱۴۵	جوارش کمونی علو نجاتے	۱۵۹، ۱۶۰ ۱۶۶	جوارش طباشیر	۲۶۰	جوشاندہ بعد برآمدن حمل

باب الحاء المهملة

دوم حی نمائی آنکه سست وبی حرکت بود که گاه گاه در زیر انگشت ناپدید گردد فرق میان هر دو از
نامش کنند دال باشد بر ضعف وسقوط قوت ومجاهده طبیعت ونبض منشاری آنکه رگ سخت وبرهم نماید
ومختلف حرکت او بود که بزیر انگشت چون دندان اره نماید دال باشد ورم احشا وحجاب وذات الجنب باشد
ونبض متنمل آنکه حالت شبیه بعضه داشته باشد ولزام بر غایت ضعف بود دال باشد بر حرارت وضعف و
قوت وشدت حاجت وصلابت آن ونبض ملتوی نبض بود چون رشته تافته که او باز میگردد ودیامی پیچ
دلالت میکند بر یبوست وضعف قوت فلهذا اعراض یابسه کثیر یافته میشود فائده باتفاق جمیع اطبای
فارس وروم وهند باینست که جمیع امراض از شش جهت پیدا میشوند اول بسیاری جماع دوم کم
خفتن در شب سوم بسیاری خفتن در روز چهارم به بند کردن بول برای پنجم خوردن طعام بر سیری
ششم ننوشیدن آب در شب پس طبیب را باید که بتعدیل کوشد ونزد فقیر بانلو زچهای خوردن ناچیز و
نوشیدن معدلی نیست فائده انچه نوشته ام لائق حفظ است که تجربه سی وهفت ساله است
امید که دستور مقبولان گردد فائده اگر طالب تقدمة المعرفة ذخیره وقواعد کلیه وصایای
قرشی را یادگیرد لطفی دیگر یابد فائده طبیب را باید که متقی ومتورع بود وطامع نباشد اما از امرا
گرفتن وبآن خدمت محتاجان وفقرا کردن ودعای صحت از ایشان خواستن طمع نباشد
فائده طبیب را باید که از صحبت حاکم اجتناب کند وصحبت امیر اختیار نماید که این فن
بدون دولت ودولتمند رونق نگیرد وشرف نه پذیرد فائده اسرار را بر غیر لائق که طامع
وفاسق وبیهوده گو بود فاش نکند فائده اگر مردی لائق از یگانه یا بیگانه بدست رسد
تعلیم اسرار را از وی دریغ نکند که بخل باشد وظلم فائده باید که نسخه بحرف صاف لائق حال مریض
بود فائده لازم بر طبیب است که دوا را نزد خود طلبیده یک یک دوا را دیده وشناخته بوزن
صحت کرده دهد فقط خاتمة الکتاب تم هذا الکتاب فی البلدة حیدرآباد فی العاشر من جمادی الآخر
سنة ثنتین وثمانین بعد الالف والمائتین من هجرة نبی الثقلین الفه عبد العلیم نصر الله خان
الاحمدی الخیشگی الخورجوی غفر الله له ولوالدیه ولجمیع المومنین والمومنات من الاحیاء والاموات فقط

فاذ زهر سم الفار سنکهیا ست و فاذ زهر افیون عرق ارند سبز دو توله یا نالی الف نیم پاو در آب سائیده
خورانیدن و فاذ زهر گزیده مار عرق بیخ چهانگ بید انجیر یک توله پهتکری ست قواعد چینیه
می نگارم بجای وصیت از فقیر یاد باید گرفت فائده نبض شناخت آن بس دقیق و علم آن نیک
باریک است بیشتر اطبا ازین خبر ندارند اما بر سم دست بر نبض دست بلا رعایت قواعد آن هیچ شناسا
و هیچ کس نمی دانند و خود را احمق اقرار نمی کنند چه مراد از دیدن چنین نبض آن باشد که بین هم
مرده ملامی این فن و اغلاط اقرار حمق خود میکنم پس واجب ست بر داننده طب که اصول و فروع
نبض را خوب یاد گیرد و حاصل آن باشد که نبض از دل خبر میدهد و اگر ذهن سلیم و طبع مستقیم
دارد دست زمانه فرصت نیابد پس اینقدر یاد گرفتن از لوازم داند که گفته می شود بدانکه نبض تیز
و بزرگ و سریع و ممتلی باشد دلالت بر حرارت و خون کند و نبض باریک و تیز دلالت کند بغلبه صفرا و
نبض گران نرم که ممتلی و لین بود دلالت کند بر غلبه بلغم و تری مزاج و نبض کشیده دال بغلبه سودا
بود و نبض مختلف که قرع او یکسان نماید دلالت کند بر مجاهده طبیعت و نبض غزالی که چند کرت حرکت
سخت کند و باز ساکن شود و باز حرکت آغاز کند و این بر غایت مجاهده طبیعت دلالت کند و نبض
ذنب الفار که حرکتی با قوت آغاز میکند و بتدریج ضعیف میشود و باشد که ساقط میشود یعنی
بنهایت صغر میرسد پس از ان قوت باز آید و نبض عظیم میشود آنرا تام الرجوع نامند و اگر قوت
می آید و باز عود بعظم می نماید اما نه بآن قوت و عظم که ابتدا نموده بود آنرا ناقص الرجوع گویند و
این مذموم بود و نبض را مدار اعتبار ست که نهار پیش از حرکت و قبل از طعام و غضب و خوف و حمام
بود ورنه اینهمه نبض را استفاوت کنند و بعد آن اعتباری نماند و نبض مسلی که منسوب بدو کست
و آن همچو دو دم موش بود که بعد یگر از جانب گنده نهاده متصل کرده شود و آن دال بر ضعف قوت
و بسیاری حاجت بود و نبض موجی آنکه از عرض انگشت بیشتر گیرد و نرم بود و گاه خرد و گاه بزرگ
همچو دوائر که با فتادن چیز سخت بدریا و تحریک آن آب دریا را میرسد این دال بر حرارت و رطوبت
و مقدمه استسقا ست و نبض باریک و سخت که بر یک قرار بود دلالت بر دق و ذبول کند و نبض

البحث فی علاج من شرب السم و هو المسموم

رباعی ۲۸۹

چون دست دهد شرب سموم حاشا
کز رنج شوی براه عدم پا ماسا
از بهر خلاصیت بنزد یک حکیم
کافی بود از مخلصه یک شفا سا

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
حالة شرب السم	بزهر خوردن هر کیفیت که پیدا شود	چونکه خالق الاشیاء زهر معدنی و نباتی و حیوانی تریاق و اثری جداگانه پیدا فرموده است فلهذا سبب یک علیحده است تفصیلش لائق گنجایش این مختصر نیست	نشان هر یک در مطولات مذکور است و مسطور	مخلصه بفضل سبیم و فتح خای معجمه و لام مشدده و صاد مهمله و های مدوره نهایت

مختلف الانواع فی الشکل تخم آنرا بطریق مصنف مرحوم یک مثقال از ان گرفته بجوشانند در نیم پیاله آب هرگاه به نیمه رسد صاف نمایند و به ده مثقال قند شیرین کرده دو درم روغن بیت یا گاو اضافه نموده نیمگرم بیاشامند و غذا اگر بشیر گاو خورند نافع باشد انتباه باید دانست که زهر بر سه قسم است اول معدنی مانند سیماب و سم الفار و مرداسنگ و زنگار و زاج و شب یمانی و زرنیخ و آهک و اسفیداج و شنگرف دوم نباتی چون بیش و بلادر و تربد سیاه و افیون و بهرنگ و تفت یزد سوم حیوانی مانند ذراریح و زهره افعی و زهره پلنگ و سر دم گوزن و زلوی سبز که در نیستان بود و زغ سرخ که غوکی باشد دریائی و واضح باد اگر کسی افیون خورده باشد مغز پنبه دانه دو توله و قشر درخت بید انجیر دو توله در یک نیم پاو آب جوشانیده دو دانگ زاج و دو دانگ جندبیدستر سائیده دران آمیخته بنوشانند افاقت بخشد و دیگر ناجیل دریائی چهار سرخ در پنج توله آب سائیده بنوشانند و بعضی گفته اند که کت را در آب بیامیزند هر وقت که مسموم را تشنگی گرفته باشد از آب آن داده باشند و چند بار اثر زهر فرو خواهد شد بفضل الشافی باید دانست که

			تا بیست سال هم می‌شود و بعد شش ماه کاتب الحروف هم مشاهده نموده است	بر زخم مالیدن هم مفید است که مثل

مشهورست گوشت خر بدندان سگ و بجای الجبن و طبیخ افیتمون طبیخ را نیز دارند و وقت گزیدن
یا روز اول یا روز دوم داغ کنند و باید که داغ بزرگ بود و این عمل تا هفته امکان دارد گفته اند و
جای داغ در زمانه بنا ید رفت و از سرما نگاه باید داشت با داغ و بیداغ و استاذی مرحوم حکیم
نجف آبادی می‌فرمودند که نوشیدن آب سگ دیوانه گزیده را در کشتی تا چهل دریائی یا در
پیالهٔ برنج یا چوب جهاو که گز باشد مضر نیست و در دادن آب حیلها کنند و مکرمی شیخ غلام حسین
مرحوم خوجوی حب ذراریح که کرمی باشد و آنرا در هندی تیلنا کیرا نامند و در موسم برسات گرم
بر درختان شب بو یا کاهو یا کدو می‌نشینند و در ترکی الاکلنک و در پشتو علی کوچک نامند بسیار مجرب
خود می‌فرمودند صنعت آن یک عدد تیلنا با مع چار مگس و قدری صوف بانات در یک توله
قند سیاه آلوده دو گولی بقدر فلفل بسته ابتدای پانزده روز هر دو را پیش از هشت روز
هنگام صبح بخورانند که او را بول بسیار خواهد گردید بعد فراغ از ادرار پیش از گذشتن و پاس از روز
که پیشاب بند شود و تکلیف حبس بول و بر آمدن گرما رفع گردد یک نیم پاو جغرات را در آب
حل کرده بنوشانند و هنگام شام خشکه و جغرات بخورانند نافع باشد و اگر در آمدن بول تکلیف شود
یا درد و شکم شود مضطرب نباید بود والسلام و صاحب ذخیرهٔ نام اغراض و هم بذخیره و الذاکر
می‌نگارد آن هم مجربست و دیگر نسخهٔ اقراص مختصر آنکه بگیرند ذراریح و اندر دوغ به تنند
پس دوغ از وی بریزند و دیگر تازه دوغ دوران کنند تا سه بار پس اندر سایه خشک کنند و
بسایند باد و چندان عدس مقشر و اقراص سازند و دو دانگ از این همراه آب گرم یا اندر شراب
دهند و تدبیر عرق آوردن به ریاضت و گرمابه و غیر آن کنند و اگر بامی و آتشنگی پیدا شود مسکه
و روغن گاو دهند نافع باشد و برگ ماهمل سیر یعنی جوای السین فلفل سیاه همه اسائیده اگر چه
گزیده دیوانه باد از کردن هم رسیده باشد بخورانند همچنین تا سه روز بدهند انشاء الله شافی باشد و مجرب از یادگار رضائی

	چه معنی عض گزیدن است و معنی کلب بکسر لام سگ دیوانه باشد	خلط سودای باشد یا تمام با اگر دیوانه نباشد یا غفلت کسیکه او را گزیده است	رود و سر پیش افگند و دم در میان هر دو پای خود دزدیده بر زمین کشد و بستانه راه رود و بغیر رسد بر و حمله نماید و آواز نکند اگر گزند گرفته کند و دیگر سگان از وی بگریزند و اگر باو میرسند تملق میکنند بحرکت دم و غیره و اگر گرسنه شود هیچ نخورد و اگر تشنه شود از آب ترسد و نیاشامد و علامت معضوض آنکه بعد چند روز حالتی غیر طبعی فاسد مثل دیوانگی و را پدید آید و اندیشهای بد و اندوه و خشمناکی و اختلاط عقل و خشکی دهن و تشنگی و خوابهای پریشان و هرب از نور و حب تنهائی و اندام سرخ شود و بگرید و از آب بترسد و صورت سگ در پیش نظر نماید و عرق سرد و غشی پدید آید و باشد که آواز سگ کند و از راه پیشاب جانوران خرد خرد مانند بچهای سگ آیند و گاهی حبس بول شود و بر گزیدن مردم حریص باشد و سببش آنکه این جانوران طرف دماغ روند و بدماغ بخارات صعود نمایند که تبخیر خیالات بد و حرص گزیدن پیدا شود و هرگاه در آینه روی خود بیند نشناسد و از آن بترسد و در بعضی امرجه ظهور آثار این گزیدگی بعد هفته از گزیدن و در بعضی بعد شش ماه و در بعضی بعد هفت سال و در بعضی بعد چهارده سال	نماینده مریض را بعده اند سوار یا پیاده تا عرق کند و جراحت را به شدن ندهند بلکه منقرح نمایند تا سیاه و قرحه بزرگ تر باشد شاید که غرض با تمرحم استعمال سبب همین زخم کردن باشد و بعد زخم نمودن بروغن گاو بمالند و در اسهال سودا کوشند و گوشت خر یا موی گوشت خر یا جگر گوشت خر را در قدری تنبیا آلوده خورانیدن و جگر گوشت خر را در آب سائیده

سیبهوش و سکنجبین نهی و پس از ان	۲۸۷	بر موضع زخم دردی سرکه نهی

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
لدغ الزنبور	گزیدن زنبور و آن مشهور است برنگ زرد و سرخ و سیاه قسم بزرگ آن که سرخ رنگ و صفت نحل باشد اگر بران روغن گاو بریزند مرده وار میشود و چون سرکه بران پاشند باز بحالت اصلی آید و چون روغن چراغ بران بریزند همی میرد نرش را یک نیش بود و ماده اش را دو نیش باشد	بیخبری وغیره باشد	درد و سوزش و خارش و سرخی و ورم بهم رسد	تدبیر مصنف مرحوم نمایند و حضرت استاذی مرحوم حکیم نجیب ادی میفرمودند که نشاسته کشنیز خشک را کوفته بیخته با آب سرد بخورند مجرب است و میگویم فقیر جامع این اوراق که ناجیل دریائی را در آب سوده نوشیدن و بمقام گزیدن ضماد آن

مکرر بتجربه ام رسیده است اما زنبوری که بر موش مرده نشسته باشد و باز انسان را بگزد همان روز هلاک میکند دیگر ضماد شاهتره تازه را موثر دانسته اند برای گزیدن زنبور دیگر طلای گل ارمنی را در سرکه سوده نمودن بس مفید دانسته اند

	رباعی	
هرگه که تن ترا درین وحشت جای	رباعی ۲۸۸	زخم سگ دیوانه کند غم فرسای
از بهر طلا بسای سیر و پس از ان		خاکستر تاک و سرکه بروی افزای

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت سگ دیوانه	علاج
عض الکلب	گزیدن سگ دیوانه	دیوانگی و تور آن	آنکه چشمش سرخ و لعاب از دهان	تدبیر ماتن مرحوم

وانگاه باب گرم واشخار و نمک	۲۸۶	معجون کنی بوقع نهش سے

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
نهش الرتیلا	گزیدن دلمه که در هندی آنرا بوندیا کیرا نامند	آنکه در عقرب گذشت	جای گزیدنش گاه سرخ و گاه تیره میگردد و اگر گزنده سرخ ان اندک وجع و خارش میشود و زود تسکین مییابد و از سیاه درد بسیار و غشه و سردی تن عارض میگردد و از سفید اندکی درد و خارش و اختلاف لطوخ از آنچه بر پشت آن خطوط براق ست عذر و استفراغ پیدا میشود و آنکه با مگس ملیباشد و گرد چراغ میگردد و در مصر بسیار میشود و بگزیدنش ورم عارض میگردد از زرد و انجیر که چون ماده گزیدن کند اندک رطوبت از دهن آن برآید درد بسیار و غشه و سکته و عرق آید و شکم عارض میشود و گاهی کشنده	تدبیر باتن معقوله باید کرد و بهتر آنکه موضع ملسوع را انجیر بمکند و در آب گرم نهند و پیت و نمک بران طلا کنند دیگر خاکستر چوب انجیر نوره و قلعی بزهم کوفته با آب گرم طلا کنند دیگر از زره و نمک ضماد آنجا کنند دیگر برگ بادرنجبویه شتر با و ضماد آن مفید و اگر شور برآید انبه ترش و مرداسنگ مدبر و پوست درخت نیب را در گلاب سایده طلا نمایند

افزاله گزد کلیه اگر چیر ر ست	رباعی	باید که زردی دست از مهر یمی

		ساییده ضماد	ورم کند و مقعد برآید لا علاج بود

کنند و بعد یک ساعت با آب گرم بشویند دیگر بیخ و برگ اسرق که آنرا ام چناهم نامند ساییده ضماد کردن و با آفتاب نگاه داشتن خواه با آتش تاب دادن نیز مزیل درد است و مجرب دیگر بیخ چرچیطه را ساییده ضماد کردن و قدری از آن همراه مرچ سیاه در آب ساییده نوشانیدن نیز مجرب است واضح باد که عقرب یا شیاله است که دم خود را برداشته و بلند کرده میرود یا جراره است که دم خود را بر زمین انداخته میرود و کشیده می برد این اگرچه از اول کوچک باشد اما در سمیت کلان تر و قوی تر بود که گزیده آن بهلاکت میرسد خصوصاً سیاه پس آن ازاله سم جراره شیر تازه و رب سیب بهی و شیره کاهو را خوردن نافع گفته اند و هر مرضی که بگزیدنش عارض شود علاج آن نمایند دیگر از سالاری را اول خورجه منقول است که اگر عقرب گزیده را عوده ساییده بجای لدغ ضماد کنند یا شب یمانی ساییده در گوش او بدمند فوراً تسکین درد میکند باید دانست که چون بهر کثر دم جراره سمجا حجم نکنند پس بیان مجمه بیمه بدرف زده پر کردن ضرورست ورنه مهلک ست و کشنده و زلو انداختن هم مفید ست و حضرت استادی مرحوم حکیم نجیب آبادی میفرمودند که اگر سبجی را در عرق مولی ساییده بر موضع گزیده کژدم ضماد سازند فوراً تسکین میدهد یا سیر را با نمک سوده بر موضع لدغ بهند فی الفور آرام می بخشد و باید که عقرب گزیده کرفس را هرگز نخورد که او را مهلک ست چنانکه خود مصنف میفرماید

ای آنکه بشب ناخورده بردی عقرب چو ترا گزد بهر رنگ که هست	رباعی ۲۸۵	گویم بتو گر بزرگی و گر خورد دی هشدار که گر کرفس خوردی مردی

شرح و تحقیق

زیرا که باعث سرعت تاثیر سم ست در بدن و تدبیری ندارد

ازاله گزند کلمه از بهر بهی	رباعی	باید که سفوف کرده شونیز دهی

دو پاره می باشد برارند و دو رنمایند و هر پاره را جداگانه سائیده در هر یک چشم کشند که آب
بسیار از چشمان ملسوع جاری و روان گردد و از هلاک ایمن شود و خورانیدن یک یا دو دو نه
یا نوشانیدن روغن زرد نیز مجرب است اگر کسی الملکه که حیوانی خرد موی دار مثل و دوست بجسم
رسد یا بعضو باید که بر انجا برگ صد برگ مالند و اگر کسی او را خورده باشد عرق برگ مذکور
بنوشانند فورا رفع سم آن میکند مجرب است برای دفع سمیت خصوصا از هر مار زهر دار قسم الایچی سفید
بکوفته در آب انداخته جوش دهند چون بربع رسد صاف کرده بنوشند از مولانا سراج احمد صاحب ظله

	رباعی ۲۸۴	
هر گه که رسد ز عقرب از بیخبری چون فصد تو بهبود بود سیر و نمک		زخمی که دل تو را کند از عیش بری میساز طلا که ره بمقصود بری

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
لدغ العقرب	گزیدن گژدم	بیخبری مردم	زخم و سوزش موضع گزیدن و برآمدن خون و ورم موضع لدغ و صلابت و سرخی آن و ملسوع در بدن خود گاهی گرمی و گاهی سردی دریابد و کرب و اضطراب و ضعف قلب طاری گردد و عرق سرد آید و اختلاط عقل و اختلاج لب و فواق و قی شدید و نفخ و ریاح در شکم و تغیر رنگ و سطبری و درد دندان بهم رسد اگر نیش به شریان افتد غشی آید و اگر بر عصب رسد صرع و صداع پدید آرد و چون اعضا سرد و سست شوند و قضیب	اول تدبیر مصنف مرحوم کنند دیگر وندرا ساییده بر موضع گزیده ضماد کنند دیگر عرق برگ پیچ یا تخم تربرا ساییده ضماد نمایند مجرب است دیگر تنباکو را با آب گرم

			شدن آن و عرق سرد و سبزی رنگ رو و غثیان و قی صفراوی و کف از دهان بر آمدن و اعماء بعضی بدن و بوسیدگی موضع و ارتعاش و قلت طرفات عین	بروغن بنفشه یا روغن گل چرب ساخته بمکد و هر زمان که دهن دارد آب آن بیندازد و مار گزیده اگر نباشد تخم ترنج

را سائیده بنوشد صحت یابد دیگر نادرو دو توله رابع یا زده مرچ سیاه در آب پنج توله سائیده
سه روز بنوشد خلاص شود دیگر بیار انگادر شیر عشر یا بشیر زقوم سائیده بر زخم ضماد سازد
دیگر بیخ چرچته که بهندی او نگا نیز گویندش بقدر توله در شش توله آب سائیده بنوشد مجرب ست
در ازاله زهر مار هر نوع که باشد دیگر تخم سنبهالو و بادام و انجیر و پکهان بید و زراوند و
شگوفه کنیر که خرزهره باشد و برگ آن عجیب الاثر ست دیگر ضماد حب الملوک نیز مجرب دیگر نوشیدن
روغن گاو بغز بل هر ست دیگر زخم را با آتش داغ کردن یا بدوای حاد مثل کاستک سوختن مفید
است و موثر دیگر ضماد نمودن هو بیر و بابونه و پیاز عنصل بریان کرده و کرسنه را فرداً یا مجموعاً
موثر فائده تاخیر از وقت واجب مار گزیده را نفع نمیدهد دیگر موضع لسع را بلا فاصله چهار
انگشت از بالا و زیر گذاشته محکم ببندند پس آن موضع را اگر قابل قطع ست ببرند یا داغ نهند
و تریاق فاروق اگر اصیل بهم رسد بر موضع لسع بمالند و بخورانند دیگر خوردن شیر خام
بسیار با مغز گردگان موثر و واضح باد که ماتن مغفور فرموده است که زهر مار بر سه قسم ست
یکی قوی که زیاده از سه ساعت مهلت ندهد و این را جز قطع در حال علاجی دیگر مناسب نیست
دوم ضعیف که جز جراحت او را ضرری نبود سوم متوسط بعضی ازین هفت ساعت را مهلک
ست حضرت استاذی مرحوم حکیم نجیب آبادی میفرمودند که اگر مار گزیده باشد کسی را باید
که حب السلاطین را که دند گویند از پوست سخت بیرونی و نیز درونی که تازگی بمغز او متصل ست
جدا کنند و نیز مغز او دو پاره کنند یعنی قشر اول او دور کرده دو پاره نموده و برگ سبز را که در میان

چهار چهار درم و پوست هلیله کابلی و هلیله سیاه از هر یک پنج درم کوفته و بیخته سفوف سازند و با ماء الجبن دو مثقال داده باشند و ترکیب پنیر مایه و دستور ساختنش مشهور و معروفست ورنه در قرابادین ببینند که باید ضرورت نگارش نیست ختمت هذه الرسالة اذا کنت ابن خمسین سنة فی مولده خورجه فی التاریخ الثانی عشر من شهر ذی قعدة وکان العام اربعة وسبعین بعد الالف والمائتین من هجرة النبی العربی المکی صلی الله علیه وعلی آله واصحابه بدا ابدا

ای کثرت فربهی ترا بیماری چون عیش درین مرض مناسب نبود	رباعی ۲۸۲	خود را بره علاج کن غمخواری باید ز تو جام را خط بیزاری

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
افراط السمن	بسیاری فربهی	کثرت رطوبت	پر گوشت بودن بدن	اگر مزاج احتمال داشته باشد

ترک آن کند ورنه اسهال و ادرار و عرق گرفتن و تقلیل غذا و کثرت تعب و کم خفتن و ادویه حاره یابسه محلله مثل دواء اللک و اثرویا خوردن و هند و مانند روغن قسط و شبت مالیدن نفع دهد

بحث علاج لدغ الحیوان السمی

باشد چو ز لدغ حیات غمناکی فرما که بشیشه حجامت بمکند	رباعی ۲۸۳	گر جاهل علم و صاحب ادراکی زان پس که زند موضعش را پاکی

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
لدغ الحیة	گزیدن مار	غفلت ملسوع بود یا ضرورت آن یا حماقت یا جرأت آن	بودن زخم و برآمدن خون متغیر اللون پس زردابی مانند چرک و غشی و خشکی دهان و زبان و التهاب و ورم کردن موضع لسع و سرخ	تدابیر مصنف مرحوم فرمایند اما حجامت باید که اول هر چه زودا

و نقاهت شده باشد سکنجبین افتیمونی را نیز با ماء الجبن دو یا سه توله استعمال نمایند صنعت آن
گاؤزبان و فرنج مشک و بادرنجبویه و اسطوخودوس و افتیمون از هریک ده درم پس افتیمون را
در پارچهٔ کتان یعنی خاصهٔ هندی بسته و دیگر ادویه را در شصت درم سرکه و آب و چند
سرکه بشب بخیسانند و صبح بجوشانند هرگاه که آب سوخته شود و سرکه باقی ماند صاف
کنند و یک صد و بیست درم شکر سفید انداخته قوام سکنجبین نمایند و بکار آرند سفوف که
که برای جرب و سعفه و سوزاک و آتشک و هر قسم آبله که باشد بسیار مفید است خصوصاً
بعد از تنقیه بارها بتجربه رسیده صنعت آن هلیلهٔ زرد چار درم و هلیلهٔ کابلی دو و نیم توله
و بلیله یازده ماشه و شاهتره سه ماشه و چوب گز یازده ماشه و گل سرخ شش ماشه و ریوند چینی
پنج ماشه و برگ سنای مکی هشت ماشه و هلیلهٔ سیاه ده ماشه کوفته و بیخته هم وزن آن
ادویه شکر سفید آمیخته سفوف سازند یک درم ازین سفوف با آب نیمگرم وقت صبح بخورند
حب افتیمون صنعت آن محمودهٔ یک درم و ایارج فیقرا دو درم و شحم حنظل و غاریقون
و حجر ارمنی و افتیمون و تخم مقل ازرق از هریک دو درم و تربد سفید یک درم کوفته و بیخته حبوب
سازند وقت شرب از آن نه ماشه که دو مثقال باشد. نسخهٔ شربت معمولهٔ صنعت آن
گاؤزبان گیلانی و بنفشه از هریک شش مثقال و ورق بادرنجبویه و مثقال و گل سرخ و
گل نیلوفر از هریک هفت درم و برگ فرنج مشک و تخم فرنج مشک و هلیلهٔ سیاه و افتیمون
و بسفایج فستقی و اسطوخودوس و ورق سنای مکی از هریک دو مثقال نبات پاؤ سیر
و گلاب پاؤ سیر بشب ادویه را در آب بخیسانند صبح بطریق متعارف شربت سازند اگر
عوض نبات ترنجبین نیم پاؤ و شیرخشت نیم پاؤ اضافه سازند مناسب است اگر این شربت را
دو توله بدون ماء الجبن استعمال کنند باید که با عرق گاؤزبان شش توله بدهند سفوف
لاجورد دانیست صنعت آن نمک نفطی و لاجورد مغسول از هریک یک درم و غاریقون
نیم درم و بسفایج فستقی و گاؤزبان و گل گاؤزبان و افتیمون و اسطوخودوس از هریک

وکلف مستعمل میشود سفوف مبارک صنعت آن حجر ارمنی مغسول و لاجورد از هر یک
دو درم و هلیلهٔ سیاه و پوست هلیلهٔ کابلی و پوست هلیلهٔ زرد از هر یک چهار درم و افتیمون
بروغن بادام آغشته و بسفائج از هر یک هفت درم و سنای مکی و گل بنفشه از هر یک
پنج درم و تخم شاهتره یک درم و تخم بالنگو مسلم سه درم ادویه بکوبند و ببیزند غیر از هلیلجات
که اینها را پارچه بیز نمایند و غیر از تخم بالنگو که او را ناکوفته آمیزند و هم چند همه شکر سفید آمیخته
از چهار درم تا هفت درم سفوف نمایند یعنی از چار ده ماشه خورده باشند و بعرق گاوزبان
و شکر بیگرم بخورند و اگر سه درم محمودهٔ مشوی درین سفوف افزایند قوی گردد باسهال (سه ماشه سرخ)
پس این سفوف مبارک مفید است بجهت مالیخولیا و بهق اسود و جذام و اورام سوداوی
و مجرب حکما قوبا و طریق تشویهٔ محموده یعنی سقمونیا که مخرج صفرا بالخاصیة است و مخرج
بلغم بالکیفیة اینست که او را در به که آبی باشد خواه در امرود خواه سیب سوراخ نموده
نهاده یا او را دو پاره نموده یک پاره را قدری خالی کرده در آن محموده را مانده پارهٔ دیگر
بند نموده خواه بیضه را خالی کرده در آن آنرا مانده بخمیر گرفته در آتش نهند و بعد سرخ شدن
برآرند و بکار برند فقط دیگر برای اخراج سودا ماء الجبن هلیلهٔ سیاه و تاردین از هر یک
یک توله یا و بالا و غاریقون و افتیمون از هر یک پنج ماشه و بادرنجبویه دو درم و تخم [illegible]
چهار ماشه کوفته بیخته سفوف نموده یک مثقال از آن بدهند قال سیدنا الحکیم النجیب آبائی
المرحوم باید که در چهل روز بروز عشره مسهل کرده باشند باین طریق که ماء الجبن وقت شب
مغز خیار شنبر تر کرده صباح مالیده صاف نموده و ترنجبین یا شکر خام سرخ و شیر خشت
و سنای مکی و تمر هندی هرچه مناسب دانند اضافه کرده با سفوف مذکوره بدهند و در دیگر
ماء الجبن و سفوف بدستور رانند همچنین هر عشره کرده باشند بعد انقراض از آن بعرق گاوزبان
تخم ریحان یا فرنجمشک تا چهار روز داده باشند و اگر مناسب حال یا ضعف دانند یا قوتی
بوعلی سینا یا مفرح اعظم یا دیگر مناسب وقت شام داده باشند تا که بآن رفع ضعف

صبح جوشانیده کف گرفته صاف کرده بخورند و دیگر طریق بریدن شیر از سنگدان مرغ
وغیره است در کتب طبیه دیده یا و باید که ماء الجبن را سه حصه کنند و یک حصه بخورند و راه روند
بقدری که نزدیک ست که عرق بیاید و بعضی تعیین کرده اند که چند قدم و بعضی چهل قدم مقرر
کرده اند بگردند بعد از ان دو حصه دیگر را بهمین طریق بخورند و باید که نیم گرم بنوشند و در ماء الجبن
رطوبت بسیار ست و گرمی باعتدال و غذا باید که بعد از چار پنج ساعت بخورند و غذا شوربای
قلیه یا خشکه یا شله یعنی گوشت یا با گوشت و برنج را باید که در آب سبوس گندم یا بادیان
تا چار ساعت بخوبی تر کنند و شسته بپزند تا سده و لزوجت نیارد و نان در اثنای
ماء الجبن اگر خورند بهتر باشد و اجتناب از لبنیات مانند دوغ و جغرات و بالائی وغیره
و از مغلظات چون بادنجان و حلیم وغیره و از حلویات و حموضات شدیده و از بقولات
لازم دانند و احتراز از جماع و جمیع حرکات متعبه و عوارض نفسانیه واجب شناسند و تفریح
کوشند و بهترین ماء الجبن برای امراض مالیخولیا از شیر بز ست و اگر بهم نرسد از شیر گاو و ماء الجبن
از شیر شتر بجهت سده و استسقا مناسب ست و بهترین وقت استعمال ماء الجبن زمان اعتدال است
که در هندی ماه کنوار و کاتک و پهاگن و چیت باشد چه زمان اعتدال در حرارت و برودت
بود و از مغز حب قرطم که ماء الجبن بسازند طریقش اینست مغز حب القرطم ده اوقیه که پانزده
مثقال باشد گرفته نرم کوفته در دو رطل شیر مغلی بیندازند و بچوب انجیر همی جنبانند تا شیر بریده شود
پس فرود آرند و بگذارند که سرد شود پس در پارچه دوته انداخته بیاویزند و آبیکه بچکد در ظرف
چینی گیرند بعد از ان نمک قدری انداخته جوشانیده کف گرفته صاف نموده با دویه مناسبه
بخورند و متفق اند حکما و مقر اند اطبا که ماء الجبن نافع ترین مسهلات ست و با وجود اسهال غذای
بدن میشود و در علل حاره و سوداوی و التهاب و جذام و داء الفیل و یرقان و حرقت بول
و ضعف کلیه و حصاة آن و مثانه و قروح جدیده حدیثه و قدیمه بدن و شری و ظلمت بصر
و شقیقه و انصباب مواد بسوی چشم و پاک و استسقا و حرارت کبد و نحافت بدن و جرب و حکه

غالب باشد یا شربت عناب یا آلو یا بنفشه علی رای الطبیب هرچه مناسب اند
اضافه کرده بخورانند و در اثنای جوش لازم ست که چوب انجیر بستانی یا دشتی که آنرا
بهندی کیمری نامند و اگر نباشد چوب انجیر با پوست او را زور کرده و سر او را چارپاره نموده
با آن تحریک شیر کرده باشند و هر روز یک یک تا دو دام بیفزایند که بیک و نیم رطل یا سه انثار
و بحسب قوت و ضعف مریض کم و زیاده ازین هم میکنند و دادن ماء الجبن چهل روز
یا بست و یک روز یا کم ازین مفوض برای طبیب فائده منتظر دادن شروع از نه توله
کنند و دو توله افزوده باشند بهتر باشد همچنین علی قدرت القوت فقط و بعضی را تا سه ماه
نوشانند و بعضی را بست روز علی قدر الحاجة لیکن اگر منظور بود که بر روده فراغ شود
وزن زیاده کرده شود مثلاً ربع سیر فقط و اگر حاجت فصد باشد پیش از دادن ماء الجبن
تنقیه باید کرد و بعد هفته از آن اگر ضرور باشد بعد چهار روز شروع ماء الجبن کنند و سفوف
لاجورد و شربت معمولهٔ و حب افتیمون در امراض سوداویه سفوف چوب گز و نار فارسی
و جرب سعفه همراه ماء الجبن استعمال باید نمود و هر یک ازین نسخ بآخر رساله نوشته میشود
انشاء الله الشافی و اگر بحسب اتفاق طبع مجیب نشد و دست بچوب و جه نیامده تنقیه تمام
نشد پس هشتم و دهم و دوازدهم مغز فلوس خیارشنبر سه توله و شیرخشت چار توله و ترنجبین
چار توله در ماء الجبن باید افزود و بعد از آن سفوف و حب و شربت بکار باید برد و گاهی
برای تلیین تنها شیرخشت و ترنجبین و اگر مزاج مقتضی تحلیل ریاح باشد گلقند دو توله
داده میشود و اگر کسی را نزله و عوارض دیگر مانع بریدن شیر از اشیای مذکوره باشد
بچسته بز شیر را ببرند و طریق اینست که چسته را از نمک شسته و صاف نموده خشک
کرده نگاه دارند و شیر را جوش دهند و بقدر نه ماشه یا شش ماشه یا هفت ماشه یا توله چسته
را سائیده در میان شیر اندازند و بگذارند که شیر منجمد شود بعد از آن بکار دو قطعه قطعه کنند
و نمک ندازند و در صافی دو ته کرده جائی بیاویزند تا آب قدری قدری بچکد بعد از آن

هزال مفرط	بسیاری لاغری	کمی خون موجب آن بود یا غیر آن	نشان هریک ازان ظاهر بود	ازاله سبب که موجب آن بود باید نمود پس

غذای جید کیموس مرطب قوی باید خورانید و بادهان مرطبه لک باید فرمود و مشغول بسرور باید بود فافهم برای رفع این مرض ماء الجبن مخصوص ست رساله جداگانه بر طریق استاذ مرحوم خود حکیم نجیب آبادی ست می نگارم آنرا دستور العمل باید کرد که این عمل دافع بسیار امراض ست

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله رب العالمین و الصلوة والسلام علی محمد افضل الانبیا و خاتم المرسلین و آخر النبیین و علی آله و اصحابه اجمعین میگوید عبد العلیم نصر الله خان احمدی خویشگی خورجوی غفر الله له ولوالدیه و احسن الله الیهما والیه که این رساله است در قواعد استعمال ماء الجبن که استحضارش طالب طب را ضروریست اللهم اعنه و خلص اعمالی بدانکه سیدی استاذی مرحوم حکیم نجیب آبادی طریق استعمال ماء الجبن چنین میفرمودند که بگیرند پنجاه مثقال شیر بز جوان سرخ رنگ ازرق چشم و اگر نباشد سیاه رنگ قلیل السواد صحیح البدن بی عیب که زیاده از دو بچه نزائیده با و چهل روز از زائیدن گذشته باشند و پیش از گرفتن شیر چندروز تا مدت هفته باشد تعلیف بز از عنب الثعلب و شاهتره سبز و جو سبز و بقولات بارده مانند خرفه و کاهو باید کرد و چنین در استعمال ماء الجبن در ظرف نقره یا گلی صاف یا سنگ یا مس قلعی دار کرده بر آتش جوش دهند در جوش سوم یا چهارم سکنجبین صادق الحموضت که شیرینی آن برابر سرکه یا کم ازان باشد یا سرکه انگوری یک توله یا آب لیمو یا آب غوره و قدری مثلا سه ماشه نمک لاهوری یا نمک انداز ند که بریده شود و بعضی گفته اند اگر در سرکه افتیمون و هلیله سیاه و نمک بشب بخیسانند صبح صاف نموده در شیر بیندازند اولی ست پس اینوقت احتیاج انداختن سکنجبین نماند بعد ازان که شیر بریده شود ظرف از آتش فرود آرند و از صافی سه ته بگذارند قدری نمک لاهوری انداخته باز یک دو جوش داده صاف نموده شربت نیلوفر اگر صفرا

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
جعودة الشعر	بسیاری در هم رفتن موی بود چون موی زنگیان	گرمی و خشکی	انتفاخ بیخهای موی و ترمانند خرفه و بطیخ هندی و متضرر شدن از چیزهای گرم و خشک چون شهد زنجبیل	لعاب اسپغول با روغن بادام آمیخته بکثرت مالند

	رباعی ۲۸۰	
چون خسته دل از تشقق شعر شوی		گویم سخنی گر سخن من شنوی
با مسکه لعاب خطمی آمیخته بمال		کز بهر چنین مرض علاج ست قوی

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
تشقق الشعر	شق شدن موی	خشکی مزاج	عدم رطوبت بینی و خشکی دهان	تدبیر مصنف

مرحوم باید کرد و اضح باد اگر رویانیدن موی مطلوب بود روغن زرده بیضه بمالند که موی رویاند صنعت آن بستانند زرده تخم مرغ جوشانیده و بدست بمالند و قدری نوشادر سوده بروی ریزند و در بوتل که گل حکمت بران کرده باشند کنند و قدری موی اسپ یا لیف خرما یا سینک بدهان بوتل نهند و بگیرند ظرفی و در میان سوراخی کنند و سر بوتل را از آن سوراخ برآورند معکوس و محکم گردانند و انگشت دران ظرف کنند و آتش زنند چنانکه آتش بر پشت بوتل باشد و کویلا دیگر اندازند و بنفخ دمند تا آتش در پشت بوتل افروخته شود و ظرفی در نشیب مقابل سر بوتل نهند تا روغن دران چکد و ریزد باستعمال آرند در دو هفته موی برآرد

	رباعی ۲۸۱	
ای گشته عیان لاغریت بسیاری		در راه مداوا کنمت اخباری
باید که بعیشت گذرد عمر ولی		با کثرت صحبتت نباشد کاری

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج

یا روغن تقرع و انبیق کشند و در شیشه نگاه دارند

رباعی ۲۷۸

هرگه که طبیعی نبود شیب کسی — در راه دوا اگرش بود دست رسی
چون غیر مرطبات رغبت بکند — در مدت اندکی برد نفع بسی

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
شیب غیر طبعی	سفید شدن موی پیش از پیری	بلغم یا خشکی واین کثر است	نشان آن خلط دال بران باشند و نیز خشکی دهان و لاغری بدن دلالت بر خشکی کند	در بلغمی از حموضات و کثرت فصد و جماع پرهیزند که

انهمه زود پیری می آرد و اگر سبب شیب خشکی بود مرطب باید خورد تا رفع خشکی کند مانند انگور و خربوزه و واضح باد که شیب غیر طبعی اکثر بکثرت بلغم میشود برای آن حضرت مرحوم استاذی حکیم نجیب آبادی دوای السنه را تجویز میفرمودند نسخهٔ آن با جزائیکه از مولوی مقصود علی پسر کلان مرحوم آن مغفور یافته ام اینست صنعت آن پوست هلیلهٔ کابلی سی و هشت مثقال و پوست هلیلهٔ زرد بست و چهار مثقال و هلیلهٔ سیاه سی و هشت مثقال و آملهٔ مقشر بقدر آن و پوست بلیله و شونیز و پوست ترنج از هر یک بست و چهار مثقال و فلفل سیاه و دار فلفل از هر یک بست و دو مثقال و زنجبیل و فلفل موییه نارمشک و الایچی خرد و الایچی کلان و کبابه بلادر و اشق از هر یک دوازده مثقال و مویز منقی هفت مثقال و تخم حیارین چارده مثقال همه کوفته و بیخته در نبات سه صد و پنجاه مثقال قوام سخت نموده بیخته حبوب سه صد و شصت ببندند یکی هر روز تا سال خورده باشند و حضرت استاذی حواله ازان [illegible]

رباعی ۲۷۹

اثر آنکه بود جعودت شعر بسی — گر در دشش ازین علاج باشد هوسی
گو روغن بادام و لعاب بهی بس — می مال زروی دست در هر نفسی

شرح و تحقیق

سووده چنانکه گفته شد طلا بران باید نمود دیگر برگ بوی را که گیاهی ست هندی سایند بر عضوی که تازه سوخته باشد مالند دیگر برگ و شاخ گل مهندی که در هند غیر حنا مشهور ست سائیده ضماد کردن مفید و مجربست دیگر هلدی و جغرات را باهم ساختهٔ و درهم آمیخته بر عضو سوخته نهند یا عضو سوخته را در آرد خشک نگاه دارند تا آنکه سرد شود یا برگ سیب را سوده بر عضو مؤف بمالند یا بر عضو سوخته شهد خالص مالند یا سه ماشه کافور را در سفیدی بیضهٔ مرغ آمیخته بر عضو آتش رسیده ضماد سازند فوراً سوزش موقوف میکند و منع بر آمدن آبله رامی نماید مجربست

	رباعی ۲۷۷	
باشد چو ز داء حیه است بدحالی بهبود بزودی بیت پدید آید اگر		یا خود ز جهه وشت داء ثعلب نالی بر موضع آن پیاز عنصل مالی

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
داء الحیه	ریختن موی و پاشیدن قشرهای رقیق بود	علت هر دو علت مادی ردیه مستکنه در جلد و بن موی که حاصل میشود از اخلاط اربعه	نشان یک بهر از هر خلط باید گرفت	تدبیر هر خلط از اسهال و فصد و تنقیه موضع کنند و تدهین آن و دلک و طلا مناسب وقت نمایند و روغن شونیز
داء الثعلب	ریختن موی باشد	بشرح صدر	صفای موضع بود	که از تراکیب جالینوس ست

بهترین ادویه است برای رویانیدن موی بر موضع داء الحیه و داء الثعلب و زائل کننده کلف و بهق و برص و مانع تاکل اسنان و ذهن را تیز میکند آشامیدن یک صد روز چون بیاشامند از ان یک درم تا دو درم هر روز مانع شیب ست و مدر حیض و اعاده میکند شهوت باه رفته را و عنین را نافع و سخت کننده قضیب ست و محلل صلابت طحال صنعت آن شونیز آس کرده یک صد و ده درم و حلتیت ده درم و شکرتیغ درم نوشادر یک درم مغز بادام تلخ ده عدد همه را در قرع معکوس انداخته بطریق چوه روغن کشند

بعد از ادای اتمام مناسک حج باز گردیده مولانا عبد القیوم دهلوی مد ظله و دیگر علما را
صلاح بران شد که حضرت تشریف بهوپال برند آنجا علاج مرض کرده خواهد شد چونکه زمین
آنجا را مرقد بتقدیر نوشته بودند اینجا داعی اجل را لبیک گفتند و نقل مکانی فرمودند
تاریخ سیزدهم محرم سال یک هزار و دو صد و شصت و شش هجری صلی الله تعالی
علیه و علی آله و اصحابه و سلم و بزمین جهانگیر آباد آسودند رضی الله عنهم

	رباعی ۲۷۵	
بشنو زمن ایکه از صنان بیتابی با مرتک و توتیا بیامیز و بمال	رباعی ۲۷۵	مسهل خور و آب برگ سیب و آبی باشد که ازین مرض خلاصی یابی

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
صنان بضم صاد مهمله و فتح نون و الف و نون	گنده بغلی که بد بوی از بغل باشد یا از غیر آن	تعفن خلطی که در حوالی قلب است یا خوردن چیزهایکه محرک اینچنین بوها جریف باشد بظاهر بدن مانند انگوزه سیر حلبه خردل یا نکردن غسل بعد از جنابت	یافتن بوی بد از بغل یا غیر آن	استفراغ فضول دیگر بدن واجب است و اخلاط را تسکین باید فرمود و درین باب نوشیدن تا جبیل زنجبیل مجرب یافته ام غسل کرده شود و طلا تدبیری مصنف معمول کرده آید

	رباعی ۲۷۶	
از آتش اگر دست تو سوزد گر پای آمیز بسرکه کوبه یخ ساز خنک	رباعی ۲۷۶	در عضو دگر بگیر کافور بسای وانگاه زبان بجان طلاهی فرمای

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
حرق النار	سوختن باتش	افتادن آتش یا شی گرم بر بدن	درد و بر آمدن آبله	تدبیر مصنف مغفور اکسیر یا بیگی آه مسکین نواز

	جم جون	چیزہایکہ از دفع مواد عفنہ بود سبب جلد مانند انجیر خشک وجلد رانہ شستن وچرک آلودہ او را نگاہداشتن	مسامات بجدیکہ چون نظر کنند خیال میکنند کہ گویا بیخ مویست کہ اندک ورم کردہ است بسبب عدم حرکت آن سکین چون آب نیمگرم بران ریزند سر خود را برآرد وخارش بسیار می کنند	سیماب سہ مثقال حنای سودہ وروغن زیت یاروغن گاؤ از ہر یک پنج مثقال وروغن پیہ گردہ بز

کہ بسہ آب شستہ باشند دہ مثقال ہمہ را بہم آمیختہ کف مال کنند تا سیماب کشتہ شود شب در اعضا مالند وصباح بحمام روند گویم مجرب خود کہ در سیماب یک تولہ عرق یک پان متوسط آمیزند کہ کشتہ خواہد شد وآنرا در رشتہ آلا بندد ورشتہ را در موباف آویزند یا در کمر خواہ در گردن بندند ہمہ دفع خواہند شد وہمین علاج برای دفع سپش ست مجرب دیگر مرداسنگ شش ماشہ وسیماب یک تولہ ہر دو را سائیدہ بروغن یاسمین آمیختہ بربدن مالند وبآب نیمگرم غسل کنند ازالۂ مرض میکنند

ای آنکہ زکثرت عرق می نالی بد بو چو نباشد عرقت می شاید	رباعی ۳۴	ظاہر شدہ زین عارضہ ات بدحالی کز صندل وآب غورہ در تن مالی

شرح وتحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
كثرة العرق	عرق کردن بسیار	شدت اتساع مسام وعاجز شدن قوت از ہضم جید	ضعف بیّن	تدبیر ماتن مرحوم باید کرد حضرت سید مرشد

شاہ عبد العلیم لوہاروی رضی اللہ عنہ را ہمین مرض تا زائد از دو سال عارض بودہ کہ عرق بسیار میفرمودند وروز بروز ضعف لاحق حال حضرت ایشان میشد تا آنکہ سفر حجاز پیش آمد وتا ہشت ماہ بر جہاز بودند بموافقت تقدیر ونا موافقت ہوا جہاز از باب سکندر برگردید وبعبر بمبئی رسانید چونکہ موسم حج گذشتہ بود در انجا قیام فرمودند ہر گاہ کہ قافلۂ حجاج ہند

صحت ست غذا نان گندم و دال مونگ شسته اگر سیر یا پیاز داغ کنند مضائقه ندارد اما از
مرچ سیاه و سرخ پرهیزد اگر از دال مونگ مقشر نفرت آید گوشت حلوان بزر اپخته گوشت
و شوربای او را بنان گندم خورد و مصالح نمک و پیاز و زردچوب مضایقه ندارد اما مرچ سیاه
و سرخ نباشد و سوای ازین و غذا از جمله اغذیه پرهیزد آنچه از قسم خوردن و میوه ها و سبزیها
و شیرینی و تلخی و غیره باشد پرهیز نماید حتی که بدهان نرسد انشاء الله الشافی شفا یابد و از چهار
یا پنج روز از شروع دوا استعمال تبرید نماید گاهی بروز سوم و گاهی بروز چهارم تا مدت
اتمام میعاد دوا بوقت عصر نموده باشد و بعد از میعاد دوا هر روز تبرید بهر دو وقت
یا یک وقت نوشیده باشد تا تسکین کلی گردد نسخهٔ تبرید کاهو و کاسنی و خیارین و کشنیز و خرفه
و نبات موافق دستور بعمل آرد نافع باد ضماد دیگر برص اطفال را برطرف سازد صنعت آن
مصطگی و زرمنیخ سرخ و شب یمانی و گوگرد زرد و زرفت از هر یک جزوی زرفت را در عسل و
سرکه بگدازند باقی اجزا را کوفته و بیخته بآن سرشته ضماد سازند برای برص و قوبا و خارش
و خنازیر و دمل کشتن ان و ورم پس گوش این روغن مزیل آن ست الایچی کلان (۴ عدد) سبجی (۵ توله) لوٹے (۴ توله) پھٹکری
سرخ (انار) بار زد همه احسب دستور روغن کشند از حاجی بابو نوازش علی خان مرحوم دیوکانڈر نام
درختی ست که بر کناره دریا اکثر با فراط می باشد برگ آن مثل کشنیز می باشد پس برگ آن را
سائیده بر برص ضماد کنند و وقتی که دران سوزش معلوم شود فورا آب شوئیده شود ورنه
آبله خواهد افتاد درین باب احتیاط ضرور فقط

ای آنکه گرفتار غم از قمقامی	رباعی	از ساغر غم مدام درد آشامی
صحت طلبی طلا کن از زیبق و زیت	۲۷۳	تاکی بمرض روی ره ناکامی

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
قمقام بالفتح	چارپایک هندی	تعفن رطوبت خون	چسپان بودن بر	صفت طلای کور

تا هفته اما اگر خارشش بسیار آرد ترک کرده باز بعد دو سه روز ضماد کنند هرگاه که در بدن سرخی
ظاهر شود و آب از ان بر آید ترک کنند انشاء الله الشافی زوال مرض خواهد شد و اگر بعد استعمال
این نیز واله خارش شود و نه سرخی آید باید که سه ماشه باوچی را در یک چهٹانک آب بشب تر داشته
صباح آب زلالش بنوشد و هر روز قدری از باوچی افزوده باشد تا بیک توله رساینده تا چهل روز
نوشیده باشد بعده ضماد نماید شفا خواهد یافت و اگر املی و باوچی سائیده را در ظرفی نگاهدارد و
آن متعفن شود که دران کرم افتاده خشک شود استعمالش انفع و سریع التاثیر باشد اگر ان سفیدی
بجائی سخت بود همچو کف دست باید که آن خشک شده را در عرق لیموی کاغذی سائیده
ضماد کرده باشد دیگر اگر چهال درخت فالسه اجوشانیده و دران باوچی بقدر ضرورت سائیده
تا هفت روز یا پانزده روز بر روز و شب هفت بار ضماد کند بعده ترک کند گویند که رنگ جلد
بعد بست روز از ترک رنگ اصلی پیدا خواهد کرد والله اعلم حضرت قدوة العرفا و سلالة الکملا
سیدی مرشدی شاه عبد العلیم لوهاروی قدس سره نسخه در علاج این مرض عنایت
فرموده بودند می نگارم یا باید کرد صنعت آن بیار رو کالا چھوا یک سیر باوچی سه پاؤ هر دو را
جدا جدا بخوب کوفته و بیخته بار یک سه سحق کرده باهم بیامیزد شش ماشه از مجموع وزن کرده
وقت صبح در قدری آب باران بنوعی که دوا در آب مخلوط گردیده در حلق فرو رود بیخته
بنوشد اگر آب باران خالص باشد بهتر است والا آب تالابی که باب باران پر شده باشد بعمل آرد
و از روزیکه شروع در خوردن نماید آن روز را بنویسد تا ایام فراموش نشوند هر روز متواتر تا
چهل روز بخورد درین روزها که دوا میخورد ببیند که دست می آرد یا نه اگر دست درین شش ماشه
نیاید سه ماشه دیگر بران افزاید اگر ازین قدر نیز دست نیاید بیک توله رساند احیانا اگر مزاج
بارد باشد و از یک توله هم دست نیاید دو سه ماشه دیگر بر وی بیفزایند هرگاه دست آید همان
قدر اکتفا کنند هفتاد روز متواتر بلا ناغه استعمال نماید چون مدت دوا چهل روز رسد و چهار روز
بعد یا قبل جای برص و چهره و غیره سیاه و تاریک گردد از ان هم نترسند زیرا که تبدیل رنگ موجب

وقابلہ بچکانند برسم هندوستان و حضرت مرحوم حکیم نجیب آبادی میفرمودند که جائیکه بهق سو
بود جلد را سیاه میکند دران خال نمی باشد نوشادر را در آب ترکرده آب را بر جلد بمالند و باقلا
در آب لیمو حل ساخته ضماد کنند زود صفای جلد خواهد کرد و صنعت تیزاب فاروق اینچنین
میفرمودند که کسیس نیم سیر شوره صاف پاؤ سیر در ظرف گلی خواه بوتل کرده بطریق معروف بکشند

	رباعی ٢٧٢	
ای آنکه پی دفع برص کوشی می		در صیف و خزان و در بهار و در دی
این عارضه قابل دوا گر بودے		بودی بمیت ره خلاصی ز وی

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
برص	داغهای سفید یا سیاه عمیق است در ظاهر جلد و روز بروز پهن میشود و سرایت بباطن میکند چون تمام بدن شامل شود علاجش از معجزه بود	رطوبت بلغم یا سودا	چون سوزن در موضعش فرو برند خون نمی بر آید خلاف بهق	استاذی مرحوم حکیم نجیب آبادی حبوب شنگ تجویز میفرمودند

صنعت آن پوست بیخ عشر شش توله و تخم خوزباتل سه توله شنگ یعنی سنکهیا دو ماشه همه را
در آب زنجبیل تر سائیده حبوب بقدر باجره بندند یک گولی خورده باشند و پرهیز از ترشی
نمایند و سفوف کیمری را که انجیر دشتی باشد نیز مجرب میفرمودند صنعت آن بابچی را که نیم پاؤ
باشد در بول ماده گاؤ نازائیده سرخ رنگ بست و یک روز تر داشته خشک نموده مقشر
ساخته بسایند و برابر آن سفوف چهال کیمری که قشر درخت آن باشد و سفوف پوست
درخت نیب که بسیار کهنه باشد هم وزن بابچی گرفته باهم آمیزند و نگاهدارند یک درم
ازان همراه آب جهاو شش توله هر روز خورده باشند و از شیر و برنج و جغرات و حموضات
و بادی و بلغم افزا پرهیز دارند و دیگر تخم ایلی را در آب سه روز تر نموده مقشر کرده برابر آن بابچی
شامل کرده بآب خوب باریک سائیده نگاهدارد و ازان بر داغهای برص ضماد کرده باشد

نگهبان بهواتواه زنگی بچه کیا حافظ قرآن ہوا				خیلان تنقیه از خلط سودا باستعمال سفوف

هلیله سیاه با آب شاهتره مروق چند روز نمودن مفید است فقط اما مصنف مغفور میفرماید که پس از ارتکاب داروی مسهل هلیله پرورده مداومت نماید و غذا آب مرغ جوان و ماش مقشر و کشنیز تر خورند و هر شب نشاسته باقلا و پوست تخم مرغ و صدف سوخته و مرداسنگ و تخم ترب و مغز تخم خیار و مغز تخم خربوزه و مغز بادام مقشر بالسویه بکوبند و بهبیزند و با آب کشنک جمع سرشته بشب طلا کنند و صباح بحمام رفته بشویند و واضح باد که کلف اکثر برقت منی و بعد جریان آن هم عارض میشود و هم اصحاب حمی ربع و زنان باردار را نیز پیدا می‌شود پس برای ازاله مسبب علاج سبب فرمایند و در بحث هر یک علاجش جویند فافهم

گردد چو بهق پدید حالی بروی علت ز علیل برخ نهد سوی عدم	رباعی ۲۷۱	تیزاب ز بعد مسهل پی در پی صحت آید بساط غم گردد طی

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
بهق	علتی ست که اکثر بر بدن نوجوانان پدید آید همچو سیوهان و چهپ نامند دو قسم بود سفید و سیاه	هر دو را سبب خوردن اشیای غلیظه و کثیفه باشد	نشان ابیض آن که سپیدی باریک خرد و گرد است که بر ظاهر جلد دفعةً می برآید و بتدریج پهن میگردد و علامت اسود آنکه نشانهای سیاه است که بر ظاهر جلد بهم میرسد بسبب دفع طبیعت صفرای محترقه را بجلد و پوست بدن خشن میسازد و هرگاه او را می مالند پوستها همچو سبوس ازان میریزد بعده سرخ میگردد	در بهق ابیض تنقیه بلغم و در اسود تنقیه سودا نمایند چندی بار پس تیزاب فاروق بزنند کیفیت گرفتنش آنست که زاک سفید یک سیر شوره نیم سیر را بکوبند و بقرع و انبیق

نام	ماهیت	سبب	محل و شکل	علاج
برش بفتح بای موحده ورای مهمله وشین معجمه	نقاط سیاه ریزه بقدر دانهٔ کنجد که بر صورت بهم میرسد وگاه مائل بسرخی و کمودت نیز پیدا شود بفارسی کنجدک نامند و بهندی تل	خون سوداوی بود محترق	بیشتر بر رو باشد گرد شکل یا ضلع دار خرد خرد	سم الفار سفید یک سرخ و سهاگه چوکیا سه ماشه و صندل سفید یک توله بگلاب سوده باریک نموده با شیرهٔ تخم ترب

آمیخته حبوب سازند در شب از آن بقدر ضرورت بگلاب سوده برر و مالیده بخسپند صباح سبوس گندم را در آب جوشانیده صاف نموده بآن رو بشویند اما چشم را محفوظ دارند

نام	ماهیت	سبب	محل و شکل	علاج
نمش بفتح یا بکسر نون و میم وشین معجمه	قطعهٔ سیاه رنگ یا مائل بسرخی مدورست که در پوست بدن ظاهر شود هندی لهسن	مادهٔ سوداوی	اکثر در صورت بهم میرسد و در دیگر اعضا هم شیخ الرئیس هم گوید آنچه مائل بسرخی بود نمش باشد و آنچه بسیاهی برش بود	برای هر چهار اقسام باید که اول فصد گیرند پس اسهال خلط سودا بمطبوخ افتیمون و هلیله و ماء الجبن نمایند بعده ضمادات

محلله استعمال فرمایند اگر تغیر رنگ از باد و سرما بود بگیرند باقلای مقشر و آرد کرسنه یعنی مٹر و آرد ترمس و تخم ترب تخم خربوزه و آرد نخود و نشاسته و آرد جو برابر جمع کنند و بدان بشویند وغذا نخوداب و خایهٔ مرغ نیم برشت و ماء اللحم و انجیر و نان میده و شیر تازه و شراب ریحانی و شیر و شراب باهم آمیخته و اطریفل خرد و هلیلهٔ مربی خورد که رنگ رو را بر افروزد و زعفران باهم پخته سود دارد لیکن زیاده از نیم درم زعفران در تابستان نباید خورد

نام	ماهیت	سبب	محل و شکل	علاج
خیلان جمع خال است شعر مصحفی رخ په تیرے خال	داغهای خرد سیاه مائل بزردی یا بسرخی یا کمد	خلط سوداوی عکرے	یا مجسم بر آمده بود بر بدن	استاذی مرحوم حکیم نجیب آبادی میفرمودند که برای

میدان که علاج نیست نزدیک حکیم	۲۶۹	در شربت و در غذا علاج جدری

شرح و تحقیق

باید که در بلادی که هوایش مائل بگرمی و خشکی بود مانند اکثر بلاد خراسان و غیر آن شربت و غذا که مذکور شد بهند و آب هندوانه را رخصت فرمایند لیکن در بلادی که هوایش مائل بسردی و تری بود چون سمرقند و بخارا و کابل و جز آن و بلادیکه هوایش مائل بسردی و خشکی بود چون هر قندها و اکثر بلاد هند و غیر آن باید که هر صباح بست دانه عناب و بادیان یا تخم کرفس دو مثقال و اگر اندوه بود بادیان سبز و شبت سبز انداخته تخم کاسنی نیمکوفته یک و نیم مثقال همه در یک پیاله آب جوشانند تا به نیم آید صاف کنند و بده مثقال قند شیرین کرده و قدری گلاب اضافه کرده بدهند و غذا آب نخود نیمکوفته و مونگ مقشر نمایند و از هندوانه منع کنند اینست خلاصه تقریر این مغفور

گر با مرض کلف دگر با برشتی تا مرکب دارو مسهل نشوی	رباعی ۲۷۰	ور با خیلانی و دگر با نمشتی از حجام و دوا شربت صحت پخشتی

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
کلف بفتحتین	تغیر یافتن رنگ پوست بسیاهی و بهم رسیدن آثار کدورت بالاست بفارسی تاش و بهندی جهایین نامند شعر جهایان رخ په تری اوسه رو بـ؟ وه کلف هی که قمر مین دیکها	ابخره غلیظه سوداویه که میخیزند بسوی رو و زیر جلد آن بند میشوند بسبب تنگی مسام آن	صورتش بیین و حالتش مپرس که از تعریف آن عیان ست پس آنرا چه بیان	تخم ترب و تخم خربوزه و آرد باقلا و هر که خیسانده خشک نموده مغز بادام تلخ و قسط تلخ و اکلیل الملک و کتیرا همه اجزا مساوی کوفته و بیخته با شیر میش آمیخته بر کلف طلا نمایند و بحمام با آب گرم بشویند

حب لآس یک توله با مروارید سوده یک و نیم سرخ با عرق بارتنگ پنج توله بنوشانند اگر حدت زیاده باشد صرف عرقیات بدهد و غذا دال و خشکه و ناشپاتی پیش از بروز و بعد از بروز بدهد بعد از شروع خشکی دانها این تدبیر باید کرد که طباشیر کبود یک ماشه زهر مهره خطائی یک سرخ عرق بارتنگ هفت توله مروارید سوده یک و نیم سرخ شربت حب لآس یک توله آمیخته نوشانیده باشد و شخص لائق از یک زلو تا زیاده در فصل ربیع در پیچ گردن که ابتدای پشت ست انداختن مانع عروض این مرض ست چنانکه در سلف سم در خوریچه بوده است باز این رسم را تازه باید کرد والسلام اینهمه از معمولات حکیم مرزا علی شریف خان خان خلیفه مرزا محمد زمان خان ست شربت چیچک بیج کاو دی پنج توله بیج گوکهرو دی کلان پنج توله تار الایچی سفید در آب یک شب و روز تر داشته جوشانیده صاف نموده در نبات سفید شربت سازند جوان ایک توله انار در آب آمیخته نوشانیده باشند که با سهال دفع چیچک میکند از حکیم خواجه حسین الدین خان صاحب مرحوم حیدر آبادی

زینهار بده و گرنه بیمار کشی رگ زن چو ورم شود اگر تیز هشی	رباعی ۲۶۸	در سرخچه بعد روز ثالث ترشی در تنقیه سعی کن بهر و زاول

شرح و تحقیق

علاج	علامت	سبب	تعریف	نام مرض
تدبیر این هیچو علاج چیچک و ناند و بعد قول ماتن رحمه الله نما بنید گو دیگر در علاج حصبه می فرماید	تپ لازمی و بد بوئی نفس و اندوه و اضطراب و بیخودی و تشنگی و نه پزد و نه ریم کند بلکه خشک ریشه گردد و پوست او هیچو سبوس فرود آید	تیزی و گرمی و جوشش خون	دانهای سرخ و باریک و سوزنده که بر بدن پدید آیند بفارسی سرخچه نامند و بهندی کسره گویند	حصبه بفتحتین

از بودن این مرض باند وه دری	رباعی	از علت حصبه بکبد خونی جگری

که عجائز و نسوان خود درین باب کمال دارند رحمت باد بران زنان مردان سیرت
و نفرین باد برین مردان زنان همت پس میگوییم که تامل تام در فصل این مرض با حوال
محموم باید کرد اگر هنوز ظاهر نشده باشد در سن فصد رگ باید زد و در غیر آن نیز لوبالیه نمایند
که هندیان لوچپانیدن گویند و تبرید هم باید داد تا باین حیله وزنکند و اگر کند
کم کند روز اول شیره تخم کدو دو توله و لعاب اسپغول شش ماشه و شربت نیلوفر دو توله
و خاکشی چهار ماشه پاشیده بنوشانند دیگر در اوائل عناب هفت دانه گل بنفشه شش ماشه
شب در عرق عنب الثعلب نیم پاؤ و عرق گاؤزبان نیم پاؤ خیسانیده صبح مالیده
صاف نموده شیره تخم کدو دو توله و شیره تخم هندوانه دو توله با لعاب اسپغول شش ماشه
شربت نیلوفر دو توله آمیخته خوب کلان چهار ماشه بران پاشیده بنوشانند روز دوم
در خیسانیده عناب هفت دانه و گل بنفشه چهار ماشه و شیره تخم کاهو چهار ماشه و تخم کدو
چهار ماشه یا لعاب بهدانه چهار ماشه یا لعاب اسپغول چهار ماشه و شربت زرشک چهار توله
یا سکنجبین ساده چهار توله یا شربت تمر هندی چهار توله آمیخته بنوشانند و روز سوم و
چهارم بدستور کنند و این اوزان سن کامل است و طفلان را چهارم حصه زین باید داد
دیگر مروارید یک ماشه یا دو ماشه حسب سن با عرق گاؤزبان هفت توله یا عرق عنب الثعلب
هفت توله و عرق کیوره هفت توله و عناب ۵ دانه دران خیسانیده خاکشی چهار ماشه
بران پاشیده استعمال نماید و مروارید خرد درست هم تا هفت دانه برای اطفال و تا
چارده دانه برای کامل السن مسلم بلع کنانیدن تجربه رسیده با همین عرقها و خاکشی استعمال نمایند
پس از اثبات بروز این طبیخ باستعمال آرد که خوب است مویز منقی سه دانه و انجیر سفید ولایتی
یک دانه اصل السوس مقشر یک ماشه در عرق عنب الثعلب پنج توله و عرق گاؤزبان پنج توله
بجوشانند چون ثلث رسد مالیده صاف نموده خاکشی چهار ماشه بران پاشیده بنوشانند
برای جوان زیاده در وزن باید افزود اگر طبع نرم بود حو [illegible] شربت

و بعد از ان جوال و خشکه بدهند که او وفق ست فائده بعد پخته شدن آبله بر خاکستر نرم یا بر
ارزن یا بر جو بغلطانند فائده طفل که او را گاهی چیچک نه بر آمده باشد شیر اول و زیاده از پ
را که ایده باشد بنوشانند یا پارچه که دران شیر تر کرده داشته باشد بعرض یک دم در آب
شسته بنوشانند گاهی نه بر آید مجرب فقیر ست فائده گوشت عاق را کباب کرده خورانیدن
همین فائده و حکم دارد مجرب ست فائده چون تمام بر آید و تپ کم نشود کچری نرم بدهند
و انار شیرین ندکی یا کشمش فائده بعد ازانکه آبله از بر آمدن ایستد خشکه و دوغ شیرین
بخورانند فائده چون پخته شود نان جوار با شهد بدهند تا خشک کند نکته اگر نفس
مریض بجا بود و شعور بر حال و میل بغذا و آب بر قرار باشد محل تردد نبود فائده
اگر تپ سخت گرم بود و غلبه صفرا بینند تخست صفرا را بجایین کم کنند اگر طبع نرم نباشد
فائده کمتر از دوازده ساله را فصد نباید کرد و بعض گفته اند که سن فصد چارده سالگی
بشرطیکه جسم ضعیف نباشد و طفلیکه یک ساله نباشد حجامت آن نکنند فائده فصد
و تبریه و تلیین طبع تا همان وقت ست که آبله ظاهر نشده باشد و بعد از بروز آن همه اینها
ممنوع ست مگر وقت غلیان و سن شباب عادت هم ملحوظ باشد فائده بمجرد ظهور آبله
و حدوث تپ چیچک مریض را نار دانه بخاید و آب فرو برد و رب شاهتوت برای حلق
سودمند ست فائده شراب شقائق که لاله هزاره باشد برای حمیات وبائی و جدری
و حصبه نافع ست صنعت آن گل شقائق بست مثقال را در نیم سیر آب بجوشانند چون
بنصف رسد مالیده صاف نموده چهل مثقال قند سفید داخل کرده بقوام شربت آورند
شربتی از برای طفل نیم مثقال و برای جوان شش مثقال در اوائل جهت تلطیف ماده و تصفیه خون
و تفتیح مسام و بروز آبله بظاهر جلد نافع فائده ضابطه بعلاج چیچک سرخچه هم نگارم
بتوجه باید شنید که حذاق سلف را معمول بوده که پیش از بروز آن فصد میگرفتند و زلو
می انداختند حکما ... فی زماننا که کمتر از پیرزنان اند از علاج این مرض دست کشیده گفتند و

	بفارسی چیچک گویند و در هندی سیتلا و ماتا نامند		و از جا در آمدن و در خواب و سوء تنفس و خارش بینی ست	آبله بروز ششم و هفتم بروز نکند

هر روز دو مثقال با دیان و پنج عدد انجیر بجوشانند و صاف کنند و بشربت عناب شیرین
کرده بدهند و بادیان سبز و شبت و ماش و عدس بیندازند و غذا سازند و اگر بیمار طفل شیرخواره
باشد مادرش را بدستوریکه گفته شد تدبیر فرمایند و نزدیک ظهور آبله کف پای مریض را
حنا بندند و کافور با سرمه و آب کشنیز ترحل کرده در چشمش چکانند تا چشم از آبله برآوردن
محفوظ ماند و در سیزدهم و چاردهم آبله را بسوزن طلا یا نقره خالی کنند تا ردی بچینگی نشود
و اگر در بچینگی بیرکند چوب صندل و برگ آس را در هوای گرم بموسم صیف و چوب گز و کرم دانه
را در هوای سرد بموسم شتاء زیر دامن مریض دود کنند گویند که دانه لاکهه دو ماشه عدس مسلم
و بهوجیتر برابر آن و نبات سفید دو مثقال اجوش داده نوشیدن نیز چیچک را مفید است
فائده هرچه بعد برسیم رسیدن سپید شود اسلم باشد فقط فائده اگر مریض نیز رگ اکحل
یا باسلیق یا قیفال زنند و اگر خرد بود حجامت فرمایند یا بدیوچه خون کم کنند فائده چیزها یکه
جوشش خون را فرو نشانند بدهند و از خوردنش منع نمایند مانند انار و ترشی ترنج فائده
اگر غلیان خون قوی نبود و آبله کم باشد چیزهای خنک اصلا ندهند. فائده از شیرینی
و گوشت و روغن پرهیز نمایند فائده طفلی که دو ساله بود در فصل ربیع هرگاه که خوف بروز
حصبه جدری بود یک ماشه زلو در پیچ گردن که ابتدای پشت است باندازند فائده در خانه
که هوایش معتدل باشد مسکن مریض نمایند فائده تن را بجامه ملایم از پنبه پوشیده دارند فائده
آب اندک اندک بدهند تا عرق کند فائده صندل و کافور و گلاب گرم کرده بابوید بویانند و هم
و گلاب در بینی مالند تا بند نشود فائده آب کشنیز خورانند و در چشم کشند و هم سرمه داده
در چشم کشیده باشند فائده در ابتدا یک درم زیره سابیده بدهند تا زود برآید و تپ
کم شود فائده عدس مقشر و نخود بریان مقشر بدهند تا زود برآید فائده غذا پیش از بروز

چرب نموده بعسل مصفی سه چند حل دو چار پاس شند قدر شربت آن حبه مثقال تا نیم
هر روز با آب نیمگرم برگ نیب شسته باشند و بطول آب آن کرده همین برگ جوشانده را
بران بسته باشند اگر تمر هندی بدهن کرده طلا کنند بهتر باشد و بعضی گویند لیمو را دو پاره
کنند و در یک پاره سهاگه خام را باریک سائیده چهار ماشه پر سازند و بر آتش نهند هنگامیکه
جوش زند بر نهاروه بندند و تا سه روز همچنین کنند صحت یابد انشاء الله الشافی دیگر
کافور دو توله و نرکچور دو توله و قند سیاه کهنه سه توله کافور و نرکچور را سائیده در قند حل
کرده بر پاچه که مدور تراشیده باشند و کاواکی و سوراخی دران گذاشته بر نهاروه چسپانند
تا عرق مدنی ازان بسوراخ بر آید و در روز سه روز شفا رونماید انتباه این علت بیشتر
بخوردن طعامهای غلیظ و نوشیدن آبها نیکه دران سرگین و بول حیوانات می افتاده باشد
پیدا آید دیگر برای وریسکه بعد از گسیختن عرق مدنی حادث شود این ضماد نافع است
صنعت آن شیشه کوفته و بیخته آرد ماش و زرد چوبه و فضلهٔ مرغ و پیاز پخته و مغز بادنجان
پخته و روغن چراغ مجموعه را در ظرفی پخته تا مثل مرهم شود نیمگرم بر ورم آن بندند مجرب
اگر با غاز بیماری رشته این حب را بخورد زود تحلیل شود و بعد بر آمدن هم فائده میکند
بیخ گلوه قند سیاه آمیخته گولی بندند و بخورند و همچنین هفت گولی بهمین وزن طیار سازند
و تا هفته خورده باشد بعون الله به می شود از یادگار رضائی

	رباعی ۲۶۷	
ای از جدری در ره جان فرسائی		با ماش و عدس هیچ آنگه مائل آئی
از شربت عناب شود بهبودت		با آب گلاب رغبت ار فرمائی

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
جدری	آبله که بیشتر بچگان را بود	جوش خون و تعفن آن	تپ لازمی و درد پشت و آماسیدن روی و سرخی آن و گرانی و خشکی حلق	مصنف گوید رحمه الله که اگر

وهر بار آب شبینه جدید انداخته شسته باشند بعد تمام شدن شمارند کو را آن را بردارند و بظرف نگاهدارند و باستعمال آرند نافع باد

ای دیده ز رشته درد بی اندازه | رباعی | اجزای محبت را شده چون شیرازه
گر مرتکب داروی مسهل گردی | ٢٦٦ | گردد بتو عهد تندرستی تازه

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
عرق مدنی	رشته که بهندی نارو و نهارو گویندش	خون تیز سوداوی یا بلغم محترق	اول بثره می برآید و منتفخ میشود پس آبله میکند و سوراخ کرده مانند رگ چیزی سپید ازان ظاهر میشود و می برآید و دراز میشود بیک وجب یا زیاده ازان و حرکت می نماید بعد برآمدن	مصنف رحمه الله میگوید که بعد مسهل بطبیخ افیتمون فصد باسلیق یا صافن

ازجانب مخالف کنند اگر غلبهٔ خون دانند و تقلیل و تلطیف غذا نمایند و آب انها شیرین سه وزد زظرفی پرورده خورند و پیه بز چار مثقال و سیر سبز سه شاخ یا خشک یک مثقال کوفته بهم آمیزند و صلایه کرده بر موضع جراحت نهند و جراحت را بیشتر ازان که رشته تمام بیرون آید نگذارند که در هم شود یا شکسته گردد و صبح و شام روغن گاو را که دران سیر را دو سه جوش داده باشند صاف کرده بر عضو موصوف مالند تا رشته فربه شده فوراً تمام برآید فقط دوستی مجرب نقل میکرد که خاکستر تهوهر را که ز قوم باشد اگر بر موضع رشته بندند همه می برآید و تمام از بدن بیرون می آید دیگر اطریفل عرق مدنی مجرب فقیرست اگر مریض چهل روز بخورد بفضل الشافی شفا می یابد صنعت آن پوست هلیلهٔ زرد و هلیلهٔ سیاه و هلیلهٔ کابلی و پوست بلیله و آملهٔ منقی و تربد سفید و برنج کابلی و قنبیل از هر یک دو و نیم مثقال همه را کوفته و بیخته و بروغن بادام شیرین یا بروغن گاو

نرد ساختن منظور بود بگلاب سوده خشک نموده در سلارس حل کرده آمیخته نرد سازند و اگر
بتی ساختن منظور بود سواری میدالکرمی در گلاب سایئده و سلارس آمیخته بر چوب
بتی سازند و میدالکرمی را باریک کرده بتی را بران غلطانند و خشک سازند و بکار برند

آنراکه بشور لبنی شدانبوه گرازپس تنقیه زخل و شونیز	رباعی ۲۶۵	گر دید ازین مرض دلش پراندوه تضمید کنی زصحت آید بشکوه

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
شور لبنیه	جوششهای سفید ریزه بود که چون بفشرند ازان مانند دانه خشخاش برآید	ماده صدیدیه است که بطریق بخار بجلد دفع میشود و بمسام سیر و بسبب غلاظت تحلیل نمی شود	بثره سفید که بر پیشانی و بینی و خساره و زنخدان از چهره برآید و چنان نماید گویا نقطه شیرست	تنقیه بدن و دماغ از بلغم بحب ایارج کنند پس روی ابحالیات

شونیز ده مثقال شونیز را بقدر ضرورت آن سرکه گرفته دران بسایند و بر روی بمالند
یعنی بران بشب ضماد کنند و صباح بآب نیمگرم بشویند دیگر خاکستر چوب انگور راطلا
ساختن نیز مفید دیگر مرہم حسین خان صاحب خیشگی خورجوی که در فن نصب اقلام اشجار
نظیر خود ندارند نیز برای این مرض و زخم دندارو و جدری و دنبل و دبیله مجربست صنعت
آن الایچی سفید یازده عدد و سفیده کاشغری شش ماشه و مرداسنگ و ماشه و توتیای سبز
دو رتی و رال سپید یک توله همه را سرمه سا بسایند و پنج حبه قوقی که بسکهیر باشد
یک توله و برگ پنج انگشت که سنبهالو باشد یک توله را سایئده جدا جدا قدح اول
بروغن سیب نیم پاو بسوزانند پس روغن ازان صاف کنند وادویه سحوقه را دران
انداخته بازد و جوش دهند و فوراً بچستی تمام آن همه را برروی آب شبینه که در طشت
باشد برآورده باشند فرو ریزند و بعد سرد شدن آن بدیگر آب شبینه مجدداً یکصد بار بشویند

اما مصنف مرحوم غیر از شگاف او را چاره ندیده است گویند که درین قصد خوب نیست
بلکه کمال توجه طبیب مصروف بر تبرید قلب و تقویت آن باطلیه و اشربه و طیوب و اغذیه
مبردهٔ مغلظهٔ خون باشد اطلیه که بر سینه نهند صندل و نیلوفر و کافور و کشنیز در گلاب
و اشربه شربت انار و شربت سیب و شربت به و شربت کادی و شربت حماض و شربت
غوره و شربت اترج و شربت نارنج و طیوب بنفشه و نیلوفر و گل صندل و گل کادی
و کافور و سیب و به و گل بدن است و اغذیهٔ مبرده عدس و مصوص که از جوزه و بیضه و با آب
پخته سبز که نهاده باشند و قرا الصو و سالن که باین لحوم و بقول سرد و کشنیز ساخته شوند
دیگر مرهم خام که برای بثور اطفال نهایت مفید ست صنعت آن حنا و قنبیل و مرداسنگ
و مرچ سیاه و طوطیای سبز بریان و کته سفید زردچوب جمله را مساوی کوفته و بیخته
باریک نموده در مسکه آمیخته بر بثور مالیده و چسپانیده و برای اکوته هم مجرب ست
اگر بتعفن هوای عالم مرض وبائی که عام بود تپ باشد یا هیضه یا چیچک یا تپ لرزه پیدا
آید از ادویه که نوشته میشود بتی خواه نرد ساخته بسوزانند رفع میشود مجرب ست لونگ
دارچینی دیودار چهر کپور کچری نرکچور الایچی پا پچ لوبان سفید برادهٔ صندل سفید [illegible]
تیج پات میدا لکڑی پچ اظفار الطیب بریان بروغن چنبیلی سلارس ومی مصطکی کافور
مشک سعد عنبر پوست اترج چوب چهار و شکر سرخ عود غرقی همه کوفتنی را کوفته بیخته
شکر سرخ و سلارس آمیخته بقدری صمغ عربی که با آب حل کرده باشند سرشته بتی خواه نرد
سازند و بعد خشک کردن بسوزانند از سید حیدر علی مرحوم حیدرآبادی ترکیب دیگر برای
ساختن بتی و نرد مرکی عود اگر تگر کافور اظفار الطیب بریان بروغن گل یا روغن چنبیلی
نمایند آنقدر که بود بر سکه تیز پات دارچینی صندل سفید بیار انگا زعفران مشک عنبر
فقلح اذخر روغن وسه یا گل آن ناگرموتهه میدا لکڑی پتهرکا پهول یعنی دگر پهول ابرسا
بیج چنیا ملا کهیر همه اجوکوب کوفته بیخته در سلارس چار چند آمیخته مانند لڈو سازند اگر

بازقدری دم دهد بعده نگاهدارد که سخت خواهد بود اما اگر قدری آب در نیمگرم بیامیزد ملائم خواهد ماند هر قدر کهنه خواهد بود مفید تر خواهد بود در سه بار ازین هم نهادن دُبل و بابه ابنکو میکنند

ازآکله هرکه ناتوان گردیده باید که گِل ارمنی و سرکه مدام	رباعی ۲۶۳	هرلحظه زافزون شد نَش ترسیده برگرد جراحتش بود مالیده

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
آکله	جراحتی که عضو را بخورد در فارسی خوره گویند و آن عبارتست از تاکل و تعفن و فساد که در اعضا افتد.	فساد روح حیوانی ست بر یختن خلط اکال سمی جوهر	ظهور سیاهی یا سبزی از جراحت و خاصه وی ست که بگوشت نواحی بسرعت تعدی کند مثلا اگر صبح در عضو پدید آید تا شام بقدر فلوس ماهی وسعت گیرد	بآتش یا بدوای حاد مثل کاشک یا زنگار یا زراب یا زراوند مدحرج و قلقطار که زاج زرد باشد مع سرکه داغ نهند و حوالی مرض را سفیده گل و سرکه طلا نماید یا مرهم بسیلوق یا روغن بر موضع آن نهند گلنار نیم پخته ۱۲

طاعون چو شود عارض ای غمخواره خواهی که شود بر تو ز صحت باز	رباعی ۲۶۴	صبرت ز دل خسته شود آواره بشگاف که غیر ازین نباشد چاره

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
طاعون	آماسی ست که اکثر در ایام وبا ظاهر شود سرخ یا زرد یا کمد یا سبز یا سیاه اسلم سرخ ست باقی به ترتیب بد تر	ماده سمیه	حرقت شدیده بود و قی هم باشد و خفقان و غشی بود و در اعضای ضعیفه بود	باید دانست که اورام مغابن که ورم گوشت نیست و ورم بغل و ورم

بن ران باشند نیز داخل در وبا اند اگر بعلامات مذکوره باشند علاج هر یک جداگانه مجربست

بکار برد و اگر ورم مجاور عضو رئیس بود هنگام ضرورت علاج بفصد و تنقیه نمایند
فافهم و چون ماده ورم تحلیل نرود و روبجمع شدن نهد منضج پزند مانند تخم کتان و انجیر
ضماد نمایند که پخته شود و بشگافد ورنه سرگین کبوتر و اشق نهند ورنه نیشتر آهن گیرند
والسلام برگ چهی چهی برگ کهاکاڑی برگ سمتیاناسی برگ کندوری هر یک اکوفته قرص
ساخته بروغن گاو سرخ کنند پس برآورده دران موم خام یا سفید بگدازد و برآرد و باستعمال آرد

	رباعی ۲۶۲	
باشی زدبیله چون به روا افتاده		ازورد عنان صبر از کف داده
تضمید کن از بوره و صابون و عسل		اگر سر نکند بخویش بنیش استاده

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
دبیله	آماسی بود اکثر گرد شکل شبیه بخراج اما گرم نبود بزرگ تر از دمل	ماده بلغمیه غلیظه غیر نضیجه بود که از سوء هضم پیدا شود	رنگ و مانند لون جلد باشد و درد نیز باشد و دو کیسه دارد و در یکی زرداب گند و بدبو و در دیگری ماده غریبه چون ناخن و استخوان ریزه مانند آن	صفت ترتیب ضماد مذکور بوره و صابون از هر یک چهار مثقال بکوبند

و به مثقال عسل سرشته نیمگرم ضماد کنند مرهم که جمیع اقسام زخم را نافع ست اما اگر زخم کلان
باشد یک روز بران برگ نیب اکوفته ببندد و روز دوم زخم را بآب جوشانده نیب شسته
بران استعمال مرهم نمایند صنعت آن قنبیل و گیروی گوالیاری و برگ حنا از هر یک شش ماشه
و مرداسنگ و سهاگا چوکیا تیلیا و سندور از هر یک سه ماشه و مرچ سیاه یازده دانه همه را
ساییده به نیم پاو روغن گاو آمیزند و این را مرهم خام سرخ نامند مرهم فخری از شلغم
شلغم را ورق کرده در روغن کنجد بریان کنند که سرخ شود پس آنرا از روغن برکرده
را باریک ساییده بپخته قدری قدری بروغن مذکور انداخته چمچه گردانیده باشد و از دود
آن پرهیز د چون بقوام آید و سیاه گردد کافور ساییده زنگدان فرود آورده دران خوب آمیخته

طریق ترتیب ضماد انجیر تر یا خشک را بجوشانند تا مهرا شود یازده عدد یا هفت مثقال مویز دانه بیرون کرده بکوبند که بهچو مرهم شود و پنج درم خردل کوفته و بیخته بران اضافه نمایند و نیمگرم ضماد کنند از میان جی عظمة الله خان صاحب شاهجهانپوری مقیم خورجه برای ڈیٹھه که سرطان باشد و هر قسم دنبل و جهاجن و اکوته و داد را مفید ست صنعت آن اول روغن کنجد را خوب گرم کنند پس از دیگدان فرود آورده کمیله را صاف کرده دران بیامیزد و نگاهدارد و بر مرض مذکور مالیده باشد اما وقت مالیدن روغن حرکت داده باشد تا کمیله آمیخته گردد و ته نشین نباشد در چند بار طلا کردن بعون الله دفع خواهد شد

هر کس که پی خراج رگ بگشاده	رباعی	در راه مرض داد مداوا داده
باید که کند ضماد انجیر بود	۲۶۱	از خوردن تلخ و تیز باز استاده

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
خراج بضم خای معجمه	آماس باشد گرم که در خلش موضعی بود که مواد بجانب آن ریخته پخته شود و ریم گیرد	ماده غلیظه بود که طبیعت آن را بعضو دفع کرده باشد و رسیدن آن بجلد ممکن نبود	شدت درد و تمدد بود	باید دانست که تمدد نشان جمع مده است

وسکون درد و نرمی ورم دلیل پختن مده باشد در ابتدا رگ زنند و مسهل دهند و اگر در اطراف بود و مانعی نباشد قی فرمایند که بهتر از مسهل ست و در انتها این ضماد انجیر بکار باید برد و کیفیت استعمال آن گفته شد و معالج را ضرور است که در جمیع اورام از احوال اربعه غافل نباشد قانون اگر ورم مجاور عضو رئیس نباشد پس در ابتدای ورم علاج بر وادع کنند مثل گل ارمنی و اقاقیا و کشنیز و صندلین و آرد جو و در تزاید جمع میان رادع و محلل نمایند مانند کشنیز و برگ و تخم خطمی و در انتهای ورم مرخی و محلل را با [illegible] آرد چون بابونه و اکلیل و نخود و آرد جو در آب برگ خطمی آمیخته نهند و در انحطاط محلل

داخس	تعریف	سبب	علامت	علاج
داخس بفتح دال مهمله و الف کشیده و کسر خای معجمه و سین مهمله	ورمی بود نزدیک بناخن انگشت بهندی کهننی نامند و هم بسبهرے	ریختن مادهٔ خون غلیظ بود	مائل بسرخی بود و درد بسیار کند گرد بناخن انگشت شهادت بود و درد ست	تدبیر مصنف مغفور علاج کلی ست بضابطهٔ قانون و نهادن در برف

و یخ نیز مخدر میگرداند و مالیدن روغن گاو نیمگرم نیز مجربست و بعضی از مجربان شنیده شد که یخ سیتیاناسی اسائیده بدون آب بر برگ برگد نهاده نیمگرم کرده بر داخس هر روز دو بار نهند انشاء الله الشافی شفا خواهد شد و بعضی را دیده شد که درد از سر انگشت دست مثلاً یا از سبابه یا بنصر یا خنصر دست بر میخیزد پس بدست میرود پس تمام بدن منتشر میشود و مردم هلاک میگردد علاجش تجربهٔ مجی حکیم نبی بخش صاحب کیرتپوری سلمه الله تعالی چنین می آمده که آب در طشت کرده دران سیر سائیده و دست را برشته بجای بند دست محکم بسته دران آب گذارند و یک ساعت نجومی نگاه دارند پس بر آورده سیر ناکوفته بر موضع درد بندند ازاله درد خواهد کرد بفضل الشافی و گویند اگر فرید بوٹی را کوفته سائیده بسته بر ان بندند فوراً درد را دور کند و همچنین از مجربان یاد دارم که پیچپهی ایران بند بسبب آنکه داخس میگریزد

	رباعی ۲۹۰	
دنبل اگرت غنچه صفت نگشاده	رباعی	دل تنگی تو رو بکلی ننهاده
تضمید کن از خردل و انجیر و مویز	۲۹۰	گر زقیه مرض رهی شوی آزاده

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
دنبل که دمل باشد	زخمی عمیق صنوبری شکل بود که در بدن پیدا گردد	خون تیز که با رطوبت غلیظه آمیزد و از رداءت هضم پیدا شود	سرخ رنگ بود و مولم در ابتدا باشد	رگ باید زد و استفراغ باید کرد و غذا کم باید خورد

و از حلواهای و گوشت حلوا تهانه پرهیز باید نمود و سکنجبین باید نوشید و ضماد میشاید کرد

	رباعی ۲۵۷	
از خارش اعضا چو شوی دلخسته پرهیز کن از مولدات صفرا		تشویش رسد ترا از آن پیوسته چون شهد و شراب حلو و مغز پسته

شرح و تحقیق

این نکته که ماتن مرحوم گفته لائق حفظ و یاد است پس اگر خارش در اعضا عارض شود این مرهم خام را باستعمال آرند و نفع بردارند صنعت آن سکپی(?) و کافور و مرداسنگ و نوشادر و طوطیای سبز بریان مساوی وزن خوب کوفته و بیخته باریک سائیده در سکه گاو که آن را یک صد و یک بار شسته باشند آمیخته در آفتاب نشسته بر بدن طلا کنند نافع باشد

	رباعی ۲۵۸	
در علت ثولول شنو مسأله سازی چو فتیله بهر آنش روشن		داری پی فهم آن اگر حوصله شام مرض ترا بود مشعله

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
ثولول	زخ که مسنه بود	خلط غلیظ بلغمی یا سودا و یا سبب از بهر و این سودا از خون بود	برآمدن افزونی گوشت غیر طبعی	اول فصد گیرند اگر خون غالب

دانند پس مسهل دهند منضج سودا و بلغم بعده ترطیب مزاج کنند با غذیه طبه جیدة الکیموس و نمک و سرکه مسمارا مالند یا فتیله روشن کنند و از طرف آخرش دود ش بسته سازند که مضمحل شده خواهد افتاد دیگر طلائیکه قلع ثآلیل میکند صفت آن مازو و شب یمانی و تخم جرجیر کوفته و بیخته بزهره گاو سرشته چند نوبت طلا کنند

	رباعی ۲۵۹	
در کثر دمامات بیان کنم قاعده بگشا رگ و مسهل خور و بیسا طلا		گر خوان شفا بود ترا مائده از سرکه و افیون که بری فائده

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج

اخراج مواد کرده و بهر طلا	۲۵۵	گوگرد و قیروط و دهن کنجد خجسته

شرح و تحقیق

صفت طلای مصنف رحمه قیروطی که پیه خشک باشد کوفته و بیخته تا دو ساعت در آب گرم
تر دارند بعده بدست مالند تا همچو مرهم شود با جغرات ترش یا سرکه سی مثقال و گوگرد زرد کوفته
و بیخته ده مثقال و روغن کنجد پنج مثقال همه را بهم آمیخته سه حصه کنند و هر شب یک حصه را
بمالند و صباح بحمام یا خارج آن سبوس گندم و سرکه مالیده بآب نیمگرم بشویند دیگر این
مرهم خاص نیز برای جرب تر و خشک و بثورات خارشناک مجرب برادر توامی حکیم نجیب الدین خان
صاحب مغفور است صنعت آن مردار سنگ و کافور و دانهٔ الایچی سفید از هر یک شش ماشه همه را ساییده
بروغن زرد که صد و یک بار شسته باشند آمیخته نگاهدارند و بر جرب مالیده باشند هر قدر که خوب
مالند انفع باشد عرق مصفی خون از حکیم غلام دستگیر خان صاحب دهلوی مدظله شاهتره و چرایته
و سرپهوکه و صندل سرخ و صندل سفید و منڈی و هلیلهٔ سیاه از هر یک توله و پوست کچنال و
پوست نیب و برگ نیب و تخم نیب و پوست مولسری و جوانسه و دودهی کلان و برادهٔ شیشم سرخ
رنگ و افتیمون و پوست ببیله و پوست بکاین از هر یک شش توله کوفته بیخته شب در آب پانزده سیر
تر سازند صبح هفت سیر عرق بکشند قدر شربت شش توله نافع باد دیگر هم در علاج خارش اعضا گوید

بی زحمت گر ایکه درین منزل نگه	رباعی	خاریدن اعضاست ترا بیگه و گه
از مسهل پی در پی و حمام مدام	۲۵۶	زین ورطه بری بجانب صحت ره

شرح و تحقیق

پس از تنقیهٔ بدن بمسهل هر شب آب لیمو یا غوره یا سرکه بروغن گل یا کنجد و قدری گلاب
بر طریقیکه در بحث قلم بشرح رباعی دو صد و چهل و چهار نوشته شده است آمیخته نیمگرم
بر بدن مالند و صباح بحمام روند و اگر خاریدن اعضا بدون جرب بود باید که از مولدات
صفرا همچو خربوزه و فلفل و شهد و شراب و غیره پرهیز و چنانچه مصنف رحمه الله می نماید

در علیان سود اقلاع می آرد اگر در سه جای مخصوص از بدن بزور مالیده شود و اگر خارش تر بود این طلا مفید بود و صنعت آن آنبه هلدی و بزر البنج وکن یک زرد از هر یک شش ماشه و توتیای سبز بریان دو ماشه را کوفته بیخته باریک کرده در بیضهٔ مرغ خالی کرده پر نموده بارد او را گرفته در خاکستر خواه ریگ گرم گذارند بعد یک ساعت بر آورده ادویه را از اندرون بیضه بر آورده بروغن چنبیلی نیم پاؤ حل کرده بشب بر بدن مالند و صباح بآب گرم بشویند زوال مرض در سه روز میشود و حضرت استاذی عالم نکات لاهوتی جناب مولانا احمد علی چریاکوتی رضی الله عنه میفرمودند که برای هر دو نوع این ضماد مجرب است و فقیر نیز بارها آزمودم صنعت آن چوک و پکچی و ناگرموتها و خراسانی اجوائن و گندهک زرد همه مساوی کوفته و بیخته بروغن سرشف حل ساخته در شب بشبنم نگاهداشته صبح بر بدن بمالند و بعد یک ساعت بدن را بگل مالیده بشویند در سه روز دفع خواهد شد و حضرت استاذی حکیم حکیم نجیب آبادی میفرمودند که صبر یک مثقال را در شش توله آب کاسنی و شش توله آب شاهتره تر کرده نقوع آن با آب تمر هندی چار توله اگر حرارت زیاده بود بنوشانند تا نه روز متواتر و اگر ضعف شود بعد سه روز توقف کرده بنوشانند بفضله تعالی ازالهٔ مرض خواهد کرد دیگر آنبه هلدی شش ماشه توتیای سبز گندهک آنولاسار سه سه ماشه در آب یک توله یک ساعت تر داشته بعده سائیده بآفتاب نشسته بر تمام جسم بمالد و بعد یک ساعت بآب گرم غسل کند تا سه روز جرب دفع شود برای جرب هر قسم که باشد از برادرم مغفور حکیم نجیب الله خان خورجوی مجرب است رسکپور تخم باپچی توتیای سبز گندهک آنولاسار یک یک توله در سکهٔ گاو قدری قدری انداخته بیامیزد و یک صد و یک بار آنرا بآب شسته در آفتاب نشسته بر زخم بمالد بعده سرگین کیٹہ یعنی گاومیش مالیده بر جسم مالد و بعد ساعت بآب سرد غسل کند تا سه روز شفا یابد و هم در علاج جرب میفرماید

دانا شده چونکه از جرب دل خسته	رباعی	خوردست ز آب شاهتره پیوسته

بجوشانند چون به نصف آب سه بهر گنند در روغن از آن برگیرند و بمالند نافع باد و آزموده مرحوم حکیم نجیب الله خان صاحب خورجوی برای قوبا مجربست تخم پهلی تخم ڈهاک در عرق لیموی کاغذی یک عدد ساییده دادراخاریده بمالند در هفته دور شود از حافظ مولوی منشی نصر الله صاحب لایتی چونه قلعی آب رسیده مرچ سیاه آنبا هلدی هریه اسا بروغن گاو آمیخته بر جا جای ضماد نمایند و عضو را در آفتاب مالی نگاهدارند در چند روز دفع میشود و دیگر گردی

گردی بچو ز رحمت جرب و تخته سر رشته صحت بکف خود بطلب	رباعی ۲۵۴	باید که بحمام روی پیوسته پیوند تو از مباشرت بگسسته

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
جرب	گر یعنی خارش خشک بود یا تر و بهندی کهاج نامند	آمیختن صفرا و سودای محترقه یا بلغم شور یا خون بسبب خوردن بسیار مصالح گرم و چیزهای نمکین بسیار و حلاوی و دیگر اغذیه ردیه کیموس	بودن خشک بیشه یا خارش بسیار و بشور یا سیلان خون سیاه و ریم زرد یا پیدا شدن بعضی پیش	تدبیر در حمام حسب فرموده ماتن رحمة الله باید کرد اگر خشک بود ال سفید سه ماشه

ساییده در روغن یاسمین نیم پاؤ در طشت انداخته بمالند چون خوب آمیخته شود توتیای سبز سه ماشه سوده در آن اندازند و بمالند بعده سیماب سه ماشه را در آن اندازند و بمالند هرگاه که جمله اجزا خوب آمیخته شوند قدری قدری آب در آن انداخته بدست مالیده باشند تا آنکه در آن جذب شده باشد هرگاه که آب جذب نشود هر قدر آب که باشد بریزند و اگر هیچو روغن زرد شده باشد آنرا در ظرف چینی بردارند و نگاه دارند بقدر ضرورت بر بدن مالیده باشند در استعمال چند روز خارش دفع شود اما باید که بدن مریض خالی از غلیان سودا باشد ورنه قلاع می آرد زیرا که این دوا رو سیماب است و مهر دارو که سیماب دوا باشد

در دو توله عرق لیموی کاغذی سائیده حبوب بقدر کنار دشتی سازند و خشک نمایند
و هنگام ضرورت بعرق ورق ترب خواه شیره تخم آن بر آورده دران سائیده چند روز بر قوبا
طلا سازند بفضل الشافی در یک هفته ازاله میکند میگویم که اگر برگ مولی میسر نشود سه ماشه تخم ترب
دران و امثال کرده بسایند و حبوب سازند و باب سائیده باستعمال آورده باشند دیگر مرهم
از حافظ یعقوب جان خورجوی برای قوبا و خارش بسیار مجربست صنعت آن روغن سرشف
نیم پاؤ را گرم کنند پس موم خالص دو توله را دران گدازند بعده دران توتیای سبز بریان
دو ماشه با سوده آمیزند پس پنبه کهنه یک توله را مقراض کرده گرد آسا نموده دران آمیزند و برداشته
نگاه دارند و بروقت ضرورت باستعمال آرند فقط و قسمی است از قوبا که آنرا ورنگ نه یبی
نامند اولا همچو غده بر بدن می بر آید و بعد شش ماه ریش میکند و ازاله آن بسیار مشکلست
لیکن مکرمی قاضی حکیم الهی بخش صاحب مظفر نگری سلمه الله تعالی و عم فیضانه شربتی
بفقیر نشان داده اند و بارها بعد تشخیص آن تجربه کرده ام که باستعمال شربت مذکوره اکثر در
یک اربعین گاهی در دو اربعین بفضل الله الشافی و بعونه زوال مرض شده است و هی
نسخها و صنعتها تخم کشوث یک نیم درم و زرورد و زرشک از هر یک نیم درم و گل بنفشه
نیم درم و پرسیاوشان و اصل السوس مقشر نیم کوفته و بسفایج و سنای مکی و گاوزبان
و هلیله سیاه و هلیله کابلی از هر یک دو درم و هلیله زرد و تمر هندی از هر یک پانزده درم
و آلو و مویز منقی از هر یک پانزده دانه و نیلوفر دو و نیم توله و عناب و سپستان از هر یک
بست و پنج عدد کوفتنی را کوفته در دو سیر عرق شاهتره بشب تر نمایند صباح بجوشانند
چون ثلثی برود مالیده صاف نموده در نیم سیر نبات قوام سازند و نگاهدارند یک توله
از ان وقت شام و یک توله از ان هنگام صبح نوشیده باشند در شش توله عرق شاهتره گرم
سرما و نیم گرم نموده باشند و الا فلا نافع باد دیگر برای قوبا روغن کنیر سفید مفید است
صنعت آن روغن کنجد نیم پاؤ و برگ کنیر سفید نیم سیر هر دو را در یک سبوی آب که نیم سیر باشد

مساوی اجزا همه را بسایند در عرق لیموی کاغذی و حبوب بندند یک حب را در آب سائیده بر قوبا مالیده باشند در هفته عشره ازاله مرض می شود دیگر سیماب چار ماشه و زاک سفید بریان و تیلیا سوهاگه بریان و گندهک زرد از هر یک چار چار ماشه سوای سیماب همه را در کهرل خشک بسایند چون نیک باریک گردد با یک توله روغن گاو بسایند یک روز بعده سیماب دران انداخته باز تا یک روز بسایند بعده باز دو توله روغن گاو دران انداخته تا یک روز باز بسایند پس بر داشته نگاه دارند و باستعمال آرند دیگر قسمی از قوباست که آنرا اکوتا نامند این ضماد مجرب برادر تواسی مغفور نجیب الله خانصاحب ست برای آن صنعته سندور و مرچ سیاه از هر یک شش ماشه هر دو را سائیده در نیم پاؤ روغن گاو آمیخته صبح و شام بران ضماد کرده باشند نافع باد دیگر چار توله روغن گل را در کرچها انداخته گرم کنند بعده شش ماشه موم خالص دران انداخته بکفچه بگردانند پس سفیدی یک بیضه مرغ دران آمیزد فوراً پس بر آورده دران مرداسنگ شش ماشه و سفیده کاشغری و کافور و قنبیل از هر یک سه ماشه هر چار اجزا را سائیده بیامیزد و خوب بساید و از ان بر زخم چهاجن ضماد کرده باشد از کامیا خان خورجوی دیگر مرهم از حافظ یعقوب خان خورجوی نافع برای جمله زخمها صنعت آن روغن سرشف نیم سیر دران کچله و نیم توله البسوزاند پس بر آورده دران عرق نیب یک پاؤ و عرق چرچته یک پاؤ انداخته بپزد چون بروغن رسد دران موم سفید و رال سفید و بیه گرده بز از هر یک نیم نیم پاؤ بیندازد چون گداخته شود بکتکه نیب حل سازد هر گاه که یکجا شود بردارد و برای قوبا باستعمال آرد و هر گاه که برای چهاجن استعمال آن منظور بود باید که درین مرهم اگر یک توله بود یک ماشه توتیای سبز و دو ماشه صابون سائیده دران آمیخته بر چهاجن مالیده باشند اما فقیر حقیر میگویم که برای جمله اقسام قوبا غایر و یا غائر این حبوب که می نویسم بسیار مجرب ست صنعت آن کافور سهاگا چوکیا نوشادر رسکپور و گندهک از هر یک سه ماشه و نیلا تهوتها یک ماشه همه را

ازدو ربی تا چار ربی قوربتاسه نهاده بالای آن شیر گاو نیم سیر بنوشاند هر گاه که خواهش طعام شود شیر و برنج به نبات مصری شیرین کرده بخورد و وقت دیگر کچری خورد و روز دیگر شیر بدید تخم خیارین و تخم خربزه سائیده در آب شیره بر آورده به نبات شیرین کرده بنوشد همچنین سه روز کنند از ترشی و مرچ و قند سیاه و مقاربت پرهیز دو ضماد حب بواسیر خونی را نهد که خون می آرد و اگر دهد اصلاح آن را ملحوظ دارد

	رباعی ۲۵۳	
ای از قوبا رهٔ خلاصی جسته		جسته تن خویش را از علت رسته
از خردل و خل ضماد میکن که شود		در باغ امل نهال صحت رسته

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
قوبا	در فارسی بریون و گریون و بهندی داد نامند و آن خشونتی بود که بر ظاهر جلد پیدا شود و رنگ آن گاهی مائل به سیاهی گاهی مائل بسرخی بود	خون تیز لطیف که با آن مرهٔ سوداء غلیظ آمیخته باشد یا رطوبت غلیظه و بلغم شور	در قعر جلد بود و خارش بسیار باشد و از آن قشور مدور همچو فلوس ماهی ریزد اگر شدت بود و در نه مثل ریگ و سبوس دور شود	صفت ضماد مخترعهٔ مصنف رحمه الله خردل پنج مثقال بکوبند و به بیزند و بدو چندان سرکه تند

ضماد کنند و این وقتی باید کرد که قوبای غائر بگوشت فرو رفته باشد و احتیاج بآن بود که جراحت کنند و اگر غائر نبود گوگرد زرد کوفته و بیخته سیماب بکر پارس و ته گزرانده از هر یک دو مثقال و روغن گاو خالص و روغن پیه گردهٔ بز که بسه آب شسته باشند از هر یک پنج مثقال همه باهم آمیخته بکف مال کنند تا سیماب کشته شود و سه بخش سازند هر روز یک حصه را در آفتاب گرم یا پیش آتش بمالیده با آب نیمگرم در حمام یا خارج حمام بشویند و این دوا در جرب و خارش اعضا را نیز مجرب نوشته است دیگر برای قوبا که بسبب استعمال پارچهٔ تر پیدا شده باشد این نسخه بحوب مجرب است صنعت آن سهاگا چوکیا و گندهک زرد و مقل و لوبان و کت سفید

شرح و تحقیق

صفت قیروطی چوبه موم نیم مثقال و سه مثقال روغن گاو و پنج مثقال روغن پیه گردهٔ بز که بسبب آب شسته باشند حل کرده و شش مثقال سیماب و چهار مثقال حنای سوده اضافه نمایند و لف مال کنند تا سیماب کشته شود پس سه بخش نمایند و هر روز یک بخش را مالند و به پیش گوش و زیر بغل و کش ران نه ساند و خود را باعتدال پوشند تا وقتی که صحت شود و غذای مذکوره خورند و اگر جوشش دهان تشویش دهد اول چند روز جهت تسکین در آبی که در آن خطمی یا خبازی یا بنفشه را جوشانیده باشند صاف کرده زمان زمان بآن مضمضه کنند و در دهان گیرند و آخر که لعاب از دهان رفتن کم کند و کمتر شود جهت دفع جوشش خرفه و طباشیر و سماق را بالسویه کوفته و بیخته بر موضع جوشش پاشند و اگر جراحت آبله مزمن شده باشد مرهم نوره را صبح و شام گذارند

صفت مرهم نوره موم سفید و یا زرد از هر یک سه مثقال را در روغن گل یا روغن کنجد ده مثقال حل کرده و آهکی که بسبب آب آن را شسته باشند و در سایه خشک ساخته و بیخته و صلایه کرده دوازده مثقال کتیرا سوده یک مثقال اضافه بران نمایند و صلایه کنند تا مرهم شود و اگر خشکیهای سفید رنگ بشکل گریون که داد باشد بر دست و پا یا عضو دیگر پیدا شود فلفل سیاه را در آب جوشانیده عضو را ببخار آن دارند و یا آب نرا بلته کهنه بر عضو طلا کنند اینست حاصل تقریر ماتن رحمه الله در این مرض و ما تر و فقیر آتشک باد فرنگ نار فارسی آبلهٔ فرنگیه حمرهٔ جحیمیه همه از یک جنس ست لو بانواع مختلف و اصناف جدا باشند پس علاج هم قریب یکدیگر بلکه متحد باشد برای ازالهٔ جمله اقسام همان دو نسخه که در باسور از حبوب نوشته ام وافی و کافی باشند فارجع الیهما و تدبیر حضرت استاذی مرحوم حکیم نجیب آبادی سفوف اسود از دینا بسیار مستفید دیدند صنعت آن کبریت اصفر و سیماب از هر یک شش ماشه هر دو را کجلی سنا و حب الملوک مدبر یک توله و سنگ بصری شش ماشه هر چهار را سائیده در آب پاؤ سیر در ظرف آهنی تا دیده بجوشانند تا آنکه خشک شود پس ثقل را بردارد و سائیده نگاه دارد قدر شربت

فـ علاج جوشش دهان که بسبب سیماب باشد

صفت حب جیوه بکسر جیم و سکون یای معروف که سیماب بود فلفل چار مثقال هلیله زنگی سه مثقال کوفته و بیخته و سیماب هفت مثقال قند سیاه پانزده مثقال آرد ماده و روغن گاو از هریک شش مثقال همه را بهم آمیزند و کف مال کنند تا جیوه کشته شود پس چارده حصه کنند هر روز دو حصه را غلوله کرده یک بخش را صباح و دیگر را آخر روز فرو برند و خود را باعتدال بپوشند تا صحت پدید آید غذا شیر و برنج بی نمک یا نان سفید سوده یا نبات سوده و نان مایه دار بی نمک و پاچه بره یا بزغاله بی نمک خورند صفت سفوف سیماب هلیله زنگی و پوست هلیله زرد و پوست هلیله کابلی و پوست بلیله و فلفل از هریک دو مثقال کوفته و بیخته و سیماب هفت مثقال و شکر شانزده مثقال همه را بهم آمیزند و بکف بمالند تا سیماب کشته شود پس چارده حصه کنند هر روز دو حصه یکی بصبح و دیگری بشام کف کنند و قدری گلاب عقب آن میل نمایند و خود را باعتدال بپوشند تا وقتی که صحت شود و غذای مذکوره خورند صفت سیمابی دود کردن سیماب شش مثقال را سه بخش کنند و هر روز یک بخش را در ظرف آهن کرده در زیر دامن دود کنند و خود را باعتدال بپوشند پیش از دود کردن پارچه کرباس گرد گریبان و گردن خود بپیچند تا دود از گریبان بدماغ نرسد و قوت بینائی را ضرر نرساند تا وقتی که صحت شود غذای مذکوره خورند و اگر سه هفته تا روز متعاقب هر روز مقدار ماشی از سیماب با سفیده برگ تنبول خورند یا صلایه کرده فرو برند و برین مداومت نمایند همه جراحت آبله و درد و هم زرد اعضا را دفع کند باذن الله تعالی و اگر قوت باصره بواسطه سیماب که بچشم جذب کند ضعف پذیرد اقلیمیای زر کوفته و بیخته و صلایه کرده صبحگاه بمیل طلا در چشم کنند تا بخار سیماب را بخود جذب کند و باصره بحال اصلی باز آید و این علاج خاصه مولف ست و گویم که میل طلای خالص در چشم کشیدن تدبیر جامع اوراق ست

علاج ضعف بصر که بواسطه سیماب باشد

از رنج فرنگیه است حال تو تباه نزدیک مجربان موافق افتند	رباعی ۲۵۲	گویم سخنی ز روز [illegible] خود دار نگاه [illegible] جیوه است بوجه دلخواه

علاج [illegible]

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
فرنگیه	آبلهٔ فرنگ	خون یا صفرا و سودا و بلغم	جوشش بند ها و درد اعضا	قی باید کرد و ابتدا تفقات زن و اطعام فت شام

احتراز باید نمود دیگر اگر ثمر درخت گابها او رق در رق تراشیده در سایه خشک نموده سائیده سفوف سازد و یک تولهٔ ازان با آب بخورد تا چهل روز ازاله فرنگیه و آتشک و ضیق النفس کند اگرچه کهنه باشد پرهیز از ترشی و تلخی و بادی و مقاربت کنند و درخت این در نگاکوری دروازه کاظم علیخان (نجفی) و در باغ دوارکاداس که مملوک میر واجد علی داروغه موجود در لکهنو واقع بر سرک بریلی ست

ای زابلهٔ فرنگ حال تو تباه	رباعی	دستت شده از دامن صحت کوتاه
در هر دو سه ماه فصد کن کاین علت	۲۵۰	از فصد شود دفع بوجه دلخواه

شرح و تحقیق

بعد فصد هفت اندام و نضج ماده مسهلی که مخرج اخلاط ثلثه است بدهند کما بین المصنف رحمه الله صفته غاریقون بو ئمینه پیر گندرا بنده یک مثقال یا رج فیقرا دو دانگ بهم آمیخته در شربت بنفشه بسرشند و غلوله کرده سحر فرو برند هرگاه که بعمل در آید و چار نوبت با جابت رسد سنای مکی پنج مثقال و بسفایج مکوفته و عنب الثعلب از هر یک سه مثقال و گل سرخ و پرسیاوشان و شاهترج از هر یک دو مثقال و نیلوفر یک مثقال و سپستان سی عدد همه را در یک کاسه آب جوشانند تا به نیمه آید صاف کنند پانزده مثقال شیرخشت در آب آن حل کرده بیمار بیاشامد چون عمل و دا آخر شود روز دوم شربت قند با گلاب و تخم ریحان برغبت نمایند و غذا نخود آب کنند

در دفع فرنگیه چه درویش و چه شاه	رباعی	باید بحدیث بنده بنگر خواه
یا از حب سیماب خورد یا ز سفوف	۲۵۱	یا دود کنند جیوه سخن شد کوتاه

شرح و تحقیق

وهلیله و شاهتره و بآب گرم بلعاب تخم خطمی و تخم کتان سعفه را بشویند. و بموم روغن و چربی بط
و مرغ و روغن کدو آنرا چرب کنند و سعوط روغن کدو و بنفشه و بادام هم نافع و والد
فقیر غفر الله له درین مرض موی بر سر میگذاشتند و در هر ماه یک بار اجازت تراشیدنش
بمریض میدادند اگر مریض طفل می بود این عمل تا عمر بیست سالگی باو رعایت میفرمودند
بفضل الله الشافی زوال مرض می شد. و استعمال روغن سرخ که آنرا در انگریزی میکاسنریل
نامند هم بسیار مجربست و صفت ترتیب ضماد مصنف رحمه الله اینست زاک سیاه پنج درم
واشنان پنج مثقال بکوبند و به بیزند. و سی درم آب که سرشته ضماد کنند و یکمر گرازید پلاس
کلاه سازند و بران روغن تلخ سرشف مالیده روزانه جدید تا اربعین بر سر بسته باشند و بران کلاه
ریمی پوشیده باشند یقیناً دفع شود مجربست داود خان مرحوم ساکن خجه ساتی کوتوال اعظم گره غفر الله

بلخیه ترا چو عارض آید ناگاه باید که پس از تنقیه زصبر و اشق	رباعی ۲۴۸	رنج و المت بجان و دل بیداد با سرکه کنی ضماد و بیگاه و گاه

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
بلخیه	قروح مع البثور صاحب خشک ریشه که زجوانب ازان برآید	گزیدن پشه خبیثه و ترپلا که بلخیه باشد	خفقان بود و باشد که غشی افتد و گاه باشد که این ریش با تپ بود	اول فصد کنند بعده استفراغ صفرا نمایند پس ازان تدبیر

ضماد مصنف مغفور نمایند و گل ارمنی را بسرکه آمیخته طلا نمودن نیز مفید و هر بامداد میوه‌ها
و شربتهای ترش با قرص کافور دادن انفع ست صفت ضماد ماتن مرحوم اشق ده درم را
و شصت درم سرکه حل کرده پنج درم صبر سقوطری سوده بران اضافه نموده ضماد سازند

در آبله فرنگ ای صاحب جاه قی میکن و افراط مکن در صحبت	رباعی ۲۴۹	بپرهیز زغم عدو قوت خود دار نگاه میخور همه چیز جز طعام بیگاه

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
	سرد بواسطه بسته شدن مسام عارض شود	جلدیت بسبب برودت هوا و فرو رفتن حرارت		بمطبوخ هلیله و نقیع صبر و

آب انار کنند پس ادویه بموجب فرموده ماتن رحمه الله بمالند طریق آن آرد باقلا و دام و گلاب و روغن گل از هر یکی دو مثقال آب سرکه ده درم بهم سرشته نیمگرم بمالند و کسی را که قی آسان شود قی کردن سود دارد و اطریفل صغیر با عرق شاهتره خوردن نیز نافع

	رباعی ۲۴۷	
از علت سعفات چو شد حال تباه		گر مسهل بصحت بود مسهل خواه
مسهل چو شود خورده ز راک و اشنان		باسه که ضماد سازد ربیگه و گاه

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
سعفه	جوششی که اکثر بر سر پدید آید وازو ریمی ظاهر شود مانند عسل رقیق باین سبب آنرا شیرینج نیز گویند و گاهی خشک بود بهندی گنج نامند	اگر تر بود دوران فضلات غلیظه عفنه و رطوبات فاسده موجب بود بجلد سر	بر آمدن نمدار و در سر و رطوبت رقیق لزج از ان	فصد سر اره گیرند و اسهال بمطبوخ هلیله و شاهتره کنند و حلاوی و گوشتهای غلیظه و اشیای تیز

نخورند و زردچوبه و پوست انار و مرداسنگ و حنا باریک سائیده بسرکه و روغن گل آمیخته طلا سازند ضماد شود که در سر افتد از بیاض مولانا محمد مسیح الله خان صاحب بلوی پهکری مرداسنگ سهاگه نیلا تهوته کهرپا متساوی الوزن یک یک توله در سبوچه گلی نهاده بر آتش نهند تا سوخته گردد بعده بسایند در روغن گاو که بیست و یک مرتبه شسته باشد پنج توله و جرات ده توله آمیخته بر بثور ضماد سازند.

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
		یا خلط سوداوی بود که با رطوبت حریفه آمیخته بجلد دفع می شود	بر آمدن قشر سپید از سر ریزه ریزه ریختن وی از سر	علاج تنقیه دماغ بمطبوخ افتیمون

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
حصف	بثور خرد سرخ ست که با خارش بسیار و خلش شدید بود و بهندی آن را پت گویند و بفارسی خشک پشه نامند	بخارهای تیز و غلیظ با رطوبت رقیقه حادّه صفراویه	بثور خرد سرخ مانند چو سر سوزن که بر ظاهر جلد پدید آید با خارش بسیار اندر تابستان خصوصاً آن وقت که مردم گرم شود و عرق کند	تدبیر منضج صفرا باید کرد و فصد نمایند و بمطبوخ هلیله و شاهتره اسهال صفرا کنند

که مفید ست بعده نمک و حنا با سرکه بر بدن مالیدن نفع می بخشد و بعد تنقیه مطبوخ بابونه واکلیل و سبوس در آن نشستن و پس از آن روغن گل و سرکه مالیدن و آرد جو و روغن گل طلا ساختن یا مازو و زردچوبه کوفته و بیخته بروغن گل و گلاب و سرکه در حمام بر بدن طلا نمودن و بعد یک ساعت بآب سرد و سبوس شستن سودمند ست و آب کشنیز تر و سرکه و گلاب و روغن گل طلا کردن نافع ست و در آب سرد نشستن مفید و چیزهای سرد و تر باید خورد و مرهم سبز نیز مفید صنعت آن برگ نیم و برگ گلنار از هر یک یک توله هر دو را جدا جدا سائیده قرص جداگانه بسته در روغن گل که نیم پاؤ باشد بسوزانند پس روغن را از آتش فرود آورده صاف نموده موم سفید دو توله و کافور چار ماشه را در آن داخل نمایند و برداشته نگاه دارند و هنگام ضرورت مالیده باشند نافع یابد

	رباعی ۶۴۲	
چون عارضه بنات لیلات ناگاه		آید بظهور دارو و مسهل خواه
وانگه بگلاب و سرکه و روغن گل		بیمال دقیق باقلا بیگه و گاه

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
بنات اللیل یا [illegible]	جوششهای خرد که با خارش و خشونت مانند و شبها	انقباض مسام ست و احتباس آنچه در زیر	از تعریف ظاهر ست	رگ هفت اندام زنند و استفراغ

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
نفاط بضم نون و فتح فا	جوشش بود پر آب شبیه به آبله که از سوختن آتش حادث گردد	خون رقیق و غلیان آن بحرارت ناریه	نشان آن از تعریف آن ظاهر	نخست رگ زنند پس شربت کیوڑا

و عناب نوشند و تدبیر باقی بهمه آبله نمایند و غذا از ال عدس با سرکه کنند و اگر نفاط را بکشایند باید که با سوزن زر کشایند

رباعی ۲۴۴

ای گشته دل تو از دلم آزرده
آزرده گیست از دم طغیان کرده
یا بیم بصحبت چو نسیم ترا
بکشای رگ خود و ملین خورده

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
دلم بضم دال مهمله و لام و سکون میم	بثوری باشد که معنی آن در شرح رباعی هشتاد و چهارم گذشت	خون صفراوی یا بلغم شور	بیان شد	در آخر بحث شری تدبیرش گذشت اما

ملینی که مصنف مرحوم نوشته است جمیع دموی صفراوی را نافع ست صنعت آن عناب و سپستان از هر یک پنجاه عدد و تمر هندی و آلوی بخارا از هر یک ده مثقال و عنب الثعلب و تخم کاسنی نیمکوفته و گل نیلوفر از هر یک سه درم همه را در یک پیاله و نیم آب جوشانند تا به نیم پیاله آید صاف کنند و چهارده مثقال ترنجبین سفید در آب مذکور حل کرده صاف نموده نیمگرم بیاشامند و غذا عدس مقشر و کشنیز و آب تمر هندی کنند و بعد از فصد و تلیین هر شب آب لیمو یا غوره یا سرکه بیست مثقال در روغن گل پنج مثقال یا روغن کنجد بقدری گلاب آمیخته نیمگرم بمالند و صباح بحمام روند

رباعی ۲۴۵

آنرا که ضعف بود چه درویش و چه شاه
باید که بحمام رود بیگه و گاه
در خارج حمام رسد فائده اش
از غسل بآب سرد و انشاء الله

شرح و تحقیق

یک حب از آن همراه پنج توله عرق بادیان خورانیده باشند مجرب ست و معجون عشبه هم مفید ست
صنعت آن بادیان و صندل سفید از هر یک دو درم و بسفایج و برگ سنای مکی از هر یک
یک درم و عشبه دو درم شکر سفید یک سیر همه را کوفته و بیخته در قوام شکر علی الرسم معجون سازند
صبح و شام چار چار درم خورده باشند حبوب آتشک از مغفور حکیم عمر خان خورجوی خیشگی و توری
والد ماجد فقیر مجرب ست نانخواه خراسانی اجواین کرفس الاچی سفید لونگ مرچ سیاه پیپل پیکهو
از هر یک سه ماشه پان کلان پخته سی عدد همه را در کهرل هشت پاس بساید بعده حبوب
بقدر کنار دشتی سازد و در سایه خشک کند از آن یک گولی صبح و یک شام خورده باشد
که بعد از آن سه چهار روز خورد غذا گوشت بز و نان گندم یا دال سوای دال مونگ و از ترشی و شیرینی
و شیر و جغرات و مرچ و مقاربت پرهیز و این نسخه به پنج آنه طیار کند و هر چه باقی ماند خیرات کند

	رباعی	
ای تن ز بروز نمله‌ات فرسوده	۲۴۲	تشویش تو دمبدم از آن افزوده
صفرا چه برون کنی بمسهل خوردن		سودت شود و شوی از آن آسوده

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
نمله	جوششهای ریزه که با خارش و سوزش بود و در هم پیوسته و بیکدیگر نزدیک باید که یک شده بود	صفرای حریف و لطیف با خون آمیخته	زرد رنگ زیر پوست و اندر رگهای باریک در پوست	نخست تسکین حرارت کنند پس بمسهل صفرا استفراغ نمایند

و حوالی نمله الصندل و فوفل و گل ارمنی و اسفیداج و افیون و قشور بیروج و شیاف مامیثا
با گلاب طلا باید کرد و قطره سرکه بر آن موضع باید نهاد و غذا نان گندم با دال عدس نمایند

	رباعی	
گردد ز نقاط چون تنت فرسوده	۲۴۳	رگ زن که همان زمان شوی آسوده
میساز شگاف یک بکش را و برو		می پاش روانی انزروت سوده

شرح و تحقیق

دارچینی سورنجان شقاقل عود غرق مصطگی زعفران برادهٔ صندل سفید بسفایج ناگکیسر هلیله زرد الایچی خولنجان اسارون سنبل الطیب کبابه بهمن سفید درونج عقربی فلفل سفید همه را کوفته بیخته بروغن بادام شیرین چرب کرده بعسل چاشنی سرشته و میشکت ورق طلا و ورق نقره اضافه نمایند قدر شربت یک مثقال بالای آن شربت بنفشه عناب گاوزبان در آب گرم ترکرده صاف نموده نوشیده باشند روغن لبوب سبعه صنعت آن مغز بادام شیرین و مغز چلغوزه و مغز فندق و مغز پسته و مغز گردگان و کنجد سفید و مغز نارجیل مساوی الوزن مثلاً یک سیر همه را کوفته آمیخته یک شب نگاهدارند و صباح در چرخ عصاری روغن آن کشند برای نسیان و خارش و جذام یابس و دفع یبوست بدن و حصول باه اکلاً و طلاءً مفید و اگر برابر یک جزء مغز فندق هندی هم بیفزایند کمال بهی می شود منقول از حکیم محمد حسین بهاری متوطن کهاتولی حال وارد بهرایچ سلمه به دریاه مجرب مصنف ست

	رباعی	
از جمرهٔ تن تو چون شود فرسوده (ای ریخته شده)	رباعی	بشنو که ابوعلی چنین فرموده
باید که پی طلا ز بعد مسهل	۱۴۳	ممزوج کنی بسرکه عفص سوده

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
جمره بفتح جیم	آتشک که آنرا نار فارسی هم نامند و بعضی تفرقه در هر دو کرده اند لیکن ما علاج هر دو یک ست	تیزی خون	بثرهٔ بد باشد پر آب رقیق با سوزش و خارش صعب که پوست را بخورد و بسوزاند و از نکی بگوشت فرورود و چون خشک شود اعضا سیاه نماید	باید که اول فصد کنند بعده استفراغ بطبیخ هلیله و... نماید پس از آن

بازور او بسرکه سوده بر تن مالند باقی دو نسخه مجربه در رسالهٔ آتشک نوشته ام از آن جمله آنچه در جمعه استاذی مرحوم حکیم نجیب آبادی در ازالهٔ جمره حب سیماب البیا میستود و صنعتها چنان است سیماب و عسل هر سه مساوی الوزن شش شش ماشه گرفته سحق نموده سی و شش حبوب سازند

وشاهتره وچرایته وهلیلهٔ سیاه از هر یک مثقالی وفلفل سیاه نیم کوفته ده عدد شب در آب گرم
تر ساخته صباح مالیده صاف کرده شکر سفید دو مثقال دران آمیخته بنوشند بیک اربعین دفع
فساد خون کنند دیگر حب سم الفار را نیز درین مرض مجرب گفته اند صفت آن سم الفار سفید یک تولہ
را در عرق یکصد هزار لیموی کاغذی سایند حبوب بقدر برنج بندند یک حب اهر روز در
بالائی داده باشند واز ترشی وشیر وبرنج ومقاربت وروغن چراغ ومرچ پرهیز دو تا نگندم
باوال مونگ با روغن بسیار خورده باشند واگر جذام یابس باشد روغن لبوب سبعه ابر بدن
مالیده باشند دیگر روغن کرنج با سم الفار قدری آمیخته بر بدن مالیدن شور بر بدن آرد
و بدن را صاف کند دیگر آشنائی میگفت که خورانیدن بهره بز همراه گرده نان نخود نیز برای
یعنی باشیر محمد خان دهلوی سلمه ۱۲ منہ
آتشک و جذام مجربست یعنی اول بهرهٔ بز خورانند وبالائیش گردهٔ نان نخود خورانند تا یازده یوم
اما از مضرات احتراز لازم ست و تا دو زهره بز هر گویم اگرچه مزاج مطلق آن تر رطب گرم وخشک
در چهارم درجه نوشته ست مگر حالی ست اگر ضرر کند با صلاحش بدافع گرمی وخشکی بمسکه وغیره
کوشند حبوب برای فساد خون وسرخ باده از حکیم غلام دستگیر خانصاحب دهلوی مجرب ست
صنعت آن پوست درخت نیب پوست درخت بکاین ومغز تخم نیب پوست هلیلهٔ زرد وپوست
هلیلهٔ کابلی وهلیلهٔ سیاه وآملهٔ خشک وپوست بلیله وبرگ شاهتره وچرایته ومهوکه ومنڈی
وبرهمنڈنڈی ونیل کنٹھی ونگند بابری وهرن کهری وجوالسنه برادهٔ شیشم وبرادهٔ چوب آبنوس
وبرادهٔ چوب بیجاسار وچاکسو ونرکچور ودهماسه وزیرهٔ سیاه وبرگ بادرنجبویه برگ فرنجمشک
وتخم کاسنی وگل سرخ وبسفایج فستقی وافتیمون وگل گاؤزبان از هر یک سه ماشه ودانه عناب
پنج دانه همه را باریک سایند ویک توله سوت را در آب برگ نیب حل کرده ادویه سائیده
بدان سرشته حبها برابر کنار دشتی یا مونگ یا نخود قدر حاجت بندند واز حبوب کلان یک دانه وحبوب
خرد دو دانه خورده باشند تا نفع باد آول تنقیه کنند بعده اگر ضرورت فصد انند خون گرفته
این حبوب بخورانند که ازاله مرض میکنند از حکیم نبی بخش صاحب سلمه به برای سلطان علی عشره توله

بقول ابن رحمه الله	شود و سیاه و ریش اندامها در صفرا و خر شدن یعنی			

سنای مکی هفت درم و پوست هلیلهٔ کابلی پنج درم و بسفایج نیمکوفته و بنفشه و بادیان
کوفته و پر سیاوشان و تخم کاسنی نیمکوفته از هر یک سه درم آلوی بخارا پنج عدد و عناب
و سپستان از هر یک بست عدد در یک کاسهٔ آب جوشانند تا به نیمه آید صاف کنند و پنج درم
افتیمون در خریطه کرده دران آب تر نموده بمالند تا مزهٔ خود را باز دهد پس بست مثقال ترنجبین
و ده مثقال مغز فلوس دران آب حل کرده صاف نموده مثقالی روغن بادام شیرین اضافه
کرده نیمگرم رغبت فرمایند و غذا آب نخود نیمکوفته و گوشت ماکیان فربه دارچینی و زعفران
و اسفاناخ کنند و اگر ممکن باشد ریاضت آنقدر کرده باشند که عرق آید پس روغن مورد
و روغن مصطگی با شیر زنان مالیدن سود دارد و حضرت پیر صحبت من عبدالکریم خان صاحب
اسلام نگری سهارنپوری رضی الله عنه و قدس سره از شیخ خود شاه احسان علی پاک پٹنی
رضی الله عنه سفوفی نقل میفرمودند که بسیار مجربست اما جذام تر را صنعت آن هرتال
یک توله و مرچ سیاه دو چندان هر دو را سه روز در کهرل سحق نماید و در بیل نگاهدارد و هر چند
که کهنه گردد نافع تر باشد قدر شربت بقدر یک رتی در برگ تلسی خورده باشد و غذا
نان نخودی نمک و روغن بسیار خورده باشد در مواظبت چند روز صحت یابد بفضله تعالی
و چون درین عرصه بعض اندر بدن خود قوت یابد فصد خود از هفت اندام گیرد و حب عطائی
نیز برای تصفیهٔ خون و رفع قبض مفیدست صفت آن سنای مکی نیم پاؤ و هلیلهٔ کلان
و هلیلهٔ خرد از هر یک یک چھٹانک بنسلوچن شش ماشه بهار کوفته و بیخته در مغز املتاس
و گلقند و مویز منقی از هر یک یک چھٹانک آمیخته در شهد خالص یک پاؤ آمیزند و چهل و دو
غلوله مساوی سازند و در بست و یک روز بخورند یا نوزده ماشه هر روز تا بست و یک روز
خورده باشند و از ترشی و بادی پرهیزند و اگر اسهال خواهد چهار عدد حب الملوک الحال
اضافه کنند دیگر نقوع مجرب از مولوی عبدالقادر اولدهیانی مرحوم صنعت آن برگ حنا

	وتیرگی حوالی آنرا رگهای سبز خاسته وممتلی باشند	یا بلغم	همچو پایهای سرطان و لون این گرها بسبزی زند و اندر اندامهای نرم و متخلل پدید آید	بتنقیه دفع سرطان نمی توان کرد اما تزاید را البته

تنقیه منع میکند نه سعی کرده و ناکرده برابر میگردد و اگر حرارت عظیم بود دوغ گاو تازه خوردن سود دارد حضرت شاه رحم علی صاحب پیر صحبت فقیر سهارنپوری رحمهم الله می فرمودند که سرگین بچهٔ مادهٔ گاو را با جغرات گاو آمیخته پارچه را دران تر کرده صبح و شام بران گذارند فوراً ازالهٔ مرض میکند و مجرب حکیم قاضی الهی بخش مظفرنگری سلمه الله تعالی ست این ضماد صنعته قطعهٔ سرب را بلعاب لیثه خطمی بسایند بر سنگ خشن پس آنرا بر سرطان ضماد نمایند روزانه دو سه بار و شبانه هم دو بار باز استعمال نمایند ازالهٔ مرض خواهد کرد ضماد دیگر سرطان را بی نظیر صنعت آن و صفحهٔ اسرب باهم بسایند و با روغن گل سرخ و آب کشنیز تازه حل کرده بر سرطان طلا نمایند مرهم سرطان مجربست صنعت آن روغن کنجد نیم سیر را گرم کنند و از دیگدان برآورده سرد نموده دران یک چهٹانک فتیله را انداخته خوب حل کنند و بر قد [illegible]

آنرا که بود رنج جذام از که و مه باشد چو علامات فزونی دمش	رباعی بهم ۲	باشد غرضش گزین مرض گردد به بکشای رگ و طبیخ افتیمون ده

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
جذام	سرطان همه تن	سودا یا صفرا یا خون	سرخی رنگ بسیار مائل بسیاهی و تیرگی و تنگی نفس و گرفتگی آواز و بسیاری عطسه و بسته شدن منفذ بینی و ظهور غده در اعضا و دیدن خوابها حسب خلط و محروری و ابرو بریزد و ناخنهای تمدد ولبها سطبر	فصد در افزونی خون باید گرفت و بعد هفته از فصد طبیخ افتیمون باید داد و صفت آن

طلا باید کرد طریق آن آهک آب نارسیده و براده مس که آنرا توبال مس خوانند از هر یک دو مثقال
زرنیخ و بوره ارمنی از هر یک یک مثقال همه ابکوبند و ببیزند و بده مثقال روغن گل سرشته
نیمگرم طلا کنند و دیگر ضماد مجرب برادر نواب نجیب الله خان صاحب غفر الله له است
صنعت آن چونه خوردنی آب نادیده با سجی برابر آمیخته بآب سرشته بر سلعه بمقدار
نخود گذارند که بلا درد اندران نفوذ خواهد کرد و بعد سه روز بآب برگ نیب شسته باز تازه
ازان بران گذارند همچنین تا چار بار کنند که موادش پخته خواهد برآورد پس ازان مرهم نهند

	رباعی ۲۳۸	
غده که بود بسلعه در شکل شبیه باید که بمالی و ببندی اسرب	رباعی ۲۳۸	چون عارض کس شود چه جاهل چه فقیه بر موضع آن بقول اهل تنبیه

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
غده	آماسی بود زیر پوست بقدر فندقی زیاده ازان نشود در شکل مانند سلعه بود	بلغم و سودا	نشان هر خلط بران دال باشد	تدبیر مصنف رحمه الله باید کرد و دیگر آرد جو بآب

کشنیز تازه و سرکه سرشته ضماد نمایند و اگر ماده مرکب بود از صفرا و بلغم پس آرد گندم
بآب کشنیز تازه ضماد کنند مجرب گویند

	رباعی ۲۳۹	
رنج سرطان کسیکه پیدا کرده دفعش نتوان ولی مساوی نبوده	رباعی ۲۳۹	اندوه و غمش بجان و دل جا کرده در تنقیه سعی کرده و نا کرده

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
سرطان	آماسی بود گرد شکل مائل بسبزی	سودای محترقه از ماده صفرا	درد و سوزش و التهاب و ضربان و حوالی آن گهما برخاسته و ممتلی بود	مرحوم ماتن می فرماید که گرچه

خنازیر	آماسی باشد خرد و محکم که برنگ اعضا بود و بگوشت چسپیده	امتلاء و رطوبات غلیظه خام و فضول هضم و تخمه	برآمدن غدد زیر بغل و گردن و ماده در بن ران هم میباشد	کیفیت ترتیب ضماد فلفل و سه مثقال و گل خطمی یک مثقال

یکوبند و به پیر ند و زفت ده درم بگداز ند و همه را بهم سرشته ضماد کنند کاتب الحروف غفر الله له ولوالدیه بارشاد استاد رحمه الله که از نجیب آباد دست اطریفل غ. دی ادرین مرض اکثر نافع یافته صنعت آن هلیله سیاه پانزده درم و پوست بلیله و آمله منقی و تربد سفید مدبر که از جوفش خالی کرده باشند و غ. د که در گردن گوسفند می باشد خشک کرده از هریک پنج درم و افتیمون اقریطی ده درم و بسفایج فستقی و اسطوخودوس و سنای مکی از هریک هفت درم و شیطرج هندی و نوشادر و غاریقون از هریک سه درم و انیسون و مصطکی و خیربوا و سنبل الطیب از هریک دو درم کوفته بیخته بروغن گاو یا بادام شیرین چرب نموده بعسل سفید مصفی سه وزن مجموع ادویه معجون سازند شربتی پنج درم و دهن سام ابرص نیز نافع ست چون بران طلا کنند اگر تا بسینه رسیده باشد دفع گردد صنعت آن بگیرند سام ابرص سه عدد و آنرا در عربی وزغه بفارسی چلپاسه بهندی چهپکلی و تلکلی و بسمنا نامند در یک سیر روغن زیت انداخته بجوشانند تا مضمحل شود پس خاکستر شاخ گاو ماده نه مثقال در ان داخل کرده برهم زنند و چند جوش داده فرود آورند و بکار برند دیگر خالص منڈی را عرق کشیده از ان نوشیدن نیز نافع ست و مجرب

هر خسته دلی که سلعه پیدا کرده چون ادویه معفنه کرده طلا	رباعی ۲۳۷	در دائره خسته دلان جا کرده آورده بکف آنچه تمنا کرده

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
سلعه	آماسی بود بشکل خنازیر اما بگوشت چسپیده نباشد گاه باشد که بمقدار خربزه شود	بلغم غلیظ	عیان را چه بیان	تنقیه بلغم باید کرد پس ادویه معفنه

برگ کنیر همه اجزا را جدا جدا کوفته تکیه علیحده بسته به روغن الیسی سرخ کنند و بیرون آرند و نگاه دارند هر روز دو سه مرتبه مالیده باشند نافع باشد دیگر گل ارمنی صندل سفید صندل سرخ کات سفید طباشیر همه را کوفته بیخته با آب مرشته حب بقدر ماش سازند یک حب با عرق شاهتره بدهند و اگر بچه خرد باشد در شیر مادرش دهند از ترشی و شیرینی و بادی پرهیز دارند ریاض دیوان امید علیخان مرحوم

ریحی چو بود ورم ز نفاخ مده	رباعی	گزوی نشود بتازگی باد گره	
می ده ز ملطف و زبهر تحلیل	۲۳۴	خاکستر گرم کرده بروی سے نه	

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
ورم ریحی	آماس که از باد باشد	خوردن اشیاء باد انگیز و بلغم افزا	انتفاع با آروغ و خروج ریح	از لوبیا و دال ماش و هر چیزی که نفخ پیدا کند پرهیز

نماید و آنچه ماده را رقیق نماید مانند زیره و قاباستعمال آرد و جوارش دارچینی و حب بیت مفید معجون فلاسفه هم بل

چون با ورم رخو شوی همخانه	رباعی	به زان نبود که قی کنی مستانه	
وانگاه طلا کنی ز خل و نطرون	۲۳۵	ممزوج با آب مورد یا دو لا نه	

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
ورم رخو	آماس نرم	بلغم رقیق	نشان بلغم جوید	صفت ترتیب طلا

نطرون که بوره ارمنی باشد بکوبند و به بیزند و بسرکه و آب مورد یا آب ال و قدری عسل آمیخته گرم طلا کنند

هر کس که گرفتار خنازیر شده	رباعی	درمانده این مرض تتقدیر شده	
چون کرده ضماد فلفل و خطمی و زفت	۲۳۶	کارش بره علاج و تدبیر شده	

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج

فلغمونی	آماس در غایت سرخی در بینی و روی و حوالی چشم و پیشانی و اندر سر بینی آغاز کند و ممکن است که دو اندامهای دیگر	خون	تپ تیز و درد و تیزک زدن مع دیگر نشان غلبهٔ خون	تدبیر مصنف رحمه الله باید کرد و مناسب است

که اول رادع مانند صندل سپید و سرخ و فوفل را با آب عنب الثعلب و اندر میانه چیزی تند را با رادع چون حضض و زعفران و مر اندر آب کشنیز بکوبند و با روغن گل بسایند و طلا نمایند و چون به پختگی رسد و ستکاری صواب تر بود پس بمراهم توجه نمایند برای ورم و شکستگی و درد اعضا ضماد و تکمید ایلوا بدر رسفیدی بیضهٔ مرغ سائیده بر ورم و غیره ضماد کرده باشند و بپارچهٔ تشتی تکمید نموده باشند تا دو هفته و ترکیب تدبیر ایلوا آنکه ایلوا را در ظرف گلی انداخته عرق لیموی کاغذی انداخته باشند تا آنکه جذب شود و بعد خشک شدن عرق چهار لیمون سائیده در شیشه نگاهدارند از نواب حسین الدین خانصاحب مرحوم

حمره چو شود عارض کس مسهل جو در شام و صباحش پی تعدیل مزاج	رباعی ۲۳۳	تا پاک کنی ز خلط صفرا تن او شربت ز سکنجبین کن و آب کدو

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
حمره بضم حای حطی	سرخ باده	صفرا	سرخی بود چون انگشت بران نهند مائل شود بزردی چون بردارند باز سرخ شود مع دیگر علامات آن	نخست استفراغ صفرا باید کرد بمطبوخ هلیلهٔ زرد و مانند

آن پس فصد کنند و بعد لحاظ عود ماده بعضو شریف طلای سرد و قابض بکار برند و آب سرد ریزند کیفیت گرفتن آب کدو آنکه قرع را در خمیر گرفته زیر خاکستر آتش کنند تا بپزد آنگاه بیرون آرند و آبی که داشته باشد بگیرند روغن برای سرخ باده از بابو حاجی وارث علیخان صاحب سلمه به صنعت آن برگ پنبه برگ بکاین برگ ارهر برگ هلهل برگ گلگرونده برگ سنبهالو

و هنگام استحکام علاج پذیر نیست اما برای تسکین خاطر مار اللحم با شیرهٔ بادام و قلیلی مشک و عنبر بد هند و دارچینی و عود غرقی و زعفران با شربت انار که بشهد ساخته باشند بخورانند و زردهٔ بیضهٔ نیمبرشت و شهد و شیر گاو بنوشانند و ادهان مناسبه بر بدن بمالند و کله و پاچه و نخود و گندم و انجیر خشک و گل بابونه در آب جوشانیده و روغن زیتون و روغن کنجد و روغن بان آمیخته احتقان کرده باشند و معاجین مرطبهٔ حاره و جدوار و تریاق باستعمال آرند و شوربای جوزهٔ مرغ خورانیدن مفید است و هر سببی که باشد رفع آن کنند و توجه بانعاش حرارت غریزیه وا دارند

بحث علاج الامراض التی تکون علی ظاهر الاعضاء والبدن من الاورام والقروح وغیرها

عضو ترا چو ورم کند چه پشت و پهلو	رباعی ۲۳۱	چه دست و چه پای و چه بناگوش و چه رو
گر مادهٔ خون بود رگ خود بکشا		ور خلط دگر بود بپیش مسهل جو

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
الاورام	آماسها	هر خلط که باشد	حسب آن نشان جست باید	در خون رگ هر ارو

یا هفت اندام یا باسلیق را بکشایند و در دیگر اخلاط بعد فصد مسهل آن دهند اگر ورم ریحی بود این نسخه را استعمال نمایند و دو ماشه همراه آب نیمگرم خورده باشند تخم هالون تخم حلبه اجواین دیسی کلونجی همه مسلم آمیخته نگاه دارند و تخم کتان که السی باشد مسلم دو ماشه هر روز با آب گرم خورند که محلل و جالی و ملین طبع

آنرا که نمود فلغمونی اشکم و	رباعی ۲۳۲	باید که بحقنه آوری طبع فرو
از اشربه اش فهی شراب تاریخ		وز اغذیه اش آب جو و ماش و کدو

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج

آهن تاب کتاینده بیک توله شربت مذکوره شیرین فرموده می نوشانیدند و خوردن لعوق
مغز تخم پیٹھه که در سعال نوشته شد نیز تجویز میفرمودند در انجا باید دید و این غرغره را
نیز تجویز میفرمودند که بابونه پنج ماشه و اصل السوس مقشر و پوست خشخاش از هر یک چار ماشه
همه را در یک سیر آب جوشاینده صاف نموده غرغره بروز و شب چند بار بآن کرده باشند
و حبوب شیر الاغ نیز مجربست برنج ساٹھی را هر قدر که خواهد در لبن الاتان سیاه تر کنند که شیر
بر برنج بگذرد و بعد از دو پاس برنج را با شیر مذکور ساییده حبوب بقدر نخود بندد صبح
و شام بچه را یک و جوان را سه داده باشند نافع باد و برای دق برنج ساٹھی را در شیر الاغ
که سیاه بود آنقدر تر کنند که شیر همان برگردد تا سه پاس پس آنرا سوده بآن حبوب بقدر
کنار دشتی سازد یک از ان صبح و یک شام بخوراند منقول از کریم بخش مرحوم طباخ فقیر
و این امجرب یافتم اگر طفلی را تپ خشکی عارض شود که روز بروز خشک شده باشد باید
که آمله را باریک ساییده بجنته و جغرات گاو که ماهی را تب شب در پارچه بسته چکاینده باشند
صباح ساییده حبوب از ان بقدر نخود سازند یک حب طفل را داده باشند صحت بخشد
از حکیم غلام دستگیر خان دهلوی که از مرشد خود مولانا حسین علی صاحب یافته بود رحمهما الله
دستور علاج دق شیخوخت مع اسباب علامات از مولانا حافظ حاجی حکیم عبد السلام صاحب
ملیح آبادی دام فیضانهم بدانکه علامت آن خشکی ست که بر مزاج مستولی شود و سبب
آن برد است و ضعف قوت که غذا مشابه جوهر عضو نمی شود و باعضا نمی رسد این یا عقب
اسهال عارض شود و یا از جهت صلابت معده و جگر و یا از کثرت مبرات در عین حرارت
و یا از رسیدن بخارات ردیه بارده بقلب و اطفای قوت حرارت مزاج و یا از غلبه حرارت
در حالت ضعف و نحافت و اذابت آن رطوبات اصلیه بعده انجماد آن علامات تقدم
این اسباب بیاض بول و برد ملمس و لاغری بدن و صلابت نبض و بطوی آن مگر چون ضعف
بنهایت رسد نبض غالب آید در نبض تواتر حادث شود علاج در ابتدا تدارک کرده آید

حل کنند و بیاشامند نکته باید دانست که دق را سه درجه باشد و هر یک علامت باشد نشان
درجهٔ اولی حرارت خفیفه لازم و بعد طعام یعنی چون غذا خورد پس از یک ساعت حرارت تب ظاهر
شود و اشتها او نپذیرد و صلابت نبض یعنی صلب و دقیق و ضعیف و متواتر باشد درجهٔ ثانیه
لاغری کم مع علامات مذکوره باید که بر بازو رشته بندد محکم روز دوم اگر رشته کشاده شود
زیاده لاغری و ذبول عیان باشد و قشعریره نبود و عرق نیاید و سرخی هم معلوم نشود
زیرا که این لازمهٔ حمی عفنی ست بشرطیکه دق مرکب بعفنی نبود و ذبول را درجهٔ اول و میانه
و آخر باشد درجهٔ اخیرهٔ ذبول علاج پذیر نیست درجهٔ ثالثه ریختن موی و کج شدن ناخن
و بجز پوست و استخوان هیچ نماند نکته دق را بسه چیز باید دانست یکی به نبض که گفته شد
دوم به بول که در آن دهنی پدید آید خصوصاً بعد ذبول و رسوبی مانند صفایح سبوس ظاهر شود
سوم بحرارت آن هم بسه وجه معلوم توان کرد یکی نبض هم که بیمار هم از آن بخوبی آگاه نباشد
دوم چون دست بر بیمار نهند سخت گرم نباشد و هر چند دست بروی بیدارند حرارت
بیشتر مینماید و شریانها و رگها گرمتر باشد سوم هر گاه که طعام خورد تب ظاهر شود و نبض
قوی و اندک عظیم گردد نکته چون معلوم شود که سببی از اسباب خشکی اندر دل و نواحی آن
پیدا کرده است حکم دق کرده شود نکته ذبول آنست که چشمها اندر رود و مرض خشک بیاید
و سرهای استخوان ظاهر گردند و صدغها در ته نشینند و پوست پیشانی کشیده گردد و رونق
و تازگی از پوست برود و بدان ماند که مغبور است و ابروها گران و چشمها بچشم خواب آلوده
ماند و سر بینی و گردن باریک شود و گوشها تنگ و خرد گردند و حنجره و استخوان سینه بر آید و اندر
بول دهنیت و چربی ظاهر گردد و موی دراز تر شود و بیشتر وی افتد و کتفها بر افرازد
فقط اگر میسر فه بود حضرت استاذی مرحوم حکیم نجیب آبادی شربت خشخاش می لیسانیدند

صنعت آن پوست خشخاش پنج توله را در سه پاؤ آب جوشانیده چون بثلث رسد صاف
نموده در نبات یک پاؤ قوام سازند و قدری قدری بلیسد و نیز شیر گوسپند یا بز را

یافته اند و یا حب الشفا که از ترکیب اطبای هند است برای حمی ربع و سایر تپهای مزمنه و مجربست و در سرزمین دو ربعه و قویه امراض حاره و بارده نافع است فقیر در ضلع مظفر نگر در سال یکهزار و دو صد و شصت و یک هجری که برای تپهای مزمنه آزموده بودم درست یافتم صنعت آن افیون و تخم جوز مائل از هر یک یک مثقال و راوند چینی چار ماشه یا دکم و ورق گل سرخ و زنجبیل و گل رمنی از هر یک دو ماشه زعفران یک نیم ماشه همه اجزا را کوفته باریک نموده بیخته با یکدیگر در آن شیر خشت شش ماشه حل کرده باشند سرشته حبوب سازند و هر حبی بقدر نخودی باشد از برای تپ ربع پیش از وقت نوبت نیم ساعت سه دانه از آن با آب نیم گرم فرو برد و از برای دیگر مرض صبح ناشتا دو عدد فرو برد

اثر که ز دل رود بدق تا بتوان قرص کافور و شیره خرفه و قند	رباعی ۲۳۰	می ده زپی علاج آن تا بتوان آب جو و ماش و عدس و مرغ جوان

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
حمی دق	رسیدن گرمی غیر طبیعی است باعضای اصلیه خصوصاً بدل گرم نمودن آنرا اولاً و رطوبات بدنیه را بتدریج فانی کردن	از اسباب سابقه بود مثل حمیات محرقه و شطر الغب و حمی یوم و وقتها از اسباب بادیه چون غم و هم و غضب تعب و بیخوابی مفرط و جوع بسیار کشیدن در وقت شباب گرم و خشک مزاجان را	تپ نرم دائم و محکم و باریکی نبض و بیرنگی قاروره و برافروختن رخساره بعد از غذا است	صفت قرص کافور مطابق نوشتن مصنف مرحوم مغز تخم کدو و مغز تخم خربوزه و مغز تخم خیار و مغز تخم بهی از هر یک

پنج درم و گل سرخ و رب السوس و طباشیر از هر یک سه درم و صمغ عربی و صندل سفید و نشاسته از هر یک دو درم و بادیان و کافور از هر یک یک درم همه ادویه را کوفته و بیخته بلعاب اسپغول سرشته قرصها کنند و هر صباح یک مثقال در نیم پیاله آب شیره خرفه که بقند سفید شیرین کرده باشند

صاف نموده آمیزند و بجوشانند تا بقوام آید و ازین شربت هر صباح پنج مثقال از شربت سکنجبین که مذکور شد در شرح رباعی نود و دو پنج مثقال در هفت قاشق آب حل کرده میل نمایند غذا از ال مونگ زنجبیل و فلفل و اسفاناخ خورند و اگر خوف ضعف باشد مرغ جوان اضافه نمایند و بعد از نضج ماده مسهل دهند صفت آن که تپ بلغمی را نافع سنای مکی پنج مثقال بسفایج نیمکوفته و تخم کاسنی نیمکوفته و بیخ بادیشان و بادیان و تخم کرفس هر یک دو مثقال زرشک سه مثقال سپستان سی عدد همه را در یک سیر آب جوشانند تا بنیمه آید صاف کنند و ترنجبین و شکر سرخ و مغز فلوس از هر یک نیم مثقال در آن حل کرده صاف نیم مثقال غاریقون بجوئینه بیز گذرانیده یک مثقال روغن بادام ضم ساخته بجگر بیاشامند

سوداوی اگر بود تپ از گاوزبان هر روز یکی قاشق از آن اندر آب	رباعی ۲۲۹	و ز قند و گل بنفشه شربت جوشان حل ساکین و می نوش بتخم ریحان

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
حمی سوداوی	تپی که از سودا باشد	سودا	محکمی نبض و تیرگی بول و گرانی اعضا و فکر فاسد	صفت شربت گاوزبان گاوزبان و بنفشه از هر یک

پنج مثقال در پیاله نیم آب جوشانند چون بنیمه رسد صاف کنند و ابشصت مثقال قند سفید صاف کرده آمیزند و بجوشانند تا بقوام آید هر صباح یک قاشق در هفت قاشق آب حل کرده دو مثقال تخم ریحان قدری گلاب آمیخته میل کنند صفت مسهلی که تپ سوداوی را که از ابخره پیدا شده باشد مفید است سنای مکی پنج مثقال بسفایج نیمکوفته و گاوزبان و بسفایج و بادیان شاهترج و تخم کاسنی نیمکوفته از هر یک دو مثقال عناب بیست عدد و آلوی بخارا ده عدد همه را در یک کاسه آب جوشانند تا بنیمه آید صاف کنند و چهار مثقال شیرخشت و دو مثقال مغز فلوس در آن حل کرده و صاف نموده نیم مثقال غاریقون بجوئینه بیز

اگر بعد ازاله مرض رفع ضعف و حصول قوت خواهند معجون مفرح که می نویسم بدهند زود
قوت بخشد و ازاله ضعف کند صنعت آن زهر مهره خطائی یک توله لبسه یعنی پنج مونگا
سرخ و مروارید ناسفته وطباشیر کبود و ورق نقره از هر یک پاؤ کم پنج ماشه و مصطگی رومی
پنج ماشه شربت سیب چارده توله و نبات مصری پانزده توله و عرق گاؤزبان عرق نیلوفر
از هر یک یک و نیم پاؤ پس مروارید لبسه و زهر مهره را در یک پاؤ عرق کیوره سایده
نگاهدارند و مصطگی وطباشیر را جداگانه سفوف کنند اول شربت سیب و نبات را در عرقهای
مذکوره قوام کرده از آتش گرفته سرد نمایند بعد رفع حرارت سفوف مروارید وغیره
دران لت کنند و ورق نقره را یک یک کرده خوب آمیزند اما مروارید در آخر همه باشد
و نگاهدارند بعد هشت روز ازان سه ماشه تا پنج ماشه نهار خورده باشند نافع باد دیگر از
سیدی استاذی حکیم نجیب آبادی رحمه الله بنفشه ۶ ماشه نیلوفر ۶ ماشه تخم کاسنی ۳ ماشه نیمکوفته آلوی بخارا ۵ دانه
در آب تر کرده صاف نموده به نبات سفید ۲ توله شیرین کرده بنوشند

	رباعی	
ای از تپ بلغمی دلت گشته حزین	رباعی ۲۲۸	گر دیده غمت بجان غمدیده قرین
نافع بودت سکنجبین بسیاری		گر میل کنی بشربت افسنتین

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
حمی بلغمی	تپی که از بلغم باشد لازمه ولثقه بود یا نائبه	بلغم	تپ همیشه باشد مواظبه یا نائبه یعنی هر روزه بود یا نوبت باو نرمی نبض و بیرنگی قاروره و گرانی اعضا و قلت عطش و کثرت نوم بود	صفت سکنجبین در بالا گفته آمده یاد باید کرد و صفت شربت

افسنتین از مصنف ست رحمه الله افسنتین چار درم و تخم کرفس سه درم و سلیخه نیمکوفته
دو درم همه او را در یک پیاله آب جوشانند تا به نیمه آید صاف کنند و بمقدار دو مثقال قند سفید

همه ادویه را کوفته و بیخته بآب برگ سبز عنب الثعلب و ق سرشته حب بقدر کنار دشتی بندند
هنگام صبح یک حب همراه یک توله عرق گاوزبان و سه توله عرق بادیان و دو دو توله عرق
عنب الثعلب و عرق شاهتره و عرق گلوی اگر طحال باشد عرق جهاو کطرفه باشد دو توله
انداز نموده یار کنند و نیمگرم بنوشانند و در سال یک هزار و دو صد و پنجاه و هشت حکیم عطا اشرف
تک پوری برای فقیر جامع اوراق تجویز فرموده بودند که بآن صحت یافته بودم و حضرت
استاذی مرحوم حکیم نجیب آبادی اینچنین می نوشتند بنفشه و تخم کاسنی و عنب الثعلب از یک
پنج ماشه در آب نیمگرم تر داشته مالیده صاف نموده سکنجبین ساده یک توله پاؤ بالا شیرین کرده
گلقند یک توله پاؤ بالا خورده بنوشند دیگر بادیان و کاسنی از هر یک چار ماشه و عرق گلو پنج توله
و سکنجبین و گلقند از هر یک یک توله پاؤ بالا و نیز از سید حکیم عطا اشرف صاحب که اگر تنقیه
باشد این نقوع دهد صنعت آن انجیر زرد ولایتی پنج دانه و ملٹھی مقشر شش ماشه و گاوزبان
دو درم و مویز منقی ده دانه و سپستان پانزده دانه جمله ادویه را شب بعرق گاوزبان و بادیان
و عنب الثعلب و شاهتره و گلو که بالا نوشته شده تر داشته صباح مالیده صاف نموده نبات
خشخاش شیرین کرده نیمگرم بنوشانند و غذا دال مونگ مقشر که بروغن بادام شیرین شش ماشه
پخته باشند با نان سبوس گندم دهند و واضح باد که استعمال این حب نقوع بعد تنقیه اوّل
باشد بعده خمیره گاوزبان برای رفع ضعف و نقاهت دهند که از تجویز سید موصوف است
صنعت آن مروارید و طباشیر و گاوزبان و گل آن از هر یک چار ماشه اصل السوس مقشر
و خرفه از هر یک سه ماشه و عرق گاوزبان یک پاؤ و نبات مصری چار توله مروارید را در یک پاؤ
عرق کیوڑه صلایه نموده باقی ادویه را هر چه کوفتنی باشد آنرا کوفته و بیخته سفوف سازند
و نبات را در عرق گاوزبان قوام نمایند بعد سرد شدن آن سفوف مذکوره را در آن قوام آمیخته
بعده مروارید انداخته خوب لت کرده نگاه دارند سه ماشه از آن وقت شام قبل طعام خورند
و بالای آن عرق گاوزبان و عرق عنب الثعلب از هر یک یک چھٹانک نیمگرم نوشیده باشند

مسهلات ست تمرهندی سی مثقال بنفشه ده مثقال عناب بست عدد شب در آب گذاشته سحر صاف نموده بست مثقال شیرخشت و ده مثقال مغز فلوس خیارشنبر دران آب حل کرده صاف نموده یک مثقال روغن بادام یا گاو آمیخته میل کنند گویم این اوزان ادویه برای هندیان بنا شده افوض علی رای الطبیب فائده بدانکه غب یا خالص ست یا غیر خالص اول آنکه ماده صفراوی خالص بدون مخالطت خلط دیگر در خارج رگها یعنی در افضیه الی قلب و فرج و خلل اعضا متعفن شود دوم آنکه صفرا با بلغم مرکب باشد شدید در خارج عروق متعفن گردد و نیز غب یا لازم ست یا دایره غب لازم آنکه ماده صفرا اندر رگها متعفن شود و همیشه می باشد لیکن یک روز در میان شدت میکند و غب دایره آنکه در بیرون عروق تعفن صفرا بهم میرسد نوبت آن دوازده ساعت که دوره می نماید یعنی بعد انقضای یک نوبت باری دیگر بلا فاصله میرسد پس اگر غب غیر خالص باشد علامتش آنست که نوبتش از دوازده ساعت تجاوز میکند فقط پنج مثقال سنای مکی بجوشانند و صاف کرده بر مسهل مذکور بیفزایند و غذا آب نخود نیکوفته و مرغ جوان و مونگ مقشر و کشنیز تر بی ترشی خورند و حضرت استاذی حوم حکیم نجیب آبادی میفرموده‌اند که از برگ عشقه عرق هشت توله برآورده با شکر سرخ دو توله شیرین کرده نیم گرم بنوشند مسهل ست نافع برای تپ کهنه غب غیر خالص اد در یوم افاقه میدهند دیگر اگر از لونان یک تمر او در نیم پاو آب سائیده صاف نموده دو توله شکر سرخ شیرین کرده بنوشانند ازاله لرزه میکند دیگر اگر از برگ کتمکت که آنرا در هندی کرنجوه و حیدرآبادی گجگاه نامند شش ماشه گرفته با هفت دانه مورچ سیاه سائیده حب آن بسته یک ساعت پیش از دوره بخورانند صحت بخشد بدانکه اگر مریض مبتلی بغب لازم باشد باید که این حبوب را که مذکور می شود بخورانند صنعت آن طباشیر دو درم و کهربای شمعی شاهتره از هر یک دو مثقال و تخم خرفه دو درم اصل السوس مقشر و گل نیلوفر و مغز تخم کدوی شیرین سه ست گاوزبان از هر یک یک توله و الاچی خرد و مغز تخم خیارین کیترا از هر یک دو درم و صمغ عربی [illegible] مثقال

ای از تپ مطبقه دلت گشته غمین باید زدن رگ و ملین خوردن	رباعی ۲۲۶	آثار دم از رخ و جبین تو بین تا روز سوم که رسم و عادت شد این

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
حمی مطبقه	تپ که از عفونت خون بود در عروق	عفونت خون	تپ لازم و سرخی رنگ رو و گرانی اعضا و بدبوی بول	یا فصد گیرند و بقدر حاجت و قوت خون

گیرند یا تلیین می‌دهند یا هردو عمل نمایند علی رای الطبیب و صفت ملین خوبی در شرح رباعی هشتاد و هفتم مذکور شده و عادت چنین ست که علاج بعد از سه روز میکنند

از غب دل خسته ات چو گردید عین در اول اگر طبیعتت قبض بود	رباعی ۲۲۷	می نوش سکنجبین و نفعش می بین از حقنه مناسبت نماید تلیین

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
حمی غب	تپ صفراوی که لازم باشد یا گاه	صفرا	تشنگی بسیار و درد سر و بیخوابی و زردی قاروره و غیر آن	صفت سکنجبین در شرح رباعی

نود و دو دانستی اما صفت حقنه که در ابتدای غب مناسب ست بنفشه و گل خطمی و خبازی و ساق نیلوفر و عنب الثعلب از هر یکی و مثقال و عناب و سپستان از هر یک بست عدد مغز تخم معصفر ده درم نیمکوفته آلوی بخارا پنج دانه همه را در یک پیاله آب جوشانند تا به نیمه آید صاف کنند و بست مثقال ترنجبین مع فلوس پنج مثقال دران آب حل کرده صاف نموده ده درم روغن گاو اضافه نموده نیمگرم حقنه نمایند غذا دال مونگ مقشر و کدو و کشنیز تر باب تمر هندی خورند روز هشتم یا دهم یا دوازدهم یا شانزدهم تپ مسهل خورند صفت مسهل که در غب دیک بسیاری از مجربان نافع ترین

[illegible]

و پایش به بالش دارند و آسایش دهند و استفراغ بما الجبن نمایند

گردد چو دل تو از دوالی محزون گاهی بقی و گه بطریق اسهال	رباعی ۲۲۴	زان پس که رهی بفصد از کثرت خون بیکن ز بدن بلغم و سودا بیرون

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
دوالی	علتی ست که رگهای ساق پا قوی گردد و بروی گره گره ظاهر شود و پیاده روان را بسیار بود	خون سوداوی	سرخی رنگ مائل بسیاهی	فصد باسلیق نمایند و تنقیه بدن از خلط سودا نمایند
		بلغم	مائل بسرخی و سپیدی	فصد باسلیق کنند پس اخراج بلغم بعد نضج بمسهل نمایند

بحث علاج الحمیات

از غم تپ یوسیت چو گردید قرین وانگه که پدید گردد ت سونوخس	رباعی ۲۲۵	شادی طلب و مباش زنهار حزین رگ زن که علاجی بنود بهتر ازین

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
سونوخس	تپ خونی غلیانی بدون تعفن	غم مفرط	تپ دائم و سرخی چشم و روی و عدم بدبوئی بول و گرمی قاروره	باآبزن باید نشست و آب نیمگرم حمام باید کرد و بصندل و گلاب کافور گرد قلب را طلا و تبرید باید نمود و فصد باید گرفت
حمی یوم	تپ یک روزه	بغم و خشم حادث شود	بشرح صدر	بکلام رنگارنگ و حیل و ملاهی نفس را مشغول باید کرد و غم از دل باید برد

وتخم شلغم وتخم پیاز وتخم پونچه صحرائی که رطبه باشد اعنی اسپست وخشخاش سفید ودوقو که تخم خربزی ست ومغز حب القرطم وتخم تره تیزک وتخم زردک وتخم شبت وتخم گندنا وتخم هلیون وخسک یعنی گوکهرو از هر یک ده درم ومغز پسته ومغز نارجیل ومغز بادام شیرین مقشر ومغز چلغوزه ومغز حبة الخضرا ومغز حب القطن وکنجد مقشر از هر یک هفت درم ودارچینی وقرنفل واسارون وسنبل الطیب وبسباسه وکبابه چینی وسعد کوفی وقرفة الطیب ودارفلفل وجوزبوا ونارمشک وعود قماری وعنبر اشهب وزعفران از هر یک مثقالی ومشک تتی یک ونیم وزنجبیل وبوزیدان که بدل آن بهمن سفید ست وقسط شیرین وحب الزلم ودرونج عقربی از هر یک دو درم عسل مصفی سه چند ادویه بدستور قرمز معجون سازند

ای گشته ز داء الفیل جانت محزون	رباعی ۲۲۳	هر دم غلط پای تو گردید فزون
خون از تن خود بفصد بیکن بیرون		وز خلط غلیظ پاک میساز درون

شرح وتحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
داء الفیل	بیماری که ساق پای را چون پای پیل گرداند	بلغم	زخم نباشد مع دیگر علامات بلغم	مداومت کند بر قی در هفته یک بار وهر روز اطریفل صغیر دو درم همراه نصف درم کندر ونصف درم زنجبیل خورده باشد
		سودا	جراحت بود مع نشان آن	فصد باسلیق کنند وبعد نضج مرة بعد اخری استفراغ سوا بطبیخ افتیمون وبجاء الجبن نمایند
		خون	سرخی بود مع دیگر دلائل دم	فصد باید کرد باسلیق را بس قی فرمایند

وکشنیز خشک و دانه هیل بوا و عود صلیب از هر یک نیم درم همه اجزا را کوفته و بیخته سفوف سازند جمله بیک شربت و از عقب آن شیره تخم کاسنی و تخم خربزه و رازیانه و شربت فواکه و گلاب نیم تا بنوشانند

رباعی ٢٢٣

سازم بعلاج نقرست راه نمون ‌ ‌ باشد که ازین ورطه بری راه برون
قی میکن و رگ بیزن و مسهل بخور ‌ ‌ گر ماده صفرا بود و بلغم و خون

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
نقرس	دردی بود در بندهای انگشت پا ابهام بود یا غیر آن	هر چهار خلط بود	علامت هر یک خلط داله بران بود خداوند نقرس را اخر ابطیه خایه راز شود وخصی ترا النقرس نبود ولیکن زنی که حیض آورنده باشد و باز ایستد ممکن بود که او را نقرس پدید آید	در خون نخست فصد از جانب مخالف کنند و اگر ماده در هر دو پا بود از هر دو دست

بیکبار رگ زنند بعد دو سه وز قی نمایند اگر حاجت بود از پس قی مسهل دهند بی ملاحظه اثر نضج در قاروره و اگر ماده صفرا بود نخست قی باید فرمود پس چون اثر پختگی بینند مسهل دهند و اگر ماده بلغم باشد اول آنرا بگلقند و آب بادیان یا آبیکه در وزیره و تخم بادیان جوشانیده باشند یا بدیگر منضج آن بنضج رسانند بعده بمسهل موافق استفراغ ماده بلغم نمایند و اگر ماده سودا بود که نادر باشد پس استفراغ آن بفصد نمایند بعده بمسهل پس از منضج سودا خورانیدن و ضماد ملینه و محلله بران موضع نهند و بقیر وطی تمریخ نمایند و اگر کسی مداومت باین معجون کند قبل از جماع یا بعد آن از عرق النسا و نقرس و نقصان منی و امراض عصبانی محفوظ ماند قدر شربت آن از دو مثقال تا سه مثقال است صنعته شقاقل مصری و خولنجان و خصیة الثعلب مصری بهمن سرخ و بهمن سفید و درج ترکی و تودری سرخ و تودری سفید و لسان العصافیر و ماهی روبیان از هر یک سه درم و حب بلسان و عود بلسان و فلفل سفید و مغز تخم خربوزه و مغز تخم خیارین

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
وجع الورک	درد سرین	بلغم	سردی ملمس و گرانی سرون و زیاده شدن درد در شب و کم شدن در روز با سائر علامات غلبه بلغم	اطریفل خرد که صغیر باشد و در شرح رباعی

سی ام صفت آن گذشته ده مثقال از آن گرفته همراه یک مثقال غاریقون که بموئینه بیز گذارده باشند غلوله کرده خورده باشند و غذا نخوداب کنند

	رباعی ۲۲۱	
از عرق نسا کسیکه گردید زبون		تا دم بدمش الم بگردد افزون
خلطی که سبب شده ست این عارضه را		باید که کنی از بدن او بیرون

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
عرق النسا	درد رگیست که عرق وریدی باشد و ابتدا از مفصل ورک کرده پائین می آید از طرف وحشی فخذ بر ران کشیده تا زانو و کعب و انگشت خنصر میرسد	خون غلیظ یا سیاه یا رطوبت مائی یا رطوبت بلغمی خام	هر قدر مدت درد زیاده میشود نزول آن زیاده میگردد و گاهی بطول مدت درد تا اصابع میرسد پای در آن لاغر میشود و قامت بدشوار راست میشود	اگر علامت خون ظاهر شود نخست رگ باسلیق بازند پس رگ پای زدن اگر در وحشی ست عرق النسا زنند

واگر انسی ست رگ صافن یا رگی که در پشت پای میان خنصر و بنصر ست کشادن و جالینوس مابض را کشادن تجویز می کند باقی حسب هر خلط مخرج باید داد و بآبزن معتدل باید نشانید اگر هیچ علاج اثر نکند نفط سیاه سه و زهر با دو درم سنگی تا مثقال باشراب بخورند و این سفوف سورنجان نیز مفید ست صنعت آن سورنجان یک درم و دارچینی قسط با شیر سفید

نیم پاؤ آنرا در پارچه بسته در دیگی که دران تخمیناً دو سیر شیر تازه دوشیده باشند و هر قدر که ازاراقی مقشر زیاده باشد شیر را نیز همان مقدار زیاده کنند و معلق دران آویزان کرده باتش نرم جوش دهند تا آنکه شیر غلیظ مانند کهویه شود پس برآورده باب گرم پاک شسته خشک کرده سوهان نموده نرم کوفته بیخته فلفل سفید فلفل سیاه دارچینی جوزبوا بسباسه مصطگی عود بلسان سعد کوفی آمله منقی قاقله سنبل الطیب عود قماری زنجبیل نانخواه رازیانه صندل سفید زعفران از فلفل اجزای مساوی که مجموع بوزن ازاراقی باشد بعد کوفته بیخته باسه چند کل اجزاء عسل مصفی مقوم سرشته بدین دستور که اول ازاراقی را داخل نمایند و بعده سائر ادویه او بعد گرفتن مزاج مقدار شربت دو درم ناشتا بست و یوم تا چهل یوم بخورند و چند روز بعد ازان از ترشی و بادی و حرکات نفسانیه و بدنیه اجتناب نمایند از حافظ حکیم حاجی مولانا عبدالسلام صاحب ملیح آبادی روغن اوراق اربعه برای درد ریحی و بلغمی مفید صنعت آن عرق برگ تماکو عرق برگ سینده عرق برگ هتوره عرق برگ انار همه با روغن کنجد آمیخته بپزند هر گاه روغن ماند بردارند و نگاهدارند و بجای درد مالند از مرزا حکیم جعفر حسین بنارسی

ازدرد سرون کسیکه گردید زبون از راه مداواست تو صحت یابد	رباعی ۲۱۹	گردر بدنش خون بود از حد افزون گردی چو بفصد صافنش راه نمون

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
وجع الورک	درد سرین	خون	گرمی ضع درد و سرخی چشم و دیگر سائر علامات غلبه خون	فصد باسلیق یا کرد در دکه مقابل سرین

ای گشته عیان بلغمت درد سرون نافع بود از بهر تو اطریفل خسرد	رباعی ۲۲۰	حالت شده از درد سرون دیگرگون هرگه که دهی تقویت از غاریقون

از هر یک یک مثقال و طباشیر و تخم حماض و گل گاؤزبان و پوست ترنج از هر یک سه ماشه و نبات شش توله نبات مصری ابگلاب قوام ساخته ادویه آمیزند قدر شربت از سه ماشه
با نقوع چوب چینی چهار ماشه وقت صبح خورند و غذا موافق مزاج خورند از دال ماش
یا ماش با نان گندم که موافق مزاج باشد خورند و از لبنیات و بقولات و حموضات پرهیز
و روغن بادام برای خشکی دماغ در بینی اندازند دیگر روغن شبت صنعت آن در یک سیر
عرق شبت و روغن کنجد سیاه یک سیر قسط و گل بابونه و زنجبیل و اسپند از هر یک یک توله
جوکوب نموده ممزوج کرده جوش دهند که آب بسوزد و روغن ماند مالیدنش برای اوجاع
بارده بسیار مفید است منقول از بیاض جناب قاضی نجم الدین علی خان صاحب کاکوروی
از بیاض شیخ حسین بخش صاحب قاضی زاده فتح کهیره ضلع بر اسمنصب از سرکار نظام
صفت آن مرچ سیاه که سرخی مائل باشد هشت توله و پهناک نیلیا شش ماشه و گندهک
آنولاسار یک توله و سیماب یک توله و منسل یک توله اول مرچ سیاه را علیحده باریک
سایند و نگاهدارد و بعده پهناک بسایند و بعده گندهک در پهناک شریک کرده بسایند
بعده منسل دران شریک نموده بسایند و قدری قدری سفوف مرچ سیاه انداخته
بسایند تا چار گهڑی مرچ سیاه تمام آمیخته شود پس سه و زچنان کهرل نمایند که چمک
منسل نماند و سه سا گردد آنوقت در نارجیل خالی نگاهدارند خوراکش دو سرخ با عرق
تنبول مصالحدار که بخورد دادویه ابر زبان گذاشته بالای آن عرق مذکور فرو برد که زیر
حلق رود و بدندان نرسد و غذا با روغن باشد و از برنج و ترشی وغیره پرهیز دبنا بر
لقوه و فالج و زچگی وغیره امراض بارده دیگر مفید است معجون اذاراقی مسمی بمبدل المزاج
جهت تقویت باه و رفع درد کمر و فالج و استرخاء و اوجاع مفاصل و پیران سرد مزاجان
را بسیار موافق صنعت آن اذاراقی را هر قدر که خواهند بگیرند و هفت روز در شیر
بخیسانند و هر روز صبح و شام شیر را تبدیل نمایند و بعد از هفت روز مقشر نموده

و بادرنجبویه و شاهترج و سورنجان چکوفته از هریکی دو درم آلوی بخارا و عناب
و سپستان پانزده پانزده عدد همه را بجوشانند و صاف کنند و مغز فلوس چار توله دران
حل کرده صاف نموده دو درم روغن بادام بدان اضافه نموده نیم گرم بنوشند این بود
حاصل تقریر مصنف رحمة الله آنا برای وجع المفاصل البلغمی استاذی مرحوم حکیم نجیب آبادی
نسخه حبوب ازاراقی از آبا و اجداد خود مجرب نقل میفرمودند بلکه برای فساد خون و اختراق
آن مفید و جمیع اوجاع بلغمیه و جمله مادهٔ بارده را نافع ست صنعت آن هلیله سیاه
و هلیله زرد و آمله منقی و بلیله از هریک سه توله و کشنیز خشک یک توله و برگ سرپهوکه
و افتیمون و برگ شاهتره از هریک یک و نیم توله و ازاراقی مدبر هفده و نیم توله برابر همه ادویه
جمله را کوفته و بیخته در صقل دو توله محلول آب یا در عسل خالص خمیر کرده حب بقدر نخود بندند
از یک حب با آب خالص شروع نمایند بتدریج بیفزایند تا دو ماشه و زیاده ازین نخورند
یا با آب شاهتره یا بنقوع دیگر ادویهٔ مناسبه بخورند و غذا نان نخود بروغن بسیار دارند
و از مولدات مادهٔ موجبه پرهیز دارند و نیز میفرمودند که برای وجع مفاصل کهنه
حلوای صبر نیز مفید و مجرب ست صنعت آن مغز صبر تر یک سیر را در سه سیر شیر گاو
بجوشانند تا آنکه همه شیر جذب شده ماوه گردد پس آرد گندم یا نخود بریان یک پاو
را بروغن گاو یک پاو بریان کرده ماوهٔ صبر و شیر را دران انداز و بعده شکر سفید
دو سیر را در قدری آب حل کرده دران انداخته بدستور حلوا سازد و بالای آن قرنفل
و اجواین و دانه الایچی کلان سائیده بران اضافه نماید دو توله از آن خورده باشند نافع بود
و واضح باد که استاذی مرحوم می نگارند که وجع مفاصل باستعمال چوب چینی رفع می شود
و وزن چوب چینی در نقوع چار ماشه دارند و استعمال نقوع زائد از یک ماه دارند چهل روز
یا کم و بیش و تقلیل نمک دارند و شربت انار دو توله در نقوع انداخته باشند و همراه منضج
نگاشته می شود باستعمال دارند صنعت آن مرداسنگ نا سفته و پوست هلیله کابلی و تخم کشنیز

چون درد مفاصل تو باشد از خون ور خلط دگر باعث این عارضه شد	رباعی ۲۱۸	خون کن بطریق فصد از تن بیرون میجوی ز بهر تنقیه غاریقون

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
وجع المفاصل	درد بندها	دردموی و صفراوی و دربلغمی و سوداوی	سرخی و زردی موضع درد است سفیدی و سیاهی آن	دردموی فصد هفت اندام بگیرند

و در دیگر اخلاط غاریقون باید خورد طریق اختیار کردن او را ماتن مرحوم ببرد و طرق
نوشته است یکی آنکه سنای مکی پنج مثقال گل نیلوفر و گل سرخ و پرسیاوشان بادیان
و تخم کاسنی نیمکوفته از هریک دو مثقال و سورنجان نیمکوفته یک مثقال و نیم و سپستان سی عدد
و آلو بخارا پنج عدد همه را در یک کاسه آب جوشانند چون به نیمه آید صاف کنند و شانزده
مثقال شیرخشت در آن حل کرده صاف نموده یک مثقال غاریقون سفید بمومیه پیز گذار
اضافه نموده نیم گرم بیاشامند و غذا آب نخود نیمکوفته و مرغ جوان و ماش مقشر و کشنیز تر
کنند دوم آنکه غاریقون سفید بمومیه پیز گذرانیده یک مثقال بشربت بنفشه سرشته
غلولها سازند و سحر فرو برند هرگاه که دو ساعت بگذرد و در صفراوی سنای مکی و پوست هلیله زرد
پنج درم و تخم کاسنی نیمکوفته و بنفشه و گل نیلوفر و زرشک و گل خطمی و سورنجان نیمکوفته از هریک
یک مثقال و تمرهندی و آلو بخارا از هریک ده مثقال همه را در سی سیر آب جوشانند تا نزدیک
بهفت سیر رسد صاف نموده و دو نیم سیر شیرخشت در آن حل کرده صاف نموده نیمگرم
بیاشامند و در بلغمی سنای مکی هفت درم و انجیر پنج عدد و تربد نیمکوفته چهار درم عنب الثعلب
و سورنجان نیمکوفته از هریک دو درم همه را بجوشانند و صاف کرده گلقند عسلی در آن حل کرده
نیمگرم رغبت کنند و در سوداوی سنای مکی و هلیله سیاه نیمکوفته و پوست هلیله کابلی
و افتیمون در لته بسته از هریک پنج درم و مویز منقی ده درم و اسطوخودوس و سیاوشان

	سوء مزاج بیرون		و هر دو موضع علت فقرات و حرکت	دهند پس مسهل

آن بعد استفراغ تیه ریح و دفعات نمایند باد ویه که سخت قوی نباشند مانند بیخ بادیان
و بیخ کرفس و بیخ اذخر و انیسون و زیره و تخم سداب ناخواه بجوشانند و صاف نموده روغن
بید انجیر اضافه کرده بنوشانند و گاهی که در بستگی و انیسون بود سودمند است فائده
سبب تولد حدبه کودک آنست که او را زود طعام دهند پیش از آنکه وقت طعام خوردن
رسد بآن سبب اخلاط امتلا و غلیظ گردد و به بیشتر سرفه و ضیق النفس رنجه و مهره‌ها از جای
خویش بیرون آید و درین وقت علاج ربو و ضیق النفس باید و لعوق اسقیل دهند و ضماد
ها از دوهای محلل سازند مثل جاوشیر و مقل و اشق و سکبینج و حابه اکلیل الملک
و داروهای قوی بآن مرکب سازند مانند برگ سرو و جوزالسرو و اقاقیا و گلنار
و ابهل و راسن و کیفیت طلا کردن قصب الذریره بقول حاتم رحمه الله آنکه او را بکوبند
و به بیزند و بعسل سرشته نیم گرم طلا کنند و هند هی قصب الذریره چراتیه است

باید که دهی علیل را مسهل آن مالیدن روغن گلش نافع دان	رباعی ۲۱۷	آنه بلغم اگر شد وجع الظهر عیان باشد چو ز برداشتن بار گران

شرح و تحقیق

علاج	علامت	سبب	تعریف	نام مرض
منضج و مسهل بلغم روغن گل باید مالید	سردی لمس و انتفاع بحرکت باشد / بالتقدم	بلغم / برداشتن بار گران	درد کمر و پشت	وجع الظهر

حلوای مصبر نیز مفید است صنعت آن مغز گهیکوار یک سیر و شیر گاو سه سیر آرد نخود بریان
یک پاو و شکر سفید دو سیر و دارچینی چار توله و جوزبوا و بسباسه و عاقرقرحا و دانه الائچی کلان
و قرنفل و مغز انگن از هریک دو توله و زنجبیل چار توله و مغز بادام و مغز پسته و مویز منقی از
هریک پنج توله و نارجیل دریائی و مغز اخروت و اسگند ناگوری از هریک ۲ توله و فلفل توله بدستور حلوا سازند

دیگر قی و نامرد ایک توله همه اهار یک سائیده حبوب بقدر دانه موٹهه سازند یک یک حب همراه شیر تبه رنیم مرضعه سائیده بنوشانند برای دفع مسان قی دیگر برای مرض پسلی گانداوڑ یه بیماری پسلی هم گویند مغز چالگوزه پوست سبز آن برآورده هم وزن مغز مذکور مرچ سیاه هر دو را در خون خرگوش حل نموده برابر دانه موٹهه حبوب بندند برای بچه خرد یک حب و برای بچه کلان دو حب ان در شیر مرضعه بدهند نافع باد

بیان آسانی در زه و تدبیر رفع دشواری زائیدن زن

	رباعی ۲۱۵	
گیرد چو بدست چپ زن آبستن		سنگی که بخاصیت رباید آهن
نزدیک بوضع حمل اگر باشد زود		فرزند بزاید و رهد زن حزن

شرح و تحقیق

خاصیه مقناطیس است که اگر زن حامله وقت زادنش قریب رسیده باشد بدست چپ خود گیرد فوراً فرزند زاید و از درد زه نجات یابد و نیز حضرت استاذی مرحوم حکیم نجیب آبادی می فرمودند که نسبت دو توله در ران چپ زن حامله گر بندند فوراً زاید و همچنین اگر پوست ثمر املتاس را بر ران چپ زن حامله بندند فوراً مشکل او آسان می شود و تعلیق بیخ مرم در عسر ولادت بغایت عقده کشا و دستگیر است

بحث علاج الامراض التی تحدث فی الظهر والورک والید والرجل

	رباعی ۲۱۶	
ای از حدبه قد تو خم همچو کمان		بر پشت تو قبضه اندورم گشت عیان
میکن قصب الذریره هر روز طلا		تا تیر مداوای تو آید بنشان

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
حدبه بفتحتین	کوزی پشت یعنی برآمدن مهره های پشت از جای خود	رطوبت رقیق یا رطوبت غلیظ یا باد غلیظ	اگر روغن بالنشف نکند و گرانی اعضا	بعلاج فالج و تشنج و استفراغ بلغم

بروغن پسته گداخته دران آمیزند قدر شربت یک مثقال هرگاه که بچه زاید تا هفته موقوف
دارند باز بخوردنش دهند گویم که تجربه یازده بار یافتم که هر زن که خورانیدم دختر پیدا شد
لهذا مناسب دانستم که طبیب جراحی فیل را با وزن فیل افزایه بسباسه زرنباد و دارچینی و دانه
الایچی سفید دو و نیم مثقال عود خام پنج مثقال و ابریشم خام هفت و نیم مثقال تا بعون الله تعالی
امید که فرزند نرینه پیدا شود و دیگر جوارش لولوی که مقوی معده و اعضای رئیسه است
و مصلح حال جنین در رحم و در حفظ جنین از اسقاط مجرب فقیر است صنعت آن عود ناریه سفته
و عاقرقرحا از هر یک یک درم و زنجبیل و مصطگی از هر یک چار درم و زرنباد و درونج عقربی
و تخم کرفس و شیطرج هندی و قاقله و جوزبوا و بسباسه و قرفة الطیب از هر یکی دو درم و بهمن سرخ
و بهمن سفید و فلفل و دارفلفل از هر یک سه درم و دارچینی پنج درم شکر سلیمانی سه چند ادویه
علی الرسم جوارش سازند قدر شربت یک مثقال و در حفظ اسقاط جنین مداومت باین جوارش
باید نمود مجرب است گویم اگر درین نسخه صندل سفید و تخم خرفه و بیخ انجبار از هر یک سه درم
و صندل سرخ و تخم تربز و طباشیر از هر یک چار درم کوفته و بیخته مع روغن گاو خالص تازه
هشت تولہ افزایند بهتر باشد که مزاج نسخه گرم و تر با مزاج مرد او فق خواهد ترکیب فتیله مع
بطور طلسم اگر کسی را بچه نزید باید که اندر زچه خانه یک وزن این فتیله بسوزد بعونه تعالی بچه سلامت
ماند صنعت آن چهال پیپل و چهال سرس و بهت کتائی خرد مع بیخ و گل و بار و پاچک دشتی از هر یک
دو و نیم سیر همه را ریزه ریزه نموده در مشکه پر کرده دهن آن بگل حکمت بسته سوراخی در تخت
آن نموده پیاله چینی بر آن نهاده بطور پتال جنتر نهاده در یک من پاچک دشتی آتش دهد
چون روغن برآید پنبه را ازان ترکرده در سایه خشک نماید بطوریکه سایه زمین بر ان
نیفتد پس یک فتیله ازان پنبه در چراغ روشن نماید و پیش زن زچه نهد تا فتیله تمام سوخته
شود و اندر زچه خانه یک وزن سه چمن کافی باشد انشاء الله القدیر بران بچه اثر سان نخواهد
المعالجه علی احمد خان دهلوی سلمه به مرگ بچه یک عدد بیضه شیری یک غنه زر پنج ساقی

اگر گوش کنی سخن بوجه احسن باید که بوقت حمل پرهیز کند	رباعی ۲۱۴	گویم بتو تدبیر زن آبستن از رگ زدن و دارو مسهل خوردن

شرح و تحقیق

هر چند حوامل را در جمیع ایام فصد و مسهل وغیره مضر و ممنوع ست ولیکن قبل از ماه چهارم و بعد از ماه هفتم شدید المنع ست و در جائیکه توقف در فصد ضروری آجل متوقع باشد در ایام متوسطه که از ماه چهارم تا هفتم ست حکم بفصد نموده اند و نزد قبض شدید استعمال ملینات مناسبه باید کرد و گلقند و سکنجبین خوردن بسیار فائده می بخشد و اگر سکنجبین بسیار زود بناشد و خوابهای پریشان بیند باید که گلقند را با سفوف یا شیرهٔ بادیان بخورد و اگر زنی پیش از وقت بچه را می اندازد و حملش قرار نمی گیرد و اگر احیانا تا می آید بچه زائیده از و بسیار نمی زید و از مرض ام الصبیان وغیره هلاک می شود پس باید که چون حمل سه ماهه شود این معجون حافظ الجنین این زن بخوراند که جنین محفوظ ماند مکرمی جناب حکیم طالب حسین صاحب جونپوری مغفور تجربهٔ خود می فرمودند که در حمل پنج ماه بدون شربت غوره نیز خورانیده ام بعنایت الهی عم نواله و شفاء و جنین محفوظ مانده است فلهذا این معجون را بحافظ الجنین نامیده اند

صنعت آن مروارید ناسفته و کهربای شمعی و بسد محرق و صندل سفید و صندل سرخ و طباشیر و مازوی سبز و درونج عقربی و عود صلیب و عود خام و ابریشم مقرض و پنج تنبل و گل ارمنی از هر یک دو و نیم مثقال و مغز تخم تربز و تخم خرفه از هر یک پنج مثقال و ورق طلا و ورق نقره از هر یک بست عدد و عنبر اشهب دو درم و شربت غوره هفتاد و پنج مثقال نبات سفید یک صد پنج مثقال و عسل خالص پنجاه مثقال بدستور متعارف معجون سازند یعنی اول شربت و نبات و عسل را مقوم سازند پس از دیگدان برآورده سفوف سوای مروارید اول ادویه مسحوقه با تخم خرفه آمیخته قدری قدری انداخته بعده مروارید سوده داخل کنند پس ازان اوراق نقره و طلا یک بیک کرده خوب حل سازند پس مجموع سوده خوره

شرح وتحقیق

داروئی که چون زن بخورد او را هرگز آبستن نشود

وآن ذرق فیل است بفتحه راء مهمله که سرگین پیل باشد اگر با شهد بخورد یا حمول آن سرگین نماید هرگز حمل نگیرد و بیخ بخور مریم را در منع حمل مجرب دانسته اند

داروهائیکه فرج زن تنگ ومعطر کند

	رباعی ۲۱۲	
گر سوده بزرورد بردارد زن		چون غنچه شود و برگه اش تنگ دهن
ور سنبل سوده را درو دخل دهند		خوشبوی شود چو نافهٔ مشک ختن

شرح وتحقیق

طریق استعمال آن بزرالورد سه درم وسنبل دو درم بکوبند وبه پنیر بندو انگشت میانه را بگلاب تر کرده بدان آلوده در فرج نهند وتاب داده بیرون آرند

علامت شناخت آنکه پسر است یا دختر در شکم مادر

	رباعی ۲۱۳	
بشنو سخن بی علی صاحب فن		در ماده که زن بود آبستن
فرزند گرش نرینه باشد اول		ظاهر گردد عظم ثدی ایمن

شرح وتحقیق

شیخ مرحوم می گوید که اگر در پستان راست بزرگی اول ظاهر شود باید دانست که فرزند نرینه خواهد بود حال آنکه این علم مخصوص بحضرت باریست جل شانه که یعلم ما فی الارحام می فرماید علامت حسب تجربه باشد بعض می گوید که اگر زن حامله هنگام رفتار اول پای راست را بردارد فرزند نرینه بود ورنه دختر والله اعلم دیگر بسید صدف زهر مهره خطائی نارجیل دریائی مروارید ناسفته ورق نقره همه را در آب سه وز سائیده حبوب بسته یک یک هر روز بجا ماند بعد ظهور حمل خوراینده باشد بچه نرینه شود وسلامت ماند برامی منگوانقال خورخومی تجویز کرده خوبانده شد

آغشته حمول سازند دفع ورم کند حمول منقی رحم از حکیم صاحب مرحوم کتیان اسپغول را با یک ساییده در شهد و روغن گل آغشته حمول سازند

	رباعی	
گر انفحه بعد طهر بردارد زن	رباعی	وانگاه رسد بمرد بر وجه حسن
چون در تن زن رسد مردره یابد آب	۲۱۰	شود عجبی که زن شود آبستن

شرح و تحقیق

ذکر دارویکه چون زن بعد طهر آنرا بردارد اورا فرزند آید

انفحه بکسر همزه و سکون نون و فتحه فا و حای مهمله مخففه یا مشقله بفتحه اول و کسره فا نیز آمده شیر می باشد که منجمد و بسته شود در شکنبه بچه شتر یا میش یا بز وغیره بشرطیکه آن بچه تا حال گیاه نخورده باشد پس شکمش شگافته شیر مذکور راکه بزردی مائل میشود بیرون می آورند و خشک کرده بدواها بکار می برند خصوصاً حمول آن بعد طهر معین بر حمل ست طریق برداشتن آن این ست که در سایه بگذارند تا خشک شود پس بکوبند و به بیزند و بعسل سرشته فرزجه کنند و بعد از ان که از حیض پاک شده باشد بردارند و حضرت استاذی مرحوم حکیم نجیب آبادی میفرمودند که اگر بعد طهر زن حمول براده دندان فیل نماید اگر عقیمه بود فرزند یابد و دیگر میفرمودند که شنگرف یک ماشه اسوخته با براده دندان فیل که همچو آرد شده باشد با آب بخورانند بمراد رسد گویم چون زن براده دندان فیل یک مثقال خواه نیم آنرا با شکر بعد طهر بنوشد حامله شود بعون الله العلیم اگر حامله در شب چارده هم ماه چهل ورق نقره در آب یا در شیر یا در شربت در گلاس شیشه یک یک نداخته حل کرده بنوشد بچه قوی و خوبصورت پیدا شود و بصحت و سلامت تمام گردد اگر این سه بار رساله کند بسیار خوب باشد اگر زن بعد ایام حمل یعنی در ایام نفاس دال لوبیا در گوشت بلا چینی خورد بچه و مادرش سلامت می باشد از نواب حسین خانصاحب مرحوم

	رباعی	
در منع قبول حمل یک نکته زمن	رباعی	بشنو که نکو ترست از قند دهن
هر زن که بروغن فیل شهد شد من	۲۱۱	هرگز نشود ز هیچ کس آبستن

وان لحظه که خلط دگر آید سببش	۲۰۹	نافع باشد اگر دهی دافع آن

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
ورم الرحم	آماس زهدان	خون	تپ و سرخی بول مع دیگر علامات آن	دارنده فصد باسلیق یا صافن باید کرد و ضماد
		صفرا	تپ تیز و شدت درد و زردی قاروره مع دیگر نشان آن	بر عانه باید نهاد و هم بر بطن و رعایت هر خلط باید کرد
		بلغم	نرمی آماس و سپیدی قاروره و عدم تشنگی و تیزی نبض مع دیگر اعراض	و آبزن نیز باید نمود و در بلغمی و خونی این معجون بسیار
		سودا	تیرگی قاروره و محکمی نبض مع سائر علامات آن	مجرب ست صنعت آن بالچهڑ و مر و سلیخه و قسط از هر یک

دو درم فقاح اذخر و دارچینی از هر یک یک درم علی الرسم در شهد نیم پاؤ معجون سازند خوراک یک درم و این ضماد هم مجرب صنعت آن آرد جو و سعد و گل ارمنی و زیره و حب الآس از هر یک یک توله پشنک بزر چار توله همه را کوفته و بیخته در سرکه آمیخته نیم گرم ضماد نمایند و این نطول هم مجرب ست صنعت آن شبت و کرنب و اکلیل الملک و خطمی و بنفشه و بابونه از هر یک دو مثقال و مرزنجوش یک توله در آب جوشانیده نیم گرم بر ورم نطول سازند دیگر ضماد که مجرب ست مقل و میعه یابسه از هر یک دو مثقال و اشق یک و نیم توله و حلبه و بابونه از هر یک دو مثقال و ورق کرنب یک توله کوفته و بیخته اول روغن بابونه چار توله گرم کنند و دران یک توله موم خالص بگدازند چون گداخته شود ادویه مسحوقه را دران آمیزند و لعاب کتان شش ماشه گرفته دران آمیزند و خوب بسایند تا مانند مرهم شود و پس بر ورم ضماد ساخته باشند حمول ورم رحم از حکیم طالب حسین صاحب جوهی رحمه الله مغفور فلوس گل سرخ عنب الثعلب خشک تخم خطمی همه اباریک سائیده بیخته در آب برگ مکوی سبز

زن را برحم تشقاق گردد چو عیان	رباعی	بیند المی که در نیاید به بیان
سود بخش دارد ملین از راه دوا	۲۰۷	لیکن نرسد ز قابضش غیر زیان

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
تشقق الرحم	شق شدن زهدان	سبب ولادت بوقت یا ازالهٔ بکارت	درد دائم و بخون آلوده شدن کرد روقت مباشرت	ملین مفید است صفت آن بنفشه و خطمی و خبازی از

هر یک سه درم و سپستان سی دانه همه در یک پیالهٔ آب جوشانیده چون به نیم رسد صاف کنند و به ده مثقال ترنجبین سفید شیرین کرده نیم گرم بیاشامند و غذا ساگ پالک باشد

از ریش رحم زنی که آید بفغان	رباعی	زان پیش که از تنش رود تاب و توان
چون پاک شد از مده تنش فرزجه ساز	۲۰۸	از کندر و گلنار و قشور رمان

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
قرحة الرحم	ریش زهدان	ضربه باشد یا عسر ولادت یا کشیدن بچه مرده یا حدت صفرا و غیره	درد و خروج ریم و زرداب است	صفت فرزجه ماتن مرحوم گفته است

کندر ده مثقال گلنار و قشر رمان از هر یک نیم مثقال همه کوفته و بیخته بآب شسته فرزجها سازند و در میان پشم پیچیده در فرج نهند و قرص کهربا با آب بارتنگ بدهند و اگر حمل ساقط شده باشد یا بچه مرده افتاده باشد مناسب که تنقیهٔ رحم نمایند و این نقوع را باستعمال آرند نقوع بادیان و خطمی و اسطوخودوس از هر یک نیم درم و مشک طرامشیع و گاوزبان از هر یک ده درم در آب نیم گرم تر نموده مالیده صاف نموده و در صبح و مقام سحر جوشانیده صاف کرده بشربت بنفشه یا شکر سرخ یا قند سیاه شیرین کرده بنوشانند علی رامی الطبیب

آماس رحم اگر ز خون گشت عیان	رباعی	فصد صافن همان زمان نافع دان

		و باقلا و عدس و یافتن نفع از چیزهای بادشکن چون بادیان و انیسون	انیسون و تخم کرفس و شبت و سداب

و صعتر بالسویه کوفته و بیخته بعسل سرشته فرزجه کنند و یک یک ابردارند حمول دیگر صنعت آن از یانه و برگ سداب و انیسون و تخم کرفس و صعتر از هریک یک درم همه را کوفته و بیخته بشهد خالص یک توله پاؤ بالا سرشته پنبه کهنه آلوده حمول سازند

هرگه که ز بیماری صفرا در تن وانگاه بقدر قوتش مسهل ده	رباعی ۲۰۵	خارد ره رحم زن بنگر قوت زن تا باز دهد ولش بصحت زحزن

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
حکة الرحم	خاریدن رحم زنان	صفرا	گرمی رحم با سایر علامت صفرا	بعد دادن منضج صفرا مسهل آن دهند

گردد چو بواسیر رحم عارض زن وانگه زپی دهن دهان رحمش	رباعی ۲۰۶	ورد میل فصد او طلب کن رگ زن میکش ز لبوب خوخ و مشمش روغن

شرح و تحقیق

دهن بفتح دال مهمله و سکون هاء هوز مالیدن روغن باشد لبوب بضمتین جمع لُب که مغز تخم باشد خوخ بفتح و هردو خای معجمه شفتالو بود مشمش بکسر هردو میم و سکون هردو شین معجمه در فارسی زردالو که آنرا خوبانی هم نامند و آن میوه است شیرین

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
بواسیر رحم	بودن انجیدنه بر کناره رحم	خلط سوداوی	هرگاه که دهان فرج کشاده شود بچشم دیده و بماسه یافته شود	از خلط سوداوی بدن را پاک باید کرد و فصد باید گرفت

و تدبیر باطن هم باید کرد ورنه قطع بحدید یا علاج آن به نسخه اکسیر بواسیر فافهم

اورا از پی جماع در بیسگه وگاه	۲۰۳	مردی باید قوی و پرزور و جوان

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
اختناق الرحم	مرضی ست که چون عارض شود زن را فوراً بیخودی دست دهد حالت مجنونانه طاری میگردد	حبس منی	راحت یافتن زن از سیلان رطوبت رحم در وقت ظهور علت فرق میان صرع و این مرض آنکه درین علت عقل بکلی ضایع نشود و کف بدهان نیاید	رای با تن مرحوم واجب العمل ست اول باید فرمود و در صورت عدم امکان تنفیذ

زهر القطن نیز مجرب ست و دواء المسک نیز برای اختناق و صرع بی نظیر ست صنعت آن مروارید ناسفته و مرجان قرمزی و کهربای شمعی و درنج عقربی و ابریشم مقرض و زرنباد و بهمن سرخ و بهمن سفید از هر یک دو درم و زعفران و مصطگی و صندل سرخ و صندل سفید و طباشیر سفید و کشنیز خشک مقشر از هر یک دو درم و قرنفل و اشنه و سنبل الطیب و دانه هیل از هر یک درم و ساذج هندی و دارچینی و جند بیدستر از هر یک درم و عنبر اشهب یک درم و مشک تبتی خالص نیم درم و نبات سفید و عسل مصفی بالمناصفه سه وزن مجموع ادویه بدستور معجون سازند و در ظرف چینی نگاهدارند خوراک از یک درم تا یک مثقال بعد از ده استعمال نمایند

از باد رحم چو مضطرب گردد زن باید که بشکل غنچه ترتیب کند	رباعی ۲۰۴	زان سان که زگرد باد نسرین و سمن پرزه که بود چو بادیان باد شکن

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
نفخة الرحم	باد زهدان	چیزهای بادانگیز خوردن	درد زیر ناف و متضرر شدن از چیزهای بادانگیز خوردن مانند لوبیا	صفت فرزجه که باد رحم را نافع ست

	رباعی ۲۰۱	
هر زن که نتوی رحمش گشت عیان از بهر ازاله اش بروزی وسه بار		باشد چو رطوبت رحم باعث آن میکن قبلش ز غالیه غالیه دان

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
نتوالرحم	پیش آمدن زهدان	افتادن زن از جای بلند بر سرین خود یا فزع شدید یا رطوبت بلغمیه لزجه	درد عظیم در عانه و مقعد و در پشت و تهیگاه عارض شود و اعضا لرزیدن گیرد	صفت غالیه بهر شرح رباعی یکصد و بیست و هفت

نوشته شده است ازان جا باید گرفت غالیه که حمول آن نافع ست برای اورام صلبه واورام بلغمیه رحم و ادرار حیض کند و نافع ست از برای اختناق رحم و میل رحم و تنقیه رحم میکند و مستعد میگرداند رحم را از برای حمل صنعت آن سک اصلی و مشک و عنبر در روغن بان یا روغن نیلوفر حل کرده سک و مشک را سوده داخل کرده قدری کافور قیصوری مسحوق بآن مخلوط کرده نگاه دارند و بروقت بکار آرند نافع باد

	رباعی ۲۰۲	
از باد غلیظ اگر رجا گشت عیان گر دست دهد که در کشتی مارا صول		نومید مباش بشنو این بهرنهان بینی ز دواره مرض را پایان

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
رجا	احوالی ست بعض زنان را بهم میرسد شبیه به آبستن از تغیر لون و احتباس طمث و انضمام فم رحم و گاه سختی و احساس حرکتی مانند حرکت جنین را است و چپ و حجم مانند آن نیز ورمی یابد	گاه باد غلیظ بود	بغشردن و مالیدن آرام معلوم می شود	تدبیر مصنف مرحوم علیه الرحمه صفت مار الاصول در شرح رباعی چهلم گفته شد ازانجا باید دید

	رباعی	
زن را چو شد از حبس منی در زهدان		رنجی که ز خود رود به هر چند ازان

دربیضهٔ نیمبرشت بدهد از سیدی استاذی حکیم نجیب آبادی دیگر از حضرت مرحوم سندرس لک مغسول کتیرا دم الاخوین همه را باریک سوده وبا زنگ مسلم دران آمیخته پنج ماشه از ان همراه شیرهٔ آمله بخورند دیگر مرمکی پودینهٔ کوهی ابهل برگ سداب خشک مویز دانه بیرون کرده همه را کوفته بزهرهٔ گاو آمیخته بر پارچه یا پنبه سرشته حمول نمایند ادرار طمث کند

چون حیض شود بسته ز افراط سمن از سدّه اگر بود پی تفتیحش	رباعی ۱۹۹	باید که کنی بجوع تهزیل بدن می ده ز مفتحات درستهٔ وعلن

شرح وتحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
احتباس الطمث	بسته شدن حیض	افراط سمن یا سده بود از بلغم	وجود سبب قبل شدن باستسقای اعضا وبزرگی نبض وبیرنگی قاروره	تدبیرات مرحوم باید کرد وسمن

بفتح اول روغن گاو وبکسر اول وفتح میم بمعنی فربهی وهو المراد هٰهنا وتهزیل لاغر گردانیدن ومفتح دوائی بود که مادهٔ را که سبب سدّه شده است دفع کند مانند کرفس وکاسنی پس برای دفع فربهی از فاقه بهتر تدبیری نیست وبرای کشادن سدّه مدر وملطف که مراد از سرست باید داد وحمول که مراد از علن ست باید کشاد

هرگاه زرتق ناتوان گردد زن می دان که علاج آن بنزدیک حکیم	رباعی ۲۰۰	مردش نتواند که شود ضجیع زن ممکن نبود هیچ بغیر از آهن

شرح وتحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
رتق	پرده که بردهن فرج حادث گردد ومانع جماع شود	التحام یا نبات گوشت بود	منع کردن ایلاج	بآلهٔ آهنی که برای قطع آن گوشت موضوع ست متکفل

فرمایند یا علاج باسور نمایند بروضعی واحتیاطی که در رسالهٔ باسور نوشته ام

اما طریق طلای لو و خراطین آنکه زلو و خراطین را با آب پاک بشویند و بسایه خشک کنند و بکوبند و به بیزند و بروغن کنجد سرشته هر صباح و شام طلا کنند که عظم پیدا شود

بحث علاج امراض تختص بالنساء

در کثرت طمث چون بود حرارت عین	رباعی ۱۹۸	چیزی بنود چو فصد و شد ندین
با رقت دم مغلظش گر ندهی		بسیار بود سیل دم و گردد شین

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
کثرت الطمث	بسیار برآمدن خون حیض	امتلای بدن از خون و دفع طبیعت آنرا	امتلای همه جسم و برآمدگی رگها	فصد باسلیق باید کرد و شد ندین باید نمود

الشد بفتح شین معجمه و تشدید دال مهمله بستن باشد و استوار کردن و الثدی پستان و مغلظ دوائی یا غذائی که ماده را غلیظ گرداند چون هریسه و گوشت گاو هنگام رقت خون باید داد ضماد یکه افراط حیض را باز دارد صنعت آن عدس مقشر پوست انار برگ مورد خشک از هر یک جزوی کوفته و بیخته بسرکه سرشته بر شکم و پشت و بر عانه ضماد کنند ضماد دیگر هر زنی را که خون حیض زیاده از عادت آید و بند نشود حنطیانای رومی از مرم بکوبند و با حنا بسرشند و بر کف دست ضماد نمایند آمدن خون حیض را بند کند و باز دارد اگر زن حامله را در حیض شود این قرص را همراه آش برنج ساٹھی بدهد صنعت آن بندر سیں مصطگی گلنار صمغ عربی بریان تخم خشخاش زعفران همه اسایده بیخته بلعاب اسپغول سرشته اقراص سازند و هفت هفت ماشه از آن هر دو وقت با شربت بهی یک حب جواهر شامل کرده داده باشند نافع باد از حکیم غلام دستگیر خانصاحب مرحوم دهلوی دیگر کهربایی شمعی گلنار فارسی گل ارمنی دم الاخوین همه کوفته بیخته با شیره مربای بهی آمیخته بلیسند نافع باد برای بند کردن خون و جهت حفظ اسقاط گیر و کشته ابرک سفوف نمود

سائیده طلا سازند از بلاشیر مجحی یکی مهاجر برگ سمندر سوکمیه آورده بر جانب نمده ون نه
که سبز باشد جوز بوا با آب سائیده ضماد کرده نیمگرم نموده بر خصیه بندند رسه وزوزد و ورم آن می‌رود

	رباعی ۱۹۶	
از قرحه کسیکه بر ذکر دید الم فرما که کنند زمرتک و سرکه و موم	رباعی ۱۹۶	گر زانکه بود پاک ز اصناف ورم در روغن گل بحب رمان مرهم

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
قرحة القضیب	ریش ذکر	پوشیده بودن آن از هوا و باین گرم شدن آن و تر شدن بعرق و باین و متعفن شدن	سرخ شدن و دریده نمودن و شق گردیدن جلد	صفت مرهم نیک یعنی مرداسنگ موم کافوری را

ده درم در روغن گل سی درم و پنج درم سرکه حل کنند و حب الرمان مقلو یعنی انار دانه بریان
کرده و مرداسنگ از هر یک هفت درم کوفته و بیخته بر آن اضافه نمایند و صلایه کنند تا مرهم
شود دیگر بهروزه بالو هرد و را با هم آمیخته خوب ... که یک جسم شود بعده در ظرفی ...
کرده ظرفی دیگر ... دیگ نه و بالا نموده آنچه از ظرف زیرین انداخته بند نمایند ...
در دیگ بالائی نصب کرده بر دیگدان نهاده روغن کشند و یک قطره از آن در
بتاسه نهاده تا پانزده روز بخورد سوزاک دفع شود اگر بجای بالو خاکستر چوب برگ نبات بزند بهتر

	رباعی ۱۹۷	
چون زفت نهی بر ذکر از بهر عظم ور زفت میسر نشود بهر طلا	رباعی ۱۹۷	گردد عظمش به پیه بلی زنج و الم میجوی علق را و خراطین هم

شرح و تحقیق

طریق طلای زفت آنکه بقدر حاجت بگیرند و بکار و گرم کرده بر روی کرباس آب تاویده
بچسپانند و مفرش کنند و نیمگرم طلا کنند و بگذارند که سرد شود و بچسپد پس بسختی وتنه ای
بردارند و باز نیم گرم طلا کنند همچنین هر روز ده نوبت طلا نمایند و بردارند تا عظم پیدا شود

	و فرود آمدن در کیس چیزی از شکم	خوردن و پیاده پا رفتن	بدست آنرا بالا برده باز گردد و قرار قسم کند	و شکم را بحرارت و رطوبت نرم کند

از ان پرهیزد و طلای سیاه دا دران نیز مفید است صنعت آن سنبل و سعد از هریک ۲ ماشه برم و صندل سفید و الایچی کلان از هریک ۲ ماشه برم و سیاه دادران یک مثقال همه را سوده بجوشانند با آب مورد برنجاسف و قضیب نیم گرم طلا کنند و اگر سیاه دادران بهم نرسد مورد دو مثقال در ان اندازند

در خصیه صفرا چو عیان گشت ورم بسیاری خون اگر بود موجب آن	رباعی ۱۹۵	باید که خوری منضج آن مسهل هم فصاد طلب کن که کند خونت کم

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
ورم الخصیته	آماس کیسه	صفرا	زردی آن مع دیگر علاماتش	منضج و مسهل آن باید داد
		سودا	سختی و سیاهی رنگ مع دیگر نشانش	قی باید کنانید و ضماد ملینه باید نهاد
		خون	سرخی آن مع دیگر آثار آن	فصد باسلیق باید گرفت
		بلغم	سپیدی آن و نرمی ملمس و کمی درد مع دیگر نشان آن	بعد قی ضماد محلله باید نهاد و طلا جهت ورم خصیتین صنعت آن

صندل سرخ و گل ارمنی و شیاف مامیثا و رسوت و بوش و ربندی که قرصی ست که از زمین می آرند و رسوت اقاقیا از هریک چار ماشه و کهربا مثی و ملتانی مثی و بیضه سنگ پشت و آرد باقلا از هریک چار ماشه جملا دویه را با آب کاسنی تازه و آب عنب الثعلب و آب کاهو و مرکه

أُبنه	علت مشایخ	مصاحبت نوخیزان و زنان و نظر الیهن یا حصول خلط حاد در مجاری مستقیم	الحکه و راحت یافتن از جماع و دادن است	تدبیر این مرض و علم باید و نبض و جنس و شهات

چاره جویند و بتنقیه ماده موجبه کوشند صفت حب صبر صبر سقوطری یک درم و تربد و حب النیل و انیسون از هر یک نیم درم و شحم حنظل و نمک هندی و مقل ازرق و کتیرا از هر یک نیم دانگ همه را بکوبند و به بیزند و غاریقون نیم درم بمویز منقی بیگذرانیده اضافه نموده با آب تخم کرفس خمیر سازند و حبوب بعسل و نحیره سازند غذا آب نخود نیمکوفته و مرغ جوان و ماش مقشر و اسفاناخ

هر کس که از عذیطه گرد مغموم مکسور کنی چو مازو یش بهر شیاف	رباعی ۱۹۳	بر لوح بیان کنم علاجش مرقوم مرفوع شود علت و صحت مضموم

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
عذیطه	مرضی ست که چون صاحبش مجامعت کند غایطش بوقت انزال دفع شود	حدوث این علت از سستی عضلات مقعد بواسطه کثرت لذات ست	از تعریفش ظاهر	مازوی سبز که سوراخ نداشته باشد بقدر حاجت بگیرند

و بکوبند و به بیزند و بشربت حب الآس خمیر کرده شافه سازند صبح و شام بردارند غذایش سماق باشد

بر صاحب فتق نزد عقل ست حرام تا علت مذکور زیاده نه شود	رباعی ۱۹۴	اقبال مرخیات سته الحمام باید بر فاده بستنش وقت قیام

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
الفتق المشهور بباد الفتق	شگافتن صفاق ست بلا حرق یا کشاده شدن ان بحر اینکه بالای نشستن نشیمن ست	حرکت مفرطه بجهیدن یا بار گران برداشتن یا جز آن و طعام باد انگیز	اندک اندک پیدا شود و با آسانی بجای گرود و اگرچه بیماری پشت بر خود باز خپسد و اگر مشقت	همیشه برفاده و گره بسته دارد و چیزیکه عضو را

که اگر در رفتن و روانگی آن سبب باشد باید که این سفوف استاذی مرحوم حکیم نجیب آبادی
را بخورد صنعت آن سپستان گلوی از هر یک سه توله و پوست بار زدو دو توله و نبات هشت توله
که برابر همه باشد همه را سائیده سفوف سازد اول باید که یک نیم پاو شیر گاو را با نیم پاو
آب آمیخته در آن پنج عدد خرما انداخته آنقدر جوشانند که ربع از آن برود صاف نموده
بشیرینی مناسب شیرین کرده بعده سفوف یک توله خورده بالای آن شیر مذکور نوشند و اگر
جریان بود استعمال این سفوف نماید صنعت آن صمغ عربی و صمغ ڈهاک و موچرس و ست سلاجیت
وست گلو و طباشیر و مصطگی و آرد خسته خرمای هندی که ابلی باشد بریان نمفشم و کشته قلعی
مساوی وزن کوفته و بیخته و برابر همه شکر سفید گرفته یک توله از آن همراه پاو سیر شیر گاو تازه
هر روز خورده باشند و ترکیب کشته قلعی که در ورق القنب یا در سداب میکنند مشهورست
یا از قرابادین گیرند و اگر کثرت سیلان منی و ودی و مذی بود یا سیلان رطوبت بکثرت از
ارحام و فروج زنان بود این سفوف مجربست صنعت آن گل انبه گل فوفل گل پسته و اگر
گل پسته یافته نشود بجای آن پوست بیرون پسته گیرند و صمغ ڈهاک از هر یک سه ماشه و شکر
سفید یک توله همه کوفته و بیخته با شیر گاو بخورند باقی نسخه بالا هم نوشته ام خصیة الثعلب هشت درم (۲۶ ماشه)
دارچینی سه درم (۱۰ ماشه) قاقله صغار چهار درم (۱۴ ماشه) طباشیر سفید چهار درم (۱۴ ماشه) تالمکهانه چهار درم (۱۴ ماشه) جوز الطیب
چهار درم (۱۴ ماشه) قرنفل عاقرقرحا گوکهرو بهمن سفید ریگ ماهی جاوتری کبابه تنقاقل از هر یک دو درم (۷ ماشه)
زعفران یک درم (۳.۵ ماشه) نبات سفید دو درم (۷ ماشه) ادویه را جدا جدا کوفته بیخته وزن نموده با هم سفوف
سازند با شیر گاو یک پاو دو دو ماشه صبح و شام بخورند

ای علت اُبنه از خصالت معلوم	رباعی	محمود بود علاج امر مذموم
گر یک دو سه بار حب صبرت بدهند	۱۹۲	موجود بود صحت و علت معدوم

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج

صاف نمایند و دران عسل و قند سفید آمیخته بپزند پس آرد نخود بریان بروغن گاو بریان نمایند هرگاه که خوشبو شود مایهٔ شتر و گاجر دران اندازند که حلوا شود پس دران مغز پسته مغز بادام شیرین مغز گردگان مغز نارجیل مغز چلغوزه مغز فندق مغز پنبه دانه مغز حب الزلم حب القلقل کنجد مقشر خشخاش سفید همه اکوفته باریک نموده آمیزند پس زنجبیل دار فلفل دارچینی ثعلب مصری جوز بوا بسباسه زنباد کوفته بیخته دران آمیزند اگر دران زردی بیضهٔ مرغ جوشانده آمیزند مقوی و لذیذ تر شود نسخه ماء اللحم مقوی از مولانا محمد سمیع الله خان صاحب دهلوی یافتم گوشت حلوان از رگ و ریشه پاک کرده گوشت چوجه مرغ گوشت کبوتر دل بز گوشت گنجشک بازیره سیاه و دانه الایچی کلان در آب یخنی کنند بعد ازان گل سرخ بادرنجبویه و گاوزبان گیلانی گل گاوزبان بریشم خام بهمن سفید بهمن سرخ برگ پان صندل سفید کشنیز خشک مقشر تخم خرفه سیاه تودری سفید تودری سرخ اینهمه دویه اکوفته شب در آب یخنی تر کنند صباح هفت آثار عرق کشند و بوقت عرق کشیدن عنبر اشهب زعفران طباشیر جوز بوا بسباسه مشک در پوتلی بسته بردهن نیچه بهند قدر یک شربت

در کثرت احتلام خواهی چو طعام از یابس و حار میل میکن هردم	رباعی ۱۹۱	بازیره و زنجبیل خور فرخ حمام وز بارد و رطب محترز باش مدام

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
كثرة الاحتلام	بسیاری انزال در خواب	افزودگی منی ست و قلت جماع و مولدات منی بسیار خوردن یا بسیاری رطوبت یا ضعف قوت ماسکه	عیان است چه بیان	مصرف شرعی آن پیدا باید کرد یا صائم باید بود یا از هیچو خرفه

و کدو که بارد و رطب ست احتراز کند و حار یابس که مانند زنجبیل ست خورده باشد و انفع

دیگر خشک شود پس حبوب بقدر دانهٔ ماش طیار سازند و یک حب تا هفت روز بخورند و بهر قدر روغن گاو خوردن توانند بخورند اشتها و باه لا انتها پیدا کند تا مدت العمر باقی ماند دیگر حبوب برای سوزاک که در یک روز نفع بخوردن دهد صفت آن طباشیر سفید چار تولہ مشک خالص یک و نیم ماشه عطر صندل دو تولہ باهم سایند و یازده حب سازند و بگیرند یک سبوچه گلی که دران آب پر کرده صافی پارچه بر دهن آن بندند و بران حبوب نهاده وقت شب زیر آسمان نهند صباح یک حب الیس پشت اغاز کنند و ده حب در تمام روز یک یک کرده با یک کثوره آب بعد یک یک ساعت بخورند و غذا هیچ نخورند وقت شب کهچڑی بخورند یک دو روز از مرچ سرخ و ترشی پرهیز نماید اگر ادرار بول شود صحت گردد و اگر اسهال شود نافع نباشد دیگر نسخه که باه بسیار آرد صنعت آن شقاقل یک ماشه و خولنجان چار ماشه را نیمکوب کرده مع چار عدد خرما در نیم سیر شیر جوش دهند چون نصف ماند شقاقل و خولنجان را دور افگنند و خرما بخورند و شیر بنوشند دیگر سفوف که مغلظ منی و دافع رقت آن و دور کننده جریانست صنعت آن دال ماش پنج توله در عرق پیاز شب تر داشته صبح مالیده مقشر ساخته خشک کنند و آرد سازند پس موصلی سفید پنج توله و تخم تمر هندی مقشر دو و نیم توله و خسته خرما یک توله پاو بالا را در آسیا یا در هاون با دسته خوب باریک کوفته و بیخته با آرد دال مذکور و شکر سفید ده توله بیامیزند و نگاه دارند وقت خفتن یک پاس بعد از طعام خوردن یک توله ازین سفوف با شیر مادهٔ گاو پاو سیر نوشیده باشند دیگر سفوف که در تقویت باه مجربست ممسک و مفرح و نشاط آور و مقوی اعضای رئیسه و دافع سرعت انزال صنعت آن بسباسه و زعفران و دانه هیل کلان و قرنفل و دارچینی و بهمن سفید و بهمن سرخ و شقاقل مصری و خولنجان از هر یک یک مثقال و مشک خالص و عنبر اشهب و ورق طلا از هر یک یک دانگ و جدوار خالص سه مثقال و نبات پنج مثقال کوفته و بیخته سفوف سازند و نگاه دارند قدر شربت آن یک دانگ و نیم حلوای گندم جزر زرد در شیر گاو بجوشانند پس مالیده

بر نشتر که مار گزیده بود آز سود مم و سه توله داد مم آرام یافت دیگر ضماد اگر سست اصلی بود
و تا هفته باستعمال آرد بفضل الشافی شفا یابد صنعت آن پیاز نرگس تیراسته در روغن گاو
تر وار دلپس را سایئده تا هفته بر قضیب ضماد کنند دیگر حب که اگر بعد از جماع خورند باز تقویت
میدهد و قوت اصلی می آرد گویا که حرکت نفسانیه نکرده هست صنعت آن مصطگی سه درم
و بادیان یک درم هر دو را باریک سائیده با چوده مصطگی بشرشته حبوب بندند بقدر فلفل
قدر شربت از و حب تا چار حب دیگر سفوف که برای جریان و تقطیر نافع ست صنعت آن
ثعلب مصری و سپاری چکنی از هر یک سه توله الایچی خرد و طباشیر و موچرس و کرکس
یک و نیم توله و مصطگی و ست گلو از هر یک یک توله نبات سفید دوازده توله در شیر درخت [illegible]
یعنی بڑ ترکرده خشک نموده جمله ادویه اکوفته و بیخته سفوف سازند قدر شربت آن شش ماشه
در شهد آمیخته خورده باشند سفوف دیگر برای تغلیظ منی و جریان و ضعف مثانه مجرب ست
صنعت آن ثعلب مصری و دانه هیل خرد و تج و تال مکهانه و بیج بند گجراتی و تخم تمر هندی
بریان مقشر و طباشیر و مغز کول گٹه و موچرس و پوست خام مولسری و سبوس اسپغول
و نخود بریان مقشر و بهمن سرخ از هر یک یک توله همه ادویه اکوفته و بیخته در مغز باجیل
پر کرده بالای آن شیر بڑ دو توله اندازند و بالایش از آرد گندم ضماد کنند بعده در خاکستر گرم
نهند تا که پخته شود باز در آوند آهن بدسته آهن بکوبند باز کشته قلعی که به نیک کرده باشد
وست بهروزه از هر یک یک توله و کشته بیضه مرغ یا بیخ مرجان محرق از
هر یک شش ماشه و نبات سفید بست توله که پاؤ سیر باشد دران شامل کرده همه اکوفته
سفوف طیار سازند خوراک از سه ماشه تا شش ماشه همراه نیم سیر شیر گاو تازه خورده باشند
دیگر حب برای باه صنعت آن سم الفار سفید یک توله را در عرق سه صد لیموی کاغذی
کهرل نمایند تا تمام عرق دران جذب شود بعده کتهه سفید و آر و سنگهار ۱۲ از هر یک دو توله
را باریک سائیده در سم الفار مسحوق مذکور انداخته باز حل سازند تا عرق شصت لیموی

با قند سفوف نیم پاو آمیخته شده حب بقدر نخود سازند دیگر حب که قوت مجامعت بخشد و بالتذاذ رساند و سرعت انزال را هم مفید اگر یک حب قبل از جماع بخورد و یک در دهان نگاهدارد نهایت قوت و لذت بخشد و اگر یک بعد فراغ بخورد همان وقت کسل را نابود کند مجربست صنعت آن قاقله و جوزبوا و دارچینی از هر یک سه درم و قرنفل و گل سرخ از هر یک دو درم و صندل سفید و مشک از هر یک یک انگ و نیم همه را کوفته و بیخته در گلاب یا عرق بید مشک سرشته حبوب بقدر نخود سازند و در سایه خشک نمایند و باستعمال آرند و اگر درین یک تی کشته طلا داخل سازند کمال مقوی گردد صنعت آن بموجب ارشاد مولانا حکیم عبدالقادر صاحب مغفور اولدهی آنکه اشرفی سکه کهنه زر خالص را برآورده بسوهان شما یا اندر مکان محفوظ و در نیم پاو گلاب سه آتشه در کهرل سماق بسایند و قدری قدری از گلاب انداخته باشند چون تمام گلاب جذب شود و زر بانعقاد رسد ٹکیه آن بسته در دو سکوره نهاده گل حکمت خفیف نموده یا لب هر دو با آرد گندم گرفته در هفت آتش یا چکه نتی در مکان محفوظ آتش دهند هر گاه که سرد شود از آن برآورده باز در گلاب بهمان ترکیب در همان قدر گلاب سایند و آتش بهمان طور دهند و همچنین در یکسیر پاو بالا و نیم گلاب بسایند و یازده تا پانزده مرتبه آتش دهند باز سایند و باز آتش دهند همچنین و همچنین آتش بعد سوده در نیم پاو گلاب داده باشند که بمراد خواهد رسید برای تقویت باه و اشتها و تقویت اعضای رئیسه نقیمین نهایت مجربست و اگر برای تقویت معده با طباشیر و ست گلو و دانه الایچی و مصطگی دهند نهایت نفع خواهد بخشید یا با شربت به بدهند قدر شربت آن از هفت برنج تا یک سرخ ست دیگر اگر رقت منی بود باید که بیخ مول را کوفته و بیخته سفوف نموده یک توله با یک پاو شیر گاو بخورد تا هفته و از ترشی و بادی و قربت و تلخی تا هفته پرهیز کنند و از خوردن روغن سیاه هم احتراز دارد و در سه روز فائده بین ظاهر شود و این تقویت باه هم میکند و اگر مار گزیده همراه آب سرد یک وقت تا سه روز خورد دفع سم آن میکند

ولبان ذکر سه درم لبان ادر روغن خیری و روغن یاسمین و روغن نرگس از هریکی ده درم
بگذارند و باقی ادویه را کوفته بیخته دران خلط نمایند و در قاروره کنند و سر آن ببندند
و بوقت حاجت استعمال نمایند دیگر طلا صنعت آن فلفل سیاه و جند بیدستر و انگوزه از هر
نیم درم مغز بهلاذر دو درم و مشک یک ماشه همه را بروغن زنبق و یاسمین سائیده و بر ذکر
طلا نمایند دیگر نخود بریان مقشر پنج درم و شکر سرخ برابر آن یک جا کرده وقت خفتن
بخورد کمال نعوظ می آرد دیگر معجون رشیدی که مانع تقطیر البول و دافع سرعت انزال است
صنعت آن کباب چینی و فوفل و قرنفل و سنبل الطیب و خصیة الثعلب و نانخواه از هریک
سه درم عسل سه چند ادویه جمله دوا ها را کوفته و بیخته بشهد یکه قوام کرده باشند آمیزند قدر
شربت آن از یک مثقال تا دو درم غذا کباب یا آب گوشت یا تخم نیم برشت منقول
از بیاض مرحوم قاضی نجم الدین علیخان صاحب کاکوروی است غفر الله له دیگر جوارش
عطائی صنعت آن شقاقل مصری و قاقله صغار و دار فلفل و خولنجان و دارچینی و زنجبیل
و قرفة الطیب از هریک پنج مثقال و بهمن سرخ و بهمن سفید و تودری گلگون و تودری زرد
و تودری سفید و تخم بوتیجه و تخم شبت و مغز تخم خربزه و تخم خرجیر و تخم پیاز سفید و تخم
بالبون و کتیرا و تخم شلغم و تخم کرفس از هریک سه مثقال همه را کوفته بیخته و ترنجبین سفید
پاک کرده سه چند ادویه اول ترنجبین را یک شب در پنج سیر شیر گاو بخیسانند و صبح
بدست مالیده بگذارند که اگر خاکی دران مانده باشد ته نشین شود پس صافی را بجوشانند
تا غلیظ شود پس از آتش فرود آورده بگذارند که حدت و حرارتش شکسته شود و درمیم
ادویه البسه شند و بظرف چینی نگاهدارند قدر شربت آن سه مثقال با شیر گاو تازه دوشیده
دیگر حب که نعوظ تمام آورد و در بطوء انزال اثری تمام دارد صنعت آن عود قماری
و قرنفل و فلفل از هریک سه درم و زعفران نیم درم بالنگو دو درم و دار فلفل و تخم
بابونه و مروارید ناسفته از هریک یک درم سودنی را سوده و کوفتنی را کوفته و بیخته

و دیگر پوتلی باقیه را باستعمال آرند و بعد تکمید ضماد فرفیون و موبزج و جند بیدستر از هریک یک ماشه هر سه را سائیده بروغن بابونه آمیخته بر عضو معلوم سوای تارک و دوخت آن ضماد نمایند و برگ بید انجیر بران بندند و برشتهٔ خام پیچیده دهند نافع باد و حضرت استاذی مولانا احمد علی چریاکوتی رضی الله عنه این طلا تجویز میفرمودند صنعت آن مرچ سیاه و عاقرقرحا و کباب چینی و لونگ و سونتهه از هریک شش ماشه و کافور دو ماشه همه را کوفته و بیخته گولی بقدر کنار دشتی در شهد خالص بندند و از ان طلا ساخته باشند در چند روز ازالهٔ مرض خواهد کرد بفضل الشافی و نیز میفرمودند که سفوف کندش بطرزیکه در بحث نسیان نوشته بسیار مفید و دیگر اگر خسکدانه را در شیر تازه دو و شیده سه بار پخته خشک کنند و سفوف نمایند و تا پنج درم از ان خورده باشند در تقویت نظیر ندارد و دیگر مرحوم استاذی حکیم نجیب آبادی کشتهٔ نقره را بسیار مجرب میفرمودند صنعت آن یک چاپ کلان خشک از کاروران کاواکی نموده فلفلمویه دو توله و گوکهرو یک توله سائیده پر نموده بران روپیه نقرهٔ خالص نهند و بالای آن سه توله دوای مذکور انداخته یک چاپ مانند آن نهند و دو پاچک از چپ و راست نهاده آتش دهند چار ده بار و در مرتبهٔ اول روپیه یک ماشه خوب سیماب مالیده بهر که بطریق نوشته دهند باز در دیگر آتش دادن سیماب را موقوف دارند و از پاچک مراد پاچک مصنوعی ست نه دشتی و و اضح باد اگر انزال زود شده باشد پس برای امساک منی حب افیون باید خورد که بس مفید ست صنعت آن از حکیم امر سنگه استاد سکندر آبادی افیون چار ماشه و زعفران و جاوتری از هریک نیم توله و جایپهل یک عدد و مشک یک ماشه و نخود مقشر بریان یک توله و خرما دو عدد افیون را در خرما پخته همه را در گلاب سائیده حبوب بقدر نخود بندند یک حب پیش از مقاربت همراه شیر شیرین کرده بخورند و اگر در قضیب استرخا حادث شود و ترو چاع روغن لبان بران مالند کمال تقویت بخشد صنعت آن تخم انجره و جند بیدستر و حلتیت از هریک دو درم

باشد چو ز ضعف جگرت بول الدم گر شربت زرک و آب خرغوله خوری	رباعی ۱۸۹	ضعف تو از آن زیاده گردد هردم قوت شود و فزون مرض گردد کم

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
بول الدم	آمدن خون بطریق بول	ضعف جگر	بودن بول رقیق عناب رنگ سیدرد	باید که شربت زرشک را باآب اسپغول یا بارتنگ بخورند

بحث علاج الامراض التی تختص بالرجال

باشی چو ز ضعف باه دلخسته مدام هرگاه که خاطرت کشد سوی طعام	رباعی ۱۹۰	کارت نرسد بوقت صحبت بتمام مغز سر عصفور خور و بیض حمام

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
ضعف الباه	نقصان قدرت بر صحبت	رطوبت بآله منی	دشواری خروج منی ست مع دیگر نشانان	تدبیر ماتن مرحوم باید کرد و آماع حوم

استاذی حکیم نجیب آبادی چنین تجویز میفرمودند که زردی و سفیدی بیضهٔ مرغ یک عدد و هرقدر که دران بیضه گنجد بگیرد از روغن زرد و آب پیاز و شهد و آب زردک که هر یک ازین جدا جدا بقدر گنجایش بیضه باشد و هر پنج جز مساوی باشند آن را باهم آمیخته بر آتش ملایم پخته حلوی ساخته وقت صبح تا یک ماه یا اربعین خورده باشند و از دوغ و جغرات و جمله ترشیها خصوصاً از سرکه پرهیز دارند و بر عضو مخصوص و حوالی آن تکمید کنند کما و صنعت آن بیارود دندان فیل دو توله و پیه گردهٔ بز و پیه شیر و تخم بید انجیر و بالنگنی والسی و کنجد از هر یک دو دو توله همهارا کوفته سه پوٹلی یا چهار پوٹلی بندند و بر تابه گرم کرده تکمید عضو مخصوص و حوالی آن کنند تا نه روز و دو پوٹلی از آنها تا چهار روز بعده آنرا بگذارند

وز بهر مداواخوری از برشعثا	۱۸۷	دانگی ز دم صبح و دو دانگ دیگر در شام

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
البول فی الفراش	بی اختیار آمدن بول در خواب بر بستر	از سستی عضلۀ مثانه بواسطۀ غلبۀ رطوبت بود	سردی زهار و سبزنگی قاروره	برشعثا که بمعنی برء الشفا است یعنی شفا دادن

در ساعت بقول ماتن مرحوم باید خورد صفت آن در شرح رباعی یکصد و شصت و پنجم نوشته شد امام مرحوم استاذی حکیم نجیب آبادی اینچنین مستعمل خود تجویز میفرمودند صنعت آن دار فلفل و دارچینی و جنطیانا و سلیخه و جندبیدستر از هر یک چهار درم و فقاح اذخر و زراوند طویل از هر یک هفت مثقال و افیون یک مثقال و یک دانگ و نیم و زعفران یکدرم و انیسون و تخم کرفس و بزر البنج سفید از هر یک پانزده مثقال فلفل سیاه بست و دو مثقال و نیم و قسط تلخ و فو و اسارون از هر یک ده مثقال و نیم و زنجبیل و فودنج خشک از هر یک هفت درم و روغن بلسان ده مثقال یا روغن زیت برابر آن و عسل مصفی چهارصد و پنجاه مثقال بدستور مقرر مرتب سازند و بعد شش ماه باستعمال آرند

ای بوده پی علاج مرض دائم فرمای که صاحب ذیابیطس را	رباعی ۱۸۸	گر آمده بعلم حکمت عالم با قلیه کدو دهند رب حصرم

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
ذیابیطس	عطش مفرط و آب خوردن دائم و خروجش آنکه زمانه بی آنکه متغیر گردد	سوء مزاج حار گرده را بود و ضعف ماسکه	تشنگی بسیار بدون تپ و آنکه یک طرف میرسد بدیگر طرف دفع میشود و رنگ قاروره سفید قوام رقیق می باشد	تدبیر مصنف مرحوم کنند صفت رب حصرم آنکه غوره ترش و شیرین افشرده صاف کنند و جوشانند تا غلیظ شود

وکتیرا و نشاسته و گل ارمنی از هر یک مثقال و ریوند خطائی نیم درم همه را اسایئده سفوف سازند دو درم ازان در یک تولہ شربت بنفشه آمیخته هر روز صبح و شام خورده باشند دیگر برای قرحه مزمنه این سفوف مفید ست صنعت آن صمغ عربی و تخم حماض بریان و تخم گندر و گل ارمنی و کشنیز خشک دو درم و مغز شاه بلوط بریان چار تولہ همه را کوفته بیخته سفوف سازند ماشا ازان همراه آب خورده باشند نافع باد از مجربی حکیم نبی بخش صاحب کبیر تیوری سلمه به اگر زحیر یا قبض یا حرقة البول یا کسی درد گرده بود این نسخه را بعمل آرند صفت آن زیره سفید را در پارچه سفید بسته روغن زرد در ظرفی انداخته دران پوتلی انداخته ظرف را بر آتش نهند و بریان کنند تا آنکه پوتلی خود آتش گیرد دران آب انداخته بپزد هرگاه که رنگ آب سرخ گردد برداشته قدری قدری ازان بگیرم بنوشند قبض نیز دور میکند و اگر در بول زحیر سوزش بود کشنیز را همراه زیره سفید کنند و اگر درد گرده کسی بود الایچی سفید نیکوفته دران شامل کنند و این نسخه برای درد گرده هم مفید ست

چون در سلس البول کندر دو درم	رباعی	از سعد برابرش نه افزود و نه کم
سائی و بقند سوده اش میل کنی	۱۸۶	آسوده شوی رهی بصحت از غم

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
سلس البول	بی اختیار آمدن شاشه	سردی مثانه بود	عدم تشنگی و آمدن شاشه بی سوزش	تدبیر ماتن رحمه الله باید کرد و معجون سلس

له از برای سلس البول و امساک بول و منی بنهایت نیکو و نافع ست صنعت آن سعد کوفی و سنبل الطیب و اسطوخودوس و کندر و بلوط و کمون کرمانی از هر یک دو مثقال همه را کوفته بیخته باشه زن مجموعه ادویه عسل مصفی بسرشند هر صبح و شام یک یک مثقال ازان خورده باشند

در خواب کنی چو بول آن بیگه و گاه	رباعی	پرهیز کنی ز کثرت میل طعام

انیسون و تخم کرفس و قلت و تخم شبت و تخم گندنا و اجواین از هر یک یک توله همه را سائیده نگاهدارند و شش ماشه ازان با عرق بادیان هند نافع باد

آن را که رسد ز رنج سوزاک الم باید که خورد بشربت خرفه و قند	رباعی ۱۸۵	بی‌شند الم از سبب آن هر دم هر روز ز قرص کاکنج یک و دو درم

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
حرقة البول	سوزاک شاشه	بسیاری صفرا بود یا غیر آن	حرارت مزاج و زیادتی آن	هفت ماشه

قرص کاکنج را با دو درم خرفه که شیره برآورده به سه توله قند شیرین کرده باشند بدهند صفت آن مغز تخم خیار و مغز تخم بادرنگ و مغز بادام شیرین و رب السوس و نشاسته و صمغ عربی و کتیرا و دم الاخوین و کندر و حب کاکنج که عرد سک در پرده گویند شش از هر یک یک درم و افیون یک درم همه را کوبند و بیزند و به آب بادیان سرشته اقراص سازند قدر شربت دو درم غذا نان گندم با ماش مقشر خورند و مرحوم استاذی حکیم نجیب آبادی خوردن حبوب مقل را بسیار میستودند صنعت آن هلیله سیاه و بیل و انجبار و هلیله زرد و بلیله و آمله از هر یک یک توله همه را کوفته بیخته در مقل سه توله که در عرق درخت و شمر خشک صاف کرده باشند آمیخته حبوب سازند پنج ماشه ازان خورده باشند و دیگر میفرمودند که اگر حرقة البول بدون تب بود استعمال شیر مطلق مفید است اما استعمال اسپغول در حرقة البول که با تپ بود یا بی تپ نافع و دیگر برای سوزاک لعاب برگ ابرون که حی العالم است و در هندی اورا سداسهاگن گویند ازانکه گل وی در تمام سال همیشه می ماند از یک توله برگ آن لعاب برآورده به نبات شیرین ساخته نوشانند بفضل الشافی جریان منی قدیم بود یا جدید باستعمال چند روز زائل میشود و واضح باد که برای ادرار این سفوف مفید است صنعت آن مغز تخم خربوزه و مغز تخم خیارین و مغز تخم کدو و شیرین و خرفه و تخم خشخاش و صمغ عربی

وجنطیانا وحب بلسان و اقراص قرفیون و مقل ازرق از هر یک هفت درم و سداب دو درم و اشق و سنبل رومی و مصطگی و صمغ عربی و فطراسالیون و قردمانا و بادیان از هر یک پنج درم و انیسون و فوج و مو و سکبینج و اسارون سه درم و نیم و افیون و غنچهٔ گل سرخ و مشک طرامشیع از هر یک پنج درم و فو و اقاقیا و سقنقور و ماهی و بیان و هیوفاریقون از هر یک سه و نیم مثقال شراب ریحانی قدری در آن صمغها را حل کنند و عسل مصفی و چند وزن ادویه باید که صموغ را نیمکوفته یک شب در شراب یا در طلای مطبوخ بخیسانند و زعفران را علیحده بسایند و باقی ادویه را کوفته بیخته با عسل که قوام در پاتیلهٔ قلعی کرده بسرشند و خوب ممزوج و مخلوط نمایند پس سرد کرده در ظرف چینی نگاه دارند بطریقی که ثلث ظرف خالی ماند بعد از شش ماه باستعمال آرند یک درم یا هر قدر که مناسب باشد

هر کس که ز عسر بول گردید ذلیل	رباعی ۱۸۴	بر سوء مزاج سرد باید چو دلیل
بولش بگشاد آید از راه علاج		گر بوره ارمنی کنی در احلیل

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
عسر البول	دشوار آمدن شاشه	سردی مزاج	عدم تشنگی و سستی نبض و سپیدی بول	اگر بورهٔ ارمنی میسر نشود نمک نیشاپوری

را بصورت خستهٔ سنجد تراشیده در سوراخ ذکر گذرانند یا دو دانگ انگوزه را در نیم پیالهٔ شیر مادهٔ خر حل کرده نیمگرم رغبت نمایند و نمک عرب رون نیز مجرب است و تا بناف در آب نیمگرم نشستن هم نافع و یا آب نیمگرم زمان زمان بر زهار و قضیب و خصیتین ریختن نیز مفید و غذا آب مرغ جوان یا آب نخود نیمکوفته و شیرهٔ تخم معصفر خورانیدن نیز انفع و چون حاجت بول شود بر پاهی خنجر تا بآسانی کشاده گردد و واضح باد که حضرت مرحوم استاذی حکیم نجیب آبادی میفرمودند که جهت بول بارد المزاج جدوار نهایت مفید است و بادیان و انیسون و کرفس موافق مزاج سفوف یا شیره کرده دادن درا می سازد صنعت آن سفوف که دافع حبس بول و سنگ است مجرب

مثانه — بعد از وقوع ضربه وسقطه بر پشت — خروس که تمام مرغ باشد هر صباح یک درم صلایه کرده همراه سی درم آب نیم گرم خورده باشند نافع باشد

ای گشته گرفتار بتقطیر البول میخور زپی علاج اطریفل را	رباعی ۱۸۲	زاندیشهٔ این مرض دلت اندر هول در شام و صباح یاد میدار این قول

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
تقطیر البول	چکیدن شاشه	سردی مثانه	سپیدی بول و متضرر شدن بچیزهای سرد	اطریفل کبیر باید خورد صفت آن پوست

هلیلهٔ کابلی و هلیلهٔ سیاه و پوست بلیله و آملهٔ منقی و فلفل گرد و دار فلفل از هریک سی درم و زنجبیل و بوزیدان و بزباز و شیطرج هندی و شقاقل مصری و تودری زرد و تودری سرخ و بهمن سفید و بهمن سرخ و لسان العصافیر و تخم خشخاش از هریک ده درم همه را کوفته بیخته بروغن بادام یا گاو چرب نموده در سه چند عسل که کف گرفته باشند بسرشند از یک مثقال تا دو مثقال خورده باشند و غذا از کباب سازند

ای گشته گرفتار بتقطیر البول هر روز بناشتا ز مثرودیطوس	رباعی ۱۸۳	زاندیشهٔ این مرض دلت اندر هول میخور رهی و یاد میدار این قول

شرح و تحقیق

صفت مثرودیطوس که دوای نجات دهنده است از ضرر آنکه بگیرند زعفران و مر صافی و غاریقون و زنجبیل و دار چینی و کتیرا از هریک ده درم و سنبل الطیب و کندر و خرفه و اذخر و عود بلسان و اسطوخودوس و سیسالیوس و قسط تلخ و کمافیطوس و قنه و علک البطم و دار فلفل و عصارهٔ لحیة التیس و جند بید ستر و ساذج هندی و میعهٔ سائله و جاوشیر از هریک هشت درم و سلیخهٔ سیاه و فلفل سفید و فلفل سیاه و سورنجان و جعده و سقوردیون و فو و اکلیل الملک

چون درد مثانه شد ز نفخت حاصل با ماء الاصول روغن بیدانجیر	رباعی ۱۷۹	یک دم مشنو از طریق حکمت غافل در کش که شود پدید شفای عاجل

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
ریح المثانه	باد مثانه	اغذیهٔ نافخه خوردن یا بسیار بودن رطوبت در مثانه و ضعف در ان	درد و عسر بول شد بعدم گرانی و حرکت در مثانه	علاج این مرض خواهم کنند بطریق حقنه روغن بیدانجیر گرم

همانست که بشکنجه عصاری کشند ورنه تخم بیدانجیر را کوفته در آب جوشانند تا روغن خود را باز دهد و بقاشق اندک اندک از روی آب بردارند باز آب باقی بسوزانند والسلام نزد فقیر یا حب کبریت خورد یا حب مشک در برآوردن ریح از عمق بدن عجیب النفع است

ای از جرب مثانه گردیده ملول میخور لبن الاتان دمادم که شود	رباعی ۱۸۰	باید سخن مرا بجان کرد قبول مأمول تو از علاج مقرون بحصول

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
جرب المثانه	گر مثانه که خارش آن بود	فضلات حادهٔ مالحه که بشور را در مثانه پدید میکنند	خارش مثانه و بدبوئی بول است	شیر مادهٔ خر نوشیدن دفع مرض میکند یا حجل ربائی در آب نوشیده باشد

باید چو مثانهٔ تو از خلع خلل خاکستر حلقوم خروست چو بهتر	رباعی ۱۸۱	نزد یک مجرب که کند دفع علل واقع شود از راه مداوا مجمل

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
خلع المثانه	از جای خود رفتن	ضربه سقطه بپشت	عسر بول است	از خاکستر حنجرهٔ

اگر امت علی عطار خورجه تخم خیارین رائی خرفه گوکهسرو حجر الیهود تخم خربوزه شربت بزوری

از ریش مثانه ات چو گردد حاصل چون پاک شود مثانه از مده بده	رباعی ۱۷۸	در دیکه علاج آن نماید مشکل در شربت ریواج سفوف مدبل

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
قرحة المثانه	ریش مثانه	سببی از اسباب تفرق اتصال باشد یا آماسی پخته شود و ریم کند یا رگی بطرف قدیا رسیدن خلط مراری اکال بود	خروج ریم و خون و ظهور چیزها یکه مانند سبوس بود در بول و سوزاک و بدبوی پیشاب	اول مثانه را از مده پاک کنند پس کتهه یک توله و بیله تهوهها و شاخ گوزن سوخته

از هر یکی و ماشه و کندر و افیون از هر یک یک ماشه و شادنج و گل مختوم و گل کهربا و سفیدهٔ کاشغری از هر یک چار ماشه همه اسا ئیده دو ماشه از ان گرفته در سه توله لعاب که از هفت ماشه اسپغول بر آورده باشند و سه توله شیر خر دران آمیخته بمزرقه کرده عمل زرق نمایند هکذا قال استاذی الطبیب النجیب آبادی رحمه الله و استعمال بنادق البزور نیز در سوزاک مفید است و در حبس البول الشیخ که بول کشا و مدر اند و در بحث حصاة مثانه و کلیه نوشته ام آنها را نیز باستعمال آرند صفت شربت ریواج آب ریواج یک من و قند سفید نیم من هر دو را بجوشانند تا بقوام آید یا نیم من قند سفید را در نیم من آب جوشانند تا غلیظ شود پس سه سیر رب ریواج بران اضافه نمایند و رب ریواج را بدستور رب انار و بهی بگیرند صفت آن در رباعی یک صد و چهل و پنج (۱۴۵) گذشت صفت سفوف مدبل مغز تخم خیار مغز تخم بادرنگ و مغز تخم خربوزه از هر یک پنج مثقال و گل ارمنی و گل مختوم و نشاسته و صمغ و تخم خرفه و طباشیر از هر یک یک درم و ریوند چینی یک و نیم درم همه را بکوبند و ببیزند و هر صباح دو مثقال از ان در ده مثقال شربت ریواج بیامیزند و بخورند

و آتش را از تنور برآورده شب بگذارند و صبح برآورند و تنور بسیار گرم نباشد که عقرب تمام خاکستر شود و باید که عقرب نر باشد و علامت نر بودنش آنکه ضعیف و لاغر باشد و آن سفوف نیز مؤثر ست صنعت آن مغز تخم ہندوانہ و خربوزہ و خیار و تخم ہلیون و خارخسک از ہر یک سہ مثقال و کاکنج و رازیانہ و تخم کرفس از ہر یک یک مثقال و حجر الیہود سائیدہ دو مثقال ہمہ را کوفتہ بیختہ با سکنجبین و آب پرسیاوشان بنوشند نافع باشد دیگر اگر پتھر پھوڑی شش ماشہ و خیارین دو مثقال را در یک نیم پاؤ آب سائیدہ صاف نمودہ بشکر خام دو تولہ یا بتاشہ شیرین کردہ ہر دو وقت چند روز بنوشند ازالہ مرض می شود مجرب ست دیگر کشتہ طلق کہ ابرک سفید یا سیاہ باشد بقدر یک رتی یا دو رتی در بتاشہ نہادہ با شیرہ تخم خیارین یک تولہ و تخم خربوزہ و کاسنی از ہر یک شش ماشہ و گوکھرو دو درم بہ نبات یا شربت بزوری شیرین ساختہ بدہند دیگر اگر کثرت ریگ یا سنگ باشد آب ترب از بیخ و شاخ مفید و مفتت حصاة ست دیگر پنج ماشہ شورہ بازاند قوی مزاج را در آب حل ساختہ بدہند اگر حبس بول بود نافع باشد

طریق کشتہ کردن ابرک سفید آنکہ بگیرند طلق را نیم پاؤ و در دیگ مطین انداختہ و بشورہ یک پاؤ بتہ و بالا گرفتہ سر دیگ را بگل بند نمودہ بلکہ گل حکمت نمودہ حسب دستور آتش دہند کہ سفید در یک و سیاہ در چند آتش کشتہ خواہد شد و سیاہ را در عرق گلہ وندہ دو روز تر سیاہ رنگ فقط طریق خوردن کشتہ ابرک سفید آنکہ از یک تا نہ رتی برای صرع با طبیخ ورق گاؤ زبان و بادرنجبویہ و ابریشم خام بدہند و برای علت بادی با عرق بادیان و اجواین و برای فربہ کردن و افزونی منی با ماء اللحم یا بیضہ نیم برشت و برای ہضم طعام با نمک سلیمانی و زنجبیل و برای ریختن ریگ و سنگ گردہ و مثانہ با آب ترب و شیرہ تخم خربوزہ و خارخسک و سودہ حجر الیہود و برای ہر نوع اسہال با شیرہ بارتنگ و شربت حب الآس و رب بہی و رب سیب و برای افزودن حرارت غریزی با شہد و برای استسقاء و سوء القنیہ با آب ترب این ست کہ از حضرت حکیم نجیب آبادی رحمہ اللہ یافتہ ام برای اخراج سنگ از حکیم نبی بخش صاحب براے

	رباعی ۱۷۶	
ای از ورم مثانه در عین وبال		بر عارضهٔ تو عسر بول آمده دال
گر نیست بغیر خون و صفرا سببش		اخراج مواد کن بفصد و اسهال

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
ورم المثانه	آماس مثانه	خون	تپ دائمی و درد عانه و دشواری آمدن بول	فصد باسلیق کنند پس
		صفرا	تپ تیز و هذیان و درد زهار بیشتر و گوئی سوزش میکنند	منضج پس مسهل حسب خلط

	رباعی ۱۷۷	
از سنگ مثانه است چو بد گردد حال		هر دم الم است کند بجان استقبال
از بهر علاج این مرض نزد حکیم		بنود حجر الیهود را شبه مثال

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
حصاة المثانه	سنگ مثانه	رطوبت خام بود لزج	ظهور ریگ سفید یا خاکستر رنگ در بول ست	طریق اختیار کردن حجر الیهود بر قول

ماتن رحمه الله این ست طبیخ باید که تخم خطمی و تخم کرفس و سنبل الطیب هر یک دو مثقال [۹ ماشه]
در پانزده سیر آب جوشانند چون به پنج سیر رسد صاف کنند و ده مثقال نبات یا قند سفید
و یک مثقال صمغ آلو یا صمغ عربی دران حل کرده یک درم حجر الیهود کوفته بران اضافه نموده
هنگام بیاشامند غذا نخوداب دهند و حضرت استاذی مرحوم حکیم نجیب آبادی میفرمودند که اگر
در جفت پاپوش زیر پاشنه نعل آهن دارند از ریگ گرده و مثانه و ریگ بعون الفضل الشافی المطلق
در امن باشد و بالخاصیه مجرب ست و خاکستر عقرب از یک دانگ تا یک درم بحسب امزجه و قوت
و سن با ادویه مناسبه خورانیدن مجرب ست و دستور احراق اینست که عقرب زنده را در ظرف
آهن یا مس خواه گل که سفال باشد انداخته سرش را بخمیر محکم گرفته در تنور یکه از هیمه گرم کرده باشند

تخم کشنیز کشمش مغز تخم کدو خشخاش سفید را در آب شیره برآورده در نشاسته اندازد که حریره شود بنوشد برای تقویت گرده و خشونت سینه و یبس دماغ و وجع مفاصل که بسبب یبوست بود موثر از مولانا سراج احمد صاحب خورجوی مغز ریشه مغز تخم کدو مغز بادام شیرین نبات سفید همه را سفوف نموده بقدری آب ساییده بلیسد

	رباعی	
چون گرده ورم کند بباشی غمناک	رباعی ۱۷۴	کارت چو بود بر سم اهل ادراک
گر ز آلوده خون بود و گر خلط دگر		از وی تن خویش بایدت کردن پاک

شرح وتحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
ورم الکلیه	آماس گرده	خون	تپ تیز و درد و پری رگها و نرمی نبض	فصد کنند
		صفرا	تپ تیز و فراشا و بیخوابی و زردی قاروره	و بعد نضج مسهل
		بلغم	گرانی و قلت درد و سپیدی قاروره و لینت نبض	هر یک دهند
		سودا	وغیره رقت و قلت بول بسیاهی رنگ	و اخراج خلط نمایند

	رباعی	
ای آنکه ز ریش گرده باشی دلتنگ	رباعی ۱۷۵	در بول تو قشرها بود لحمی رنگ
تا خنگ تنت کند بصحت آهنگ		یک چند مده رشته و اگر از چنگ

شرح وتحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
قرحة الکلیه	ریش گرده	خلط حاد مرارکی یا بورقی	خروج ریم و خون و ظهور قشور لحمی در بول بود	تعدیل خلط کنند و فصد از جانب عضو

موقوف نمایند وقتی در ین نافع و مسهل ضار است الا للین سبک مجوز و پس از تعدیل و فصد حسب حاجت اول بسبیل عمده مدر دهند پس مدمل و قرص کاکنج نافع و بنادق البزور مفید و در جمیع اقسام درد گرده آنرا نافع است

		و تعب از سفر و سواری	تازه نشسته باشند	با فالبین حسکیم

باید خورد صفت آن فلفل و بزر البنج از هریک ۵ درم و افیون دو درم و جندبیدستر یک درم و زرنباد و درونج عقربی نیم درم و مشک مروارید ناسفته از هریک نیم مثقال همه را بکوبند و ببایند و ببیزند و به نیم من عسل سرشته هر صباح دانگی از آن خورده باشند و غذا بیضه نیم برشت بصمغ عربی سوده خورند و برای لاغری گرده حلوای بادام شیرین نافع صنعت آن مغز بادام شیرین مقشر مغز نارجیل مقشر مغز فندق مقشر مغز پسته از هریک یک پاؤ و سیر و نیم آن و قند سفید یک و نیم سیر بدستور حلوا سازند و نان مائده روغنی و کاه بره و کله گوسپند یکساله نافع دیگر ترنجبین خراسانی یک پاؤ را در یک سیر شیر گاو بجوشانند تا بقوام معجون رسد پس دارند و نگاه دارند از یک توله خوردن شروع کنند تا احتمال طبع و آمروسیا که معجونیست نافع از برای ضعف معده و گرده و کبد و طحال و اورام صلبیه این اعضا و برای درد معده که از سردی و ریاح بود و مقوی هاضمه است و کاسر ریاح و ضیق النفس در بوا که سببش ریاح غلیظه بود سود دارد و برای تقویت باه و شهوت طعام مفید است و مفتح سدد و مدر بول و مفتت حصات است و بجهت استسقا عظیم النفع و دافع جمیع امراض بارده است و بدن را قوی گرداند گرم است در درجه دوم و خشک است در سوم صنعت آن دوقو که تخم جزر بری است و زنجبیل و زیره کرمانی و قردمانا و عود بلسان و سلیخه سیاه و نقاح اذخر و تخم کرفس از هریک یک درم و فلفل سفید و دارفلفل و قسط تلخ از هریک نیم درم و مصطکی صافی نیم درم و حب الغار ده عدد و وج ترکی و زعفران و سعد و دارچینی شامی از هریک دو درم مجموع را کوفته بیخته بعسل سفید مصفی یک پاؤ یعنی سه وزن ادویه معجون سازند خوراک بقدر یک فندق که نه ماشه باشد با آب گرم اینهمه دوا مجربه از مجربات فارغ شاه صاحب جوجوی قدس سره که کمال مقوی دماغ و گرده است صنعت آن نشاسته را در روغن گاو بریان کنند پس نبات مصری مغز بادام شیرین

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
ریح الکلیه	باد گرده	اخلاط غلیظه که ورا حرارت ناریه ضعیفه تحلیل کرده باشد	انتقال از موضعی بموضعی و عدم گرانی و درد و تمدد	مدرات به همان اصول باید نوشید نسخه آن

در شرح رباعی چهلم نوشته شد و سبوس گندم و نمک تکمید نمایند و حب کبریت خورند
دیگر حرمل یعنی اسپند یک مثقال اعلی ۱۲ ای الطبیب همراه شیرهٔ بادیان یا آب نیم گرم
در شب تا بیست روز خوردن مریض انفع مفید و مزیل مرض هست و مرحوم استاذی
حکیم نجیب آبادی مفرح ابریشم معتدل ۱۲ ابرای دفع ریاح و تقویت اعضای رئیسه
و دیگر فوائد مجرب می فرمودند صنعت مروارید ناسفته و بسد و کهربا از هر یک یک مثقال
و عود سه ماشه و گل گاوزبان شش ماشه و تخم کاسنی صندل سرخ و صندل سفید بوزن عود
و همچنین گل سرخ و زرنباد و تخم فرنجمشک و ساذج و گل بنفشه گل ارمنی و گل مختوم
و درونج عقربی و زعفران و عنبر اشهب بوزن آن و تخم کشنیز و طباشیر و افتیمون و تخم خشخاش
و ترنجبین و ابریشم مقرض ست بوزن گل گاوزبان و مغز تخم کدو پانزده ماشه و آب سیب
ولایتی پنج توله و نبات نیم سیر و گلاب یک پاؤ بدستور قوام نموده مفرح سازند یک مثقال
با عرق گاوزبان پنج توله وقت صبح خورده باشند

چون گرده شود ضعیف بی ملک و رنگ کمر سستی اگر قضیب چون موم بود	رباعی ۱۳۳	از سهره و افلونیا ار پچنگ از قوت گرده سخت گردد چون سنگ

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
ضعف الکلیه	کمزوری گرده	کثرت جماع یا کثرت استعمال مدرات یا رسیدن ضربه	بول غلیظ بود و رنگ وی مشتعل آتش بود کم و [illegible]	افلونیای [illegible] گرده [illegible]

دیگر معجون زجاج صنعت آن تخم ترب مغز تخم خربزه و خار خسک تخم شبت و تخم کرفس
و برگ سنا و برگ ماذریون مدبر و حب القلت و انیسون و اجوائن خراسانی از هر یک دو درم
و دارچینی یک درم و تخم خشخاش یک درم و زجاج محرق مثل غبار سائیده یک درم عسل خالص
دوازده توله و نبات سفید هیجده توله بدستور معجون سازند هفت ماشه ازین معجون گرفته
باب نخود سیاه یک توله و خار خسک دو مثقال و پرسیاوشان دو مثقال و شربت بزوری
مذکور دو توله وقت صبح میخورده باشند صفت تدبیر برگ ماذریون آنکه برگ و تخم کنیر سفید
ماذریون را بگیرند و دو شبانه روز در سرکه بخیسانند و دو سه بار سرکه را تغییر دهند پس شسته
خشک کنند ترکیب احراق زجاج آنکه آبگینه صاف را نرم سائیده در سکوره مطین کرده
سر آنرا محکم بسته در تنور بسیار گرم گذارند تا آنکه سرخ گردد پس برآورده مثل غبار سایند
ترکیب احراق حجر الیهود آنکه حجر الیهود را در آب ترب سائیده تا دو پاس بعده ٹکیه بسته
و قرص آن ساخته خشک نموده در ظرف گلی که بران گل حکمت کرده باشند نهاده با تش
ار پاچک دشتی دهند سوخته مانند چونه خواهد شد بقدر یک رتی همراه عرق عنب الثعلب
و شربت بزوری مذکور خوردن نافع ست دیگر اگر سنگ حبس بول بود حجر الیهود
و سنگ سر ماهی در عرق بادیان و کاسنی و شیره تخم خربوزه و خیارین خوردن آنجا
بسیار مفید ست دیگر نمک ترب ماز و از هر یک یک ماشه در یک برگ سالم پان کرده
بخوردن دادن بسیار قوی ست و در صورت قبض طبع استعمال شربت دینار و دو چینی
بوزن دو ماشه با شهد سائیده در گلقند دهند دیگر اگر حبس بول شود زنبور را در آب حل کرده
گرد ناف خمیر نهاده دوران انباشتن فوراً ادرار بول میباشد دیگر دو توله نخود خالص نخود
سیاه را در نیم پاو آب تر کرده نقوع آن یا طبیخ آن نموده بمریض دادن ادرار قوی می نماید

رباعی ۱۷۲

در کرده اگر کسی چو یاد گرد و مدرک
هر روز بناشتا خورد مای اصول
نافع باشد کلیه را سبوس گندم
بیمار درین مرض چو افتد [illegible]

یا سنگ سر ماهی را یک درم با آب سوده همراه آن طبیخ حب القلت بیاشامد دستور طبیخ آنکه
حب القلت هفت و نیم توله را بشب در نیم سیر آب بخیسانند صباح بجوشانند تا بربع رسد
و مرحوم استاذی حضرت حکیم نجیب آبادی میفرمودند که استعمال این نطول نمایند

صنعت آن بابونه و اکلیل الملک و شبت و حلبه و نمک شور از هر یک ۶ ماشه و مثقال ۱ در دو
سبوی آب بجوشانند چون به نیمه رسد نیمگرم نطول نمایند و آبزن کنند و اگر مریض
طفل بود نمک تب بکرتی را بتقوع سبوس نخود یک توله که در چار توله آب کرده باشند بدهند
دیگر سفوف صنعت آن مغز تخم خربزه و نانخواه و تخم کرفس و تخم ترب و زیره سفید و مغز
بادام تلخ و مغز تخم معصفر و حب القلت و زعفران از هر یک چار ماشه سیسالیوس
شش ماشه همه را سائیده نگاهدارند و یک مثقال ازین گرفته با آب پرسیاوشان دو رتی
حجر الیهود محرق و شربت بنفشه شیرین کرده و دو توله کیوڑه دران انداخته خورده باشند
نافع باد دیگر خوردن کچری که دستنبوه باشد خام بود یا پخته مدر بول و مفتت حصات است
خصوصا خام آن بشرط مداومت چند روز ازاله مرض حصاة کند دیگر شربت بزوری

صنعت آن تخم کاسنی و بادیان و تخم خربزه و تخم کدو و تخم معصفر از هر یک پنج مثقال
و بیخ کاسنی و گل غافث و تخم خطمی و اصل السوس مقشر و بالچهڑ و بنفشه و گاوزبان از
هر یک چار درم مویز منقی شش توله سوای مویز همه دویه را در دو سیر پخته آب بشب
تر دارند صباح جوشانند چون بربع رسد مالیده صاف نموده در نبات نیم سیر انداخته
بقوام آرند و مویز منقی را وقت جوش دویه انداخته دهند و نگاهدارند طبیخ دیگر پرسیاوشان
دو درم انجیر چار عدد و مویز منقی یازده دانه و بادیان چار ماشه و تخم معصفر یک توله را
در یک و نیم پاؤ آب جوش دهند چون بسوم حصه رسد مالیده صاف نموده بسه توله شربت
بزوری مذکور شیرین کرده و سفوف که بالا نوشته ام یک مثقال خورده نوشیده باشند دیگر
شلغم گوزن سوخته را در عرق ترب سائیده حبوب بقدر نخود بندند یک حب روز خورده باشند

درخوردن مسهل چو زصفرا باشد	١٧٠	تقصیر مکن بقول یاران شفیق

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
ورم المقعد	آماس سفره که غیر باسور بود	خون	سرخ بود با درد والتهاب	فصد باسلیق یا مابض یا صافن کنند

وسپیدهٔ خایهٔ مرغ را با روغن گل در هاون سربچالند تا سیاه بود و طلا کنند و مرهم کافوری هم سود دارد

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
		صفرا	زردی رنگ و ضربان وخارش	بعد نضج مسهل باید داد بقول ماتن

مرحوم صفت آن سنای مکی سه و نیم مثقال تمر هندی چار توله سپستان سی عدد و بنفشه وگل سرخ و تخم کاسنی نیکوفته از هریک دو مثقال همه را در یک کاسه آب جوشانند تا به نیمه آید صاف کنند و بست مثقال شیرخشت دران حل کرده صاف نموده نیمگرم بیاشامند

بحث علاج امراض الکلیة والمثانة

چون سنگ درون گرده گردد مدرک	رباعی	از درد زند گرده چو ناوک تیرک
باید که بناشتا خورد صاحب آن	١٧١	خاکستر چوب تاک در آب جسک

[illegible]

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
حصاة الکلیة	سنگ گرده	خلط لزج غلیظ از بلغم یا ریم یا خون غلیظ	برآمدن ریگ زرد یا سرخ یا سبز در بول است	بگیرند چوب درخت انگور را و در ظرف

سفالی کرده برافروزند بر آتش تا سوخته شود و بسر حد رمادیت رسد پس برداشته نگاه دارند وقت ضرورت از خار خسک شش ماشه و پنج توله آب شیره برآورده هفت ماشه از خاکستر مذکور خورد و بالایش این شیره را نوشیده باشد یا تنها خاکستر خورده باشد

چون خوب حل شود بردارد و نگاهدارد پنج ماشه ازان خورده باشد نافع باد ترکیب تدبیر
خبث الحدید آنکه لیچن دو تولہ را در دو سیر شیر گاؤ بپزند تا آنکه سوخته شود برداشته سحق
بلیغ نموده نگاهدارند هرچند که کهنه گردد انفع تر باشد دیگر لیچن که برادهٔ آهن باشد آنرا
در عرق پوست جامن خواه خود در عرق جامون غرق کرده در آفتاب نگاهدارد که گشته خواهد شد
دیگر ترکیب بر کردن آن آنکه برادهٔ آهن را که لیچن بود دو تولہ یا برادهٔ خبث الحدید را در عرق
گاؤ یک سیر انداخته در ظرفی کرده با آفتاب نگاهدارند تا آنکه خشک شود پس سحق بسیار نموده
بردارند اگر بوی آن متنفر طبع بود آنرا در آب پهله سائیده ٹکیه بسته و قرص ساخته در ظرفی نهاده
بران گل حکمت نموده آتش دهند باز برآورده سائیده باستعمال آرند قدر شربت یک برنج

در مقعد اگر پدید شد رنج شقاق باید که ز قابضات پرهیز کنند	رباعی ۱۶۸	بیمار ترا که شد بصحت مشتاق چون سیب و بهی و زرک و لیمو و سماق

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
تشقق المقعد	شق شدن و پاره گردیدن سر سفره	یبوست یا حرارت وغیره باشد	درد و برآمدن خون بود	ملینات باید خورد و از قوابض پرهیز باید کرد و لعاب به دانه را با شربت بنفشه شیرین کرده بنوشند

هر گه که سر سفره کس گردد شق هر روز بموم زرد و مرهم کردن	رباعی ۱۶۹	کوهان شتر باید و مقل ازرق صحت پس ازان طلب نمودن از حق

شرح و تحقیق

صفت مرهم مقل بموم زرد نیم سیر در سه سیر روغن کوهان شتر حل کنند و سه سیر عرق برگ گندنا
که دران پنج درم مقل ازرق حل کرده باشند دران شامل کرده چندان صلایه کنند که مرهم گردد

مقعد چو ورم شد سبب لکن تحقیق	رباعی	رگ زن چو ز خون بود که هست طریق

واگر قوت دادن منظور باشد سنامی مکی پنج مثقال را جوشانند وصاف نموده بران
افزایند طریق گرفتن جار را لجبن اینست که یک کاسه شیر بز زرد از رق چشم را گرم کرده بسه ۲۲ ماشه
قاشق سرکه تند آمیزند دولت کنند تا زردیش از پنیر جدا شود وصاف کنند اینست تقریر
ماتن مرحوم در شرح او اما طریق استاد فقیر که در اخذ ما ء الجبن بهست انشاء الله الشافی
در بحث نهر الاسفرط خواهد آمد رساله جداگانه نوشته ام در انجا یابند وبدعای خیر
یاد نمایند وجناب ممدوح مرحوم میفرمودند که خبث الحدید مدبر صاحب بواسیر
خونی را در بیضهٔ نیم برشت بدهند وطباشیر دوماشه وسوده مروارید چار سرخ وست گلو
دوماشه را در آملهٔ مربی با ورق طلا ونقره با شیرهٔ بارتنگ وشربت انار بخورانند وشربت
انجبار نیز برای حبس خون نافع ست صنعت آن پوست بیخ انجبار هفت مثقال
وقرط شامی پنج مثقال وصندل سرخ وصندل سفید بگلاب سوده از هر یک چار مثقال
باقی ادویه را نیمکوفته یکشب در آب بخیسانند وصبح بجوشانند وبپالایند ودو رطل نبات سفید
دران داخل کرده بقوام آورند فقط وبرثالیل از قوفل در آب بسایند وبوزن آن کافور
وسفیدهٔ بیضهٔ مرغ وروغن گل بهمان قدر افزوده بیگرم ضماد سازند اگر موسم ومقام
سرد باشد که دفع وجع خواهد کرد دیگر ورق خیال را در شیر گاو جوش داده برآ سور بندند
دیگر برگ گندنا یا پیاز در روغن زرد بخته اگر بر مسه بندند زرد ولیده گردانند مگر محتمل که ناسور
افگند فافهم دیگر تبخیر بسلخ الحیة خوبکاران وتخم گندنا نیز نافع دیگر برسوت ومغز تخم بکاین
وتخم تربت هلیلهٔ سیاه وتخم گندنا مساوی وزن گرفته کوفته بیخته بگلاب سرشته حب بخود چنو
سازند پنج عدد از ان همراه عرق کیوڑه پنج توله وشربت انجبار دو توله خورده باشند اگر
بجای مغز تخم بکاین مغز تخم نیب بود نهایت موثر تر باشد دیگر حب مقل نیز مفید صنعت
آن هلیلهٔ زرد وبلیله وآمله منقی از هر یک یک توله همه را سائیده وسه توله مقل ازرق را
در دو توله عرق بادیان تر کرده صاف نموده بدو توله روغن گاو اندک اندک حل کرده کوفته باشند

که در ۱۲۶۵ هجری سال یکهزار و دوصد و شصت و پنج هجری در مطبع جام جمشید بمقام میرٹھ طبع شده بود الحال مکرر در عبارت فارسیه در سال یکهزار و دوصد و هفتاد و چار سال ست در خورجه جلی تحریر پوشیده عالمی را بفیض صحت رساند و عاصی عبد العلیم نصر الله خان احمدی خویشگی خورجوی را بثواب مفاض گرداند آمین ثم آمین

در ریح بواسیر علیسل صادق محظوظ بحب مقل چندان گردد	رباعی ۱۶۷	چون گوش کند قول طبیب حاذق گر دیدن خال دلبر خود عاشق

شرح و تحقیق

هرگاه که بواسیر خون ندهد و قبض باشد و غلبهٔ ریاح بود و گاهی درد هم گردد مع دیگر لوازم که آنرا در عرف عام بواسیر ریحی نامند آنرا حب مقل هم مفید بود صفت آن بقول ماتن رحمه الله پوست هلیلهٔ کابلی و هلیلهٔ سیاه از هر یک ده درم سکبینج سه درم خردل سفید دو درم همه ایکوبند و بآب گندنا نه توله پاو کم را در مقل ازرق پانزده درم حل کنند و ادویهٔ مسحوقه را دران سرشته حبوب بندند و هر صباح ازان هفت ماشه خورده باشند غذا مرغ جوان و ماش مقشر و اسفاناخ دارند و ماتن مرحوم میگوید در شرح خود که درین باب اطریفل مقل نیز نافع ست صفت آن مقل ازرق سی درم باشد در آب گرم حل نموده صاف کرده هشتاد مثقال عسل گداخته بقوام آرند و پوست هلیلهٔ کابلی و پوست هلیلهٔ زرد و آملهٔ منقی از هر یک ده مثقال کوفته بیخته بآن سرشند از یک مثقال تا دو مثقال خورده باشند و بزعم بعضی از ناتجربان خوردن افتیمون بماء الجبن مطلقاً انفع ست از هر دو تدبیر سابق گوییم افتیمون محرور و صفراوی مزاج را مضر ست کیفیت خوردن افتیمون بقول مصنف مرحوم این ست که افتیمون پنج مثقال را در خریطه کرده در هفتاد مثقال ماء الجبن گرم تر ساخته چندان مالند که مزهٔ خود را بتمام بازدهد پس بست مثقال شیر خشت را در وی حل کرده صاف سازند و سه قاشق آب لوبخارا را اضافه نموده نیم گرم بیاشامند

وگیروی گوالیاری وبارتنگ از هریک ۵ ماشه وشقال وسماق وحب الآس وکهربای شمعی
وبسد ودم الاخوین وکشنیز خشک وزیرهٔ سیاه از هریک شش ماشه وکتیرا وطباشیر از
هریک چار ماشه صمغ عربی سه ماشه وکندر وگل مختوم از هریک پنج ماشه وآملهٔ منقی
وبلیلهٔ کابلی وگل نار وپوست بیخ انجبار وشاخ گوزن سوخته از هریک ۲ ماشه ودرم هیماا
باریک سائیده حبوب بقدر کنار دشتی بآب بند دیک حب ازان خورده بالای آن
تخم بارتنگ وتخم مرو از هریک شش ماشه خورده بران شیرهٔ لحیته التیس یا برگ جهاؤ
یا برگ گوبی جنگلی یک توله را در آب نه توله برآورده صاف نموده نوشیده باشد نافع با
حابس خون از مرزا عبد الغفار بیگ مرحوم چاکسو ورسوت وکتها ونرکچور از هریک
سه سه ماشه گرفته در آب تر کرده بشبنم نگاهداشته صباح زلال آن بنوشد دیگر سفوف که
خون را بند میکند کهربا وگل مختوم وبتیس که آنرا اتیس نیز گویند از هریک ۳ ماشه کوفته
بیخته سفوف ساخته یعنی بند نموده بخورد وبالایش آب نوشد که خون بند خواهد کرد
دیگر برگ شاه پسند پنج ماشه را با چار عدد مرچ سیاه وشش ماشه شکر سرخ پنج تولهٔ آب
سائیده بنوشد هم رافع قبض ست وهم حابس خون همچنین اگر سه ماشه تخم شاه پسند را
سفوف نماید وبرابر آن شکر سرخ دران آمیخته همراه آب خورند خون بند کند ورفع
قبض نماید اکنون که این رساله حسب امر مشیر تدبیر قدردان اهل هنر جناب نواب
سید تراب علی خان سالار جنگ بهادر مختار ملک بندگان وزیر با توقیر آصفجاهی نواب
نظام الملک جناب حاتم زمان قدردان حکما وصلحا ومربی امرا وغربا افضل الدوله بهادر
فرمانفرمای ملک دکهن ادام الله ظله مابحر احسانه در سال یکهزار ودو صد وهشتاد ودو هجری نبوی
صلی الله علیه وسلم نقل برداشته شد بجامعیت رسید نفع رسان خلائق باد آمین

خاتمة الرساله

الحمد لله که این رساله نسخهٔ اکسیر علاج بواسیر سیل از تجربهٔ ده ساله بعد ترمیم رساله زبان اردو

دران بسیار آید باید کہ بر رومال نشست آن کن و بشقہ ازان بر جیند و صاف و خشک نمودہ
باشارہ دست آہستہ آہستہ بجایش رساند علامت جدا شدن بواسیر زجای خود آنکہ ہر گاہ کہ
مسہا از جای خود بعد صحیح محل شدن جدا می شوند و غدغہ معلوم می شود کہ آنرا در فارسی غلغلیچ
گویند خصوصاً روز یکہ می افتند و این علامت شفاست کہ طبیعت مدبرہ بدن شئ زائد را
میگزارد زیرا کہ بمقابلہ دوا مرض ہزیمت خوردہ است پس ہر گاہ کہ بواسیر بیفتد باید کہ
بر زخم استعمال مرہم نماید کہ شافی حقیقی کمال رحم فرماید بیان استعمال مرہم کافوری بعد
افتادن مسہا بر زخم آنہا ہر گاہ کہ مسہا بیفتند بر آنہا استعمال نسخہ چہارم نماید و ہر روز
بر زخم مالیدہ باشد تا آنکہ زخم باندمال رسد و یقین کہ اگر موسم علاج سرما یا محل سرد
خواہد بود زخم در ہفتہ باندمال خواہد رسید و خشک خواہد شد فائدہ اگر بعد استعمال مرہم
ہنگام وزیدن ہوای مشرق دردی در زخم پیدا شود باید کہ اول زخم را تکمید بخشت گرم
نمودہ زخم جہال دو سرخ را در مسکہ خام یک ماشہ آلودہ بر رفادہ پنبہ نہادہ بر زخم نہد
کہ تسکین خواہد بخشید واگر زخم بر سیدن دوا باطراف سہ عریض شود یا زخم یکجا می سبب
عمیق گردد باید کہ دوای مرہم بلطف تمام اندر زخم رسانیدہ باشد و پنبہ را بمرہم آلودہ اندر
زخم نہادہ باشد تا زود زخم را باندمال آرد و صحت رو نماید واگر در زخم جہال زور رال آمیزد
و کات سفید افزاید زخم زود باندمال میرسد اگر سہ ماشہ فوفل و کافور و دہن گل بادر سفیدی
بیضہ مرغ سائیدہ بر بواسیر نیم گرم طلا نمایند ازالہ درد میکند تنبیہ بعد دور شدن اصل
مرض بواسیر طبیب معالج را می باید کہ علاج دیگر عوارض مرض القوانین طبیہ و بجربات فقیر
کہ در شرح رباعیات طب یوسفی اکثر نوشتہ ام نماید و شفای مرضی جوید کہ جمیع عوارض
شدیدہ را نسخ از مجربات مفصل نگاشتہ ام عائدہ اگر فقط کسی را خون بند کردن منظور
باشد و ازالہ آن مدعا نبود استعمال نسخہ اولی اگر یک روز کنند تا سہ سال خون نیاید و اگر
استعمال حبوب مغز جفت بلوط کردہ باشد ہم خون ابند کند صنعت آن مغز جفت بلوط

زنده و دران روغن باندازند و بآتش نرم خوب بسوزند که شگفته شده سیاه گردد و از دستهٔ
چوب نیب چنان حل کنند که در روغن بیامیزد و در ناصور چکانند خواه از فتیله برسانند

بیان اسباب پیدا شدن ناصور گاهی صاحب باسور که مضطرب می شود و قطع مسها
میکنند و بسبب عدم حفاظت زخم ناصور پیدا می شود و گاهی بسبب استعمال دوای حاد
آبله بر سر زخمی افتد و درانجا هر روز آب یا عرق بهم رسد پس زخم متعفن شده ناصور پیدا
می کند مریض را باید که گاهی دوای تیز حاد را مثل شنگرف و زرنیخ و آهک و توتیای سبز
و سم الفار و غیره بر وزراج را در باسور باستعمال نیارد تا از آبله افتادن و برآمدن زرداب
و ریم و خون ازان محفوظ ماند فرق میان باسور و خروج مقعد آنکه ابهار فزونی گوشت
بر سر رگهای مقعد و آن خود برآمدن جسم مقعد ست پس معالج میان هر دو تفرقه کند
نشود که بدون تشخیص استعمال دوا بر خروج مقعد کند اگرچه این دوا که اقل قلیل باشد برای
خروج هم نفع میکند اما ضرر زیاده از نفع دارد پس باید که در خروج مقعد سفیدی بیضهٔ
مرغ را بدست مالیده باز بر مقعد مالند و آنرا درست کرده و شرج را چیده باشارهٔ دست
آهسته آهسته از زبر بزیر بجای خود رسانند همچنین کرده باشد که در دو سه بار محکم خواهد شد
و اگر باین طریق محکم نشود باید که بنگ نیم پاؤ و پوست ام غیلان یک پاؤ را در نیم سیر شیر گاؤ
و یک پاؤ آب بظرفی که گلوی دراز دارد انداخته جوشانند هرگاه که دو سه جوش آید آنرا از
دیگدان فرود آورده بر جای فراز نشسته مقعد را در گلوی ظرف کرده یا مقابل آن نموده
بخار آن بمقعد آنقدر رسانند که گرد آن عرق آید و چون عرق بمقعد آید آنرا بر رومال چیده
و بفشاره و پاک کرده آهسته آهسته مقعد را باشارهٔ دست بجایش رسانند انشاء الله تعالی
بتکرار این عمل در چند روز صحت حاصل خواهد شد دیگر هلدی و بابرنگ و اجوائن و سبوس گندم
مساوی وزن یک یک توله را بروغن کنجد یا تلخ یک توله آمیخته نگاهدارد شش ماشه ازان
بر پاچک بر آتش انداخته و خود را بپارچه ملفوف کرده بخور آن بمقعد رسانند چون عرق

لنگ کشیده باشند و هرگاه که مسها را دران دوای حلوا آسا نهاده باشند باید که آن
نیم‌گرم باشد و اگر سرد شود باز گرم نمایند بیان دور شدن مسها از بدن بدانکه تکمیده
وقت کنند یعنی تا پنج روز این برای افتادن مسها مدت قلیله است و زیادت آن موقوف
بر قوت مرض است و در سه روز از تکمیده مسها اصول خود را از بدن میگذارند و ریشه ریشه
از طرف جدا شدن را آغاز می‌کنند پس از ان فرو میریزند و همچو خرمای خشک شده می‌افتند
و تا وقتیکه مسه بتدبیر مذکور بر بدن خود بخود از بدن و محل خود جدا نشوند بچیزی همچو مقراضها
نتراشند که این تراشیدن احتمال دارد که ناصور پیدا کند و علاج ناصور بسیار مشکل میکند
پس معالج و مریض را باید که قبل از افتادن مسها هرجا که ورم و سختی دیده باشند بهمان
گرم همچنان ضماد کرده باشند تا آنکه همه بآسانی ریزند لحاظ معالج را پیش از شروع علاج
دریافتن ضرور است که آیا مریض ناصور دارد یا نه اگر داشته باشد باید که چند روز ناصور
را با آب گرم خواه آب جوشاندهٔ برگ نیم شسته و صاف کرده همان روغن حیات که در
شرح رباعی چهل و نهم گفته آمده ام قدری مالیده و طلا کرده باشد یقین که ناصور
بفضل الشافی در دو هفته دفع شود بعده علاج بواسیر نماید و اگر صاحب بواسیر بسبب
خروج خون بسیار صاحب فراش شده باشد باید که اول ورا تقویت به بیضهٔ نیم برشت
و ساگودانه و هانی چک و معاجین مقویه و حب جواهر وغیره دهد و پس از حصول قوت
که در دو هفته دست خواهد داد علاج باسور شی کند درخت بهون آمله که آنرا تپال آمله
هم گویند آورده خشک نموده سفوف سازد شش ماشه از ان مع دو عدد مرچ سیاه
در آب سائیده بست و یک روز بنوشد خون بند خواهد شد از بابو حاجی نوازش علی خان
مغفور علاج ناصور از حکیم عبدالسلام صاحب ملیح آبادی روغن کتان ۶ توله نیم یا برگ نیب
دو توله باریک سائیده قرص بسته در روغن مذکور انداخته بآتش ملایم چندان بپزند
که اندرون قرص قدری خام باقی ماند بالکلیه سوخته نگردد قرص را برآورده سها گا چوکیا

وعود غرقی دو درم و سنای مکی و گل سرخ و تربد سفید تراشیده دو و نیم درم و عسل
خالص نیم پاؤ و نبات مصری یک پاؤ و نبات و عسل را در گلاب یک پاؤ بقوام آورده
ادویهٔ مسحوقه را دران بسرشند قدر شربت آن یک توله و اگر پیچش و مغص باشد مربای هلیله
دو توله بخوردن دهند و بالای آن دو توله شیرهٔ مربای هلیله شربت کرده بنوشانند و از
غذای قابض احتراز دارند و بخوردن ندهند بلکه غذای ملین داده باشند همچو مزورهٔ گل خرفه
و برگ اسفاناخ و برگ شاه پسند و بقل سرمق و گزر و شلجم هم خورانند بیان انکباب که
مسهٔ مرده معلوم شوند و بامتحان سوزن پیچش و هیجان در یابند باید که بروز ششم
دوای نسخهٔ اولی بدستور بر مسها مالیده ادویهٔ نسخهٔ دوم را در آب یک سیر یا دو سیر
بجوشانند اگر در شیر گاؤ بود اولی باشد چون یک دو جوش شد از دیگدان بر آورده بر جای
فراز نشسته بخار آن که نه بسیار گرم بود و نه بسیار سرد بلکه اوفق باشد بباسور رسانند
آنقدر که بر گرد سرین و گرد مسها فی الجمله عرق آید انگاه موقوف نمایند و این عمل را بروز
دو سه بار تکرار کرده باشند تا دو یا سه روز یا بعد انکباب دوای نسخهٔ اولی مالیده باشند
و بران بدستور پنبه گسترانده رفاده نهاده قیره کشیده باشند بیان تکمید اگر دو یا سه روز
دیگر بر استعمال نسخهٔ اولی و انکباب نسخهٔ دوم گذرند استعمال نسخهٔ ثالثه شروع کنند
و عمل نسخهٔ نخستین و پچین دومین موقوف دارند و گذارند و دستور تکمید آن که جمله
ادویهٔ مذکورهٔ نسخهٔ سوم را دو حصه کرده در پارچه بسته دو سه توله روغن زرد در پاتیله
انداخته گرم کنند و هر دو گرهچه را که پوٹلی باشد در روغن انداخته گرم کنند و بآن نیم گرم
گماد کنند و بر مسها نهاده باشند و بهر طرف بواسیر گردانند و ده بار آهسته آهسته تکمید
کنند و نگاه دارند که گرهچه بر بدن صحیح نرسد و هر جا که در مقعد سختی و ورم معلوم شود
آن جا را تکمید کرده باشند و تا بودن ورم از تکمید باز نمانند و ازان دست نبردارند
پس گرهچه را کشاده مسها را دران دوا که حلوا مانند باشد نهاده بالای آن رفاده مانده

بیرون پسته و دانه الایچی از هر یک یک مثقال و بسد و کهربا و مروارید ناسفته از هر یک نیم مثقال و عود یک ماشه و یاقوت سرخ و ورق نقره یک مثقال و شربت انار چهل و هشت توله ادویه سائیده در قوام شربت انار بدستور آمیخته معجون سازند و نگاهدارند یک مثقال ازین وقت صبح میخورده باشند و بتدریج تا دو مثقال رسانند و بقیهٔ این بحث در آخر رساله تمام کرده خواهد شد انشاء الله العلیم از مرحوم حکیم نواب مبارک علی خان صاحب خیراندیش خانی میرٹھی پوست هلیله زرد پوست هلیله کابلی هلیله سیاه پوست بلیله آمله از هر یک یک توله همه کوفته بیخته نگاهدارند و مقل ازرق دو توله را در عرق برگ گراث یک پاو حل کرده صاف نمایند و سفوف مذکوره را دران سرشته شصت حبوب بسازند یک حب ازان صبح و یک شام ریزه ریزه کرده همراه آب تازه خورده باشند که دافع قبض و حابس خون نست دیگر مقل ازرق یک توله بروغن گل پنج توله زردی بیضه مرغ یک افیون یک ماشه این همه را بروغن گل آمیخته مرهم سازند هر صبح و شام بر بواسیر طلا کرده باشند ازالهٔ درد میکند بیان استعمال تبرید و ندان دوا و غذای قابض اگر بسبب حدت دوا و شدت حرور گرما حرارت در مزاج یافته شود باید که نارجیل دریائی را بقدر یک سرخ در پنج توله آب سائیده بشربت انار شیرین و یا توله شیرین کرده کیوڑه یا عرق بیدمشک یا عرق گاؤزبان یا عرق ابریشم با گلاب افزوده بدهند یا دوغ گاؤ اگر منافی مزاج نباشد بدهند و نارنجی و سنگتره دا نار میخوش اگر صفرا بشوران و مانعی نبود بدهند و دادن شیرهٔ تخم خیارین شش ماشه و کاسنی دو درم و خرفه شش ماشه نیز مجوزست و اگر قبض بود لیسیدن شربت بنفشه و خوردن مویز منقی و کشمش نیز مفیدست که دافع قبض ست و نیز سه ماشه تخم شاه پسند را کوفته باریک کرده دران سه ماشه شکر سرخ آمیخته دادن قبض کشاست و جوارش عود ملین برای طرح ریاح و تجدید هضم و اشتها مجربست و جهت رفع قبض آزموده صنعت آن بادیان و مصطگی و انیسون و دانه هیل و پودینه خشک از هر یک یک درم و دارچینی یک و نیم درم و قطبه شیر

وحب الآس و پوست زرد اترج وسماق منقی و مصطکی از هر یک دو و نیم درم قاقله کبار و گلنار فارسی
از هر یک یک درم همه را کوفته بیخته در قوام رب به سه چند ادویه که در یک پاو گلاب کرده باشند
آمیزند قدر شربت از سه ماشه تا دو مثقال دیگر حب جواهر مستعمل برادر توامی مرحوم حکیم نجیب الله خان
خورجوی خویشگی نیز حابس خون و مقوی اعضای رئیسه مجرب است صنعت آن مروارید ناسفته
سه ماشه و بسد دو و نیم ماشه و یشب سبز و عقیق سرخ از هر یک یک و نیم ماشه و نارجیل دریائی
و زعفران از هر یک یک ماشه و ورق نقره سه ماشه زهر مهره خطائی یک درم و یاقوت سرخ
و یاقوت زرد و فیروزه از هر یک دو ماشه و پاو بالا همه را در یک پاو گلاب سحق بالغ نمایند چون
خشک شود حبوب بقدر نخود سازند قدر شربت از یک تا دو عدد تنها یا با بدرقهٔ مناسب
دیگر اگر بخروج خون بسیار ضعف عارض شده باشد این معجون حکیم شفاء الدوله بهادر فیضیاب بد
را با بهند صنعت آن عنبر اشهب دو ماشه کهربای شمعی و بسد احمر و یشب سبز و مروارید ناسفته
و طباشیر سفید از هر یک سه ماشه و ابریشم مقرض شش ماشه و ورق نقره سه توله ادویه کوفته
بیخته و جواهرات بعرق کیوره سه روز کهرل نموده رب سیب شیرین پنج توله و نبات سفید
ده توله را در عرق کیوره و گلاب که نیم نیم پاو باشند حل کرده بقوام آورده ابریشم را بقسمی
بریان کنند که سیاه و سوخته نشود و بگلاب بسایند و اول عنبر حل کرده و ورق نقره را
حل ساخته ابریشم و ادویه دیگر آمیخته معجون سازند قدر شربت از دو ماشه تا سه ماشه
دیگر معجون مفرح اعظم معتدل که به نسخهٔ استادی مرحوم حکیم نجیب آبادی است نیز مصفی
خون و حابس آن و زیاده کنندهٔ فهم و مقوی اعضای رئیسه است و اعیا و کسالت و بلادت
و توحش را دور کند و نفخ شکم را ببرد و اشتها زیاده نماید و اقسام خفقان را دافع و ضعف دل را
نافع و جمیع اخلاط فاسده را دفع کند صنعت آن شاهتره و بادرنجبویه و گل گاوزبان
و تنبول و بهمن سرخ و بهمن سفید از هر یک پنج مثقال و لاجورد و طباشیر و گل مختوم و زعفران
و درونج عقربی و کبابه و زرنب از هر یک دو درم و پوست هلیلهٔ کابلی و ابریشم مقرض و پوست

هفت ماشه با رتنگ و دو توله شربت انار شیرین بخورند که خون بند خواهد شد دیگر حب لولوی
هم حابس و هم مقوی صنعت آن زهر مهره خطائی و صندل سفید و مروارید ناسفته از
هر یک یک توله گرفته در نیم پاؤ عرق کیوره و نیم پاؤ گلاب خالص حل کنند تا آنکه خشک شود
پس حبوب بقدر یک یک ماشه ببندند و در سایه خشک نمایند و دو حب از آن بورق نقره
یا طلا پیچیده خورده باشند یا در شربت انار یک توله سائیده لیسیده باشند مجربست
دیگر اگر مناسب وقت و حسب حال بیمار دانند این حب جواهر بدهند که در حبس و تقویت
اعضای رئیسه مجربست صنعت آن مروارید ناسفته شش ماشه و بسد پنج ماشه
و یشب سبز و عقیق سرخ و لاجورد از هر یک سه ماشه و نارجیل دریائی و زعفران از هر یک
یک و نیم ماشه و ورق نقره دو مثقال و زهر مهره خطائی دو درم و یاقوت سرخ و یاقوت رمانی
و یاقوت کبود و فیروزه از هر یک مثقال و ورق طلا دو ماشه و مشک شش سرخ
و عنبر اشهب شش ماشه در عرق گلاب یا عرق کیوره یا عرق بید مشک هر چه میسر شود یک پاؤ
باشد حل کرده سائیده خشک کرده حبوب بقدر نخود سازند و بدستور بالا خورند
دیگر جواهر مهره هم مستعمل صنعت آن لعل و یاقوت سرخ و یاقوت زرد و یاقوت کبود
و ورق طلا از هر یک ماشه و چهار سرخ و عقیق یمنی و یشب و بسد و فیروزه و جدوار
از هر یک ماشه و پنج سرخ و کهربا دو ماشه و مروارید یک ماشه و چهار سرخ و فادزهر
دریائی و لاجورد از هر یک سه ماشه و فادزهر و مشک و عنبر و ورق نقره از هر یک
شش سرخ و کافور چار جو و مومیائی دو سرخ و افیون یک سرخ و قرص افعی شش ماشه
و زمرد چهار ماشه همه اجزا را بر سنگ سماق با گلاب نیم سیر سحق بلیغ نمایند و آب صمغ عربی
مهره بندند و بورق طلا پیچیده بسایه خشک نمایند قدر شربت از دو سرخ تا چار سرخ
دیگر اگر صعود ابخرهٔ صفراویه و ضعف معده بود این جوارش طباشیر را استعمال آرند
صنعت آن طباشیر و گل سرخ و صندل سفید و آمله منقی و کشنیز خشک از هر یک پنج درم

بیان استعمال دوا اگر مسه خرد و بزرگ باشند معالج هوشیار را لازم و ضرورست که اگر بعض
خرد و بعض کلان باشند باید که اول دوا بمسهای خرد مالد زیرا که اول اگر بر مسهای کلان
دوا خواهد رسانید مسهارا بورم خواهد آورد آنگاه مسهای خرد در ان ورم غائب خواهند شد
و این مسهای خرد بسبب ورم تحت مسه کبار خواهند درآمد و بالفعل کالمعدوم خواهند نمود
اما هرگاه که مسه کبار دفع خواهند شد و ورم دور خواهد شد بعد چندی این مسه صغار
باز بروز کرده رد خواهند نمود و صورت مرض باز پیدا خواهند کرد پس علاج دوا علاج
هر دو برابر خواهد نمود این سخن معالج را لائق یاد داشتن ست بیان میعاد استعمال دوا النسخه الی
و پنجم تا پنج روز یعنی ده وقت مستعمل میشود چنانکه بالا گفته شد که بعد آبدست صبح و شام
دوا از ابر مسها رسانیده باشند بیان دریافت و امتحان مسها که یا زنده اند یا مرده بعد
پنج روز در مسه سوزن خلانند و ببینند که خون می برآید یا نه اگر می برآید بدانند
که هنوز زنده اند و اگر سوزن از مسه گذشت و درد معلوم نشد و نه خون ازان برآمد بدانند
که مردار شده اند و دیگر فائده خلانیدن اینکه باین تقریب نفوذ دوا هم باحسن تدبیر ازان می شوند
هرگاه که بعد خلانیدن بران مسه دوا مالند پس انکبا نجا بیند چنانکه ذکرش می آید ذکر موسم
این علاج پسندیده موسم برای این علاج مقام سرد و موسم سرماست یا شروع گرما
میان ملک و آب گنگ و جمن یا آخر برشکال و رنه بنظر ضرورت هر وقت علاج ست
اگر مریض قوت یابند و رنه اول با غذیه و ادویه قوت دهند و خون بند کنند پس ازان
علاج نمایند حب سندرس جهت بند کردن خون صنعت حب سندرس که بواسیر را خشک کند
و خون را بند نماید و هضم طعام کند سندرس و قشر بیضه و شیطرج و تخم گندنا از هر یک سه ماشه
و خبث الحدید مدبر یک و نیم ماشه در آبیکه پنج ماشه مقل گداخته باشند سرشته حبوب سازند
از شش حب تا هفت حب نهار خورند نسخه دیگر که حابس خون ست صنعت آن کشته مرجان
سه سرخ و طباشیر یک ماشه در یک عدد مربی آمله آمیخته همراه شیره انجبار پنج ماشه و لعاب

بروغن بسیار و نان گندم و پرهیز از برنج و شیر و دال مونگ سیر و شیرینی کند از مقاربت زن نیز محترز باشد و اگر موسم و مقام سرد بود جغرات را نیم گرم کرده خورند در یک چله انشاء الله الشافی صحت یابند و قوت این حب یاده از شانزده سال نمی ماند شناختن

اصلیت سم الفار آنست که سم الفار سفید را در پارهٔ جگر بز تا دو ساعت نگاه دارد اگر جگر آب شد بریزد اصیل باشد و رنه مغشوش فقط نسخهٔ دیگر حب ترکمان ست که از حضرت استاذی خواجم حکیم نجیب آبادی مجرب یافته ام آن هم در ازالهٔ این مرض خبیث آتشک عدیم المثل ست صنعت آن سم الفار سفید و الایچی خرد و کافور و کات سفید و گل سفید که آنرا کهریا مٹی گویند همه مساوی الاجزا کوفته بیخته بیک پاؤ گلاب سحق بلیغ نمایند و حبوب بقدر جو طیار سازند یک حب همراه چار توله گلاب وقت صبح میداده باشند ما بعد یک روز نه هر روز پس پانزده حب باشد در بست دو روز همین قدر و رازالهٔ مرض بس باشد بفضل الشافی اگر خفقان ملا این مرض باشد حب با عرق گاؤزبان و عرق کیوڑه باید داد و فقیر در غلیان خون همراه عرق شاهتره داده است اما در موسم و مقام سرد برو بالفعل رادفع باید کرد و یک وقت خفقانی را بعد دو ساعت از خوردن حب یک انار شیرین باید خورانید و وقت دیگر یک یا دو سیب باید داد تا تقویت با عضای رئیسه خصوصاً بقلب دهد و ازالهٔ خفقان کند و اگر جریان بود دارست گلو دو ماشه و طباشیر و ست سلاجیت از هر یک یک ماشه سوده در شربت انار شیرین استعمال نماید و اگر استرخای اعضا باشد روغن یاسمین الشمول مصطگی و سنبل الطیب همین کند و صاحب نار فارسی را ضرورست که از ترشی و از غذای غلیظ مولد خون و بلغم و باد پرهیز نماید و استعمال این حب و اپرهیز نماید و نان گندم با روغن وفق ست و تقلیل غذا بهتر و فقیر با نان گندم دال مونگ با روغن داده است و در هفته یک روز گوشت بز خورانیده اما بدون سیر و مرچ و جغرات و آلو بادکه در استعمال این هر دو نسخه مریض بدون آمدن دهان و بغیر قی و اسهال بلا تکلف صحت از آتشک می یابد و او را آسانی حصول شفا میشود بفضل الشافی و عونه

علامت رسیدن دوا یا رطوبت آنست بیان درد که بعد استعمال این دوا محسوس می شود
و حال بدل کردن رفاده البته باستعمال نسخهٔ اولی خصوصاً پنجم سوزش و حرارت معلوم
میشود اما نه آنقدر که آدمی بیقرار و بیهوش گردد یا از کار دنیا بیکار گردد بلکه کیفیت آن
مشابه بزلو چسپیدن باشد یا بر سیدن مرچ بر زخم مانند میشود اگر مریض سوزش را ناگوار
داند باید که قدری روغن زرد بر رفاده مالیده به بندد یا دو توله برنج ساٹهی را باریک
سائیده گردهٔ آن ساخته بر پنبهٔ معلوم مانده به بندد یا از گل ملتانی خواه از گل هند سفید هم
گرده همچو گرده و نان خرد درست ساخته بر مسه بنهد که فوراً تسکین سوزش خواهد کرد و آب
از مسه باستعمال این هر دو نسخه جاری میشود که رفاده دم بردم تر میگردد پس باید که
مریض بعد یک ساعت رفاده را بدل کرده نو نهاده باشد هر قدر که آب زیاده بر آید
زود صحت شود و هر صبح و شام بعد استنجا که آبدست باشد استعمال دوا بر مسها کرده باشد
بیان آبدست مناسب که مریض آبدست باب گرم کرده باشد و باب سرد استنجا نکند استعمال
آب سرد در آبدست در رود باسور پیدا میکند و تیر کی میزند و هنگام آبدست گرفتن پنبه را
از مسه دور کرده باشد بیان فضلهٔ گوشت که مانند مسه بسبب آتشک بر سر مقعد می بر آید اگرچه
مادهٔ این گوشت زائد مادهٔ باسور ست و دوای باسور دوای آنست مگر فقیر حقیر برای این مرض
خبیث دوائی دیگر دارد که مخصوص جهت مرض آتشک ست در دفع گاهی تخلف نکرده است
و نمی کند یکی نسخهٔ حبوب که از عم امجد خویش حافظ محمود خانصاحب رحمة الله علیه یافته است
مجربست صنعت آن سم الفار اصیل یک توله در یک سیر یا و بالا عرق کیلی که دو بار آنرا
صاف کرده باشند بسایند و قدری قدری عرق را بران ریخته حل کرده باشند تا آنکه همه
عرق دران یک توله خشک شود پس حبوب آن بقدر ماش طیار سازد یک حب را در بالای
جغرات گاو نهاده خورده باشد بطوریکه دوا بدندان نرسد همه بدندان ضرر میرساند و بالای
آن نیم سیر جغرات خالص و بهتر که از شیر خالص گاو ساخته باشند بنوشد غذا دال ماش مقشر

بآن موی دوا آلوده بسته دهد یا آنکه رشتهٔ ریشمی را بدوا آلاید و بآن مسهها را بندد یا آن
رشته را بذریعهٔ سوزن اندرون مسه درآرد بطوریکه هر دو طرف مسه سر رشته آویزان باشد
و هر روز بیک طرف سر رشتهٔ دوا آلوده اندر مسه کشیده باشد تا دوای جدید هر روز
اندرون مسه رسیده باشد و زود کار مسه اتمام کند و طریق دوختن مسه آنکه سوزن را
در مسه از پشت به پیش یا از پیش طرف پس بگذراند و چار انگشت رشته را گره داده آویزان
بگذارد تا بواسطهٔ آن روزانه دوا را اندرون مسه سانیده باشد. و اگر احتمال بالا رفتن مسه
باشد قطعهٔ خرقه را بتابد و پیچ دهد و آن رشته را که بآن مسه دوخته است در آن خرقه
تافته بسته دهد تا باین تدبیر مسه جانب بالا نرود ترکیب استعمال نسخهٔ اولی بر مسهای برونی
باید دانست که دستور استعمال دوای نسخهٔ اولی بر مسهٔ درونی خرد سابق گفته شد بموجب
آن بعمل باید آورد اما بر مسهای کلان برونی که همیشه بیرون می باشند یا گاهی وقت ضرورت
بی اراده بی تکلف بر می آیند باید که از دوای نسخهٔ اولی بقدر یک تا دو برنج بانگشت تر
گرفته بر مسها تنک و باریک هر طرف طلا کنند اما دوا را زیر مسه چنان نرسانند
که بتشریح رسد و رنه بتشریح زخم خواهد انداخت صرف دوا بمالیدن مسه بر تمام مسه نفوذ
میکند پس از پنبه قدری باریک کرده گسترده تر نموده بر آن مسها چسپانیده دهد و بالای
آن رفاده نهاده قیزه بندی کند و لنگوٹ کشد و اگر مسها چنان باشند که همیشه بیرون
می باشند و اندرون نمی روند بر آنها باید که از دوای نسخهٔ پنجم قدری بآب سوده بر مسها
باریک باریک طلا کند و پنبه و رفاده را بدستور بر آن نهاده قیزه بندد و این دوا بسیار
تیز و حادست لائق هیز را منشان نبود در استعمال این دوا کمال احتیاط ضرور
است که این دوا سوای مسه بدیگر عضو نرسد اگر ناگمان بر مقعد یا قریب آن بر تخرج
یا سرین وغیره برسد خواه رطوبت که از مسه می برآید بر عضوی رسد و سوزش یا خارش
معلوم شود فوراً آن عضو را که غیر مسه باشد بروغن زرد چرب کند همین سوزش و خارش

معالج آنها را طیار دارد و بر وقت او باستعمال آورده باشد تفصیل آن نسخه نخستین
خالق المخلوق یک توله اگر مد بر بوده باشد و بیخ شمالی سه ماشه والاصل الماکول یک ماشه همه را
ذره و رسازند هرچند که کهنه گردد به باشد دوم مادر پریان آقشه یک پاو چیت پت یک توله
ورق نقره یک توله همه را در آب بجوشانند اگر بجا پیش و سیر شیر گاو بود اقوی والبین باشد
چون بیک جوش رسد باستعمال آرند چنانکه گفته خواهد شد اگر درین نسخه هفت سه پوست
خشخاش شش ماشه افیون و نیم پاو بیخ کنار دشتی افزوده شود نسخه قوی تر گردد و در تسکین درد
وازاله درد سوم چیت پت دو توله و بیخ خورده دو توله و پیاز تراشیده شش ماشه هر دو
اول را کوفته بیخته باریک کرده در نیم پاو مانده آمیخته یک یک توله از آن در دو پارچه بسته پوتلی
ساخته در چار توله روغن گاو نیم گرم نموده ده ده بار بآن آهسته آهسته مسها را کماد نمایند
پس پوتلی کشاده همان حلوا اسار را بر مسها بسته باشد چهارم ابیض فی الجماد واللاجی از هر یک
سه ماشه و دانه از چار عدد الایچی سفید هر سه را باریک سائیده در روغن گاو چار توله بریان کنند
تا آنکه شعله دهد پس از آتش فرود آورده شمع و کافور از هر یک شش ماشه در آن اندازند و بپزند
و بردارند و این را در هندی مرهم بهبهگه نامند و مرهم کافوری که از قرابادین جلالی است
هم مجرب فقیر ست صنعت آن مرداسنگ سفید و اسفیداج رصاصی از هر یک سه ماشه
کوفته بیخته اول روغن گل هشت استار را گرم کنند پس در آن سوم دو استار بگذارند بعده
ادویه مسحوقه را در آن آمیزند و ببندند پس از سرد شدن سفیدی یک بیضه مرغ را در آن
داخل کرده ببندند بعده کافور شش ماشه سوده در آن آمیزند و بدستها خوب بمالند که
هموار شود و این برای تشگافتگی لب و مقعد و باسور را که با سوزش بود نافع و برای خشکی
آتش هم مفید و مجرب پنجم مهره با جمال اسم تمام بمار الحیات رسانیده محبوب سازد ترکیب
استعمال نسخه اولی بر مسهای خرد بدانکه اگر مسه خرد خرد باشند معالج را می باید که وقت آمدن
آنها از دو اسے نسخه اولی بقدر یک بیخ گرفته در موی یال یا دم اسپ پالیده مسه را

باحتراق آن وبسیاری بعد اخراج الدم که مدبر بدن ضعیف میگردد ولهذا امراض بدن
مستولی میشوند واعراض غالب میگردند پس بعض اشخاص را اجرای خون بطریق دوره
می شود وبعضی را همیشه جریان الدم می باشد که بآن ضعف معده ونقاهت بدن و
نابینائی وورم جگر وتپ وورم طحال واستسقا وضعف قوی وکمزوری اعضای رئیسه
عارض میگردد وطبیب تیزهوش را می باید که در عین علاج اصل مرض نظر ولحاظ بر عوارض
دیگر هم دارد وطبع را تفریح وتقویت داده باشد تا بر عوارض غالب آید ودانشمندان فرنگ
وعاقلان هند وحکمای یونان الی الآن در پی تلاش چنین علاج بوده اند که بآن زوال
این مرض بتمامه شود واز بیخ وبن منقطع گردد با اینهمه تجسس هنوز آنرا نیافتند حق جل شفاؤه
بکرم عمیم خویش از شفاخانهٔ غیب این عاجز را این نسخه حسب مراد بخشید که از حکیم ... سنگه
متوطن سکندرآباد که قریب بلی این قصبه واقع است بدست رسیده وحاصل گردید واین دانشمند
یکتای روزگار محض بمحبت خود بلا درخواست این فقیر را تعلیم فرمود وتجارب بسیار حل
عقد این علاج که بس نازک ست نمود الحال باستعمال آن اصل این مرض هرچند که کهنه باشد
در سه هفته بعون الله الشافی بتدبیر فقیر منقطع می شود وتجمع مرسه باز عود نمی کند
الا ماشاء الله زیرا که پیدا شدن مسهای جدید بسبب بهم رسیدن ماده بعید نباشد
چنانکه جامع این اوراق را الیل از سه سال علاج یک مسه در دبر خرد باز پیدا شد باز
بهمین علاج دور شد اگرچه کاتب به تجربهٔ این نسخه وعلاج مرضی زر کثیر بصرف آورده است
مگر الحمد لله که جزای این عمل را بهمین جا زنا پایدار یافته اعنی بسیاری از بندگان خدای کریم
صحت یافتند وانشاء الله الحکیم تا انقراض عالم هزارها مردم شفا خواهند یافت وفقیر نیز
بعنایت کریم ور زندگی خود از هنر خود بهره بردار می شود ومحروم نخواهد ماند ع بر کریمان
کارها دشوار نیست وخوبی درین نسخه آنست که مرض هر قدر کهنه باشد وود واعتیق بود باستعمال
این زود زائل میگردد بی شبهه بلی تکلیف وباید دانست که درین علاج بیخ نسخه اند

بدستور بیرون افتاده باشند وآنکه بیرون می آیند یا بسبب برداشتن چیزی گران یا بادی خم گردیدن مریض یا بسبب آب گرم یا چیزی گرم خوردن یا بسبب گرفتن آبدست باب گرم بیرون می آیند درینصورت مریض را میباید که اگر تواند دوا را بدست خود بران مسهها رساند یا بچو نشست جای ضرور بر سر دو پا فراخ نشسته دم خود را بند کرده بقعید زور دهد تا مسها بیرون آیند انگاه دوا قلیل مقدار از نسخهٔ اولی بر آنها بدست رساند واگر نتواند بدست دیگری برساند واگر احتمال باشد که بیرون نخواهد ماند برشته وسوزن دوخته دهد بطریقی که می آید واگر داند که بسبب جریان خون دوا بر مسه قرار نمی گیرد پس باید که قدری پنبه بر سر چوبی تنگ بپیچد ودوا آنرا بدوا می نسخهٔ اولی آلوده بدست دیگری بر سر مسه برساند وتا دیر پنبه را با مسه ملصق دارد که مسه اثر دوا را قبول کند و ورم مسه ورم رسد وخون آن بند شود پس مر دارد فقط وقد دانستنی ست که اصحاب بواسیر را گاهی خون جاری میشود وگاهی رطوبت سفید لزج یا گلابی برنگ غسالهٔ گوشت می برآید ووقتی بند میشود درینوقت طبع را کمال قبض وشکم را نفخ وقراقر میگیرد ودست وپا بلکه در تمام بدن نفخ پیدا میشود وباسور خون دهنده را دامی گویند وآنکه خون ندهد آن را عمیا نامند وطریق شناخت بواسیر خونی آنکه چون خون می برآید مانند تار شیر می برآید یا قطره قطره میچکد وگاهی همراه براز خون می برآید بهر دو صورت اولیین بالیقین خون باسور بود ودر صورت اخیره احتمال ست پس مسها که همیشه اندرون جانب بالا باشند بطوریکه از خارج دوا بآن رسیدن نمی تواند علاج آن دشوارست وعسیر لابرله واینچنین بواسیر را نیز عمیا نامند آری اگر مریض چند روز باب گرم آبدست کرده واشیای ثقیل را برداشته وچیزهای گرم خورده باشد عجب نبود که مسها برآیند وباین حیله دوا بآنها رسد البته علاج صورت گیرد وشفا رو نماید وصحت پذیرد وواضح باد که بواسیر ام الامراض ست ببسیاری امراض ازان پیدا میشوند زیرا که بعضی بثوران وغلیان خون حادث میشوند واکثری

الحمد لله الحکیم الاحد والصلوة علی رسوله الشافی الاوحد الذی اسمه المبارک
محمد و علی آله واصحابه من الازل الی الابد بدانکه بواسیر جمع باسورست و آن
افزونی گوشت بود بر سر مقعد که بر رگهای سفره بسبب غلظت دم سوداوی بهم رسد
آن را در هندی مسّا مند و آن گاهی بهچو دانهٔ انگور نیلگون یا سرخ رنگ و گاهی بقدر
دانهٔ نخود و عدس و گاهی مثل انجیر و انبه و گاهی باندازهٔ توت و وقتی مانند ایلی و خرما و چالی
چون گل نیلوفر یک دانه یا دو یا سه دانه یا چهار دانه یا پنج دانه یافته و دیده شده است
و هر یک بسبب مشابهت بهمان نام مشهورست و آنچه بادها قراقر کنند و اندر ناف
و زهار و قضیب و خایه تا نشستگاه میگردد این را باد بواسیر نامیده اند و از اعراض
این مرض ست که گاهی در ابتدای این مرض و گاهی بعد دور کردن بواسیر و بند نمودن
خون اگر باسهال و فصد تنقیهٔ بدن نکنند همچنین بادها پیدا می شوند گاهی بزحیر نوبت
میرسانند و گاهی این بادهای گرم تا گرده و کتف و سینه و گردن و گاهی از گرده تا انگشت پا
میرسد و اسهال خون کم کم می کند بسبب آنکه زوال مسه می شود اگر مسهٔ خرد که از علاج
باقی مانده باشد یا خود حادث شده باشد ادرار خون می کند و رنه فقط اسهال طبع میکند
و گاهی شکم را چنگیر و بدرد بیقرار می سازد و گاهی درد زانو و عرق النسا و تقرس یا وجع مفاصل
و طپش قلب و غیره می آرد و قتیکه تنقیهٔ بدن کرده نشود پس طبیب تیزهوش را باید که رسوم
مناسب فوراً فصد باسلیق یا هفت اندام گیرد یا چارهٔ مسهل و حبوب و معاجین کاسر
ریاح و قبض کشا جوید و حسب عرض علاج کند فقط و مسهای بواسیر که گفته آمده ام
کسی اندام از مقعد بیرون می باشند و کسی را همیشه اندرون سفره و کسی را بعضی دانه
بیرون و بعضی دانه اندرون و کسی را که اندرون میباشند گاهی بیرون می آیند و بیرون
گاهی نمی آیند بلکه همیشه اندرون میباشند اگر بیرون می آیند خود بخود بعد استنجا اندرون
میروند یا بتکلف باعانت دست بمقعد در می آیند و بالا میروند و اگر اندرون

بواسیر فرسوده آری مصلح آن البته آثار ترش باشد چنانکه سکنجبین ساده مصلح آنست و فقیر جامع
این اوراق در علاج این مرض زیاده از زیاده نسخ یاد کرده تجربه یافته که الی الآن از حکمای
یونانیان و عقلای انگلستانیان کسی به آن نسخه که مزیل این ام الامراض باشد بهم نرسیده است
هرچه در کتب طب ایشان نوشته اند افاقه دهنده است نه ازاله کننده و این ولیده بیان
درین مرض خونی زیاده از بیست سال آلوده ماند و انواع انواع تکالیف بر داشته
بالآخر فضل الهی هم شفا داده دستگیری فرمود که نسخه اکسیر در علاج بواسیر بهم رسید که با آن
بسیاری مردم از هندو و مسلمان و عیسائی شفا یافتند و بسا از شائقان آن را طلبیدند
و ترکیب آن و دستور استعمالش پرسیدند اما نیاز مند درگاه الهی جل شانه گاهی به بیان آن
لب آشنا نکرده چه دانایان فرنگ در باب علاج ما مردم را نادان و بی سلیقه مطلقا
میخوانند و میدانند و نمیدانند که دانا و نادان در هر قوم و هر ملک اینجا که در کابل خر نباشد
و در یونان خفیف العقل نبود و دانش مخصوص بقومی نه و عقل خاصه بمردم ملکی ندارد آری
بد اقبالی همه میگویانند ورنه در مصر و روم اند اسلامیان مصری و رومی تجربه ملاحظه کنند
و در کشمیر از مصرابیان در بند لاسخنان دانش و آزمایش بشنوند و انصاف را از دست ندهند
فقیر که همیشه به پیشه چاکری نظم مالی اقسام خورده اما با وجود قلت فرصت در حالت
ملازمت انگریزی برای رفع الزام معترض تکمیل فن طبابت کرده تجربه بهم رساینده
درین مرض خاص محض برای فائده عامه برایا و نفع رعایا بلا اتباع شخصی تجربه خود
رساله وجیزه نوشته است که حرف بحرف در ینجا می نگارد مطبوخ اگر صاحب بواسیر به اشتدت
فاره بامتلای ماده بود این مطبوخ نوشانیده شود صنعت آن گلوی سبز نیم کوفته چیرائته
خالص عج پوست خشک یا تر در آب یک و نیم سیر جوشانند هرگاه بنصف رسد صاف کرده بعد سرد
شدن تمام روز بعد چار چار ساعت پنج پنج توله نوشیده باشد باستعمال چند روز دفع خواهد شد

بسم الله الرحمن الرحیم

دال مونگ مقشر و سبزهٔ پالک بعد تلیین طبع چون تخم ریحان و کنوچه و بارتنگ و اسپغول و امثال آن و ابشربت قند و گلاب خوردن نفع دهد و حضرت استاذی مرحوم حکیم نجیب آبادی برای این مرض جوارش جالینوس البسیار می ستودند که صنعت آن در شرح رباعی هیچ هم گذشته از انجا دریابند و این جوارش برای زحیر و خلفه و دامیل مجربست و دافع سنتقل معده را و هاضم طعام ست و دافع نفخ و مقوی معده و امعا و جگر بود و سیاهی مو نگهدارد و گرده را گرم کند و سرفهٔ بلغمی و صداع رطوبی قدیم و حدیث را مفید و روشنی چشم نماید و خلط خام را از مفاصل دور کند و عقل و باه را زیاده کند و آواز را قوی گرداند و زن و مرد را فربه کند و بوی دهن را خوش گرداند و ریاح بواسیر را نافع و رنگ را صاف کند و قروح بدن را نیک گرداند و جهت قوباء و نقرس و بهق و نسیان و درد گلو و کثرت بول شب را نافع و سنگ گرده و مثانه را بریزاند و هر که بست و یک روز بر خوردن آن مداومت کند از امراض ایمن بود گویا تریاقیست که بدیل خود ندارد

	بحث علاج امراض المقعد	
در رنج بواسیر طبیب حاذق فصد صافن کند شاید سنجه بر	رباعی ۱۶۶	هم خربزه هم انار دانه لائق مرغ و اگر او آب زرکش فائق

	شرح و تحقیق	

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
بواسیر	دانه چند بود بر سر سفره جمع باسور ست چون نواصیر که جمع ناصور ست	فساد خونست بغلظت یا باختلاط صفرا یا خون	سوزش و درد و لذع نشان خون صفراویست و خلط کثرت ثقل و وجع ثقیل و قلت لذع دلیل خون ست	رگ صافن یا باسلیق یا مابض زنند و حسب حاجت خون گیرند و از خربزه مراد

خربزهٔ هندی باشد که تربزست و رنه پیش مجربان تسهیل بصفرا و خون گردیده مریض را بکمال تکلیف میدهد نداننم مصنف رحمه الله فقط خربوزه را چگونه خلاف تجربه لائق رنج

و بہ پیزند و با نیم من عسل سرشتہ نگاہدارند ہر صباح دانگی ازان فرو برند غذا برنج تفت داده و زیرہ بو داده سفوف زنجبیل بادیان بیل گری نبات مصری سفوف نموده بخورد وقت ہمراہ آب بخورد این خوراک یک وقت ست بادیان زنجبیل ہر دو نصف خام و نصف بریان ہلیلہ سیاہ بریان بروغن ہمہ اکوفتہ بیختہ برابر ہمہ ادویہ شکر سرخ دران آمیختہ پنج ماشہ ازان ہمراہ آب نیمگرم صبح و شام خوردہ باشند در ہفتہ زحیر دفع شود غذا کھچڑی یا دال مونگ مقشر و برنج با جغرات باشد اگر تشنگی بود اسپغول مسلم دران آمیزند نافع باد بادیان گاؤزبان عناب نبات در آب شیرہ برآوردہ تخم ریحان پاشیدہ نیم گرم بنوشند دیگر اسپغول در آب بشب تر داشتہ صباح روغن مسکہ و ریک لاچی خرد گرم کردہ اسپغول مذکور او ران داغ کردہ شکر سفید دران شامل کردہ سرد نمودہ جرعہ جرعہ بنوشند ہر دو وقت غذا کھچڑی مونگ ملایم نافع باد

	رباعی	
عارض چو شود زحیر و بود صادق	رباعی ۱۶۵	میدان کہ بنزدیک طبیب حاذق
از خوردن معجون بنفسج گردد		بر مادہ مرض طبیعت فائق

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
زحیر کاذب	پیچش دروغ	بلغم یا صفرا یا سودا	پس از قبض طبیعت پیدا شود و ہر چہ زمانند تختہا بنوشانند بیرون نیاید و علامت دیگر یکسان بطلب شکم باشد	قابض و حابس در قبل از زوال سبب ممنوع و چون طبیب

ازالہ آن کرد مجاز ست صفت معجون بنفسج بنفشہ پاؤ کم دوازدہ تولہ و تربد پاؤ کم شش تولہ رب السوس دہ درم مقل محمودہ ۳ بر چہار درم بادیان سہ درم و انیسون ہمان قدر ہمہ را بکوبند و بہ بیزند و بعسل پاؤ کم چار تولہ و قند چاردہ تولہ کہ قوام کردہ باشند در آمیزند بکار برند ہر صباح پنج درم خوردہ باشند و عقب آن قدری آب گرم نوشیدہ باشند غذا

با شربت بهی دهند و نان اندر شیر سنگتاب کرده ثرید نموده بدهند و پشت جو سوده و
دو زاغمی مغز اخروت بریان کرده سه درم و اجواین یک درم و کندر نیم درم کوبند و با آب گرم دهند

		سبب رسیدن سرما و باد سرد یا نشستن بر زمین سرد یا بسیار خوردن چیزهای سرد	حال ما تقدم وال باشد	حب الرشاد بریان کرده تا کوفته با آب (هالون ۲۴ ماشه)

گرم باید خورد و بر نمک گرم کرده باید نشانید و روغن شبت و روغن بابونه گرم کرده طلا کنند

و حضرت استاذی مرحوم حکیم نجیب آبادی از مجربات خود می نگارند سفوف صنعت آن
هالون بریان سالم و اسپغول بریان سالم و هو بیر بریان و زیره سیاه و تخم گندنا و تخم
خشخاش و انیسون از هر یک دو درم سوای هالون و اسپغول همه را بسایند و این هر دو را
مسلم در آن آمیزند و یک مثقال از آن با لعاب ریشه خطمی شش ماشه با نبات یک تولہ شیرین
کرده داده باشند دیگر سفوف مقلیا تا هم مجربست صنعت آن هالون سالم هشت درم زیره سیاه
که در سرکه پرورده بریان کرده باشند پنج مثقال و تخم گندنا و هلیله سیاه بروغن بریان از هر
دو مثقال کندر یک و نیم ماشه و السی بریان دو مثقال سوای هالون همه ابسایند و با هم
آمیخته نگاه دارند و دو درم از آن با آب خورده باشند سفوف دیگر اسپغول بریان و صمغ عربی
بریان و گل ارمنی از هر یک یک تولہ کوبند یکجا و گل ارمنی را بسایند و با اسپغول سالم بیامیزند
و پنج ماشه از آن با لعاب ریشه خطمی بخورند و تقلیل غذا درین مرض مفید است و تنها با آب
ریشه خطمی مطبوخ بعد زوال سنج سنت و با آب گرم هم مفید اما با استعمال این جوابس و آب سرد
خوردن یا استعمال آوردن بروغن برنج خوردن فوراً ورم می آید بهر حال رعایت این حال
و شرط احتیاط طبیب ملحوظ دارد و فقیر و واضح باد که مکرمی حکیم طالب حسین صاحب جوهری
مغفور از اسرار الطبا می فرمودند که خورانیدن شیر گاو یک پاؤ با گلاب نیم پاؤ انفع است
وصفت برشعثا بقول مصنف مرحوم اینست فلفل سفید و بزرالبنج از هر یک بیست مثقال
افیون ده مثقال زعفران پنج مثقال و عاقرقرحا و فرفیون از هر یک یک مثقال همه را بکوبند

صنعت آن سیماب یک تولہ وکبریت اصفر مصفی یک تولہ ہر دو را کجلی سازد و پوست ہلیلہ زرد
وبلیلہ و آملہ و زنجبیل و پیپل و مرچ سیاہ و چیتہ و زرنیخ طبقی و بیتھا کہ در دو سیر شیر گاو مدبر
کردہ باشند و بہمن سرخ و بہمن سفید و راوند چینی از ہر یک یک تولہ و جمالگوٹہ مدبر شش تولہ
ہمہ را در عرق بہنگرہ تا شانزدہ پاس صلایہ نمایند بعدہ حبوب بقدر رسوٹہ بندند و در
اصل نسخہ بجای بہمنین سید و مہامیدست بوزن بہمنین اگر از گولی اسہال مطلوب بود
باید کہ حب با بدرقہ شیرہ تخم معصفر یک تولہ و شیرہ بادیان شش ماشہ با دو تولہ شکر سرخ
سازند کہ درد معدہ و قولنج را رفع میکند و برای وجع مفاصل و احتباس بول و حصاۃ
تخم خیارین یک تولہ و تخم خربوزہ شش ماشہ و بادیان چار ماشہ و کاسنی پنج ماشہ در آب شیرہ
برآوردہ بہ دو تولہ شربت بنفشہ شیرین کردہ بدرقہ سازند طریق تدبیر حب الملوک آنست کہ در پیس
افگندہ مادہ بچہ گاو میش یعنی در گوبر گیتہ آب آمیختہ بجوشانند و بشویند و پاک کنند و بعضی
در شیر می جوشانند پس برآوردہ بآب می شویند بعدہ مقشر کردہ شق سازند و دو پارہ
نمایند و ورق سبز کہ ملاصق ہر دو پارہ باشد آنرا از میان بیرون کشند و قوت این حب تا
بست و پنج سال باقی می باشد و بعضی چیتہ و راوند و زرنیخ و بہمنین نمی اندازند بلکہ
سہاگہ لاہوری می اندازند و حب بعرق فوصحہ (?) چہل پان کہ با مصالح باشد سایدہ برآوردہ می خورند

از گرمی اگر بود زحیر صادق	رباعی	رب بہی و برنج باشد لائق
باشد چو زسردی نتوان مانع شد	۱۶۴	گر بر شغنا دہد طبیب حاذق

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
زحیر صادق	پیچش راست	خلط تیز و صفراوی یا بلغم صفراوی یا شور	بعد از لین طبع عارض شود و تشنگی وغیرہ علامت صفرا و بلغم شور بود	علاج مانند مرض قدیم بکند و اسپغول بریان کردہ بروغن گل چرب نمودہ

بواسیر	یک حب	۴۳	اکاس بیل را یک درم در آب سائیده حب با شیرهٔ آن تا بست و یک روز بخورد یا با کشنیز دو درم تا [illegible]
بستگی بول	یک حب	۴۴	اگر با شیرهٔ سه درم زیرهٔ سفید بخورد بول بسته بکشاید
دفع زهر	دو حب	۴۵	اگر کسی هر روز یک حب صبح و یک شام خوردن را مداومت کند زهر کار نکند
سرخی چشم	یک حب	۴۶	با آب کنجد در چشم کشند گویم اگر در عرق گل کنجد کشند [illegible]
پنڈ روگ	یک حب	۴۷	با میتهی دو درم تا هفت روز خورد
مار گزیده	یک حب	۴۸	چند پچهنه بر موضع مار گزیده بزنند تا خون از انجا برآید بعد حب را در آب سائیده در انجا طلا کند تا چند حب خورد زهر [illegible]
سوختگی آتش	یک حب	۴۹	با آب آمله سائیده بر جسم سوخته بمالد سوزش دفع شود و [illegible]
کایاکلپ	یک حب	۵۰	با یک پول شهد و فلفل دراز نیم دانه نهار خورد و یکدام دارچینی تا هفت روز روزانه خورده باشد
برای رفع تشنگی	یک حب	۵۱	با نیم درم زیرهٔ سیاه بخورد رفع عطش کند
برای رفع بستگی حصول نتیجه [illegible]	یک حب	۵۲	با سفیدهٔ بیضهٔ مرغ [illegible] کند مراد [illegible]
تپ و لرزه	یک حب	۵۳	با شیرهٔ بهنگره بخورد
هضم	یک حب	۵۴	با جوائن سه درم بخورد
مجنون	یک حب	۵۵	با [illegible] درم شیر گیکوار تا چهل روز بخورد رفع جنون بلغمی کند
برای رفع قبض و آوردن دست	یک یا دو حب اگر طفل یکساله تا ده ساله باشد و چهار تا پنج اگر جوان بود	۵۶	اول [illegible] کهچڑی بخوراند بعد از آن [illegible] روز حب بخوراند و بالای آن آب گرم بسیار نوشیده باشد و برگ تنبول خورده باشد
برای ڈبه طفلان	نیم یا یک یا دو حب	۵۷	همراه شیر مادر سائیده بنوشانند باقی ترکیب استعمال پیش [illegible]

بیماری	مقدار	شماره	طریق استعمال
بستن حیض زن	یک حب	۲۹	اگر زنی را حیض بسته باشد باید که با یک بیضهٔ مرغ تا چهل روز نهار بخورد و به آب گرم غسل کرده باشد گشاده گردد و نیکو شود
درد چشم	یک حب	۳۰	با زیرهٔ سفید و آمله به آب سائیده بالای چشم در شب طلا کند و تمام شب نگاه دارد و دفع شود
باد فرنگ	یک حب	۳۱	با ده درم برگ نیب چهل روز بخورد و از ترشی و بادی و منقارت احتراز نماید صحت یابد با جوشش و هان خواهد کرد
قی	یک حب	۳۲	با سه حصه انگوزه گرم کرده نهار بخورد و بند شود
سنگ مثانه	یک حب	۳۳	با نیم سیر شاهی کرتهی تا چهل روز نهار خورده شود
سرخ باده	یک حب	۳۴	با نیم درم زیره که به آب سائیده باشد بخورد صحت یابد
چهاجن	ده حب	۳۵	در نیم سیر روغن ملیش با ده درم سندور بیامیزد و بر عرض بقدر یک درم یا زیاده حسب حاجت گرم کرده بمالد به شود
زکام	یک حب	۳۶	با یک درم زنجبیل تا هفت روز بخورد
درد کمر	یک حب	۳۷	با پنج قرنفل و دو درم ادرک بخورد
درد ناف	یک حب	۳۸	با پنج قرنفل بخورد نیکو شود
پینس	یک حب	۳۹	با چهار پلپل گرد سائیده در بینی اندازد نیکو شود
زحیر	یک حب	۴۰	اگر زحیر بسبب بلغم و آفون بود با یک درم زنجبیل و یک سیر شاهی شیر مادهٔ گاو گرم کرده تا هفت روز بخورد
شتاب شدن بول و درد کردن مقعد	یک حب	۴۱	با یک درم کشنیز هفت روز بخورد و برای درد مقعد با یک درم بنگ هفت روز بخورد
عقیمه	یک حب	۴۲	با چهار حصه کافور بخورد بعون الله تعالی فرزند نرینه آید

			حب مذکوره را با یک درم سفوف مذکوره تا لبست و یک روز بخورد و به شود گویم وزن سفوف علی رای الطبیب است ورنه آکل آن بسیار گرمی خواهد کشید بعضی با سفوف کونچ و کشنیز مساوی و نحو موافق وزن مذکور نهار میخورانند و از ترشی و نمک و بادی پرهیز میکنانند تا چهل روز
باؤسول	یک حب	۱۹	با سه درم روغن خشخاش یا بشیره اورک بخورد
ناصور	یک حب	۲۰	با شنخوان گربه سوده بر ناصور بمالد نیکو شود
روئیدن موی رفته	یک حب	۲۱	اگر کسی را موی از بدن ریخته باشند با یک درم گهونگچی و با آب ملاه هفت روز بمالد موی بر آیند
ناخنه	یک حب	۲۲	با زیره سفید حل کرده در چشم کشند اما اول تا دو هفته بمیل شوره او را بخارند
اسهال	یک حب	۲۳	اگر کسی را شکم نرم بود با سه درم اجواین بخورد
اسهال خون	یک حب	۲۴	با دو درم قند و نیم درم موچرس تا هفت روز بخورد
درد گوش	یک حب	۲۵	با نیم درم زنجبیل با شیر زن سحق نموده در گوش چکانند درد رفع شود
درد دندان	یک حب	۲۶	با نیم درم کتابی بنجاید و همچنین بر دندان مالیده بخسپید نیکو شود یا با پنج عدد گل لمیتکی بر دندان بشب بمالد
شبکوری	یک حب	۲۷	نهار با آب دهن بر کف خود حل کرده تا سه روز بچشم کشیده باشد صحت یابد
حب القرع	یک حب	۲۸	با تخم حبره یک درم و یک روز نهار خورده باشد و بالای آن برگ تنبول خورد به شود

مرض	مقدار	نمبر	ترکیب استعمال
وجع مفاصل و گرمی و طپش دل	″	۸	با شیرهٔ بهنگره چار ماشه تا سه روز بخورد یا با ده مرچ سیاه و یک درم دارچینی و پنج پلپل دراز سه روز نهار بخورد اگر عسل آمیزد بهتر باشد
بر میوکه از قسم سوزاک و جریان منی ست	″	۹	با ده درم شیر گوسفند چند روز بخورد صحت یابد و اگر با شیرهٔ برگ سنبهالو سه درم تا هفت روز بخورد صحت یابد
سنپات ۶۴۲ ص قرابادین کبیر ج ا	″	۱۰	اگر کسی را سنپات زده باشد که هیچ خبر از اندام خود نداشته باشد با پلپل دراز در آب سوده در چشم کشند فوراً هوشیار شود
بخر یعنی بدبوئی دهان	یک حب	۱۱	با سه درم قند سیاه هفت روز بخورد و بالای آن ادرک خورده باشد یا برگ تنبول
اجیرن یعنی تخمه و درد اندام و سستی آن	یک حب	۱۲	با شیرهٔ برگ نیم خورد ازالهٔ مرض کند و گرسنگی آرد
درد تمام سر یا نیم سر	دو حب	۱۳	یک حب را با شیرهٔ تخم بهیله خورد و دیگر را با روغن تلخ بر سر مالد
جلندهر	یک حب	۱۴	با سه درم موندی هفت روز بخورد بعضی با درم موندی گفته
باه و امساک	یک حب	۱۵	با یک درم شهد خالص وقت شام بخورد تا سه روز شهوت شود و انزال نشود یا با برگ تنبول بخورد و اگر با سفیدهٔ بیضهٔ مرغ حل کرده بر قضیب طلا کند لذت دهد
دوار یعنی گردیدن سر	یک حب یا دو	۱۶	یک حب را با دو درم پنج بخورد و دیگر را با آب سائیده بر سر مالد
صرع	یک حب	۱۷	با نیم درم فلفل گرد سائیده در بینی مصروع دمند
داغ سفید	یک حب	۱۸	تخم گزر و تخم دهاتوره مساوی کوفته بخیته نگاهدارند

الدود الذی یشبه بدود الخل	کرمیکه شبیه بود بکرم سرکه	برودهٔ مستقیم بهان رطوبت بلغمیه است که در حیات گفته شد	خاریدن سر سفره و ظهور آن باجابت طبیعت	علاجش مصنف مرحوم کنند و نیز بروغن

نیب پنبه ترکرده بطریق شافه در مقعد گذاشتن فائده دارد و نیز فرمود مرحوم حضرت استادی
حکیم نجیب آبادی که بآب برگ شفتالو پارچه ترکرده آنرا در مقعد بطریق شافه نهادن مفید است
و دیگر شیافات موافق کتب طبیه طیار کرانده استعمال آوردن از مرض نجات یافتن است
واگر حبوب بقدر دانهٔ نخود از مغز تخم بکاین و مغز تخم نیب هلیلهٔ سیاه و بسوت و مقل
همه مساوی وزن گرفته کوفته و بیخته طیار نموده چهار حب از ان هر روز خوردن مداومت
بران نمودن مزیل مرض است واگر تارپین که روغن بارزد بود چهار درم وکاستریل که روغن
خروع بود سه توله خواه چار و نیم توله باهم آمیخته در آب سه توله خواه شیر سهم سرشته خواه تنها
بنوشانند مجرب است برای برآوردن دیدان و گویند که اگر شونیز دو درم را در آب حنظل شتر برنا
ضماد نمایند کرم را خارج کند دیگر حب سود که مشهور بحب مسکین نماز و معروف بگهوا چه هیچ
از حضرت سید محمد گیسو دراز رضی الله عنه است برای جمیع اقسام دیدان و بسیاری دیگر امراض مفید است تفصیل بجنس

نام مرض	مقدار حب طبی	تعداد امراض	کیفیت استعمال
سنگرهنی که مراد از اسهال کهنه باشد	یک حب	۱	با دوغ گاو بخورد واگر دوغ را آهن تاب کنند بسیار مفید باشد
درد شکم	یک حب	۲	با عرق کنار که آنرا کیتلی و بربناکی گویند یا با برگ تنبول بخورد
اگر بول بسته باشد یا طعام هضم نشده باشد	یک حب	۳	با سه درم زنجبیل یا فقط با برگ تنبول بخورد هضم جید شود
حیات که کرم دراز در شکم باشد	یک حب	۴	با شیرهٔ ادرک بخورد
گزیدهٔ کژدم	یک حب	۵	با آب زنجبیل که بهند سنٹهه نامند حل کرده بموضع گزیده بمالند
تپ دیرینه	"	۶	بروغن کتان یک درم ناشتا تا سه روز بدهد
تپ سه روزه	"	۷	با زیرهٔ سفید دو ماشه یا بالا و شکر دو درم سه روز تا سه روز بدهد واگر با برگ تنبول شش یا هفت عدد فلفل بخورد نیز نفع

اجتناب باید کرد مثلاً برنج و دوغ ست و در حال اسهال سفوف کشنیز خشک خوردن مفید و مجرب ست

از بهر کدودانه بدستور سلف معجون کن و وقت خواب میلش فرما	رباعی ۱۶۲	خرما و برنگ و مغز جوز آر بکف کاین ادویه را در ین مرض نیست خلف

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
حب القرع	کدودانه	همانست که در حمیات گفته شد	خروج وی باجابت طبیعت	نسخه که علامه

مغفور گفته بالا نوشته شد بشرح استاذی مرحوم اما ماتن رحمة الله چنین نوشته است صفت سفوف کدودانه برنگ دو مثقال مغز جوز ده درم خرمای خسته برآورده پنج مثقال و ماتن قدس سره تربد یک مثقال بدستوریکه از استاذ خود دیده بود اضافه نموده می فرماید که جدا جدا کوفته بهم آمیزند و وقت خواب میل کنند و حضرت استاذی مرحوم حکیم نجیب آبادی می فرمودند که قنبیل را با قند سیاه و برنگ را در مغز نهاده خورانیدن و برگ شفتالو را آب سائیده شیرین کرده دادن و پوست انار را جوشانیده شیرین کرده نوشانیدن یا تخم ڈهاک را مع غلاف جوشانیده شیرین کرده نوشانیدن نفع کمال دارد و بحکم ایزد ذی الجلال صحت آرد دیگر بابرنگ و قنبیل و مغز بادام و خرمای مقشر مساوی الوزن کوفته و بیخته ازان یک تولہ همراه شیر گاو بخورند دیگر برنگ کابلی دو جز را سوده در عسل یک جز مخلوط کرده بقدر یک تولہ ازان نهار خوردن هرچند سوز حب القرع را می اندازد دیگر حکیم الٰهی بخش صاحب مظفرنگری سلمه الله تعالی میفرمودند که اگر سم اسپ سوخته در قدری عسل آمیخته بمریض دهند جمله حب القرع فرو افتند مجرب ست

در روده اگر پدید شد کرم ضعیف چون شاف کنی ز صبر و شونیز رهد	رباعی ۱۶۳	خارد همه دم موضع مخصوص حریف از کرم ضعیف جسم بیمار نحیف

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج

الحیات	کرمهای درازکه مانند مار در امعا پیدا می‌شوند و آنکه ماتن رحمه الله در معده گفته پس یا غلطی ناقلان باشد یا آنکه بسبب نزول کرم که در معده برای خوردن میشود نسبت معده کرده	از رطوبات بلغمیه که در امعا متعفن میشوند و بسبب حرارت غریبه دران این کرمها پیدا می‌گردند	از طعام چرب نفرت بود و دل شوریدن و پیچیدن ناف و خشکی لبها و بیداری و آب رفتن از دهان در خواب و دیدن مار بر رویا	سفوف ادویه مذکوره قنبیل و برنگ کابلی و ترمس از هر یک یک درم و حب النیل و تربد و قسط و شیح یعنی درمنه ترکی از هر یک نیم درم همه کوفته بیخته یک پیاله

شیر گاو آمیخته نیمگرم بیاشامند و حضرت استادی مرحوم حکیم نجیب آبادی این سفوف مجرب می‌فرمودند برای دیدان هر قسم که باشد برنگ کابلی و افسنتین و خرمای دانه برآورده و مغز کدو از هر یک دو درم کوفته و باهم آمیخته یک توله ازان وقت خواب خورده باشند انفع است سفوف دیگر نمک هندی چهار و نیم سرخ و قنبیل و سخرس و حب النیل یعنی تخم [illegible] و ترمس از هر یک دو درم و تربد سفید مجوف و برنگ کابلی و افسنتین از هر یک یک درم و تخم درمنه ترکی دو درم کوفته بیخته سفوف سازند ازان هفت ماشه با شیر یا دوغ و شکر سه توله آمیخته بنوشند یا سفوف را بخورند و شیر و شکر برابران نوشند دیگر برگ نیب یا برنگ کابلی کمیله از هر یک دو درم کوفته در عسل پنج توله آمیزند و سه روز همراه آب برگ شفتالو بخورند دیگر بورق یک مثقال و نمک سیاه و افسنتین از هر یک دو درم و ترمس و کندش از هر یک مثقالی همه را کوفته و بیخته در آب کریله بسیار سایند نگاهدارند مثقالی ازان خورده باشند وقت صبح با آب نقوع افسنتین یک مثقال و سکنجبین ساده دو توله دیگر نوشیدن سرکه با نمک در هر شب بقدر برداشت مزاج مثلاً از پنج یا شش ماشه شروع کنند و بتدریج موافق تحمل مزاج سرکه افزایند که این انفع و قاطع ماده دیدان است چون ماده دیدان بلغم است پس [illegible]

از هر یک پنج مثقال همه را کوفته و بیخته و بیست مثقال بنفشه که با پنج مثقال محموده مشوی صلایه کرده باشند آمیزند و چهل مثقال روغن بادام چرب کنند و بصد مثقال مغز خیارشنبر سرشته بصد مثقال شکر سرخ قوام کنند و صد مثقال عسل خالص گداخته دران ضم سازند و لت کنند که بهم سرشته شود قدر شربت آن از پنج مثقال تا هفت مثقال یا هرچه برای طبیب باشد و حب ملوک هم قولنج را بگشاید و بادهای غلیظه را دفع کند صنعت آن

صبر سقوطری پنج درم و تربد سفید مدبره ده درم و پوست هلیله زرد و پوست هلیله کابلی از هر یک سه درم و نمک هندی دو درم و مصطگی و زعفران و ساذج هندی و قسط و سلیخه سیاه و ریوند چینی و سنبل الطیب و زنجبیل و انیسون و تخم کرفس و قرنفل و خیربوا و دارچینی و کتیرا و قاقله از هر یک نیم درم و سقمونیا دو مثقال و مشک دانگی کوفته بیخته بگلاب سرشته حبوب سازند از ان سه درم خورند و مجرب فقیرست برای قولنج بلغمی و بیبی شوربای هدهد برای ریحی و دران توابل گرم افزایند و دران روغن گاو انداز ند و بآن داغ نمایند و مجبی حکیم نبی بخش صاحب کیرتپوری سلمه الله تعالی از مجربات می فرمایند که روغن خروع در شیر ماده گاو تازه یک نیم پاؤ آمیخته نیمگرم دادن قولنج بلغمی و ریحی را مفیدست و جوارش کمونی نیز مفیدست صفت آن زیره کرمانی مدبر پانزده توله فلفل سیاه چار و نیم توله و سداب و زنجبیل از هر یک شش توله و بوره ارمنی یک و نیم توله همه را کوفته و بیخته در عسل مصفی سه چند آمیزند و حضرت استاذی مرحوم حکیم نجیب آبادی میفرمودند که مغز تخم کرنجوه یک عدد و نمک سانبهر خواه نمک سیاه دران آمیخته با آب گرم خواه عرق بادیان بنوشانند فوراً قولنج را بگشاید و برای کشتن کرم شکم نیز موثر

از بهر علاج گرم معده چو سلف با تربد و قسط و سرخس و ترمس و شیح	رباعی ۱۶۱	قنبیل و برنگ و حب نیل آر بکف میکوب بشیر گاو و میخور مشغف

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج

از هر یک دو و نیم درم مشک تبتی یک درم کوفته بیخته با عسل سه چند مصفی بقوام آورده بدستور مقرر جوارش سازند قدر شربت دو درم

		سودا	ظهور سودا با بابت طبیعت باشد و دیگر نشان آن	تخم کشوث مسلم یک مثقال را بروغن بادام چرب کرده

همراه عرق گاوزبان پنج توله بخورند و شربت دینار برای اخلاط ثلثه مذکوره نافع

قولنج ترا نخست از بهر شیاف ظاهر نشود چو از شیاف عملی	رباعی ۱۶۰	باشد که بود بوره و فانید گزاف خود را ز عمل نمی توان داشت معاف

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
قولنج	مرضیست آلی که رودهای غلیظ بهم میرسد با وجع و درد بسیار که برآمدن فضول دشوار می شود	بلغم یا ریاح غلیظه محتقنه	بی رغبتی و ورزش دل و تشنگی و قی و درد اندرون و قبض طبیعت	صفت عملی که جمیع انواع را متن رحمه الله بیان فرموده صفت آن سنامکی پنج مثقال

و انیسون و بادیان و تخم کرفس و شبت و حلبه از هر یک سه مثقال و بنفشه و گل خطمی و مغز تخم کدو نیمکوفته از هر یک دو مثقال آب چقندر پنج توله با او بالا همه را در آب ده و نیم توله جوشانند تا به نیمه آید صاف کنند و شکر سرخ و مغز فلوس از هر یک دو مثقال بوره ارمنی یا نمک هفت درم دران آب حل کرده صاف نموده و روغن بادام دو مثقال آمیخته نیمگرم حقنه نمایند و نیز شوربای خروس کهنه خوردن هم نافع و چون قولنج بگشاید معجون خیارشنبر استعمال آن کنند صفت معجون خیارشنبر تربد سفید مجوف پانزده توله بروغن بادام چرب کرده و نمک هندی و رب السوس از هر یک هفت مثقال و بادیان و مصطگی و بادیان رومی

وانکہ بشراب آس یا شربت سیب	۱۵۹	کن میل کہ نہ منفعتش نیست خلاف

شرح و تحقیق

صفت شراب حب الآس را در شرح رباعی یک صد و سی و شش جوئید و صفت شربت سیب آنکہ آب سیب شیرین مثلا یک پاؤ ست نصف آن کہ نیم پاؤ باشد قند سفید انداختہ بجوشانند و بقوام آرند و سرد کردہ نگاہدارند اگر ریش جدید و نو پیدا ست و اندر رودہ ہا باریک ست لعاب اسپغول و لعاب بہدانہ و تخم خیری ہندو اگر خیار شنبہ اندر آب کشیز آب عنب الثعلب بانند کی زعفران دہند بسیار نافع ست و اگر سحج کہنہ باشد بما اصل جلاب ایارج فیقرا پاک باید کرد و چند بار ایارج فیقرا باید داد و شیر تازہ آہن تاب کردہ بنوشانند

باشد چو ترا ز باد پیچیدن ناف	رباعی	بہر تو بود شربت دینار کفاف
در مادہ بلغمی ست یا خلط دگر	۱۵۹	از دارو کارت نتوان داشت معاف

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
مغص	درد رودہ و گرد ناف	ریح	قراقر شکم و انقطاع بخروج ریح	حبوب کبریت کہ در شرح رباعی چہل و ہفتم و رباعی یکصد و سی و دوم نوشتہ ام بخورند
	۱	صفرا	تشنگی و شدت درد مع دیگر علامات صفرا	تخم بارتنگ و اسپغول خورند ہمراہ آب سرد و گلاب
		بلغم	خروج ریح و سپیدی زبان و قار درد مع دیگر علامات بلغم و لزوم درد بیک جا بود	بقی و حقنہ کنند و جوارش کمونی خورانند و جوارش دارچینی ہم مفید ست و نسخہ آن در شرح رباعی یک صد و بست و چہارم ببینند صنعت کمونی کمون کرمانی

مدبرہ دہ درم زنجبیل و دارچینی و خولنجان از ہر یک چار درم قرنفل و عود ہندی و بسباسہ ہر یک ۱م

و لائح باد که اگر طفل را ابراز سبز و زرد بر آید این حب بدهد صنعت آن تخم خرفه دو درم و انار دانه و سماق و زرشک و مغز تخم باد و برنگ کابلی و پوست بیرون پسته از هر یک یکدرم و صمغ عربی و طباشیر و صندل سرخ و صندل سفید و تخم کاهو از هر یک سه ماشه همه را بریان کنند و کتیرا و نشاسته و گلنار فارسی و تخم مورد و زهر مهره خطائی از هر یک یک و نیم ماشه و مغز بادام شیرین یک عدد کوفته بیخته بلعاب بهدانه حب خرد بندد یک ازان صبح و یک شام داده باشد و اگر بچه را ابراز سبز آید این حب ابدهد صنعت آن غنچه گلنار شش ماشه بادیان و بابرنگ کابلی از هر یک سه ماشه همه ابار یک سائیده بقدر مونگ حب بندد یکی ازان بصبح و دیگری بشام میداده باشد دیگر سفوف مجرب برای حبس اسهال اطفال صنعت آن گوند ببول سفید بریان و کپور کچری بریان و مازو می سبز از هر یک سه ماشه همه را کوفته بیخته نبات سفید نه ماشه دران آمیخته یک یک ماشه ازان صبح و شام خورانیده باشد دیگر نسخه برای حبس اسهال اطفال صنعت آن زهر مهره خطائی و کهربا شمعی و ببسد سوخته از هر یک یک ماشه همه را کوفته بیخته سرمه سا کرده بشربت خشخاش یک توله سرشته بخورد بالائیش از حب الآس بریان و مغز بیل بریان و انجبار و برگ کیکر که هر یک سه سه ماشه باشد در آب شیره بر آورده بشربت بهی یک توله شیرین کرده بنوشد حب دیگر برای رفع اسهال سبز اطفال صنعت آن زهر مهره خطائی دو ماشه و برگ بینب کته سفید و نخود آب نادیده از هر یک و نیم ماشه افیون دو سرخ و شنگرف چار سرخ همه را در آب سائیده حبوب بقدر موٹھ بندند اگر طفل بسیار کودک باشد حب بقدر جاورس بندند یک ازان بصبح و یک بشام داده باشند و شیر توشاینده از حکیم غلام دستگیر خان مرحوم دهلوی اگر سفیدی بیخال کبوتر ادرسه چند مویز منقی سائیده حبوب بقدر مونگ سازند و یک صبح و یک شام بچه را داده باشند براز سبز دور می شود و شفا می یابد

در قرحه روده ای زد انش ده لاف	رباعی	خشخاش بجوشان و نکو سازش صاف

ودانه الایچی خرد وزنجبیل وزعفران ودار فلفل ودارچینی از هر یک یک درم واگر نیم درم وقرنفل یک ماشه با وبالا کوفته بیخته طیار نمایند نبات پنج توله را قوام نموده ادویه سائیده دران بیامیزد پس ازان شربت لیمو وشربت انار شیرین وشربت انار ترش وسکنجبین ساده ومربای بهی از هر یک چار توله درین جوارش بیامیزد نافع بود وقدر شربت یک مثقال نسخه حکیم عبد السلام صاحب تخم مویز بریان صمغ عربی بریان پوست بیرون پسته حب الآس گردسماق مصطگی رومی گلنار فارسی کوفته بیخته سفوف سازند چار ماشه ازین سفوف همراه عرق گاوزبان بخورند

ای قرحهٔ روده از دلت برده فراغ	رباعی	روزت شده از شب مرض چون زاغ
تا تیرگی شب مرض دور شود	۱۵۷	از شربت انجبار افروز چراغ

شرح وتحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
سحج	ریش روده	سوداء صفراویه حاده	ظاهر شدن خون با حاجت طبیعت ودرد بحوالی ناف بدون نشان بواسیر	اول تخم وبارده لعابیه مثل تخم قطونا وتخم ریحان وتخم بارتنگ وتخم حماض [illegible]

بعده این نسخه باستعمال آرند طبیخ خس ده ماشه وکشنیز خشک وبنتر مالا وصندل سفید از یک یا چار ماشه در نیم سیر آب بجوشانند چون بوزن چار درم بماند بنوشانند بهنگام شام تفل او را نگاه دارند طبیخ دیگر در آتش جوش دهند هنگام پختن تعریب صبر وگلوی نیم کوفته وموتهه که سعد کوفی باشد وکشنیز خشک نیم کوفته از هر یک شش ماشه داخل کرده بپزند پس صاف نموده طباشیر کبود سوده پاشیده بشربت نیلوفر سه توله شیرین ده عرق کیوره چار توله اضافه کرده بنوشند انفع است

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
		بلغم مالح بورقی	برآمدن بلغم وسپیده مرا زیاده برنگی غاید وکثرت ریاح وقراقر	بعد برآوردن بلغم تخم ریحان وبارتنگ بخورانند

ولیته سیخ شربت انجبار در بیان رباعی یک صد وپنج ده گذشته از انجا باید گرفت

فلفل سیاه سازند یک حب با آب بدهند نافع باد از ملا نواب صاحب مهاجر سلمه ربه
کشنیز هلیله سیاه سونف زنجبیل کوفته بیخته بروغن گاو بریان نموده سفوف سازند
و بالای طعام دو ماشه ازان خورده باشند نافع باد از شاه محمد فارغ خورجوی قدس سره
اگر هلیله کابلی کلان را در گلاب مع نمک سیاه بر تابه سائیده بلیسانند اسهال معدی را
فائده می کند سفوف از برادر توامی برای طعام و رفع اسهال صفراوی نمک سیاه را
ریزه ریزه کرده در ظرفی نموده بر آتش نهند و بران سرکه خالص قدری قدری اندازند
و بچمچه حرکت دهند تا آنکه همه سرکه دران جذب شود پس دران انار دانه ترش سماق
زیره تنک تخم کشنیز کوفته بیخته دران بیامیزند خوراک ازان از دو رتی تا چار ماشه زنجبیل الدین خان
برادر توامی سلمه ربه معجون مقوی معده و دافع ضعف و نافع هیضه صفراوی و دافع
اسهال که زنان را بعد ولادت فرزند میشود غذا دال مونگ یا شوربای چوچه با نان گندم
صنعت آن دانه الایچی کلان دانه الایچی خرد زنجبیل دار فلفل دارچینی زعفران از هر یک
سه و نیم ماشه اگر قرنفل کوفته بیخته وزن نموده سفوف نمایند نبات سفید را قوام نموده
سفوف دران آمیزند بعده دران سکنجبین ساده و شربت لیمو شربت انارین شربت
مربای بهی از هر یک چار توله درین قوام آمیزند قدر شربت چار ماشه از حکیم غلام دستگیر خان
دهلوی حب دافع اسهال و سنطاریا از حکیم مولانا عبد السلام صاحب نسخه بمزول اسپغول مسلم
تخم بارتنگ تخم خرفه سیاه مقشر تخم خبازی مقشر نشاسته مربان صمغ عربی بیان گل ارمنی
سوای اسپغول و بارتنگ همه را نرم بکوبند و جمله آمیخته سفوف سازند و شش ماشه ازین سفوف
در آب گرم لت کرده روغن گل خالص سه ماشه آمیخته بنوشند یک مرتبه صبح و یک مرتبه شام
جوارش مجبی حکیم غلام دستگیر خان صاحب دهلوی مدظله برای تقویت معده و رفع ضعف
و اسهال صفراوی مجرب اسهالیکه بعد ولادت فرزند زنان را افتد و اسهال هیضه صفراوی
را هم نافع ست غذا دال مونگ و نان چپاتی یا شوربای چوزه مرغ صنعت آن دانه الایچی کلان

نجیب الله خان صاحب مغفور از فقیری هند و جبی مجرب برای سنگرهنی یافته بودند
اینست صنعت آن الایچی سفید و لونگ و هلیله سیاه و مرچ سیاه از هریک ده عدد
و برگ کرونده جنگلی و برگ بیل و برگ سهوری که ویا هم گویند ش از هریک بست و پنج عدد
همه را قدری آب در ان انداخته بسایند و غلولها بمقدار کنار جنگلی سازند و یک صبح و یک
شام از ان خورده باشند و غذا از برنج تیتی که آنرا ٹیپالی هم گویند با جغرات گاو سازند
و اگر طفل را اسهال بود این ضماد را بعمل آرند مجربست جای پهل و پنج ساٹهی و گره بانس یا نرسل
و برگ ام غیلان و افیون و استه جامن و استه انبه از هریک یک ماشه گرفته جمله را سائیده
بر همه ناخنهای دست و پا ضماد سازند و بر پارچه نهاده از یک تهیگاه برابر ناف تا تهیگاه دیگر
بچسپانند که فوراً قبض خواهد کرد و بادیان یک ماشه و الایچی سفید یک عدد و گلقند سه ماشه
را در قدری آب سائیده بنوشانند و واضح باد اگر اطلاق طبع و رفع قبض منظور بود
کریلا و زهره بز و پشک موش را سائیده در پیخال کبوتر و شهد آمیخته بدستور سابق ضماد
کنند که فوراً طبع مجیب خواهد شد و برای اسهال خونی و صفراوی این سفوف که از قاضی
حکیم الهی بخش صاحب مظفر نگری سلمه یافته ام بسیار مجربست صنعت آن تخم حماض
و حب الاس و گل سرخ و صمغ عربی و مصطگی و نشاسته و طباشیر و انار دانه بریان از هریک
سه سه ماشه همه را کوفته بیخته سفوف سازند خوراک طفل همراه شربت انار دو ماشه و برای
کلان شش ماشه با شربت انار یک توله بدهند دیگر از ایشانست برای حبس شکم و حبس خون
اگرچه خون صرف آید صنعت آن تخم خرفه بریان و گلنار و تخم حماض و طباشیر و گل ارمنی از
هریک چار ماشه و گل سرخ و شادنج و حب الاس و نشاسته و دم الاخوین از هریک دو ماشه
و کندر و افیون از هریک یک ماشه همه را باریک سائیده سفوف سازند مرد کلان را از ان
یک ماشه همراه آب و طفل را نیم ماشه از ان بدهند دیگر حب هم از ایشانست صنعت آن مازو
و مائین از هریک دو ماشه افیون یک ماشه و گوند ناگوری و و سرخ همه را کوفته حبوب بقدر

بخیسانند یک شب و صبح آنرا بجوشانند تا بنصف رسد صافی نموده نیم سیر نبات دران
داخل کرده بقوام آورند شربت دوا وقیه هست که شش تولہ باشد اما علی ہای الطبیب انند
حضرت استاذی مرحوم حکیم نجیب آبادی حب وارید میدادند صنعت آن مروارید ناسفته
شش ماشه اگر نباشد صدف آن گیرند و بسه چار تولہ در گلاب خواه عرق کاذی نیم سیر سوده
و حل نموده حبوب بقدر ماش بندند یک حب همراه آب اگر طفل بود همراه شیر مادر بدهند
نافع باد و دوا الکمون جهت رفع اسهال خصوصا اطفال که نزد دندان برآوردن عارض
میگردد و در اوائل حبس نباید کرد و در اواخر خصوص که شدت نماید بسیار مفید و مجرب ست
صنعت آن زیره سفید هندی مقدار دو سه رتی تا چهار رتی غنچه ناشگفته انار یک عدد
برگ درخت مغیلان تازه رسته مقدار دو سه رتی با آب نرم سوده صاف کرده تا هفت روز
بحسب احتیاج و کبر السن یا الحسب عمر آن در اوزان ادویه بیفزایند و حب بیخ جوز
ماثل جهت امراض بعضی زنان که بعد از وضع حمل عارض میگردد از لینت طبع و حمی
خفیفی و ضعف مزاج که بهندی پرسوت گویند نافع ست و مجرب صنعت آن بیخ جوز
ماثل سیاه دو تولہ را با چند دانه فلفل سیاه که شش ماشه باشد نرم سوده حبوب بانند ماش
سازند از یک حب تا سه حب بدهند باید دانست که اگر در اجابت خون برآید آنرا اسهال
دموی و ذوسنطاریا نامند آن دو نوع ست یکی کبدی که اکثر بشب آید و آنچه برآید مقدارش
زیاده بود دوم معوی که بیشتر بروز واقع شود و قلیل المقدار بود خون باشد یا ریم یا اخلاط
و این خون از روده آید بسبب کشاده شدن دهان رگ از امعای غلیظه یا دقاق بود و
علامت بواسیر باشد رحمه الله علاج مشترک چنین نوشته است که هر صبح تخم خرفه
پنج مثقال با الف داده شیره کشند و بشربت صندل ده مثقال شیرین کنند و آبیکه دران
انجبار یک مثقال نیم کوفته و حب الآس پنج مثقال جوشانیده باشند آن صاف نموده
در آن آمیخته خورده باشند غذا برنج پخته با چلیده جغرات خورند و براوی دوای حکیم

داری چو دراسهال بداوا ملحوظ از غسل بآب سرد هم دوری جوی	رباعی ۱۵۵	میباید از باد سرد خود را محفوظ باشد که تنت شود زصحت محظوظ

شرح و تحقیق

باید دانست که امعا جمع معی ست و آن روده است عدد آن شش باشد اول را نام
اثنا عشری ست که بطول دوازده انگشت صاحب خود باشد متصل بقعر معده و او راه باقی ست
نزدیک بمعده که آنرا بواب نامند منفع می شود غایط از معده بسوی ثنی دوم را صائم نامند
متصل ست باول و اکثر اوقات خالیست سوم مسمی ست به قاق یا دقیق و متصل ست
بدوم چهارم را اعور نام دارند که پیچهای بسیار و یکراه دارد و این روده واسع ست
پنجم را قولون گویند که با عور متصل ست و وقوع قولنج درهمین روده می شود که براز دریجا
محتبس میشود ششم را مستقیم اطلاق کنند و این اوسع روده هاست و یکطرف فوق
از ین متصل بقولون ست و تحت متصل بدبر و منفعت اینها دفع فضلات طعام ست
بتدریج فقط پس کسیکه اسهال داشته باشد مصنف مرحوم می فرماید که خود را از باد
و آب سرد محفوظ دارد تا تن ناتوان از اثر آب و هوا محفوظ و بصحت محظوظ باشد
اما جالی تجربه خلاف آن مشاهده شده است فافهم علته

اسهال ترا که شد زصفرا واقع از اغذیه گر برنج تفت داده خوری	رباعی ۱۵۶	بهتر ز شراب زرک نبود دافع ممزوج برب زرک باشد نافع

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
الاسهال	بسیاری اجابت طبیعت	صفرا	زردی آنچه باسهال آید و تشنگی و سوزش اندرون	شربت زرشک خوردن نافع ست

صنعت آن آب انبار یس تر و اگر زرشک تر نباشد نیم سیر خشک را در نیم سیر آب و چهار وقیه گلاب
یعنی زرشک تازه ۱۲ ۱۲ توله

گوارندهٔ آن ست چٹنی شیرین که هم بدرقهٔ طعام ست و هم هاضم و دافع ریاح صنعت آن اچور عرق نعناع قند سیاه جوش دهند و مالند و صاف کنند پس دران پیاز باریک سائیده دران آمیزند بعده مرچ پیپل نمک سیاه پودینه خشک کلونجی همه را سائیده باریک نموده در اچور آمیزند و بظرف چینی یا العاب از نگاه دارند گویم اگر ادرک و بادیان و دارچینی و دانهٔ الائچی کلان از هر یک پنج پنج توله کوفته بیخته دران آمیزند نعم الطعم گردد

چون باد سپرز شد دولت را ضاغط	رباعی	از باد ترا بفرق آید غابط
باید که خوری شربت دیناری را	سه ۱۵	زان پیشتر که قوت تو گردد ساقط

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
نفخة الطحال	باد سپرز	برودت مزاج سپرز و بسیاری سودا در آن	چون بدست بر موضع طحال بزنند آواز بلند برآید و بفشارند نرم شود و ریح گردد	صفت شربت دیناری باشرح

رباعی یک صد و سی و دو گفته شد از انجا باید دریافت و عرق جهاؤ مجرب برادر توام مغفور حکیم نجیب الله خانست صنعت آن برگ جهاؤ و کچور و کاسنی بیخ مکو و انجیر زرد و گهیکوار و ادرک از هر یک نیم سیر با و برنگ سه پاؤ و پودینه و شهد و سرکهٔ ساده از هر یک یک سیر پاؤ و بالا وزیرین قند سیاه و زرین قند سفید و منڈی و هلیلهٔ زرد و اجوائن و اجمود و لسن یک پوتیه که سیر یک نه بود و جرانکس از هر یک یک پاؤ و کچری و چهال نیم و چهال فالسه و چهال سپستان و بهنگره و هلیله سیاه و لیچی خاک چرچٹه از هر یک نیم پاؤ کالی زیره چار توله و پنال گونده یک سیر سرکهٔ تاری دو و نیم سیر کوفتنی را کوفته شب در آب بست سیر تر داشته صباح شهد آمیخته ده سیر عرق کشند نیم پاؤ از ان نوشیده باشند نافع باشد تخم کتان را در آب جوشانیده با شهد خالص شیرین کرده لعاب تخم را بنوشند دفع نفخة الطحال کند

	بحث علاج امراض الامعا	

واگر دوای سائیدہ خشک شدہ باشد بازدران سرکہ انداختہ نرم وگرم کردہ باستعمال
آوردہ باشد وضماد افسنتین نیز مجرب ست برای طحال صفراوی وسوداوی صنعت آن
افسنتین رومی ومایمن خرد وبابونہ واکلیل الملک وگوگل ہمہ امساوی وزن درسرکہ سادہ
بسایند وبرورم طحال نیمگرم گذارند درچندروز بفضلہ صحت روی خواہد نمود وعرق جھاؤ
نیز مفید ست صنعت آن عنب الثعلب سنبل تیی وانجیر زرد واسطوخودوس وپوست
ہلیلہ زرد وہلیلہ سیاہ وشاہترہ از ہر یک نیم پاؤ وملہٹی یک چھٹانک وبرگ جھاؤ یکپاؤ
وجو مقشر سہ پاؤ کوفتنی را کوفتہ شب در آب تر دارند صبح عرق ہفت سیر بکشند
پنج تولہ ازان نوشیدہ باشند نافع باد ومجرب سیدی مرشدی حضرت شاہ عبدالعلیم صاحب
لوہاروی رضی اللہ عنہ است کہ نہ برگ خشک موز کیلہ یا قند ہفت بال تا خشک
ہر دو را بسوزانند ودر یک سیر آب مقطر صاف کنند ہر بار کہ صاف کنند نیز تر باشد
بعد چند بار صاف کردن در بوتل نگاہدارند نہار سہ تولہ ازان خوردہ باشند نافع باد
ضماد دیگر آنکہ یک عدد انجیر را بسرکہ سائیدہ ضماد بر طحال کردن نفع دارد دیگر حب
سہاگہ نیز نافع صنعت آن سہاگہ زرگری یک تولہ وصبر دو تولہ را باہم سائیدہ حبہ
بقدر کنار دشتی سازند یک حب روز با آب جھاؤ خوردہ باشند دیگر خردل چار ماشہ را
ہمراہ آب خوردن نافع گفتہ اند کما قال الطبیب النجیب ہادی رحمہ اللہ وآب پیالہ چوب
جھاؤ نوشیدن ہمیشہ ازالہ مرض میکند مجرب ست وچٹنی شیرین کہ ہاضم طعام ودافع
ریاح از حکیم نبی بخش صاحب کیرنوری سلمہ بہ صنعت آن پودینہ سیر زنجبیل ادرک
بادیان نمک سیاہ نمر کشمش قند سیاہ اچور سرکہ مرچ سرخ کشنیز خشک دارچینی
کوفتنی را کوفتہ بپختہ وادرک سیر را سائیدہ اچور را در سرکہ شب ترکردہ صباح مالیدہ
قند سیاہ را در آب قوام کردہ بجوشانند ودر عین جوش شیرہ قند بیامیزند وبپزند
پس از دیگدان فرود آوردہ ادویہ بالا بیامیزند ونگاہدارند کہ ہم بدرقہ طعام ہم

			سپرز نهند و فشار ندو روز زیاده شود باقی علامت هر یک خلط را موافق آن یاد آرند	شربت بنفشه دو درم با عرق بادیان هفت توله

باشیره آن و در سوداوی با سکنجبین بزوری دو توله و در صفراوی با سکنجبین ساده و در خونی
بعرق کاسنی و مکو بخورند صنعت آن پوست بیخ کبر پنج درم و زراوند مدحرج یا طویل
دو درم و فنجنکشت و فلفل سیاه از هر یک یک ماشه ام همه را کوفته بیخته در سرکه کهنه شش توله
که دران اشق چهار درم حل کرده باشند خمیر کنند و اقراص سازند و هر صباح یک قرص از ان
بدستوریکه نوشته آمده ام خورده باشند و ورم طحال و ورم جگر را این نقوع نیز مجرب است
صنعت آن شاهتره و بیخ اذخر و غافث و انیسون و اشنه و تخم رازیانه از هر یک دو درم
همه را در نیم پاو آب نیم گرم تر نموده پس از یک ساعت صاف نموده بشربت زوفا دو توله
شیرین کرده بنوشند بست بر ضماد اشق که مجرب فقیر و برادر نواحی مرحوم ست اگر سه بار
آنرا بعمل آرد ان شاء الله الشافی اثری از مرض طحال باقی نماند صنعت آن اشق یک و نیم توله
و کتیرا و صمغ عربی از هر یک دو و نیم ماشه و زراوند مدحرج یا طویل پنج ماشه همه را در شش توله
سرکه انگوری ورنه در سرکه رسمی که بسیار تیز نباشد سائیده بر پارچه که برابر ورم بود
نهاده نیم گرم نموده بر ورم طحال چسپانند پس هر قدر که ورم تحلیل خواهد یافت پارچه از
بدن جدا خواهد شد و طرفه این که پارچه دوا آلوده اگر بر موضع صحیح از طحال چسپانده خواهد
نخواهد چسپید همان قدر را بمقراض تراشیده باشد هر روز هر قدر که ورم تحلیل خواهد شد
پارچه از بدن جدا خواهد شد همانقدر تراشیده باشد تا آنکه در هفته تمام شود و بران
پارچه آب غسل وغیره نرسانیده باشند و بعد تمام شدن پهاها لحاظ کنند که در عمق بدن
قدری ورم باقیست یا نه اگر نمانده باشد شکر گویند ورنه باز بر موقع ورم باقی که نفوذ
یافته است عمل بالتکرار کنند در سه مرتبه زوال مرض خواهد شد ان شاء الله الشافی و اینقدر
دوا که نوشته شد برای هر سه بار کافی ست و این تمام جدا شدن پارچه در هفته خواهد شد

بگلاب سرشته قرص سازند خوراک از یک درم تا دو درم صفت شربت بزوری بارد تخم کاسنی و تخم خیارین و تخم خربوزه از هر یک پنج درم بیخ کاسنی ده درم همه ایمکوب نموده در چار صد مثقال آب بجوشانند تا به نیمه رسد صاف کرده با سه صد مثقال شکر سفید بقوام آرند و تجربه شده و چنین شربت بزوری معتدل مفید است صنعت آن پوست بیخ کاسنی و گل غافت و تخم خطمی و اصل السوس مقشر و سنبل الطیب بنفشه و گاوزبان از هر یک سه مثقال و تخم کاسنی و تخم رازیانه و تخم خربوزه و تخم کدو و حب قرطم از هر یک پنج مثقال نیمکوفته همه را در پنج رطل آب یک شبانروز تر نمایند و مویز منقی بیست درم دران داخل کرده بجوشانند هرگاه که دو رطل یعنی یک سیر ماند صاف نموده قند سفید یک سیر دران داخل نموده بقوام آرند و ریوند خطائی دو مثقال خوب باریک سائیده بالای شربت بعد قوام پاشیده بعمل آرند بسیار مفید است اگر سده از بلغم و مجرا یکه از مراره صفرا بامعا میریزد افتاده باشد همراه چای خطائی نوشیدن این شربت بسیار نفع بخشیده است اما در ین ریوند نبوده است صنعت سکنجبین بناری زرشک و بزرالورد از هر یک هشت درم و تخم کاسنی پنجدرم و پوست بیخ کاسنی و پوست بیخ کبر و پوست بیخ کرفس و پوست بیخ بادیان و بادیان از هر یک سه درم نیمکوفته همه را یک روز و شب در یک سیر آب و سی مثقال سرکه تر داشته صباح بجوشانند چون به نیمه آید صاف کنند و بیک سیر قند سفید قوام نمایند

بحث علاج امراض الطحال

	رباعی ۱۵۳	
آماس سپرز اگر تراشد عارض		پرهیز نما ز هر چه باشد قابض
با قرص کبر سکنجبین خور که شود		برجان تو فیض تندرستی فائض

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
ورم الطحال	آماس سپرز	اخلاط اربعه باشند	چون نشو واضح	در بلغمی قرص کبر یا

ویونی لمسن یازدہ عدد وسرچ سیاہ یازدہ عدد وہمہ ابسایند و نہ حب سازند یک ازان
پس ہر تقیقا انداز ند وازہشت یک کردہ باین طریق بخورد کہ آرد جوار سفید را بآب
سائیدہ سہ عدد نان ہشتی سازد و در آب جوش دادہ برآوردہ مسکہ گاو تولہ و بسہ تولہ شکر
حب خوردہ بران قدری قدری ازان نان خوردہ باشد چون تمام شود دو سیر شیر
آوردہ جوش دادہ سہ سیر شیر را گرفتہ شیر را نگاہدارد ہرگاہ گرسنگی آیدازان شیر نوشیدہ باشد
و نان یا خشکہ را ہمراہ آن شیر خوردہ باشد و اگر تشنگی معلوم شود ازان شیر نوشیدہ باشد یک روز
و یک شب کہ بلغم باسہال خارج خواہد کرد واین بروز یکشنبہ کند بدو مرتبہ دفع خواہد شد
بفضلہ بعد قی واسہال اگر قدری ورم باقی ماند این سفوف باستعمال آرند صنعت آن
فراسیون بدل آن کبر فلفل کالی زیری اجواین پیسی زرد چوب افتیمون کوفتہ بیختہ سفوف
سازند شش ماشہ ازان صبح و شام ہمراہ آب گرم تولہ نوشیدہ باشد از حکیم مرزا جعفر حسین نبالہی

در علت زردی چہ عوام چہ خواص	رباعی	جو بینند بآب کاسنی راہ خلاص
ہر گہ کہ خلاصی بنود حاصل ازان	۱۵۲	نوشند سکنجبین دیناری خاص

شرح و تحقیق

آب کاسنی سبز مروق و آب عنب الثعلب سبز مروق از ہر یک چار چار تولہ و قرص گل
چار ماشہ و شربت بزوری بارد یک نیم تولہ و سکنجبین دیناری یک نیم تولہ اباہم آمیختہ
خوردہ باشند صنعت قرص گل گل سرخ یک درم و عصارہ غافث چار درم و سنبل الطیب
یک درم وطباشیر دو درم رب السوس دو درم ہمہ را کوفتہ بیختہ بآب یازدہ دانہ مویز منقی
کہ دران جوش دادہ باشند آمیختہ وسرشتہ قرص سازند خوراک دو درم این مستعمل حکیم
طالب حسین صاحب مرحوم خورجویست اما نسخہ دیگر کہ مستعمل محبی حکیم نبی بخش نبہا
کیرتپوریست سلمہ اللہ تعالی اینست صنعت آن مصطگی وطباشیر از ہر یک یک درم
سنبل الطیب سہ درم اصل السوس مقشر یک درم گل سرخ دہ درم ہمہ را کوفتہ بیختہ

مستسقی طبلی وزقی را شیر ماده شتر بجای آب نوشیدن اگر تپ نباشد ومیان شتران ماندن دوائی عجیب النفع ست وبس

بحث علاج امراض المراره

هر کس یرقان ربود صبر از جانش هر روز بس از آب انار ین بده	رباعی ۱۵۱	اسهال و قی و عرق موافق دانش مرغ و نخود و قتق حب ماشش

شرح وتحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
یرقان اصفر	زردی چشم	کثرت صفرا یا امتناع استفراغ صفرا	تقدم حمیات صفراویه والم در احشا و غثیان و تلخی دهان و خشکی طبیعت و ظهور این در ایام باحوری باشد اگر قبل از هفته در تپ خلاف عادت بود رکود با	تدابیر قرب مصنف بعمل آرند آب انار و آب انبه که ترش بود با سکنجبین ممزوج کرده خورده باشند

وآب برگ ترب وقی پنج توله وشکر خام یک توله وتمر هندی چار توله خوردن نیز نفع دارد وآب کاسنی مروق با سکنجبین یا شکر سرخ نوشیدن یا گل چاندنی را با شکر سرخ دو توله در آب سائیده نوشیدن را نیز مجرب یافته ام و مویز منقی پانزده دانه در سرکه تر کرده خورانیدن نیز ازاله مرض می کند اگر در چشم زردی ماند هفت دانه از شونیز در شیر زن یک ساعت بخیسانند و بسایند و در بینی قطور نمایند ازاله آن نماید در مدرس وحیدر آباد یرقان سفید می شود که چشم و بدن و ناخن سفید میگردند و ناتوانی وبخار یعنی تپ خفیف و بد ذائقه زبان و درازی شکم و یبوست بر چهره می باشند وسستی اعضا و عدم گرسنگی نشان آن ست سبب آن افراط بلغم ست این حب که نوشته می شود بسیار مفید می شود صنعت آن برگ بید انجیر نورسته دو و نیم عدد

دو ورق مرزنجوش و کرفس و انیسون و رازیانه و ایرسا و سعد و سلیخه و کندر و سنبل الطیب
و مرمکی از هر یک ۵ درم و جاوشیر پنج درم آنچه باید گداخت بروغن سداب بگدازند
و مجموع ادویه آمیخته در هاون بسایند چندانکه همچو مرهم شود بر شکم ضماد نمایند جوارش
کمونی علوی خانی نافع ست برای سردی معده و جشای حامض و تپهای بلغمی
و سوداوی و سردی انثیین و قیله ریحی و فواق امتلائی و نفخ معده و شهوت
کلبی و قولنج ریحی و استسقای طبلی صنعت آن زیره کرمانی در سرکه بریان یک [illegible]
فلفل سیاه یک وقیه نیم و زنجبیل ۵ اوقیه برگ سداب در سایه خشک کرده و سلیخه سیاه
و دارچینی و قرفة الطیب و حب بلسان و مصطگی رومی و سنبل الطیب از هر یک ۵ درم بوره ارمنی
پنج درم کوفته بیخته با سه وزن ادویه عسل مصفی بقوام آورده جوارش سازند باینطور
که اول بوره ارمنی را داخل کرده بهم زنند بعده دیگر ادویه مسحوقه را قدری قدری
انداخته آمیخته باشند پس نگاه دارند قدر شربت آن از سه ماشه تا نه ماشه و واضح باد
که هر جوارش و معجون که دران بوره بود آنرا نخایند بلکه بلع نمایند که بدندان ضرر دارد
برای تفریح و تولید خون عرق نبات بسیار مفید صنعت آن نبات مصری را
در آب شیرین انداخته گداخته عرق یک سیر کشند که بسیار تند خواهد بود خوراک از دو توله
تا شش توله از حکیم جعفر حسین بنارسی سکنجبین فوجی کمال هاضم و مقوی معده
و قاطع بلغم ست صنعت آن سرکه خالص عرق ادرک عرق پودینه سبز هر یک [illegible] شکر سرخ
آمیخته قوام سازند از حکیم مرزا جعفر حسین بنارسی شربت انار برای تقویت جگر مفید
عرق انار شکر سرخ آمیخته بپزند و قوام آرند

هرکس که بود علت استسقائیش	رباعی	آبش بده و شیر شتر فرمایش
از روی دوا اگر میسر گردد	۱۵۰	دائم بمیان شتران کن جایش

شرح و تحقیق

			پس بسائر اعضا رسد این انا سند بلغمی واگر ماده رقیق ورم در معده وکبد واسعاد رآمده شکم را منتفخ دارد این را طبلی گویند که هنگام زدن آواز همچو طبل میدهد واگر ماده غلیظ ورم مابین پوست شکم که صفاق بالکسر نامند شود ومیان ثرب بفتح ثای مثلثه وسکون رای مهمله که چادریست شحمی بمعده واسعا محیط شده فقط باد درمیان ثرب واسعاد رآمده شکم را بزرگ کند این را زقی نامند که مشابه بخیک پر آب می شود	در مزبل سرگین اسپ دفن کند بعده بر آورده عرقیکه بر آمده باشد صاف نموده نگاهدارد وهفت توله از آن نوشیده وحب بلوند انواع استسقا را مفید است صنعت آن اوند وشوره قلمی ونوشادر از هر یک شش ماشه باب بساییده حبوب بقدر نخود بندد یک بصبح ویک بشام همراه شش توله عرق بادیان خورده باشند وغذا نخود آب خواه نان گندم بادال مونگ مقشر خورده باشند وبجای آب عرق عنب الثعلب وعرق بادیان نوشیده باشند

شیخ ابو علی رحمه الله میگوید که زنی را دیدم که استسقای زقی داشت وضعف بران مستولی بود انار شیرین بسیار خورد خلاص یافت و سام گفته که بسیار کسان بخوردن آب ورق ثرب بقدر نیم ربع سیر ازین مرض نجات یافته اند وهم بعضی درین شکر دو توله می افزایند وصاحب دستور میگوید که من آب انار و آب ترب را با سکنجبین آمیخته دادم کسانیکه بدا دوست آن درین مرض کردند نفع کلی دیدند ضماد یکه انواع استسقا را نافع بود این است صفت آن نوشادر واکلیل الملک واشنه وحماما وورق درخت غار

جگر خوردن و این سفوف خبث الحدید نیز مجربست صفت آن پوست هلیله زرد و پوست بلیله و آمله مقشر و زنجبیل و فلفل سیاه و فلفل دراز و قند سیاه از هر یک تولہ و خبث الحدید دو تولہ کوفته بیخته سفوف سازند از شش ماشه تا یک تولہ باجغرات اگر سرفه نباشد ورنه با عسل داده باشند برای سوء القنیه و ورم باطن از برگ کهی و املی و نمک سیاه نهر سائیده چٹنی سازند و با نان منڈوه که در روکهنی زبان آنرا راگی یا وچهنا گویند خورده باشند و اگر برگ کهی را کوفته عرق گرفته دران دارچینی و زنجبیل و پودینه و بادیان و نمک سیاه نهر سائیده حبوب بندند بقدر ماش بچه را یک و کلان را چار بدهند و اگر پیشاب بند باشد پنج ماشه عرق برگ آن با روغن بید انجیر بنوشانند و بالای آن بعد یک ساعت آب گرم بنوشانند اورا رو اسهال کند از نواب حکیم حسین الدین خان صاحب مرحوم حیدرآباد دکن المدراسی

مستسقی اگر طلب کند درمانش	رباعی ۱۴۹	ریوند و سکنجبین مناسب دانش
دراج و کبوتر بچه اش ساز غذا		وز میوه با فراط بده رمانش

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
استسقا	درآمدن مادہ بارد و غریب درخلل اعضا و برآمدن آنها باآن	ضعف قوای جگر و برودت مزاج آن	چونکه این مرض منقسم بسه قسم ست فلهذا علامات هر یک جداگانه است یعنی اگر ماده رقیق بقدمین و ساقین و بهر دو شکم و زیر چشم درآمده ابتدای ورم کند بعد از آن به پشت و ستها و خیسا ها	دوای استسقای طبلی و زقی آنکه درخت بانس بجان بمدامع بیخ و برگ و ثمر بیارد و ریزه ریزه کرده بیخ سیبر دو سبو کرده قند سیاه دو و نیم سیر دران انداخته دهن دو را محکم بسته بهشت روز

از هر یک سه توله و شکاعی و بادآورد از هر یک یک و نیم توله واک چار درم و زرشک
دو توله و صندل سفید و غافث و افسنتین دو و نیم مثقال و اسارون یک مثقال ادویه
کوفتنی را نیم کوفته در آب بسیار گرم یک شبانروز تر دارند بعده صاف نموده سرکه خالص
و گلقند از هر یک پاؤ و آب لیمو چار ده مثقال دران انداخته در نبات دو و نیم سیر
قوام سازند و از آتش فرود آورده ریوند چینی دو مثقال سائیده دران انداخته نگاه
دارند دو توله ازان با آب برگ کاسنی مروق و آب برگ عنب الثعلب مروق از هر یک پنج توله
و عرق کیوڑه دو توله یک وقت داده باشند واضح باد که اگر غلبهٔ صفرا باشد آب لیمو را
باز دارند و در باسور سرکه را هم و قرص مبارک اهم بسیار موثر می فرمودند صنعت آن
گل سرخ و ترنجبین و مغز تخم خیارین از هر یک پنج درم و طباشیر دو مثقال و تخم کاهو
یک توله و مغز تخم خربوزه دو و نیم مثقال و تخم کاسنی چار درم و مغز تخم کدو دو درم
و رب السوس یک مثقال و کافور هفت سرخ ترنجبین را در عرق کیوڑه مالیده صاف نموده
ادویه را کوفته بیخته دران آمیخته قرص بقدر یک مثقال بندند یک قرص همراه آب کاسنی و آب
عنب الثعلب و عرق کیوڑه و شربت انار دو توله شیرین کرده یک وقت خورده باشند صبح یا شام
و پس از یک هفته و زهر معدنی یک ماشه و بسد محرق پنج سرخ با عرق کیوڑه خورده باشند تا نفع یابد

هر کس که ز سوء قنیه بینی اثرش چون منشا این مرض بود ضعف جگرش	رباعی ۱۴۸	فرمای ریاضت بطریق سفرش باید که دهی مقویات جگرش

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
سوء القنیه	فساد مزاج جگرست که بآن بر جگر ضعف مستولی می شود و مقدمهٔ استسقا است	برودت	رنگ روی و بدن بزردی و سپیدی می گردد و بدن متهبج می شوند	بهترین علاج سفر جهاز و حجاز است و پیاده رفتن و ...

و جوارش دارچینی برای ضعف کبد مجرب فقیر است صنعت آن دارچینی و عود هندی و راسن از هر یک یک درم و قرنفل و فلفل سیاه و دار فلفل و سنبل الطیب و اسارون شامی از هر یک پنج درم و زنجبیل نه درم و نعناع خشک هشت درم و هیل بوا و قرفه الطیب یا کبابه از هر یکی دو درم و انیسون و مصطگی و بزر رازیانج و سلیخه سیاه از هر یک سه درم همه را کوفته بیخته بعسل مصفی سفید سه چند مجموع ادویه قوام نموده بسرشند و در ظرف چینی نگاه دارند یک مثقال ازان خورده باشند و شربت زرک اگر زرشک باشد همچو شربت انار مبخوش سازند که گفته شد جوارش دارچینی از حکیم نبی بخش صاحب دارچینی آمله منقی بسباسه مصطگی قرنفل جوز بوا فلفل سفید زنجبیل تربد سفید سقمونیای مشوی نبات سفید برابر ادویه و عسل دو چندان جوارش طیار سازند قبل طعام یا بعد ازان سه ماشه خورده باشند اگر تشنگی معلوم شود در آب شیرهٔ بادیان یا لعاب گاوزبان چار ماشه برآورده بنوشند نوشدار وی مقوی معده و جگر و مفرح آملهٔ تازه را تخم برآورده در شیر گاو شب تر کنند صباح بآب شیرین چند بار شسته در آب بجوشانند چون ثلث رسد مالیده در غربال آهنی صاف کنند و در شهد و شکر سفید قوام کنند هر گاه که قوام درست شود سفوف طباشیر کشنیز قرنفل دانهٔ الاچی سفید بسباسه جوز بوا تج کلیجن کچور گل سرخ زعفران را سائیده دران آمیزد اگر سعد کوفی و اذخر و مصطگی افزایند بهتر باشد قدر شربت

ازضعف جگر بچهره بینی اثرش	رباعی ۱۴۷	هر کس که شود پدید ضعف جگرش
نارنج که بی شبهه رساند ضررش		فرمای خورد انار لیکن نخورد

شرح و تحقیق

حضرت سیدی استاذی مرحوم حکیم نجیب آبادی درین مرض شربت هندبا البیانی می ستودند صنعت آن پوست بیخ کاسنی و پوست بیخ بادیان از هر یک نه توله و تخم کاسنی و ثمرهٔ طرثاغنی یا بیخ گاوزبان و اصل السوس مقشر و تخم کشوث و تخم خیار و تخم خطمی

بهبهودروز هشتم از بیماری یافت شد یعنی مسهل را و قرص کبیر زشک را بآمدن بخوراند با عرق مکو و شربت بزوری

از گرمی اگر نمود تشویش عطش از اغذیه آتش بغوره رغبت میکن	رباعی ۱۳۴۵	از راه علاج آن قدم باز مکش وز اشربه شربت انار میخوش

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
العطش المفرط	تشنگی بسیار که از حد اعتدال گذشته باشد	گرمی معده یا گرمی جگر بلغم شور در معده	بآب سرد زیاده شود و از هوا سرد راحت یابد با آنچه در حلق شوره آب گرم خوردن فرو شود	علاج مصنف مرحوم کافیست صفت شربت انار میخوش آنکه قند سفید نیم من را

در نیم من آب انار میخوش بقوام آرند اما کرم آف ٹاٹر بقدر سه رتی در آب پنج توله آمیخته و بیک توله نبات مصری شیرین کرده نوشیدن از اله تشنگی میکند اما در بلغم شور اگر سوڈا یک رتی و ایسه یک رتی را در سه توله آب آمیخته فوراً بنوشند رفع تشنگی بلغمی می کند و این هر سه دوا در شفاخانه انگریزی و دوکان سوداگران انگریزی بسیار یافته می شود

ضعف جگر آنکه برد صبر از جانش ترتیب غذا کن چه خورد شربت را	رباعی ۱۳۴۶	از شربت زرک و دکن درمانش از مرغ و مویز و زرده بیضه نمکش

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
ضعف الکبد	کمزوری جگر	سوء مزاج یا سده یا ورم یا شق شدن یا بمشارکت عضو دیگر	زردی آن رو و تیرگی رنگ و بی رغبتی از طعام و خالی بودن بول و براز	ادویه و اغذیه ذی عطریت بکار برند و هر قوت

که ضعیف شده باشد موافق آن علاج نمایند و ازاله سبب و اصلاح مزاج کنند

وکشنیز بو داده تبکر سرخ را در گلاب سائیده نیم گرم چند بار نوشانیدم بعده سعد کوفی
را در نیم سیر آب جوشانیده چون بنصف رسیده نیم پاؤ گلاب داخل کرده هرگاه تشنگی می شد
می دادم چون تشنج شد بخور موم خالص خام در پارچه رو برآورده موضع پایها که محل
تشنج بود دادم و تکمید کردم خواب رسید و صحت یافت الحمد لله ثم الحمد لله
برای رفع تشنگی هیضه و دفع سمیت مجرب ست دو نبات را در آب بسایند و نبات
مصری شیرین کرده نیم گرم بدهند فوراً تشنگی را دفع می کند دیگر حب تشنگی زرشک
سماق انار دانه ترش دارچینی نمک لاہوری پپل مرچ سیاه در عرق لیمون حبوب بسازند
بقدر مرچ سیاه خوراک چار حب با آب تازه اگر تشنگی بود

بحث علاج امراض الکبد

	رباعی ۱۴۴	
آنزا که جگر ورم کند از خورشش در ماده اش خلاط دگر آمده است		رگ زن که رسد نفع زحد افزونش مسهل طلب و کن ز بدن بیرونش

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
ورم الکبد	آماس جگر	دم	تپ لازمی و درد و گرانی و تشنه خشک و هچکه	فصد باسلیق باید کرد و بعد نضج مسهل حب خلط باید داد و واضح باد که حضرت استاذی مرحوم حکیم نجیب بادی می فرمودند که در ورم کبد و درد جگر فصد باسلیق و اسیلم از دست
		صفرا	تپ تیز و زردی زبان و برآمدن صفرا بقی	
		بلغم	نرمی آماس و سپیدی زبان و قاروره و محکمی نبض	
		سودا	وکمودت بول و ترشی ذائقه	

راست نماید و مسهل از خیار شنبر در عرق کاسنی و عرق عنب الثعلب و شربت انار شمول و روغن بادام

سی دام ہر سہ را نیم کوفتہ در ظرف گلی کہنہ کہ آب از ان مترشح نشود نمایند و آب شیرین در چند
بران انداختہ دہن ظرف مستحکم بستہ در سرگین نہند تا سہ ہفتہ پس برآوردہ صاف نمودہ در شیشہ
نگاہدارند از یک انگشت یا ونیم وانگشت از ان خورند و والد ماجد مرحوم فقیر درین قرن سیاہ
برابر جملہ ادویہ و شیرہ گھیکوار داخل کردہ جمادہ در راہ دفن می کردند بعد از چند ہفتہ
برآوردہ عرق آن می کشیدند و در قرابہا نگاہ می داشتند و بہنگام ضرورت باستعمال
می آوردند و والد مغفور اصحاب ہیضہ را این نسخہ مرکبہ التجویز می فرمودند عرق بادیان
وگلاب از ہر یک پنج تولہ ہر دو را نیم گرم کردہ سکنجبین سادہ دو تولہ شیرین کردہ گلقند
دو تولہ خورانیدہ بالایش می نوشانیدند و چند بار می دادند کہ مریض بفضل الشافی صحت
می یافت و حب پیارانگا نیز مجرب ست صنعت آن پیارانگا سہ ماشہ و نانخواہ و زنجبیل
و بادیان و پیخ شیطرج ہندی و فلفل سیاہ و نمک ترب نمک سیاہ و نمک پانگا از ہر یک
یک تولہ و بکھمہ سفید و وج ترکی و زراج بریان از ہر یک یک ماشہ کوفتہ بیختہ بآب لیموتا
نہ ساعت کامل سحق نمودہ حب بندند و بقدر نخود وقت ضرورت یک حب بآب نیم گرم
فرو برند و حب حیات کہ بر باعی یک صد و سی و دو نوشتہ شدہ است نیز مفید ست
و مجربی مولانا عبد الرزاق لکھنوی کہ از ارشد تلامذہ اوستاذ بندہ مولانا احمد علی چریاکوٹی
مغفور اند این نسخہ را مجرب می فرمودند صفت آن سعد کوفی یک تولہ را نیم کوفتہ در نیم سیر
آب بجوشانند چون بنصف رسد در ان نیم پاو گلاب آمیختہ بنوشانند برای ہیضہ امتلائی
مجرب ست و نسخہ پیارانگا مجرب برادر توامی مغفور ست برای ہیضہ طوبی صنعت
آن پیارانگا دو سرخ قرنفل سہ دانہ فلفل سیاہ بست و یک دانہ نرم سودہ پپیتا دو سرخ
سائیدہ در ان داخل کردہ نیم گرم جرعہ جرعہ میدادند فوراً رفع مرض می نمود و برای دفع ہیضہ
صفراوی کشنیز بو دادہ را شیرہ برآوردہ نوشیدن مفید گویم اگر سکنجبین دو تولہ افزایند عمل قوی
می گردد برخوردار حکمت اللہ خان را ہیضہ وبائی شد ہفتم رجب ۱۳۰۹ ہجری سعد کوفی

الشهوة الکلبیة	بسیاری میل بغذا و عدم سیری بآن	انصباب سودا بکثرت بر فم معده	تیرگی رنگ و خشکی دهان و ترشی آروغ	تنقیهٔ سودا باید کرد بمطبوخ افتیمون

وبفصد باسلیق دست چپ یا اسیلم و از ترش و تیز پرهیز باید کرد

آنرا که بود میل گل و امثالش هر خلط بدی که باعث آن شده است	رباعی ۱۴۲	بینی بره مرض دگرگون حالش از معده برون کن بقی و اسهالش

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
فساد شهوت	میل بگل و مانند آن کردن	اجتماع خلط ردی در معده	از قول ثابت ظاهر	تنقیهٔ معده

بقی و مسهل از ماده فاسده نمایند اگر بیمار از حوامل نباشد ورنه بر طبعش گزارند و خاییدن استخوان کبوتر بچه و دراج و تذرو و بچه مرغ خانگی بریان کرده و آبش فرو بردن فائده دارد و زیره و نانخواه را خاییدن و آبش فرو بردن نفع دارد

از هیضه کسیکه شد قی و اسهالش در ماشی و برنج بال مرغش ده و سال	رباعی ۱۴۳	شد از قی و اسهال دگرگون حالش از رحمت این عارضه فارغ بالش

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
هیضه	حرکت مواد غیر منهضمه فاسده که بقی و اسهال دفع شود	تغیر و فساد طعام بترشی یا شدت حرارت معده	قی یا اسهال یا هر دو مع کرب معده یا قلبی و غشی و تشنگی بسیار و قی تلخ و باریک شدن بینی و سرد اطراف	علاج این مرض در رباعی یکصد و سی و دو مفصل گفته شد مگر

عرق آهن برای هیضه و جمیع امراض معده و کبد و استسقا و امراض بلغمی و سوداوی را مفید است صنعت آن اجواین پوست هلیله زرد از هر یک بست دام خبث الحدید

معجون مراثع قبض دائمی و ملین برگ سنای مکی مدبر پوست هلیله زرد هلیله سیاه پوست هلیله کابلی تربد مجوف زنجبیل بی ریشه همه را کوفته بیخته بروغن بادام چرب نموده در شیره مربای هلیله و شیره گلقند آفتابی و خمیره بنفشه یا گل بنفشه و شیره مویز منقی و شهد خالص قوام ساخته بگذارند وقت حاجت یک توله با عرق بادیان بخورند دستور تدبیر سنای مکی آنکه سفوف نموده در گلاب تر کرده خشک نمایند پس در ماء الجبن تر نموده خشک کرده بروغن بادام چرب نمایند

هرکس که بود علت جوع البقرش خوش حالی او فزون شود روز بروز	رباعی ۱۴۰	هر لحظه شود ضعف بدن بیشترش می سوسن اگر دهند شام و سحرش

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
جوع البقر	گرسنگی جمیع اعضا است یا تنفر معده از طعام	بلغم زجاجی که بفم معده ریزد	شوربی دل و عدم تشنگی و رطوبت دهان	صفت می سوسن گل سوسن چهل عدد

و قسط و قرنفل و قصب الزریره و اسارون و سنبل و مصطکی از هر یک دو درم و نمک نیشاپوری و سلیخه از هر یک سه درم عود بلسان سه مثقال جدا جدا نیم کوفته زعفران نیم درم و مشک یک و نیم ماشه روغن بلسان یک درم یا روغن زیت یک و نیم درم و مثلث چار من همه را در شیشه کنند و شش ماه گذارند صفت شراب مثلث شیره انگور را که نه من باشد بجوشانند تا به سه من آید شش من آب صافی را بران اضافه نموده باز یک جوش دیگر دهند و در خم کرده گرم بپوشند تا بجوش آید و از جوش باز ایستد و بگذارند تا برسد

در شهوت کلبیه ترا گویم فاش هر چیز که شور یا ترش یا تیز است	رباعی ۱۴۱	آب تخود و شیرجه و اگر خوردو باش از صحبت آن چیز گریزان می باش

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج

ونمک سفید ونمک سوچر از ہر یک ۵ ماشہ وشنگرف ۱ مثقال وجواکھار دو درم کوفتہ بیختہ سفوف سازند
گویند اگر در عرق پنج عدد لیموی کاغذی حبوب سازند بسیار خوب بود چنانکہ مستعمل فقیر است
و حضرت استاذی مرحوم حکیم نجیب آبادی جوارش مصطگی سادہ را بسیار مقوی معدہ
می فرمودند صنعتِ آن مصطگی وگل سرخ از ہر یک ۱ مثقال ۱۲ ماشہ ہر دو را سائیدہ شکر سفید
سہ پاؤ را در گلاب ۳ تولہ قوام کردہ از دیگدان فرود آوردہ دران آمیختہ نگاہدارند یک تولہ ازان
خوردہ باشند نافع باد و حب حیات جہت تقویت معدہ و درستی ہاضمہ وکسر ریاح و دافع
قراقر و نفخ شکم و تقویت دماغ و تصفیہ حواس و تفتیح سدد و ماندگی اعضا و سستی آن
نافع صنعتِ آن نمک سیاہ ونمک سیندہ ونمک لاہوری ونمک سانبھر وہلیلہ سیاہ و آملہ مقشر
و زنجبیل و فلفل و دار فلفل از ہر یک یک تولہ و نانخواہ ششہ و اطریفل ہندی از ہر یک ۴ ماشہ و قرنفل
و دارچینی و دانہ ہیل از ہر یک چار ماشہ و عود ہندی و مصطگی و بسباسہ از ہر یک ۲ ماشہ ہمہ را
کوفتہ بیختہ بآب لیمو یا شبنم نخود حبوب سازند از یک ماشہ تا دو ماشہ خوردہ باشند لعوق
خوش ذائقہ ہاضم طعام و دافع ریاح و مفرح صفتِ آن اچور تازہ عرق نعناع خواہ سکر
و قند سیاہ ہر دو را در سرکہ تر کنند شب تر نمایند صباح بسایند و بجوشانند و دران مرچ سیاہ
زیرہ سیاہ برگ پودینہ خشک یا تر لونگ دانہ الایچی خرد دانہ الایچی کلان کشنیز املی یا دو ...
ادرک دارچینی نمک سانبھر ادرک املی را سائیدہ باقی را کوفتہ بیختہ ہمہ در قوام سرکہ خواہ نعناع
مذکور بیامیزند و کلونجی سالم و کشمش سالم دران سرشتہ بعد ہفتہ رغبت نمایند کہ ہم چٹنی
و ہم معجون ست حبوب کہ ہضم جید کند پودینہ خشک پودینہ تر نمک لاہوری مرچ سیاہ
زنجبیل ہمہ را در عرق لیموی کاغذی قدری قدری انداختہ کھرل نمایند ہرگاہ تمام شود
حبوب سازند و بسایہ خشک نمایند یک عدد بعد طعام خوردہ باشند سفوف مقوی معدہ
دارچینی مصطگی سعد کوفی طباشیر دانہ الایچی سفید نبات مصری سفوف کردہ در مربای آملہ
خستہ برآوردہ آمیختہ دو ورق نقرہ بران پیچیدہ بخورند و بالای آن عرق بادیان بنوشند

چون معدہ شود ضعیف اگر داری ہوش چون تنقیہ خود تمام حاصل گردد	رباعی ۱۳۹	تحقیق مواد کردہ در تنقیہ کوشش تعدیل مزاج کن معدل می نوش

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
ضعف معدہ	کمزور شدن قوت ہاضمہ و تغیر ہا	سوء مزاج معدہ یا اجتماع اخلاط فاسدہ است در آن	دیر گذشتن طعام از معدہ و شورش دل و ثقل در معدہ باقی و دیگر نشان	بعد از تحقیق مواد تنقیہ آن کردہ و تعدیل مزاج باید

ومعدل ایں بایہ خورانید و این حب ہا باید خورد صنعت حب ہاضم زنجبیل یک پاؤ و نمک سیاہ دو تولہ و مرچ سیاہ شش ماشہ و قرنفل پانزدہ دانہ و پیپل دوازدہ دانہ ہمہ را کوفتہ بیختہ بقدر کنار حبوب بندند و یک ہر روز از آن خوردہ باشند و برادرم مرحوم حکیم فیض اللہ خان صاحب باین اوزان نوشتہ اند حب ہاضم زنجبیل و پلپل دراز و لونگ از ہر یک یک تولہ و مرچ سیاہ و نمک سیاہ از ہر یک شش ماشہ ہمہ را کوفتہ و بیختہ حبوب بقدر کنار دشتی طیار سازند گویم اگر بشبنم نخود سازند خوش طعم و نافع بصفرای مرکب ہم باشد فافہم و حب پیازنگا نیز مجرب است صنعت آن پیارانگا یک ماشہ اجواین و سونف و بابرنگ و نمک سیاہ از ہر یک یک تولہ را در عرق دہ عدد لیموی کاغذی سایندہ حبوب مثل نخود سازند و باستعمال آرند از یک ماشہ تا دو ماشہ بعد از فراغ طعام روز و شب تا ہفتہ خوردہ باشند و دیگر جوارش جالینوس و نمک سلیمانی کہ ذکرش گذشت و معجون فلاسفہ کہ نیز گفتہ شد بسیار مفید است فندبیر و سفوف مقوی نیز ہاضم خصوصاً اصحاب اسیر ہیضہ را صنعت آن انار دانہ دو تولہ و سماق و پوست ہلیلہ زرد و پوست بلیلہ و آملہ منقی و کچری زنجبیل از ہر یک یک تولہ دار چینی و قرنفل و پودینہ خشک و عود غرقی و زرنباد از ہر یک سہ ماشہ و شیطرج ہندی و قافلہ صغار و نانخواہ و گل سرخ و زرشک و بادیان از ہر یک شش ماشہ و نمک سیاہ

برتابہ گرم نمودہ وجوزاندا ختہ بخورانند قی بلغمی بند خواہد شد برای قی وبخار وتہوع اطفال سفید انیسون فلفل ہر دو را ادر عرق بادیان سائیدہ بنوشند

ای قی دمت فگندہ در بیم وہراس صمغ عربی وکہربا سودہ	رباعی ۱۳۷	اوبیم سخنی گر تخم داری پاس غبت میکن بشربت حب الآس

شرح وتحقیق

بیان صفت شربت حب الآس برباعی بالا گفتہ ونوشتہ شد وسفوف دم الاخوین نیز مفید ست صنعت آن تخم خرفہ بریان وگلنار وتخم حاماض وطباشیر وگل ارمنی از ہر یک چہار ماشہ گل سرخ وشادنج وحب الآس ونشاستہ ودم الاخوین از ہر یک دو ماشہ وکندر وافیون از ہر یک یک ماشہ ہمہا را باریک سائیدہ سفوف سازند قدر شربت جوان را یک ماشہ ہمراہ آب طفل را نیم ماشہ برای حبس خون مجرب ست از حکیم قاضی الہی بخش صاحب مظفر نگری بقاہم اللہ تعالی

از امتلا آنکہ ہچکہ گردد یارش وانرا کہ بود ہچکہ استفراغی	رباعی ۱۳۸	باید کہ کنی بقئی درکارش بگذر زعلاج او مجو آزارش

شرح وتحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
فواق	ہچکہ کہ ہچکی باشد در ہندی	امتلا	تقدم خوردن طعامہای غلیظ وگرانی معدہ تقدم قی	یا قی فرمایند یا پودینہ یا نعنع را در آب انار ترش بخورانند شیر وروغن
		استفراغ	واسہال وامثال آن	

بادام نوشانند وحریرہای لینہ خورانند خدا شافی ست جل شانہ وطبیبی ہندی ادہا کشن او جہا ساکن سعد اللہ پور علاقہ کوٹوال ضلع سلطان پور از ملک اودہ می گفت کہ منسلا ومونگا وسنکہ نابہی وپیپل از ہر یک سرخ کوفتہ بیختہ در شش سرخ شہد آمیختہ بنوشانند دیگر یک دانہ پیپل را سودہ در نیم پاؤ عرق منڈی آمیختہ نیم گرم بنوشند

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
قی	حرکت معده بود مع دفع چیزی سوی خارج از راه دهان	صفرا	زردی آنچه بقی برآید و تلخی و تیزی آن	صفت شراب بهی آب به صد مثقال صاف او قند سفید
		بلغم	سپیدی رنگ آن	نیم من قوام نمایند
		سودا	سیاهی آن	چون نیک غلیظ شود

نگاه دارند صفت شربت لیمو در شرح رباعی سی ام نوشته شد صفت شراب بهی به آب یک من یا
در شراب یا بدل آن نیم من بجوشانند چون به نیمه رسد قند سفید یک من در آن انداخته
زنجبیل و قاقله و قرنفل و عود از هر یک یک درم (۳ ماشه) را کوفته در لته بسته در آن انداخته
بجوشانند تا بقوام آید پس مصطگی و مشک و زعفران از هر یک یک انگی در گلاب یا به آب
حل کرده اضافه نمایند و دو سه جوش دیگر دهند صفت شراب حب الآس که در هندی
تخم مهندی خوشبودار می گویند و در فارسی مورد دانه نامند پنج سیر در یک من
آب بجوشانند تا به نیمه رسد صاف کنند و در نیم من قند سفید حل کرده بجوشانند تا بقوام
آید فائده برای دفع کثرت قی آب نقوع کشنیز سه ماشه و آمله شش ماشه و شربت لیمو
یک توله انار ترش و طباشیر و شربت انار و آب برگ و چوب انگور سائیده و زهر مهره
خطائی نافع و مجرب است الغرض سبب قی دریافته حسب آن تدارک نمایند بادویه
و اغذیه منقول از استاد مرحوم فائده پوست درخت پیپل که از تنه خود جدا می شود
در آتش سرخ کرده در آب اندازند چون سرد شود آب بالاتش خورانند قی بند خواهد شد
دیگر ریشه تاجیل سه ماشه سوخته در یک توله شهد آمیخته چند بار از آن بلیسانند دیگر
پودینه خشک است ماشه سائیده در یک توله شهد آمیخته بدهند دیگر برگ تنبول را

وقاقله کبار و بزبازو قرفه و جوزبوا و سنبل و زرنب از هر یک دو مثقال کوفته بیخته بهم آمیزند و زعفران پنج مثقال و مشک نیم مثقال اندک قندی صلایه کرده در قدری گلاب سرشته افزایند از یک مثقال تا دو مثقال غلوله بسته در بر گیرند و این حب کبریت نیز برای جمیع امراض سوداوی و بلغمی نافع ست صنعت آن گوگرد مغسول و فلفل سیاه از هر یک پنج درم و بزنگ کابلی و دارفلفل و نمک سیاه و نمک سانبهر از هر یک ده و نیم درم همه اجزا را کوفته و بیخته بآب لیموی کاغذی خمیر کرده خشک نمایند و تا هفت مرتبه تجدید کنند پس بقدر نخود حب بندند و خشک نمایند و یک حب از آن خورده

چون معده کند از سبب خون آماس در معده ورم کند ز خلط دیگر	رباعی ۱۳۵	خون کم کن و ره مده بخود بیم و هراس جز تنقیهٔ بدن مدا و اشناس

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
ورم المعدة	آماس معده	خون	تپ و درد و تیزی و شیرینی دهان و سرخی آماس	حسب خلط منضج و مسهل باید پرداخت
		صفرا	و پینگی تپ تیز و تشنگی و بی رغبتی از طعام	و در دموی و صفراوی فصد باسلیق باید کرد
		بلغم	نرمی آماس و سپیدی زبان و قاروره	فائده اگر در معده دبیله بسبب ورم حار پیدا شود باید که
		سودا	محکمی نبض و آماس و سیاهی ورم	الملتاس از عرق گاؤزبان

مالیده صاف نموده شربت بنفشه شیرین کرده بروغن بادام و جرعه جرعه بنوشانند نافع باد از استاد مرحوم است

در علت قی کنی چو صفرا احساس در خلط دگر به قی بر آید بنود	رباعی ۱۳۶	چیزی چو شراب به لیمو مشناس بهتر ز شراب بیه و حب الآس

پیپل هلیلهٔ سیاه نمک سیاه نمک لاهوری بوزن مساوی گرفته در عرق گهیکوار سه بار پرورده خشک نموده سفوف یا حبوب سازند قدر شربت دو ماشه عرق هاضم دافع ریاح و مفرح قوشهی و بیبهی از فرزند خرد استاذی مغفور حکیم نجیب آبادی اعنی حکیم سید علی اصغر صاحب سلمه الله الاکبر قرنفل دارچینی گل سرخ پوست ترنج دانهٔ الایچی سرخ زنجبیل از هر یک سه توله طباشیر و چهڑیله از هر یک شش درم سافرج هندی سه توله دانهٔ الایچی سفید شش ماشه زعفران یک و نیم ماشه بادیان نه توله برگ تنبول پنجاه عدد همه را در آب شانزده آثار شسته ترکرده صباح چار سیر عرق کشند

در علت درد معده چون باشد کس باید که خورد مسهل و پرهیز کند	رباعی ۱۳۴	کاین رنج ز انصباب سودا شد و بس از لحم قدید و شبه آن مثل عدس

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
وجع المعده	درد معده	سودا	ترشی دهان و سوزش فم معده	تنقیه بمنضج و مسهل سودا

کنند و تعدیل مزاج بدواء المسک حلو کنند صفت آن مروارید ناسفته کهربای شمعی و مرجان سفید و ابریشم مقرض و زرنباد و درونج عقربی از هر یک یک مثقال و بهمن سرخ و بهمن سفید از هر یک نیم مثقال و سنبل الطیب و قاقلهٔ صغار و قرنفل و سافرج هندی و اشنه و جند بیدستر و دار فلفل و زنجبیل از هر یک نیم مثقال مشک همه را کوفته بیخته بسه چند عسل گداخته باشند خوراک از یک مثقال تا دو مثقال اما مزاج را بنوشدارو تعدیل نمایند صفت شیرهٔ آمله مراد از آن املج است که یک شبانروز آن را در شیر گاو ترکرده باشند بعده در سایه خشک نموده در نه صد مثقال آب بجوشانند تا سه صد مثقال ماند یعنی یک ثلث باشد صاف نمایند و بدو بیست مثقال قند سفید صاف کرده و هشتاد مثقال عسل گداخته بیک قوام آرند و برگ گل سرخ شش مثقال و سعد کوفی پنج مثقال و قرنفل سه مثقال و مصطگی و اسارون سه مثقال و قاقلهٔ صغار

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
وجع المعده	درد معده	صفرا	تشنگی و تلخی دهان و زردی زبان	در صفرا مسهل آن باید گرفت و در بلغم
		بلغم	آب اندر دهان رفتن و عدم تشنگی	استعمال این کنند که نسخهٔ هندی است

صفت آن بیش کی سینگیا یا بچهناک باشد و زنجبیل و دار فلفل و عاقر قرحا و مویزج از هر یک یک مثقال و نبات هفت مثقال و بعضی گویند که تیلیا در هر یک مثقال و زنجبیل و فلفل دو مثقال و نبات شش مثقال همه را کوفته بیخته هر صباح یک سر انگشت میل کنند و واضح باد که حضرت استاذی مرحوم حکیم نجیب آبادی اگر اختلاج معده می بود بعد استفراغ خلط این معجون را با نقوع چوب چینی می دادند

صنعت آن مروارید ناسفته و پوست هلیله کابلی و تخم کشنیز از هر یک یک مثقال و طباشیر و تخم حماض و گل گاوزبان و پوست ترنج از هر یک سه ماشه و نبات شش توله نبات را در گلاب قوام ساخته سودنی را سوده و کوفتنی را کوفته و بیخته ادویه مذکوره دران آمیخته نگاهدارند و سه ماشه ازین معجون با نقوع چوب چینی چار ماشه وقت صبح خورده باشند غذا موافق مزاج باشد و از لبنیات و بقولات و حموضات پرهیز دارند آزاد و هی کشن اوجها سفوف سونٹه کلیه برای رفع ریاح و قطع بلغم زنجبیل سفید بوزن بست و یک تنگه نمک سونچر بوزن هفت تنگه جغرات گاو یک سیر زنجبیل را اسلم در جغرات اندازد و نمک را سائیده دران آمیزد و تا هفت روز در سایه نگاهدارد و بروز نهم زنجبیل را از جغرات برآورده کوفته در سایه خشک کرده باز سائیده بیخته شش ماشه الان بصبح و همین قدر بعد طعام شب خورده باشند نافع باد سفوف هندی

ازبقیه ایران حیات وعمر هر که خورد صحت یافت لله الشفا صنعت آن هلیلهٔ زرد
و کابلی و سیاه و بلیله و آملهٔ منقی و گل سرخ و زیرهٔ سیاه و کشنیز خشک مقشر و دار فلفل
و فلفل و نانخواه و بادیان و زنجبیل و شیطرج هندی و دارچینی و پیل پوا و پیل کلان
و نعناع باغی و نعناع کوهی و نمک لاهوری و نمک سیاه و نمک سانبهر و جواکهار
مساوی اجزا همه را ساییده در سرکه خواه بعرق نعناع حبوب بقدر کنار دشتی بندند
یک حب بمریض و هند و بعده در همان سال میان هیضه و تپ مرکب صفرا و بلغم کثرت فرق
می شد و حب مذکور را فائده و اثر کمتر یافته شد فلهذا حب دیگر بتجربه در آمده که همه را
موافق طبع افتاد صنعت آن قرنفل و قاقله و نارمشک و زرشک و سعد کوفی و صندل سفید
و فلفل و سماق هفت ماشه مثلاً از هر یک مساوی اجزا گرفته کوفته بیخته باب
سرشته حبوب بقدر کنار دشتی سازند یک حب از ان بجوان با آب گرم بخورانند نافع بود
و این حب برای تپ و لرزه هم بسیار نافع آمده است خصوصاً تپی را که با لرزه و درد
شکم و قی و اسهال باشد و حضرت مرحوم استاذی حکیم نجیب آبادی حب کبریت را در هیضهٔ
بلغمی بسیار مجرب میفرمودند صنعت آن نمک سنگ سه درم و پوست بلیله چار درم و کبریت مغسول
دو دام و بابرنگ و اجمود و جواکهار از هر یک دو دام و نمک سیاه و فلفل دراز
و کف دریا از هر یک یک دام همه را کوفته بیخته در شیرهٔ ادرک خمیر کرده هشت پاس با آب
لیمو صلایه کرده اگر دران آمیزش صفرا باشد حبوب بقدر نخود بندند نهایت هاضم است
و دام بوزن بست و یک ماشه باشد خمیرهٔ اسطوخودوس مقوی دماغ و معده و مفرح
صنعت آن اسطوخودوس با درنجبویه کشنیز خشک سعد کوفی سنبل الطیب فرنجمشک
صندل سفید عود عنبر اشهب زعفران عرق گاوزبان مکرر کشیده نبات سفید حسب معمول خمیره سازند

گر موجب درد معده صفرا شده بس ور باعث آن جرامی بلغم نبود	رباعی ۱۳۳	از مسهل آن بمقصد صحت رس اخراج کن و مداومت کن بر رس

ونمک اندرانی از هریک یک و نیم توله کوفته بیخته در عرق اهل بید سرشته در ریحان اهل بید
پرسازند و تا چهل روز نگاه دارند بعده باستعمال آرند و عرق گهیکوار نیز بسیار مفید است
صنعت آن ادرک و مغز گهیکوار و قند سیاه کهنه و عسل خالص از هریک یک سیر بادیان
و کچور و کچری و اجمود از هریک یک توله و مویز منقی و انجیر از هریک شش توله و گل سرخ
و جو رسا و تیلی و مکوی از هریک دو توله و تر پهلا شش توله و کشنیز و کلونجی و بابرنگ و مرچ سیاه
از هریک یک توله و کلتهی و پوست اندرون سهجنه و تخم کرنج از هریک شش توله و نمک سیاه
سه توله و جواکهار دو توله و کف دریا دو توله و سوهاگه یک توله کوفتنی را کوفته همه را
در ظرفی کرده نصفی از ان خالی داشته بزمین دفن کنند بعد سه هفته برآورده عرق کشند
و از ان باستعمال آرند باید دانست که برای هیضه و سوء هضم طعام و درد شکم
عرق پیاز انگا بسیار مجربست صنعت آن دانه انار ترش پاو سیر گل نیم یک سیر
اجواین هندی سه پاو بادیان و پودینه و کچور یک و نیم پاو و زیره سفید و کشنیز
و سنبل الطیب و زنجبیل و الایچی کلان و پیاز انگا از هریک چهتانک و نمک سیاه
و انیسون از هریک نیم پاو کوفتنی را کوفته شب در سه سیر آب تر کرده صباح بطور
گلاب هشت سیر عرق کشیده در شیشه نگاه دارند بقدر دو فلوس از ان در گلاب شش توله
خواه در آب آمیخته بنوشند و برادرم حکیم نجیب الله خان صاحب این نسخه در جهاد
اعظم گڈه اختراع فرموده اند که برای هیضه وبائی نفع و اثر کمال دارد صنعت آن
الایچی سفید و بادیان از هریک شش ماشه پودینه دو مثقال کچور یک مثقال مرچ سیاه
یک ماشه زهر مهره خطائی سه ماشه همه را در یک پاو آب سائیده دو توله گلاب ان اضافه
کرده بنوشانند فوراً رفع تشنگی و دفع قی و اسهال می کند بفضل الشافی و حجتی مراد آباد
بتجربه فقیر در سال یکهزار و دو صد و هفتاد و دو ماه ذی قعده در آمده ایام
شیوع مرض هیضه وبائی بسیار بوده است که هزارها مردم می دیدند بنابیت علیم

ونمک سیاه از هر یک یک توله و زنجبیل یک ونیم توله و هینگ و ونیم سرخ و لونگ
دو ونیم عدد همه را سائیده در عرق لیموی کاغذی حبوب بندند و اگر درد معده
بسبب قبض بود و سبب آن بلغم باشد این حب ملین بدهند که طبع را نرم نماید و قبض
کشاید بی تصدیع صنعت آن صبر سقوطری زرد چهار مثقال و پوست هلیله زرد و پوست
هلیله کابلی و هلیله سیاه از هر یک پنج مثقال ۲۲ ماشه و سنبل الطیب و مصطگی از هر یک سه مثقال ۱۴ ماشه
و زنجبیل و نمک هندی از هر یک دو مثقال ۹ ماشه کوفته بیخته باآب سرشته حب سازند تا قدر دو ماشه
پیش از طعام و بعد از ان توان خورد و نسخهٔ اهل بید نیز مفید است صنعت آن پوست
هلیلهٔ زرد و پوست هلیلهٔ کابلی و پوست بلیله و آمله منقی و بادیان و زیرهٔ سفید و دانهٔ
الایچی خرد و کلان و نانخواه و زنجبیل و دار فلفل و مرچ سیاه و نرکچور از هر یک شش ماشه
و نمک شور و نمک سیاه و نمک سانبهر و نمک لاهوری از هر یک دو توله و پودینهٔ خشک
شش ماشه و سهاگهٔ بریان نه ماشه کوفته بیخته در عرق اهل بید سرشته در رهمان اهل بید
پر سازند و نگاه دارند و بعد چهل روز باستعمال آرند دیگر نسخهٔ اهل بید که از سید طالب علی
بجنوری للکهنوی یافته ام بسیار مجرب است از برای عوارض شکم مانند قبض و نفخ و درد
و سوء هضم و برای پیدا کردن گرسنگی صنعت آن پوست هلیلهٔ زرد و پوست هلیلهٔ کابلی
و هلیلهٔ سیاه و پوست بلیله و آمله منقی و زنجبیل و فلفل سیاه و فلفل دراز از هر یک شش ماشه
و سهاگهٔ بریان نه ماشه و قرفه و پودینهٔ خشک و قاقلهٔ کبار و صغار و پوست شیطرج هندی
از هر یک شش ماشه و انجیر ولایتی شش دانه و انجیر هندی ده دانه و عاقرقرحا و چوک و اجوائن
خراسانی و اجوائن دیسی و گل سرخ و بادیان و ادرک و بسباسه و قرنفل و انگوزه و هیر و زیرهٔ
کرمانی و چاب و نوشادر و انار دانه و کپور کچری و پیپلامور و تنخار و کاکرا سینگی
و بهارنگی و سیاه دانه و زیرهٔ سفید و زیرهٔ سیاه و نرکچور از هر یک شش ماشه و نمک لاهوری
و نمک سانبهر و نمک سیاه و نمک شور و نمک پانگا و نمک جواکهار و نمک کچ و نمک کاچلون

یعنی آنرا در ظرفی کرده سرش بگل حکمت مستحکم بسته در تنور گذارند و بعد از سرد شدن
آتش از ان بر آرند پس بگیرند نمک سپیده و نوشادر و کچلون و تخم کرفس و مرچ سیاه
واذخر مکی که آنرا در هندی مرچیا گند یا گندهیل گویند و مرچ سفید و افتیمون و سنبل الطیب
و هینگ و زیره سیاه و دارچینی و تخم گذر که عوض کاشم ست و مغز تخم معصفر و سونٹهه و بلیله
مقشر و افیمون هر یک جدا جدا کوفته بیخته وزن نموده با نمکهای مذکوره موزونه
مخلوط کرده در ظرف چینی یا شیشه یا سفال سبز لعابدار کرده در انبار جو دفن کنند هر چند
کهنه شود بهتر باشد در سرما یک ماشه و در گرما چار سرخ باید خورد و سیدی استادی
مرحوم حبوب سندری مندری را نیز مجرب میفرمودند که برای درد معده و درستی
هاضمه و شکستن باد بسیار مفید ست صنعت آن گل آگه و فلفل سیاه از هر یک دو توله
مساوی سائیده حبوب بقدر مرچ سیاه طیار سازند یک گولی از ان با عرق بادیان
پنج توله خورده باشند و حکیم امرسنگه سکندر آبادی ترکیب آن چنین گفته اند که مرچ سیاه
و شگوفه عشر و نمک سیاه و زنجبیل مساوی اجزا را کوفته حب یک یک ماشه از ان بندند
و یک حب همراه شیره بادیان شش ماشه که در نیم پاو آب کشیده باشند داده باشند
و حکیم طالب حسین صاحب خورجوی مد ظله صنعت آن چنین میفرمایند که مرچ سیاه یک توله
و گل ناشگفته عشر سه توله و نمک سانبهر یک توله را باهم سوده حبوب بقدر کنار دشتی
بندند و برای صفراوی مزاج با گلاب دو توله و با عرق بادیان در بلغمی یک حب
بدهند و محبی حکیم نبی بخش صاحب بجنوری که از ارشد تلامذه حضرت استاذی
مغفور اند اجزای این حب از حضرت ایشان چنین نقل می کنند گل ناشگفته عشر
و پیپل و مرچ سیاه از هر یک یک توله و نمک سیاه شش ماشه در سه توله عرق لیمو سائیده
حبوب بقدر کنار دشتی بندند و این برای هیضه و بائی سمی نیز مفید و مجرب ست
فقط و ترکیب احمد خان مرحوم خورجوی اینست گل ناشگفته عشر و مرچ سیاه

ریوند بدہ بشربت دینار شش	۱۳۲	پرہیز دہ ہشش زمثل اگر او عدس

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
وجع المعدة	درد معدہ	باد	انتقال درد از موضعی بموضعی	شربت دینار بدہ

صنعت آن تخم کاسنی نیکوفتہ گل سرخ پوست بیخ کاسنی گل نیلوفر گاوزبان تخم کشوث همہ اد ربی سیر آب بجوشانند تا نزدیک بثلث رسد صاف کنند و نیم آثار نبات مصری یا چینی کہ شکر سفید بود دران آمیختہ قوام سازند هر صبح سہ و نیم تولہ ازان در هفت تولہ گلاب حل کردہ ریوند چینی یک مثقال کوفتہ بران اضافہ نمایند و نیم گرم بیاشامند و غذا نخوداب خورند و بعد از تسکین درد معجون کمونی مداومت نمایند صفت آن زیرہ سیاہ یک و نیم پاؤ و یک و نیم چھٹانک بر کہ یک شبارو ز در سرکہ گذاشتہ در سایہ خشک کردہ بریان کردہ باشند یعنی صد مثقال و فلفل سی مثقال و زنجبیل و سداب و پودینہ از ہر یک چهل مثقال و بورہ ارمنی یا نمک دہ مثقال همہ را کوفتہ بیختہ بعسل گداختہ سہ چند آن بسرشند خوراک از یک مثقال تا دو مثقال و نسخہ سفوف حکیم مرحوم مولوی خدا بخش سرا میری کہ برای حضرت سیدی مرشدی شاہ عبد العلیم صاحب لوہاروی رضی اللہ عنہ تجویز کردہ بودند از برای ازالہ این مرض بسیار مفید است صنعت آن نمک لاہوری و غاریقون و نمک سیاہ و تخم کشوث و ریوند چینی و اسطوخودوس از ہر یک چهار ماشہ و سیاہ زیرہ سفید و ہلیلہ سیاہ از ہر یک دہ ماشہ و برگ سنای مکی دو تولہ و جلاپہ و زرنباد و بلیلہ کابلی و انیسون از ہر یک شش ماشہ همہ را کوفتہ بیختہ نگاہدارند یک مثقال ازین سفوف با آب گرم خوردہ باشند و اگر همراہ آب سرد خورد کسیکہ اسہال داشتہ باشد فورا قبض آن میکند و مولائی استادی مرحوم حکیم نجیب آبادی نمک سلیمانی برای خوردن درین باب بسیار می ستودند صفت آن نمک لاہوری یا سانبھر دو سیر اخوب باریک نمایند

		خون	سرخی آماس	گل خطمی آرد جو باقلا

حضض یا عنب الثعلب صندل سرخ را بآب مکوی سائیده روغن گل افزوده نیم گرم ضماد نمایند

		بلغم	سفیدی ورم	پودینه خشک و تخم باقلا

بپزند آمیخته نیم گرم ضماد سازند دیگر نان گندم خشک شده و آرد باقلا و آرد جو و خطمی از هر یک هفت ماشه و زعفران یکدو ماشه کوفته نرم بیخته با زرده یک تخم مرغ و روغن گل یکتوله آمیخته بر پستان ضماد

		سودا	تیرگی ورم	ریوند چینی و رسوت

و گل و زرد چوبه صندل سرخ و نیله توتهای ملیتهی گیرو مساوی اجزا کوفته بیخته بآب سرشته نیم گرم ضماد نمایند دیگر فوفل سوخته دو ماشه و عاقرقرحا سه ماشه سفیده کاشغری شش ماشه و آرد باقلا و آرد جو و رسوت و صندل سرخ و صندل سفید و گل ارمنی و گل خطمی از هر یک سه ماشه کوفته بیخته در آب مکوی سبز و آب کشنیز از هر یک یک توله و سرکه و روغن گل از هر یک شش ماشه آلوده ضماد سازند

چون کم شود شیر بود طعمش تیز آب جو خور شربت نیلوفر	رباعی ۱۳۱	سستی منمای در طریق پرهیز وز خوردن هر چه گرم باشد بگریز

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
قلة اللبن	کمی شیر	مادهٔ گرم و خشک	عدم و رقت شیر با سائر علامات	علاج حسب قیود

ماتن رحمه الله نمایند دیگر حریره خورانند زیرهٔ سفید برنج ساٹهی آلوده پهمالی از هر یک هشت ماشه هر سه مساوی وزن باریک سائیده در شیر گاو یک و نیم پاو حریره ساخته بخورانند انفع ست

بحث علاج امراض المعده

از باد چو در معده شد عارض کس	رباعی	بشنو ز من ایکه داشتی پاس نفس

بسیار مفید و صنعت حب گوره می آید و خمیرهٔ گاؤزبان عنبری نیز مقوی دماغ و مفرح قلب و دافع وساوس و انواع مالیخولیا و خفقان را بسیار مفید صنعتہا گاؤزبان گیلانی سه توله و گل گاؤزبان و کشنیز خشک مقشر و ابریشم مقرض و بهمن سفید و تخم بالنگو و صندل سفید و تخم فرنجمشک از هر یک یک توله و طباشیر نه ماشه و عنبر اشهب دو ماشه سوای طباشیر و عنبر همه را در یک سیر آب شب تر داشته صباح بجوشانند چون سوم حصه از آن ماند صاف نموده با نبات یک سیر و عسل خالص یک پاؤ بقوام آورند و در آخر قوام طباشیر و عنبر جدا جدا سائیده داخل نمایند و ورق نقره شش ماشه و ورق طلا دو ماشه بران اضافه نمایند و مروارید ناسفته و یاقوت سرخ و زهر مهرهٔ خطائی و زمرد از هر یک یک مثقال سوده دران آمیزند هر چند حل کنند بهتر باشد قدر شربت از یک درم تا سه درم

در علت عشق دیده دانش کن باز	رباعی	بنگر که سبب چیست مکن دور و دراز
گر خون سبب فی المثل یا صفرا	۱۲۹	گر باده دگر بود بد فعش پرداز

شرح و تحقیق

علاج حسب سبب بفصد باید کرد و در غلط نباید افتاد

بحث علاج امراض الثدی

پستان چو ورم کند بد فعش پرداز	رباعی	غافل تو مشو مکن سخن دور و دراز
روزی دو سه بار با قلا را میکوب	۱۳۰	وانگه بسکنجبین ضماوش می ساز

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
ورم الثدی	آماس پستان	صفرا	زردی رنگ بشره و تشنگی و زردی آماس و زبان و قاروره وغیره	مصنف رحمة الله علاج آماس صفراوی فرموده است باقی المعالج حسب ضابطه علاج فرمایند

مثل بوی نیلوفر پس آن سرد است در حد دوم ثانیه دال است بران سفیدی رنگ آن و ندات
بوی آن و رازاله امراض صفراوی که حاره یابسه اند و تر است و ران دال است بران طوالت
اغصان آن و سرعت جفاف گل آن و لزوجت گل آن و نافع است جمیع امراض حادثه از صفرا
و حرارت و یبوست ساذجه مثل صداع و زکام و حمی نزله و عطش و حرقة البول و ذیابطیس
و ضعف باه و ضعف معده و دفع بخار و تخم خام آن مقشر نموده هفت توله در یک پاؤ
گوشت بزغاله بطریق قلیه پخته در تقویت باه محرورین انفع اغذیه است و قدر شربت از
گل آن که تازه باشد تا ده توله با یک توله نبات شیره برآورده آب بقدر تشنگی انداخته
ناشتا بنوشند و بدل آن گل مشکنار و گل توری بقدر آن و نیز گل شکر قند است و گل کنجد کما فهم
صفت غالیه عنبر قند مشک همه ابسایند و در روغن بلسان یا روغن نیلوفر آمیخته صلای
نمایند صفت روغن نیلوفر برگ گل نیلوفر تازه پانزده مثقال بروغن بادام صد مثقال
در شیشه کرده چهل روز بآفتاب گذارند یا برگ گل نیلوفر خشک مشتی در یک پیاله آب بجوشانند
تا به نیمه آید صاف کنند و نیم پیاله روغن بادام اضافه نموده بجوشانند تا روغن ماند و باستعمال آرند

از غشی دل کس کند چو سستی آغاز باید که زنی گلاب سرد بسر روی	رباعی ۱۲۸	برزن ندگیش در خطر گردد باز باشد که روان تری بخود آید باز

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
غشی	بیهوشی	غلبهٔ خفقان	بیشتر موجود بودن خفقان	اگر خفقان مفرط شود و غشی آرد مریض هلاک

شود تدبیر مصنف رحمه الله باید کرد و قی کنانیدن در اکثر انواع غشی مفید است نه در کثرت عرق

		اسهال مفرط یا آمدن خون بسیار و جز آن	با تقدم دال باشد	حب جواهر خورند و شربت بابهی یا با شربت عناب

خفقان	طپش دل	صفرا	خشکی دهان و تشنگی و سرعت نبض و زردی قاروره	ادویه مطبوره را باهم بسایند و حل نموده

طلا نماید بر حوالی دل هنگام خلو معده و سیدی استاذی مرحوم حکیم نجیب آبادی می فرمودند که خوردن گلقند گل چاندنی دو توله روزانه بسیار مفید است صنعت آن گل چاندنی یک ربع سیر تازه را در نیم سیر قند مالیده بآفتاب نگاه دارد و از ان یک توله خورده باشند و این خمیره را که نوشته می شود برادرم مرحوم فیض الله خان صاحب در بیاض خود بسیار مفید نوشته اند صنعت آن زهر مهره خطائی و مروارید ناسفته و کهربای شمعی و یشب سبز و طباشیر کبود از هر یک شش ماشه را در یک پاو کیوره کهرل نماید و بساید و گل گاوزبان و صندل سفید و گل سیوتی و برگ گاوزبان را بکوبد پس قند سفید پانزده مثقال را بقوام آورده ادویه مذکوره را دران آمیزد و خمیره سازد و دو ورق نقره چهار ماشه دران آمیزد و خوب حل کند قدر شربت آن یک مثقال است

از خون چو تراطباک دل گردد تیز خوش خوش به برش در کشش و هردم گیر	رباعی ۱۲۷	شیرین صنمی طلب تما شور انگیز در حقه او ز شاخ مرجان میبیز

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
خفقان	طپیدن دل	خون	برآمدن رگها و تمدد آن و ثقل و کسل و امتلاء نبض و رنگینی بول	یا فصد باسلیق از چپ کنند

یا علاج فرموده مصنف رحمه الله نمایند حضرت مولائی استاذی مرحوم حکیم نجیب آبادی درین مرض صفراوی وصف انعکاس القمر بسیار می فرمودند آن درخت چاندنی است و آن گیاهی است مانند دیگر گیاها بجمیع وجوه الا آنکه برگ چاندنی نرم تر است از ان و گلش بسیار سفید بقدر پیاله چینی سفید که دران نصف رطل آب گنجد و در روشنی قمر گل بسیار می کند و در گل بوئی هست تر

		سودا	محلّی بسط و تفریح در حالت ہیجو مالیخولیا	سفوف کیمیا این مرض را

مفیدست باستعمال آرند صنعت آن ورق طلا سه عدد و ورق نقره شش عدد مشک خالص و کافور قیصوری از هر یک سه سرخ و حماما و قسط شیرین از هر یک یک ماشه و شب یمانی بریان هفت ماشه و زرنباد و قرنفل و گل گاوزبان و بادرنجبویه درونج عقربی از هر یک هفت سرخ کوفتنی را کوفته بیخته سفوف نموده سه حصه کرده بغره ماه یک حصه ازان برکف نهاده بران قدری نبات گذاشته بگلاب حب بسته دو ورق نقره و یک ورق طلا را بدان پیچیده صبح از حلق فرو برند و بران عرق بید مشک بنوشند همچنین باقی حصص را بپانزدهم و آخر ماه بخورند بآن ازاله مرض شود بعون الله الشافی و سهلو لوانی و الکافی هلیله کابلی پوست بلیله آمله دارچینی تگر فلفل سیاه جایفل کباب چینی ورق طلا شهد منقی کوفته بیخته در قوام شهد منقی آمیخته حب بندند و بقدر یک ماشه و بر دو ورق پیچیده نگاه دارند یک حب کافی ست نام این معجون الحبوب ست یک حب صبح و یک شام میخورده باشند برای نسیان مجرب ست گل سیوتی گل نیلوفر گل بنفشه گل اسطوخودوس برگ گاوزبان گل گاوزبان آمله مقشر در آب عرق کشند برای ورزشی حواس و تقویت آن و رعشه مفید ابریشم خام صندل سفید آمله ساییده مغز تخم خیارین تخم کاسنی بادرنجبویه کشنیز خشک مغز تخم کدو مربای سیب شربت انار شیرین تخم کاهو زهر مهره خطائی و دریکهرل ساییده سنگ یشب در گلاب ساییده ورق نقره مفرح سازند برای تفریح و رفع اختلاج قلب و درستی حواس عشره مدرکه بفضل شافی مطلق مفیدست از حکیم علی اصغر عرف حکمت الله خان

آبی زرده دابرین آتش ریز از بهر طلا بیکده گر سے آمیز	رباعی ۱۲۶	ای از خفقان گرم در آتش تیز کافور و گلاب و آب سیب و صندل

	شرح و تحقیق	

علاج	علامت	سبب	تعریف	نام مرض

بمردم لطیف جواهر مهره برای تقویت اعضای رئیسه و افزایش روح و حرارت غریزی و دفع خفقان و جمیع بیماریهای قلب نافع صنعت آن وا ذہر معدنی که زهر مهره باشد شش درم مروارید ناسفته و بسد و کهربا و لاجورد و یاقوت احمر و یاقوت کبود و یاقوت اصفر و یشم و زمرد و عقیق سرخ و ورق نقره و مصطگی از هر یک دو درم ورق طلا و جدوار و نارجیل دریائی و عنبر اشهب و مشک و مومیائی از هر یک یک درم همها را باریک سائیده باز در گلاب یک پاو سیر سحق کرده بقدر رکنار حبوب سازند و با سنگ غری مهره نمایند و ورق طلا بران چسپانند قدر شربت از دو سرخ تا دانگی در اشربه مناسبه برای خفقان و توحش و وسواس و تپش قلب و ابتدای جنون و اختناق رحم نافع صنعت آن گل پنبه تازه در آب باران یک شب و روز تر داشته پس آب با آتش ملایم بجوشانند تا ثلث ماند مالیده صاف نموده با شکر سفید قوام نموده بآخر زعفران سوده اضافه نمایند قدر شربت

ای کرده ز سردی خفقانت آغاز می بوی قشور اترج و عنبر و عود	رباعی ۱۲۵	بشنو سخن من و بخود مے پرداز وز غالیه بر سینه طلائی می ساز

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
خفقان	بیقراری دل	بلغم	نرمی نبض و سپیدی زبان و رنگ و روی	بتدبیر مصنف رحمه الله یاد باید

وسیدی استاذی مغفور حکیم نجیب آبادی شراب بهرالقطن را بسیار نافع درین باب می فرمودند صنعت آن گل پنبه تازه نیم آثار را در دو سیر آب باران یک شبانه روز تر دارند پس با آتش ملایم بجوشانند تا آنکه ثلث آب ماند بعده مالیده صاف نموده با یک سیر قند قوام کرده فرود آرند و بآخر بمقدار نیم مثقال زعفران سوده اضافه نمایند بست درم با گلاب و عرق بید مشک و عرق گاؤزبان بیاشامند نافع باشد

ومسهل نباید پرداخت چنانکه میگوید اگر وجع الصدر بسبب بلغم بود نسخهٔ آن در شرح رباعی یکصد و سیزده گفته شد

ای آنکه کنی بقوت علم نظر در شوصه و ذات الریه ذات الصدر	رباعی ۱۲۲	اخلاط زیاده از تن خسته بدر حقنه کن و نام دارو ی کار مبر

شرح و تحقیق

درین هر سه مرض دارو ی مسهل انام نگیرند بلکه حقنه را که نسخهٔ آن ماتن مرحوم در شرح [illegible] نوشته است بعمل آرند زیراکه مسهل مواد را تحریک میکند شدید و آنرا در هیجان می آرد پس خوف می شود که چیزی از مواد متوجه بقلب نگردد صفت حقنه بنفشه نیلوفر خبازی عنب الثعلب و گل خطمی از هر یک دو مثقال عناب سپستان و آلوی بخارا از هر یک پانزده دانه و مغز تخم کدو نیم کوفته ده درم آب چقندر پنج توله پاو بالا همه را در آب نیم سیر و نیم پاو و نیم چهٹانک جوشانند چون بسوم رسد صاف کنند و تیر خشت سه و نیم توله دران آمیخته بروغن گاو پنج درم اضافه بران نمایند و بدو بار حقنه نیم گرم کنند و سیدی استاذی مرحوم حکیم نجیب آبادی برای ذات الصدر و درد سینه شربت بنفشه را بسیار [illegible] می شوند صنعت آن عناب سپستان و بنفشه از هر یک سه توله هر سه را در آب سه ربع سیر بجوشانند چون بنصف رسد در نبات سه چند بقوام آرند

بحث علاج امراض القلب

ای در خفقان جسته طریق پرهیز هر جا که قضا آتش غم افروزد	رباعی ۱۲۴	بشنو ز من این نکته بحکمت آمیز برخیز مثال دود از انجا بگریز

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
خفقان	طپیدن دل	فوت مال یا موت عیال یا چیزی دیگر از امور خارجیه موذی قلب	افسانه و فکر و وحشت	سیر سفر و مشغولی با مو و مفرح و صحبت

صاف کرده در قند نیم پاؤ و پاو چهٹانک قوام سازند و دو توله از آن همراه عرق نیلوفر خورند

	رباعی ۱۲۱	
احوال تو ام ز شوصه چون داد خبر بکشا رگِ باسلیق و رغبت مکن	رباعی ۱۲۱	گویم که چه کن تا رهی از خوف و خطر آبِ عناب و شربتِ نیلوفر

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
شوصه و ذات الجنب	آماس پرده در نواحی پهلوست نزدیک سینه	صفرا یا دم صفراوی	تپ دایمی و تنگی نفس و خلیدن پهلو و نبض منشاری و سرفه خشک در ابتدا پس نفث الدم میشود	فصد باسلیق یا سرو باید گرفت و شربت نیلوفر

را با آب عناب باید نوشید و اگر بعد فصد باسلیق و گرفتن خون که حسب قوت باشد استعمال این قیروطی فرمایند که بروغن زنبق ساخته می شود نهایت مفید مجرب است بدن روغن زنبق نیز فایدهٔ عاجله بخشیده است صنعت آن بنفشه عنب الثعلب واصل السوس مقشر و بابونه و پوست خشخاش و باقلای تازه از هر یک کفی در آب نیم سیر جوشانده صاف نموده پیه گردهٔ بز پنج مثقال و روغن گل پانزده مثقال و روغن زنبق پنج مثقال و روغن بابونه سه مثقال در آن داخل کرده باز بجوش آرند تا آب برود و روغن بماند و بهم سرشته نیم گرم بمالند

	رباعی ۱۲۲	
ای درد تو در سینه ز اندازه بدر از اغذیه جوی آب کشک جو و ماش	رباعی ۱۲۲	از علت ذات صدر در عین خطر از اشربه خواه شربت نیلوفر

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
ذات الصدر	آماس پرده سینه نزدیک پهلو	صفرا یا خون صفراوی	تپ دائمی و درد سینه	دوا و غذا حسب فرموده مصنف رحمه الله باید کرد

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
سل	جراحت شش	ورم شش یا ورم پهلو یا زکام یا فرود آمدن نوازل بسیار از سر یا سرفه شدیده طویله	تب دائمی و برآمدن ریم بسرفه و فرق میان ریم و بلغم آنکه چون ریم را بر آتش نهند بوی بد دهد و هرگاه که بر روی آب اندازی نشیند	ماتن مرحوم خوردن آب جو و شیر خر را تجویز میفرماید و مولائی استادی

مغفور حکیم نجیب آبادی هدایت میفرماید که طباشیر و ست گلو و رب السوس و کتیرا و نشاسته و برابر جمله نبات همه کوفته بیخته سفوف نموده خورده بالای آن شیر تازه بز در پارچه دوشیده نوشیده باشند و چند روز مداومت این نمایند و سفوف خشخاش نیز برای نزلات حاره و سل و سعال و خشونت حلق و سینه نافع ست صنعت آن تخم خشخاش پنج درم صمغ عربی نشاسته بریان از هر یک دو درم و تخم خطمی سفید کتیرا سفید تخم خبازی از هر یک دو درم و تخم خرفه مقشر سه درم و طباشیر سفید یک مثقال مغز بهدانه و رب السوس از هر یک دو مثقال کوفته بیخته سفوف سازند و نه ماشه از آن همراه شیر بز تازه یا نیم گرم خورده باشند حب سل صنعت آن سریشم هر دو زرد چوب چار تن کشنیز همه را سائیده حب بسته همراه آب گرم خورده باشند یا در آب گرم سائیده هر روز خورده باشند

در ذات ریه آب گل نیلوفر وان لحظه که خاطر کشد سوی غذا	رباعی ۱۲۰	ممزوج بشربت بنفشه میخور از آب جو و ماش و عدس در مگذر

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
ذات الریه	آماس شش	ماده حاره دموی یا صفراوی	تب بسیار دائمی و تنگی نفس و عدم قدرت بر تکیه کردن الا بر پشت	تدبیر مصنف مرحوم باید کرد

صفت شربت بنفشه بنفشه دو توله و پاو بالا را در یک پیاله آب بجوشانند چون به نیم رسد

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
نفث الدم	برآمدن خون از دهان از گلو بود یا از قصبهٔ ریه یا از عضو دیگر	گرمی کشاده شدن دهان رگ یا جراحت	خوردن شی گرم و حریف یا سعال بلغم شوریا رعاف و سرخی رو یا ضربت یا شقت یا آواز سخت کرده باشند یا قی سخت بوده باشند	شربت انجبار باید خورد و صنعت آن انجبار نیم کوفته نیم توله در یک پیاله آب

جوشانند چون به نیمه آید صاف کنند و بقند قوام نمایند و سیدی استادی مرحوم حکیم نجیب آبادی میفرمودند که مریض را باید که نیم سیر پخته شیر خربزه انجبین باد و دوغ ترش پاریده صاف نموده بشربت انار شیرین نموده دو دفعه وقت صبح استعمال نمایند و فصد صافن گیرند که امالهٔ ماده بعضو بعید شود و استعمال ماء الجبن پنج شش روز کرده باشند اگر موافق مزاج آید یک و نیم ماه کرده آید و در بیشی کمی شیر طبیب مختار است و مسهل پنج مرتبه دهند یعنی از خیار شنبر در ماء الجبن مالیده صاف کرده نوشانیده باشند و سرکه و ترنجبین از نهار باستعمال نیارند و غذا نان خمیر گوشت بزغاله یا پلاو باشد فقط اگر نفث الدم مع السعال باشد باید که این حب را باستعمال آرند که نفع کامل خواهد بخشید بفضل الشافی صنعت آن گل ارمنی و شاخ گوزن سوخته و کتیرا و رب السوس و طباشیر از هر یک سه ماشه و صمغ عربی و دم الاخوین از هر یکی دو ماشه و نشاسته و تخم خطمی از هر یک چار ماشه و بیخ انجبار و اصل السوس مقشر از هر یک پنج ماشه همه را کوفته بیخته باریک سائیده بلعاب بهدانه سرشته حبوب سازند بقدر نخود و هر وقت در دهان دارند و لعابش فرو برده باشند

بحث علاج امراض الصدر والریه

از علت سل کسیکه شد زار و نزار هر چند که این مرض مداوا نشود	رباعی ۱۱۹	آب جو و شیر خرده اورا نهار از بهر تسلی ز دوا دست مدار

شرح و تحقیق

نمک چرچٹہ وخراسانی اجواین واجواین دیسی کہ نانخواہ باشد ونمک سانبھر وماہی بہور
از ہر یک نیم پاؤ گل کیلہ کہ موز باشد برابر جمیع اجزا ہمہا را کوفتہ در ظرفی نہادہ گل حکمت
نمودہ در پاچک شتی پانزدہ سیر شب آتش دہند صباح بر آوردہ سائیدہ نگاہ دارند
یک ماشہ از ان خوردہ باشند دیگر کشتہ شنجرف کہ از پیر پیران حضرت شاہ حسان علی صاحب
پاک پتنی بواسطہ شاہ عبد الکریم خان صاحب سلام نگری قدس سرہما یافتہ ام بس مفید است
بلکہ برای جمیع امراض بلغمیہ مؤثر صنعت آن شنجرف یک تولہ پلپل دراز دو تولہ ہر دو را
سہ روز صلایہ کنند وخوب سحق نمایند انگاہ بشیر تازہ گاو خمیر کردہ گردہ اش ساختہ
بروغن گاو بہر دو بریان کند کہ حباب بر آمدن از ان موقوف شوند این قول پیر
صحبتم خان صاحب مغفور ست اما شاہ رحیم علی صاحب سہارن پوری رحمہ اللہ
میفرمودند کہ آن قدر بریان کند کہ سیاہ شود پس دیگر طرف آن گردہ را بگردانند
تا آنکہ چون اول بار شود پس بر آوردہ سائیدہ صلایہ کردہ در شیشہ نگاہ داشتہ دارند
ویک سرخ از ان در برگ پان خوردہ باشند واز موضعات اشیای بلغمیہ پرہیز کنند

	رباعی	
تنگی نفس اگر بکس گردد یار	رباعی	دشمن بودش بوی بد ودود وغبار
از بوی بد ودود وغبارش پرہیز است	۱۱۷	آب خنک وشکم پر ونوم نہار

شرح وتحقیق

ضیق النفس را بوی بد ودود وغبار وآب خنک خوردن وشکم پر از طعام کردن
وبروز خفتن بسیار مضر ست از جملہ پرہیز باید کرد ومحترز باید بود تا از تکلیف
دور باشی واز ان محفوظ مانی

	رباعی	
از نفث دمت چو کار گردد دشوار	رباعی	از آب جو وعدس غذا کن زنہار
وز شربت انجبار رغبت میکن	۱۱۹	باسودہ صمغ وکہربا وگلنار

شرح وتحقیق

ربو	تنگی دم که ضیق النفس و بهر و عسر تنفس هم گویند هیکدان همه با	بلغم اکثر بود	عدم تشنگی و ضرر یافتن از هوای سرد و نفع یافتن از هوای گرم	باید که سبوس گندم نیم پاو را در آب

نیم سیر بجوشانند چون به نیمه رسد بادام شیرین هفت عدد و مغز تخم کدوی شیرین
هفت ماشه سائیده و دران انداخته آنرا بر روغن گاو و پنج ماشه داغ کرده به نبات سفید
شیرین کرده و نیم گرم نوشیده باشند نفع می بخشد و حضرت استاذی مرحوم حکیم نجیب آبادی
میفرمودند که کشته زرنیخ گاو دنتی برای امراض بلغمی مانند سرفه رطوبیه کثرت بلغم
و دمه که پیران را می شود و ورم ریه بسیار مفید است و اشتها هم زیاده میکند از دو برنج
تا یک رتی یا زیاده ازان حسب قوت مریض قدر شربت آنست در برگ تنبول خورانند
و برای انتفاخ گلو که آنرا در هندی گیگها گویند نیز نافع است خشک بقدر یک ماشه
ازان بر ورم گلو مالیده بران پنبه کهنه خشک ابندند و بالای آن صفحه سرب را
پهن کرده بندند و تسمه چرم بودار بر گلو بندند صنعت کشته زرنیخ هرتال گاو دنتی را
چار توله آرند و بران تین پهل هشت عدد را سائیده ضماد سازند و آنرا بر یک یا چند تشتی
نهاده دو پارچک بدست می سازند راست و چپ آن استاده کرده در گوشه به احتیاط
آتش دهند که سفید هیچو نه خواهد شد دیگر عرق انبه شیرین پخته را درین باب بسیار
انفع میفرمودند و می ستودند صنعت آن دو صد انبه شیرین منتخب سطا عرق که شیرین
باشد می کشند و می برآرند و دران پرسیاوشان و اصل السوس از هر یک نیم پاو
انداخته عرق آن بقرع و انبیق کشند صبح و شام یک یک چهتانک ازان نوشیده باشند
و لعوق کتان انیز درین مؤثر میفرمودند صنعت آن کتان و بادام شیرین از هر یک توله
هر دو را سائیده در عسل خالص ده توله حسب ادویه آمیخته نگاهدارند و یک توله
ازان خورده باشند و سفوف سیاه که از غلام نبی خان صاحب مراد آبادی فرزند ارجمند مولوی
غلام جیلانی خان صاحب بهادر مرحوم اهم پوری یافته ام بسیار مجرب است صنعت آن

چون ثلث ماند صاف نموده با نبات یک پاؤ قوام آن سازند و چون که در سال یکهزار و دو صد و پنجاه و هشت هجریه صلی الله علیه وسلم در مرض سرفه مبتلا شده بودم حکیم عطا اشرف نگپوری این شربت خشخاش تجویز فرموده بودند که نفع بسیار بخشیده بود صنعت آن پوست خشخاش مع تخم یعنی کوکنار مسلم مع دانه پانزده عدد و ملیٹھی مقشر کوفته دو توله شب در آب خیسانیده صباح جوشانیده صاف نموده شکر سفید یعنی بوره نیم پاؤ انداخته قوام آن نمایند پس از آتش گرفته سفوف کتیرا هفت ماشه و صمغ عربی نه ماشه و نشاسته یک توله در آن آمیخته و بردارد و در روز پنج شش مرتبه بقدر دو دو ماشه از آن لیسیده باشد نافع باد برای سعال بلغمی و صفراوی این حبوب مفید ست صنعت آن رب السوس ۳ ماشه تباشیر ۱ ماشه تیغال صمغ عربی کتیرا نشاسته تخم خبازی ۲ ماشه تخم خطمی سپستان ۲۰ دانه عناب خسته برآورده کوفته بیخته در عرق آلو بخارا خمیر کرده حبوب بقدر دو نخود سازند و در دهن نگاه دارند از میرزا محمد وزیر حکیم لکهنوی سفوف که سعال بلغمی را مفید ست و اشتهای افزاید صنعت آن نمک شور نیم آثار را در شیر عشر تر کنند که بالایش بگذرد تا سه روز نگاهدارد بعده گل حکمت نموده در شش سیر پاچک دشتی آتش دهد بعد سرد شدن برآورده سائیده نگاهدارد و وقت خلو معده یک دو رتی خورانیده باشد مغز بادام شیرین رب السوس صمغ عربی کتیرا همه را کوفته بیخته بلعاب اسپغول سرشته حبوب بقدر نخود سازند و هر لحظه بدهان دارند خصوصاً هنگام خفتن

تنگی نفس تو را چو سازد رنجور از بلغم اگر بود بده انچه شده است	رباعی ۱۱۶	یا بد از وی بصحت راه فتور در عارضه ز کام بارد غذ کو ر

شرح و تحقیق

حال این در شرح رباعی هشتاد و دوم باید دید اما هنگام خفتن بطوریکه حی نگاه سبوس نوشند نافع آید بفضل الشافی

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج

زعفران از هر یک دو ماشه الایچی سفید و کشنیز از هر یک یک و نیم ماشه ملهٹی چار ماشه جاوتری
یک ماشه جایپهل یک ماشه پاو یا لا افیون یک تولہ اول افیون را در عرق پان یک تولہ حل کنند
بعده ادویه را کوفته بیخته دران حل کرده گولی بقدر نخود بندند و بحسب سن و مزاج
باستعمال آرند و بوقت شب خورده باشند و دیگر سست لوبان که شنده باشد خوردن در
پان دافع سعال و مقوی ال... رفضلات و دافع اخلاط لزجه سینه است قدر شربت
چار قیراط است یعنی دوازده حبه دیگر سفوفی از حضرت استاذی مرحوم حکیم نجیب آبادی
کتیرا و اصل السوس و صمغ عربی از هر یک سه درم و نمک وسه یعنی پیا بانسه دو درم
همه را سائیده سفوف سازند قدر شربت از ان یک ماشه است و تو رچای را نیز
بسیار مفید میفرمودند صنعت آن چای ختائی و بادیان ختائی و پودینه از هر یک
یک تولہ پوست نرنج شش ماشه همه را شب در آب یک و نیم پاو تر داشته صباح بعد از جوش
داده صاف نموده با نبات یک پاو قوام نموده عنبر اشهب یک ماشه و قرنفل و دارچینی
از هر یک سه ماشه و دانه الایچی سفید و دانه الایچی کلان از هر یک شش ماشه مصطگی یک تولہ
سپیاری چکنی و عود غرقی از هر یک شش ماشه مشک یک ماشه جمله را سائیده دران حل
کرده لوز بوزن شش ماشه سازند جالینوس میگوید که در امراض دماغی علاج از غرغره کنند
پس برای سرفه بلغمی نزلی این نسخه غرغره را بس مجرب از حکیم الهی بخش صاحب مظفر نگری یافته ام
صنعت آن کاهو و بزر البنج و کوکنار و حب الآس از هر یک دو تولہ نیم کوفته در سه پاو آب جوشانند
چند بار بآن غرغره سازند و حضرت استاذی مرحوم حکیم نجیب آبادی اینچنین تجویز میفرمودند
غرغره مایکین پنج ماشه و اصل السوس مقشر و کوکنار از هر یک چار ماشه همه را در آب نیم سیر
جوشانده غرغره کنند و حضرت ایشان برای سرفه خشک میفرمودند که شیر بز را یک پاو
آمیخته بعده بشربت خشخاش ساده یک تولہ شیر بز کرده نوشیده باشند نافع باد صنعت شربت
خشخاش ساده پوست خشخاش یک چهٹانک و کوکنار باشد آنرا در آب سه پاو جوشانند

نیم سیر آب جوشانند تا غلیظ شود پس بیامیزند و دو سه جوش دهند صنعت شربت
خشخاش پوست خشخاش و تخم خشخاش از هر یک نه ماشه در آب یک سیر جوشانند
تا به نیمه آید صاف کنند و نیم من قند سفید دران حل کرده بجوشانند تا بقوام آید
هر روز نیم گرم هفت مثقال تا ده مثقال بیاشامند سیدی و استادی مولائی
مرحوم حکیم نجیب آبادی برای سرفه بلغمی این لعوق تجویز میفرمودند صنعت آن
مغز تخم کدوی شیرین مغز بادام شیرین نشاسته کتیرا صمغ عربی تخم خشخاش از هر
یک توله و نبات مصری پانزده توله اول نبات را بقوام آورده ادویه مذکوره را
کوفته بیخته دران آمیزند و بقدر شش ماشه ازان چند بار لیسیده باشند نافع باد
و حب باقلا بتجربه فقیر رسیده که بسیار نفع می بخشد صنعت آن کتیرا ۳ ماشه صمغ عربی ۳ ماشه
اصل السوس مقشر ۳ ماشه رب السوس ۳ ماشه تخم خشخاش ۳ ماشه مغز تخم کدو ۳ ماشه مغز تخم باقلا همه را کوفته
بیخته بلعاب اسپغول سرشته حبوب بسازند و هر وقت ازان در دهان نگاه دارند اگر سبب
ضعف دماغ ریزش نزله باشد این حریره بنوشند حریره مغز بادام ۱ توله مغز تخم کدو ۶ ماشه و نشاسته ۱ توله
مغز تخم باقلا ۴ ماشه خشخاش ۹ ماشه نبات ۲ توله حسب دستور حریره سازند لعوق دیگر از مغز تخم پیٹهه
که برای سرفه یبس مفید است صنعت آن تخم خشخاش و نشاسته و صمغ عربی مغز تخم کدو
شیرین و مغز تخم پیٹهه از هر یک یک توله نبات پانزده توله اول قوام نموده ادویه
مذکوره را کوفته بیخته دران آمیخته لعوق سازند و قدری قدری ازان لیسیده باشند
دیگر تخم خطمی و خبازی و کتیرا و صمغ عربی و رب السوس و مغز بادام شیرین و کشنیز خشک
مقشر و مغز تخم باقلا و تخم خشخاش و مغز بهدانه و گاوزبان و مغز تخم کدو و نبات از هر
شش ماشه و گل ارمنی سه ماشه همه را کوفته بیخته باب سرشته حبوب بقدر نخود سازند
و هر زمان بدهان ازان نگاه دارند دیگر حب لئبنه از حکیم عطا اشرف صاحب نگپوری
مجرب ادر توامی بجیب الله خان صاحب مغفور است صنعت آن طباشیر مهره خطائی و

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
		برودت و رطوبت	پیدا می شود هنگام وزیدن هوای شمال یا شمال و نیز خشونت والم نباشد	این حبوب ابدهان نگاهدارند فلفل گرد فلفل دراز کبابه زعفران قرنفل دارچینی

نبات سفید همه را سائیده بآب برگ تنبول حبوب بقدر نخود سازند و بدهان مدام نگاهدارند خمیرهٔ اسطوخودوس مقوی دماغ و معده و مفرح اسطوخودوس بادرنجبویه کشنیز خشک سعد کوفی سنبل الطیب فرنجمشک صندل سفید عنبر اشهب زعفران عرق گاوزبان مکرر کشیده نبات سفید نبات را در عرق قوام کرده ادویهٔ کوفتنی را کوفته بیخته دران آمیزند پس عنبر و زعفران اسوده دران آمیزند و نگاهدارند قدر شربت

در سرفهٔ تر بقول اهل تدبیر / ور خشک بود سرفه شراب خشخاش	رباعی ۱۱۵	هیکن تو طلب طبیخ زوفا و بگیر / ترتیب کن و زخویشتن باز مگیر

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
سعال	سرفه	خلط غلیظ لزج محتبس در ریه	بودن آن بعد کام و خروج آن بعسر	طبیخ زوفا باید نخورد صفت آن زوفا

زراوند طویل پرسیاوشان و تخم کرفس و پوست بیخ کرفس بادیان و پوست بیخ بادیان و تخم انجره و فراسیون کرکند ناکوهست همه ادویه سیر آب جوشانند تا نزدیک بهفت سیر آید صاف کرده بده مثقال نبات مصری یا گلقند بنفشه دران حل کرده نیم گرم بیاشامند گو نیم از گلقند بنفشه شربت بنفشه اولی ست که کثیر الوجود ست و لطیف درین ملک کمتر وجود ست صفت گلقند بنفشه گل بنفشه تازه نیم آثار در قند سفید به وچند آن مالیده باهم آمیزند و چهل روز بآفتاب نگاهدارند و یا گل بنفشه خشک را سه سیر کوفته با یدست بمالند و بعرق گاوزبان یا آب کرده تا ده ساعت بگذارند و نیم آثار قند را ادا

ورم المری	آماس مجرای طعام از حلق تا معده	خون	درد درمیان دو شانه بجمیع اقسام بدن و تپ و پری رگها و نرمی نفس	در هر دو سبب فصد اکحل باید کشاد و اشربهٔ بارده را باید نوشید و صندل را در گلاب سائیده
		صفرا	تپ و سرعت نبض و زردی زبان و قارورهٔ و تشنگی بسیار و تلخی دهان	درمیان هر دو شانه ضماد باید کرد و آرد جو و بابونه و بنفشه و خطمی را در آب برگ عنب الثعلب سائیده ضماد کردن نفع دارد
		بلغم	بول سفید و رطوبت بینی و ثقل بدن و زردی	درین دو سبب جوشاندهٔ شبت و بابونه و اکلیل الملک و تخم کتان باهم پخته ضماد و
		سودا	خشکی دهان و تیرگی رنگ	

انگوری جرعه جرعه کرده بنوشند و واضح باد که اگر وجع الصدر از سبب بلغم بود که آنرا ماتن رحمه الله ترک کرده و بیان نفرموده است پس استاذی حکیم مرحوم نجیب آبادی این نسخه تجویز میفرمودند عناب سپستان بنفشه از هر یک ۳ توله هر سه را در ۳ پاو آب بجوشانند چون بثلث شود در نبات یک پاو و یک و نیم چهٹانک قوام سازند و دو توله از ان لیسیده باشند تا نفع

آواز تو چون گرفت پندم بپذیر انجیر بپکد گرو میلش فرما	رباعی ۱۱۴	جزوی ز نبات و جزوی از مسکه بگیر گو دشمن اقبال تو از غصه بمیر

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
بحة الصوت	گرفتگی آواز	گرمی و خشکی	بسیاری میل آب و خشکی دهان و درشتی زبان و زردی	مسکه را با نبات باید خورد که نفع دریست

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
نشب العظم والشوک فی الحلق	بند شدن استخوان یا خار در گلو	حرص آکل و غفلت آن	غم و کرب و غشی	تدبیر ماتن مرحوم که میفرماید باید که

و آن اینست که اگر در حلق کسی ریزه استخوان یا خار بماند باید که لقمه کلان که در حلق بمشکل فرو رود بخورد که باعث آن استخوان ریزه و خار فرو رود و باقی حیل در دیگر کتب نوشته اند باید دید

	رباعی ۱۱۲	
سوزن چو فرو بری و گردی رنجور باید دهی سوده مقناطیست	رباعی ۱۱۲	تدبیر تو چون نباشد از حکمت دور خوردن زپی دوا با آب انگور

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
بلع الابرة	فرو بردن سوزن	غفلت آکل	درد و ورم و برآمدن خون از	سنگ آهن ربا را

کوفته بیخته صلایه کرده بیک قاشق شراب خواه سرکه انگوری آمیخته ناشتا خورند و بعد نیم ساعت بخومی سناپی مکی گل سرخ بنفشه سپستان همه را در یک پیاله آب جوشانند چون به نیمه رسد صاف کرده شیرخشت پانزده مثقال در آن حل کرده صاف نموده نیم گرم بیاشامند و بضرورت بشیاف مدد کنند تا چند بار طبع مجیب شود و سوزن بجذب مقناطیس بیرون آید باذن الله الشافی و پس از خروج سوزن شربت قند یا گلاب و تخم ریحان نوشانند و غذای نخوداب خورند

	رباعی ۱۱۳	
مجرای غذا بجانب معده اگر چون موجب آماس مشخص گردد	رباعی ۱۱۳	آماس کند موجب آماس نگر تدبیر مناسبش کن ای انشور

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج

و نرم در آب برگ مکو سائیده نیم گرم ضماد سازند که برای قرحه هم نافع و مجربست
و غرغره گشنیز نیز مجربست صنعت آن گشنیز خشک و عنب الثعلب و اصل السوس
مقشر نیم کوفته کوکنار و عدد حب الآس برگ شهتوت و بیخ جهاڑی که کنارشتی
باشد از هریک یک چهٹانک ده تولہ آب جوشانیده بران پهٹکری سائیده
پاشیده مقدار هشت ماشه در وقت غرغره نماید

	رباعی	
ای خون گلویت ز زلو داده خبر	۱۰۹	خون آمده هر دم از گلوی تو بدر
گر غرغره سازی آب خردل بنمک		چیزی نبود از ان ترا نافع تر

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
دخول العلق فی الحلق	در آمدن زلو در گلو	در آب نوشیدن	ظاهر شدن نعرن رقیق ماده و تغیر آواز	تدبیر مصنف حکم

باید کرد و بخوردن تماکو فوراً جدا می شود و نمک تماکو زیاده تر کشنده آنست
و گویند که اگر بسیار اسباب در سرکه یا بره و غن داخل نموده بدان تغرغر نمایند فوراً هلاکش می سازد

	رباعی	
چون شد ز گلوت ریش ای نقد شفا	۱۱۰	گویم سخنی از خشم در ملذر
تخم و گل انزروت میکوب از آن		اندک اندک بموم روغن میخور

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
قرحة الحلق	ریش گلو	مواد حاده	درد و بیرون آمدن ریم و تنخنج	فصد سر و با یزد

و آب سرد نخورد و موم روغن با زردی بیضه باید خورد صفت موم روغن موم کافوری
را در روغن گل حل کرده انزروت و تخم گل کوفته بیخته اضافه نمایند

	رباعی	
چون ریزه استخوان بماند یا خار	۱۱۱	در جوف گلوی کس با مرحبار
هر لقمه که بعد از فرو بردن او		تشویش رسد مفید باشد بسیار

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
استرخاء اللهات	سست شدن ملازه	بلغم	نرمی ملازه و سپیدیء آن	صفت غرغره

خردل نیم کوفته در یک پیاله آب جوش نشانند تا بنیمه آید صاف کنند و سکنجبین آمیخته نیم گرم غرغره کنند

	رباعی ۱۰۷	
چون سستی لوزتین حادث گردد		احوال تو از حدوث آن بد گردد
گر غرغره سازی ز گلاب و مازو		ظاهر شود آن فائدهٔ بیحد و عد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
استرخاء اللوزتین	سست شدن دو لوزه که بجانب حلقوم اند نزدیک بیخ زبان	بلغم	درد و سپیدیء آن	تدبیر مصنف رحمه الله باید کرد

	رباعی ۱۰۸	
درد دِ گلو چو فصد کردی میخور		آب آلو شربت نیلوفر
از آب سماق و مثل آن غرغرات		هر چند که بیشتر بود نیکوتر

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
خناق	درد گلو	خون	سرخی چشم و روی و پر رگها و شیرینی دهان	فصد سر رو کنند بدفعات و رگ زیر

زبان را نیز کشایند بعده از آب سماق و آب زرشک و شاهتود و غوره و سرکهٔ انار ترش نیم گرم غرغره کنند و خوردن ڈهک نر بسبی بطوریکه بالا نوشته ام درین مرض نیز بسیار مفید و مجرب است و ضماد زهرمهره نیز برای خناق و خنازیر و ورم گلو و زیر بغل و بن ران را تحلیل میکند صنعت آن جدوار بنفش و زهرمهرهٔ خطائی و کشنیز تر از هر یک قدری مساوی وزن بناد نصف وزن و اگر بارد مزاج بود وزن بناد را نیز مساوی کنند

	درهندی کاگ نامند		آن وسوزش باندکی درد	وغرغره باآب بهی

وسرکه باید نمود که مفیدست آب عناب وشیرهٔ خرفه بلعاب اسپغول وعرق شاهتره وعرق مکو برآورده ورب السوس داخل کرده خواه شیرهٔ اصل السوس ران برآورده نوشند غذا آش جو بشربت نیلوفر ودال مشکهٔ بی روغن ترکیب غرغرهٔ سماق در آب جوشانند چون بنیمه رسد صاف کنند وده درم گلاب اضافه نموده زمان زمان نیم گرم بآن غرغره کرده باشند

			علامات	علاج
		صفرا	تیزی دهن وپران وسوزش بسیار وعطش وخشکی دهان وازخونی زیاده	بآب آلو تمرهندی وشیرخشت طبع را باید کشاد وغرغره بگلاب وتوت بسیار مفید است وشیر تازه مالیده غرغره نمایند
		بلغم	رخاوت ورم وتهیج آن وسپیدی رنگ	غرغره بسکنجبین وخردل ومربی کابلی باید کرد

ونیز بکو کنار وگل سرسون وبزرالبنج وعنب الثعلب خشک وحضض مکی وعدس مسلم در آب جوشانیده غرغره نمایند وتمک سانبهر را در آب جوشانده غرغره کردن نیز نافع

			علامات	علاج
		سودا	رنگ ملازه وغیره سیاه بود وسختی ملازه	بمطبوخ افتیمون وبادآورد تنقیهٔ بدن باید کرد وبشیر

تازه غرغره می شاید وگوییم که جمیع اقسام ورم اللهات را وهم برای خناق ونهک نربسی که دوای هندیست وآن بیاره باشد که اکثر در جنگل قدیم بر درختهای کهنه پلاس می پیچد یافته می شود ونهایت تلخ می باشد خصوصاً بیخ آن بقدر یک رتی مع چار عدد مرچ سیاه بده وتوله آب سائیده در سه وقت نیم گرم ودرگرما سرد نوشانیدن مجرب وتحقیق است

سستی ملازه گر ترا عارض شد باید ز برای غرغره نزد حکیم	رباعی ۱۰۶	بلغم چو بود ده اش بی رد وزد خردل سکنجبین از بالا به

	رباعی ۱۰۳	
هر گاه که سوزش زبانت باشد باید که لعاب تخم به پیوسته		آتش بدل خسته ازانت باشد با شیرهٔ خرفه در دهانت باشد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
حرقة اللسان	سوزش زبان	غلبهٔ صفرا	تلخی دهان و زبان و درشتی زبان و سرعت نبض و زردی بدن و قاروره	بموجب فرمودهٔ ماتن مرحوم کرده آید

و گشنیز تر در دهان دارند و مغز تخم خیارین و مغز تخم کدو و مغز تخم تربز خورند و ناجیل ربائی را سائیده نوشند و آنرا با شربت لیمو یا شربت انار ترش یا رب انگور نیم پخته کنند

	رباعی ۱۰۴	
چون حال خشکی زبانت بد شد از مضمضه کردن بلعاب سبیوس		گر باعث آن حرارتی بیحد شد با شیرهٔ خرفه بر طرف خواهد شد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
جفاف اللسان	خشکی زبان	گرمی و خشکی	بسیاری میل آب و محلی نبض و زردی زبان و قاروره	تدبیری که ماتن رحمة الله علیه فرموده است باید کرد

و انچه بالا گفته ام یا هر چه دافع صفرا باشد بعمل باید آورد و ترطیب و تبرید باید کرد

بحث علاج امراض الحلق

	رباعی ۱۰۵	
ای انکه ورم ملازه احوال تو بد وانگه ز سماق بایدت غرغرهٔ		گر مادهٔ خون بود رگت باید زد چندانکه شوی خلاص ازین علت بد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
ورم اللهات	آماس ملازه که آنرا	ورم که خون باشد	سرخ بودن ملازه و انتفاخ	فصد صراره باید کرد

	که مزه چیزها را می نیابد		نبض و بیرنگی قاروره	و بجهت قی قایا کنند

ای آنکه گرانی زبانت باشد باید که کنی غرغره خردل و خل	رباعی ۱۰۰	در چهره ز بلغم چو نشانت باشد چند انکه درین مرض توانت باشد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
ثقل اللسان	گرانی زبان	بلغم	عدم تشنگی و آب رفتن از دهان و سپیدی زبان و قاروره	تنقیه خلط باید کرد و جهت علاج غرغره مذکوره استعمال آرند
وحبوب ازاراقی بخورند و جوارش دارچینی نیز مفید و تریاق فاروق مجرب				

آماس زبان اگر ز خونت باشد گر رگ نزنی و نشنوی قول حکیم	رباعی ۱۰۱	سرخی زبان ز حد فزونت باشد نزدیک خرد مند جنونت باشد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
ورم اللسان	آماسیدن زبان	خون	سرخی زبان و گرانی آن و شیرینی دهان	فصد قیفال زنند و بگیرند آب و رق عنب الثعلب
یا آب کشنیز تر یا آب کاهو یا گلاب یا طبیخ پوست انار شیرین بآن غرغره نمایند اگر ورم از گرمی باشد				

هر کس که تشقق زبانش باشد باید که کتیرا و لعاب سبیوس	رباعی ۱۰۲	تشویش بهر سخن از انش باشد حل کرده مدام در دهانش باشد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
تشقق اللسان	شق شدن زبان	صفرا یا یبس دماغ	خشکی دهان و تشنگی و تلخی دهان و زبان و بی رغبتی طعام	علاج مذکور باید کرد و خیار با خورند و روغن بنفشه بر مالند و ماء الشعیر خورند

	بن دندان			استعمال منضج و مسهل هر یک کنند
		صفرا	سوزش و تیز رنگ زدن	حب الآس و بیخ عنب الثعلب در سرکه جوشانیده مضمضه نمایند
		بلغم	سفیدی و نرمی آماس و سردیت ملمس	بشهد مضمضه کنند پس بطبیخ بابونه و اکلیل الملک و مرزنجوش و حلبه و کتان مضمضه نمایند
		سودا	سیاهی ورم	بطبیخ برگ شفتو و عدس مضمضه کنند

	رباعی ۹۸	
چون خورده شود لثه ات ای نیکو عهد کندر بکف آورده بکوب پس از آن		بشنو ز من از بهر طلا از سر جهد تخمیر کنش بسرکه و عنصل و شهد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
تأکل اللثه	خورده شدن گوشت بن دندان	ماده حار خورنده	چرک کردن گوشت و کم شدن گوشت لثه و خالی شدن بن دندان	آنچه مصنف معلوم فرموده است

بعمل آرند دیگر این سنون نیز موثر ست مرجان سوخته و صدف سوخته از هر یک دو ماشه و زرد چوبه و مازوی سبز و جوز السرو و توتیای سبز بریان و شب یمانی بریشته و دم الاخوین و گل ارمنی همه اکوفته بیخته سنون سازند و بمالند نافع باد

بحث علاج امراض اللسان

	رباعی ۹۹	
هر گاه که حس ذوق باطل گردد اخراج کنی چو خلط غالب بدن		در یافتن هر مزه مشکل گردد اندیشه مکن که زود زائل گردد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
بطلان الذوق	باطل شدن حس	ماده سرد و تر	رطوبت دهان و زبان	تنقیه دماغ بایارج فیقرا

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
استرخاء اللثه	سست شدن گوشت بیخ دندان	رطوبت خون	رطوبت دهان و سرخی زبان و بزرگی نبض و لین آن	گل و گلنار را کوفته بیخته بر بن دندان

بشب مالیدن فائده دارد و مضمضه بآب زاک و نقوع قشر ام غیلان و حب الآس نیز موثر و اگر موسم سرد باشد یا محل سرد ببیں به نیم گرم کنند و مالیدن رسوت خالص در گلاب حل کرده بر لثه و لعاب دهان انداختن نیز اثر دارد نافع باد

چون لثه دامیه شود عارض مرد عفص و عدس و اقاقیا و کندر	رباعی ۹۶	از بهر سنون بدست باید آورد گلنار و شب یمانی و بزر البورد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
لثه دامیه	بن دندان که از گوشت او همیشه خون رود	کثرت رطوبت خون	سیلان خون از گوشت بن دندان	ادویه را که ماتن رحمه الله تعالی

فرموده است بکوبند و سنون ساخته بر لثه مالند و دیگر خشت زرد را سائیده و دران قدری نمک سانبهر و مرچ سیاه سوده انداخته سنون ساخته مالیدن خون را بند میکند و این نسخه مجوزه حضرت استاذنا و مخدومنا العالم مولانا احمد علی صاحب چریا کوٹی قدس سرهم و جناب مرحوم استاذی حکیم نجیب آبادی میفرمودند که سنون زاج و مصطگی یک یک ماشه برای حبس خون دندان مجربست

آنرا که زخون شد ورم لثه پدید وان لحظه که باشد سببش خلط دگر	رباعی ۹۷	گر رگ نزند بسی الم خواهد دید خواهد ز دوای مسهلش نفع رسید

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
ورم لثه	آماسیدن گوشت	دم یعنی خون و غیره	درد و تمدد و سرخی	فصد قیفال و چار رگ زنند و باقی

مرجان سوخته … نافع است *

در سوداوی تا چهل رباعی را با آب سوده بشربت عناب شیرین کرده نوشیدن فائده دارد

	رباعی ۹۴	
دندان ترا رسد چو تشویش ز دود		نومید مباش از شفا بخش ودود
تا هر چه بود ز دود ساقط گردد		پیه بز و تخم گندنا میکن دود

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
دود السن	کرم دندان	تعفن رطوبت باشد	تغیر رنگ دندان اگر بضرب بنا شد بسبزی یا بزردی خواه بسیاهی	پیه بز و تخم گندنا را دود کردن و آنرا بدندان کرم خورده

رسانیدن تا کرم همه برآیند و ساقط شوند و دیده می مولائی مرحوم استاذی حکیم نجیب آبادی میفرمودند که کتیلی را بریان نموده نیم گرم بر دندان کرم خورده نهادن و بفشاردن کرم دندان را می میراند و مریض را می باید که این سنون را باستعمال آرد پهٹکری بریان ۶ ماشه مصطگی رومی ۶ ماشه تخم کشنیز بریان ۶ ماشه زرد چوب بریان ۶ ماشه پوست درخت کیکر ۶ ماشه کوفته بیخته سنون سازند و وقت شب مالیده خفته باشند و باین مضمضه عامل باشند صفت آن اسپند ۲ ماشه مرچیا گند ۲ ماشه برنگ ۲ ماشه برگ خنبیلی سفید ۲ ماشه را در آب جوشانند چون نصف رسد صاف نموده بآن مضمضه سازند نافع باشد و دیگر بر دندان کرم خورده ۲ تولہ روغن بارزد چند قطره انداختن ازاله کرم آن در ساعت میکند مجربست و دیگر افیون یک جزء را با سهاگه سه جزء با یک سیر دو توده ازان حب ریابیته نهاده مثل علوله کرده در سوراخ دندان گذارند یا زیر آن نهند و دیگر دود دادن بدندان کرم خورده دادن نیز مفید است و دیگر استعمال حب مسکین لغازورین هم نفع مفید چنانکه می آید

	رباعی ۹۵	
از سستی لثه هر که شد حالش بد		بدحالی او تا که نگردد ممتد
باید که بگو بدگل و گلنار روا زان		هر شب قدری بر بن دندان پاشد

شرح و تحقیق

نمک سوده دران | دندان ونه ورم باشد

آمیخته بر دندان مؤف مالیده باشند یا نمکوفته جوشانیده صاف کرده قدری سرکه وگلاب انداخته نیم گرم بآن مضمضه کنند وشوربای کبوتر بچه یا دراج یا تیهو یا کبک بدارچینی وزعفران خورند وسیدی استاذی مولائی مرحوم حکیم نجیب آبادی میفرمودند که برای درد دندان اگر از حرارت باشد وراحت بآب سرد حاصل شود فصد سراره گیرند ومضمضه بگلاب وعرق عنب الثعلب کنند واگر از برودت باشد بآب جوشانده مرچیا گند مضمضه سازند واطریفل کشنیزی اسطوخودوس شامل کرده خورانند که برای امراض سر وچشم وگوش ودندان بس مفید ست واگر از دندان خون آید زاج ومصطگی سائیده سنون سازند که بند خواهد شد دیگر عاقرقرحا وپاه مساوی سائیده شب مالیده بالائی برگ تنبول خورند دیگر برگ تماکو ونمک سنگ سنون سازند وبعمل آرند دیگر عاقرقرحا وگوکنار وعدس مسلم وعنب الثعلب وکشنیز خشک از هر یک یک درم همه را در آب یک سیر بجوشانند پس صاف کرده بآن مضمضه نمایند نافع باد دیگر در حالت سردی یخ با هفت عدد مغز بادام بخورد فوراً ازاله درد میکند

دندان تو چون کند شود بی زود رد از خوردن تخم خرفه کن زود علاج	رباعی ۹۳	باشد تخم شنیدن از ما بد زان رو که بدست مرض اگر مند شد

شرح وتحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
ضرس	کند شدن دندان	خائیدن چیزهای ترش وقابض یا بلغم ترش یا سودا که متعلق باشد بفم معده	خوردن اشیا ظاهر باشد باقی از علامات بلغم وسودا باید یافت	تنقیه معده از بلغم وسودا باید کرد وعلاج مانن حرم

نیز مفید که زردی بیضه مرغ گرم گرم خوردن مزیل ضرس ست دیگر در بلغمی اسپند وبابرنگ وبزر البنج وعاقرقرحا در نیم سیر آب جوشانند چون بنصف رسد صاف کرده نیم گرم مضمضه سازند دیگر

اول باید که سیسه را در هاون انداخته قلفل را چند چند انداخته بدسته ضربهای چند ساییده باشند تا آنکه همه تمام شوند باز همچنین کار قرنفل تمام کنند که چند چند دانه انداخته بضربهای چند کوفته باشند تا آنکه قرنفل تمام شوند و سیسه خاکستر گردد پس آن همه را بیخته باریک ساخته نگاه دارند هر روز از آن بر دندان مالیده باشند نافع

دندان ترا چو گیرد از گرمی درد	رباعی	سرکه بگلاب مضمضه باید کرد
از اشربات سکنجبین باید جست	٩٢	وز اغذیه ات ماش و کدو باید خورد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
وجع السن	درد دندان	گرمی	راحت یافتن از آب سرد و درد بسیار و تیز گردیدن و فرط لثه سرخی باشد	سرکه و گلاب را باهم سرشته مضمضه

کنند و سکنجبین نوشند صنعت آن قند سفید نیم سیر را با آب نیم سیر جوشانند تا غلیظ شود پس سرکه پنج سیر بر آن اضافه نموده دو سه جوش داده بقوام آورده نگاه دارند هر صباح یک قاشق از آن در پنج قاشق آب حل کرده میل نموده باشند دیگر نیله تو تهه بریان و زیره سفید بریان و کشنیز بریان و زنجبیل و مرچ سیاه و کتهه پاپری و مصطگی رومی و نمک لاهوری مساوی الوزن مثلاً از هر یک یک ماشه گرفته کوفته بیخته سنون سازند دیگر سنون که مجرب است مصطگی رومی و زنجبیل و مرچ سیاه و طوطیای سبز بریان و زیره سفید بریان و کتهه سفید و پهتکری سوخته و پهتکری و دانه الاچی کلان و نمک لاهوری از هر یک شش ماشه و تخم سرس یک توله همه را کوفته بیخته سنون سازند و شب بمالیده با لا ایشان با مصالح خود بخسپند باز تا صبح استعمال آب نکنند

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
		یا سردی باشد	نفع یافتن از چیزهای گرم و متضرر شدن از چیزهای سرد و سوزش دران نباشد و نه در گوشت گرد آن	زنجبیل یا عاقرقرحا یا خردل الایچی کوفته و بیخته و بقدر آن

		دیدان و حیات	دیدن در خواب ماهی و شوریدن دل بعد از خوردن طعام و برآمدن آنها گاهی گاهی	و علاج دیدان انفصل در بحث دیدان گفته آید انشاء الله الشافی

گر بوی بد از دهانِ انسان آید از خوردنِ مسهلی که خلطِ غالب	رباعی ۹۱	از همنشینش خلق هراسان آید اخراج کند علاج آسان آید

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
بخر	گنده دهنی و بدبوئی دهان	بلغم	رطوبت بینی و سفیدی بول وغیره	علاج باخراج خلط بمنضج و مسهل آن کنند بعده حب المسک و حب فوفل
		صفرا	تشنگی و سرعت نبض و زردی قاروره	

داشته باشند صفتِ آن کبابه و سنبل و پوست ترنج و خولنجان از هر یک یک مثقال ۴ ماشه و قرنفل و سعد و قرفه از هر یک ۹ ماشه مثقال و زنجبیل یک و نیم مثقال و مشک و ماشه یا بلا همه را کوفته بیخته و آب به نه درم ۲۲ ماشه و گلاب پنج مثقال ۲۱ ماشه که دران صمغ عربی دو مثقال ۹ ماشه حل کرده باشند بسرشند و مقدار نخود حبوب ساخته و در سایه خشک سازند و باستعمال آرند حب مشک یا مخترع ماتن رحمه الله که مجرب گفته است صفت آن مصطگی رومی پنج مثقال ۲۲ ماشه نبات مصری بست و شش توله پاو بالا و مشک اذفر که تیز بو و خالص باشد نیم مثقال ۲ ماشه همه را کوفته بیخته به آب یا گلاب که دران کتیرا یک مثقال ۴ ماشه حل کرده باشند بسرشته حبوب بقدر نخود سازند و در سایه خشک نمایند چیزی از ان بدهان نگاه داشته باشند و مجرب فقیر راقم سفوف کشته اسرب است باستعمال آرند و فائده ازان برداره و فقیر را بدعای خیر یاد دارند صنعت آن سیسه فلفل دراز و قرنفل از هر یک دو توله بگیرند

	رباعی	
از سردی اگر قلاع پیدا گردد	۸۹	اسباب فسردگی مهیا گردد
باشی چو بروحنا و شب سوده		بنود عجبی اگر مسهل ادا گردد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
قلاع	برآمدن آبله بدهان	بلغم	سپیدی آبلها	حنا و شب اسوده بر آنها پاشند دیگر کبابه خندان و مرچ نهار
		سودا	سیاهی آبلها	خائیدن جزیل آن و دیگر گشنیز خشک و عدس مقشر طباشیر کوفته با آب گشنیز سبز مضمضه سازند

	رباعی	
چون آب سردی از دهان تو رود	۹۰	چیزیکه بود سرد مفید تو بود
باید که خوری گوارش زیره و عود		تا آن وقتی که این مرض دفع شود

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
سیلان الماء من الفم	آب رفتن از دهان	بلغم	عدم تشنگی با سائر علامات غلبه بلغم	صفت جوارش زیره

نبات نیم سیر را در آب سه پاو جوشانند تا نیک غلیظ شود پس دیگ را از دیگدان فرود آورده زیره که در سرکه پرورده باشد و بوداده و زنجبیل و فلفل و بوره ارمنی همه را کوفته بیخته در آن اندازند و لت کنند پس برآرند و نگاه دارند صفت جوارش عود پوست ترنج و عود قماری و قرنفل و بزباز و مصطکی از هر یک سه درم و قاقله کبار و سنبل و زعفران از هر یک دو درم زنجبیل و دار فلفل و جوزبوا از هر یک یک درم کوفته بیخته در قوام نبات مصری بدستور جوارش سابق جوارش سازند و واضح باد که خوردن جوارش پیش از تنقیه بمسهل که در اخراج بلغم کوشیده باشند انفع باشد

که در مرضهای دموی نافع ست تمر هندی عناب شب در آب گذاشته صباح صاف کنند و بقند سفید شیرین کرده یا بی قند سیل فرمایند و غذا ماش مقشر و اگر او کشنیز تر تمر هندی خورند اما وزن علی رای الطبیب ست زیرا که قدر شربت و تا سی مثقال ست

بحث علاج امراض الفم

از گرمی اگر قلاع گردید پدید گلنار و گل سرخ و سماق سوده	رباعی ۸۹	از راه علاج بر نباید گردید بر وی گه و بیگاه بباید پاشید

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
قلاع	جوشش دهان	خون	سرخی آبلها	ذرور گلنار و گل سرخ

وسماق بر آبلها پاشند دیگر دم الاخوین گل نشیرن گلنار کتهه کافور ہمه ابار یک سوده در دهن پاشند

		صفرا	زردی جوششها	بگلاب سرکه مضمضه

نمایند دیگر مضمضه نمودن بآب قشر ام غیلان جوشانده و زاک سفید سائیده بران پاشیده نیز فائده بسیار دارد و فصد سر ارو برای هردو قسم مفید دیگر مردهنگ را در آب برگ تلسی تر کرده خشک نموده سرمه سا کرده اندک اندک در دهن پاشند دیگر این ذرور نیز مفید صفت آن تخم کشنیز زرورد گل سرخ کت سفید طباشیر کافور از هر یک سه سه ماشه گرفته کوفته بیخته ذرور سازند و قدری بر قلاع در دهن افشانده باشند نافع باد و اگر قلاع از بلغم بود خائیدن برگ شاهسفرم که تلسی بود در مزیل آنست غرغره برای قلاع دموی و صفراوی کشنیز ملهتی حب الاس کاهو صندل سرخ همه را جوشانده غرغره نمایند بروز هفت بار و بشب هم طباشیر الایچی سفید کتهه سفید کبابه سفوف ساخته بر قلاع پاشند اگر قلاع دموی یا صفراوی بود مغز املتاس را در آب کشنیز گداخته مضمضه سازند در دو سه بار استعمال کردنش دفع می شود

گر ماده صفرا بود از مسهل آن	۸۵	بر دفع چنین مرض توان قادر شد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
تشقق الشفة	شق شدن لب	صفرا	تلخی دهان و خشکی لب و درشتی زبان	بمطبوخ هلیله مسهل گیرند

باقی مسهل صفرا را از بحث آن گیرند که گذشت و استعمال این قیروطی نمایند صفت آن کتیره سفید شسته کافور موم سفید روغن گاو اول روغن و موم را داغ نمایند بعده از آتش فرود آورده کتیره مذکور را باریک سائیده دران حب حل نمایند باز بر آتش نهاده قدرے گرم کنند بعده فرود آورده کافور دران آمیخته نگاهدارند و باستعمال آرند مجرب ست اگر قدرے روغن گاو مریض بر ناف و بر لب خود مالد در سه روز بفضل الشافی ازاله مرض میکند

هر کس که تشقق لبش آزارد	رباعی	هر خوردنی خشک زبانش دارد
باید که زپیه مرغ و اسفیده روی	۸۶	مرهم کند و بر لب خود بگزارد

شرح و تحقیق

مریض را باید که پیه مرغ را گداخته و سفیده روی را دران آمیخته بر لب خود مانده باشد و نیز و تجربه فقیر دو رتی نارجیل دریائی را در سه تولہ آب سوده بشربت انار شیرین کرده چند روز بنوشد مجرب ست و موثر

هر کس که ز خون لبش ورم خواهد کرد	رباعی	صد گونه شکایت ز الم خواهد کرد
گر کم نکند خون و ملین نخورد	۸۷	بر خویش درین مرض ستم خواهد کرد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
ورم الشفة	آماسیدن لب	خون	خمیازه و شیرینی دهان و پری گها	صفت ملینی

تخم کرفس تخم کاسنی عناب سپستان تمرهندی آلوی بخارا همه را دریک کاسه آب جوشانند تا به نیمه رسد صاف کنند و بیست مثقال شیرخشت دران حل کنند و صاف کرده بیاشامند و غذا نخود نیکوفته و ماش مقشر و مرغ جوان و کشنیز تر کنند و آنچه صاحب بادلة المتین رحمة الله بحث شری اینجا نکرده آورده فقیر اینجا ذکرش چیزی می نویسم و انشاء الله تعالی آنجا تمام میکنیم

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
شری بفتح شین منقوطه	دانهای پست بعضی کوچک و بعضی بزرگ و پهن مایل بسرخی با خارش و کرب بسیار که دفعة ظاهر گردد در تمام بدن یا در اکثر اعضا بهم رسد و بطی آن تنفس	بخار دم صفراوی یا بلغم بورقی	اگر دریک روز ظاهر گردد دفعة دموی بود سرخ رنگ و سوزان باشد و اگر بشب باشد و سفید رنگ بود بلغمی باشد	تر پهله شب در آب تر داشته صباح آب لال آن گرفته بسکنجبین دو توله شیرین کرده

بنوشند دیگر گیرو و صندل سرخ و اجواین هم وزن باریک سائیده بر بدن بمالند دیگر رشته که آنرا در هندی سوئین و بفارسی آنرا ماهیچه گویند بقدر یک چهٹانک در آب جوشانده آب لالش بنوشند نفع کمال دارد گویم اگر آنرا بشربت عناب شیرین کنند بهتر باشد دیگر اگر تخم بادیان و تخم شبت در آتش بسوزانند و دودش بجسم رسانند نیز ازاله مرض میکند دیگر اگر از تخم بادیان شیره در آب آورده بسکنجبین یا شکر سرخ شیرین کرده بنوشند فوراً دفع می شود از استادی حکیم نجیب آبادی رحمة الله این جوشانده می فرمودند که شخصی جوشش خون میداشت و شوره بر چهره اش می نمود و نیز گونه سوزش در معده میداشت صحت شد زرد اوند شاهتره سرپهوکا تر پهلا عناب گلقند در آب جوشانیده صاف نموده بنوشند دیگر شاهتره چرائته تر پهلا گلقند در آب بجوشانند چون ربع ماند صاف نموده بنوشند نافع باد

بحث علاج امراض الشفتین

ای آنکه شقاق بر لبت ظاهر شد	رباعی	باید بعلاج آن ترا حاضر شد

صاف کنند و بست مثقال شیرخشت که در ده مثقال گلاب حل کرده باشند بران
اضافه نموده نیم گرم بیاشامند صفت ترتیب طلا آنکه صندل سرخ و صندل سفید
در بیست مثقال آب گشنیز تر حل کرده بلته کتان کهنه آلوده زمان زمان طلا کنند
و سیدی و استادی مرحوم حکیم نجیب آبادی می فرمودند که بابچی را نیم پاو در
بول گاو بازاید سرخ رنگ بست و یک و تر نمایند بعده خشک نموده سائیده با
پوست نیم کهنه و پوست درخت کیکر که انجیر دشتی باشد از هر یک نیم نیم پاو سائیده سفوف
سازند و با عرق چهار پنج ماشه خورده باشند و عرق را با شربت شیشم شیرین نمایند
اگر قبض بود برگ سنا مکی در شربت آمیخته باشند و دیگر برگ شاهتره و تخم کاسنی در آب
تر کرده مالیده صاف نموده شربت انار شیرین کرده اسپغول هفت ماشه
خورده بالائش نوشیده باشند که برای دفع این مرض نافع ست برای جوشش خون
و قروح متعفنه از سیدی حکیم نجیب آبادی سلمه الله جوشانده عناب چرایته گاوزبان
برادهٔ چوب شیشم در آب جوشانیده صاف نموده گلقند آمیخته باز صاف نموده
کتیرا انبات سوده سرد ار و نموده بنوشند نسخهٔ مرهم ابیض کافور سفیده کاشغری موم
روغن گل موم را بروغن گداخته سفیده را ریخته و کافور را سوده هر دو را دران آمیخته بعمل آرند

	رباعی	
آنها که گرفتار به بادشنام اند	رباعی	گر رگ نزنند در خور دشنام اند
مطبوخ هلیله بعد ازان گر نخورند	۲۳۸	در طور طریق پخته کاران خام اند

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
بادشنام	سرخی مائل بکبودی که در سر و عارض شود	احتراق خون	فساد جلد سر و اطراف و پیدا شدن قروح	فصد قیفال زنند بعد ازان مطبوخ

هلیله بخورند صفت آن هلیله سیاه و پوست هلیله زرد و پوست هلیله کابلی بنفشه گل سرخ

پوست بیخ بادیان پوست بیخ کبر پوست بیخ کرفس پر سیاوشان انجیر همه اوبکیه پیاله آب جوشانند تا به نیمه آید صاف کنند و بهیتا و مثقال قند سفید صاف کرده بقوام آرند دو توله از آن همراه عرق گاوزبان عرق بادیان یا چای بنوشند و آشیح باد اگر طفل را مرض عطاس عارض شده باشد حضرت استادی مرحوم حکیم نجیب آبادی می فرمودند که برگ نو برآمده بکاین و برگ حنا را سائیده قرص بسته بر سر آن بمقامی که در تارک بمقدم دماغ خالی باشد و جائی فرو رفته باشد بنهند دیگر نیمی از برگ آمله با شاخ انگور دو ماشه در آب سائیده زرد دو نیم ماشه بران پاشیده بنوشانند دیگر مادر طفل را لعاب بهیدانه در آب برآورده به نبات دو توله شیرین کرده بدهند و غذای مادرش برنج با ماست که چهاچ باشد کنند دیگر زهر مهره خطائی را بقدر دو برنج در آب سائیده بطفل بنوشانند طریق شناخت زهر مهره خطائی که اصیل ست یا غیر آن اینست که اول زردچوبه را بساید پس بران زهر مهره را بساید اگر رنگ آن سرخ گردد اصیل باشد و الا فلا

بحث علاج امراض لوجه

	رباعی	
باشی چو بماشری بناشی نومید	۸۳	باشد که رسد ز صحتت زود نوید
خون کم کن و مسهل خور و تا روز سوم		میسا زطلا ز صندل سرخ و سپید

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
ماشری	آماس سرخ که تمام روی و پیشانی را فرو گیرد	گرمی صفرا و غلیان خون در رگ خالی که بر صلب نهاده شده است بواسطه شعب آن تا بر روی میرسد	تشنگی و تب تیز و اندوه و برآمدگی گوش و بینی و پیشانی و روی	فصد قیفال کنند و مسهل خفیف خورند صفت آن تمر هندی

دو آلوی بخارا از هر یک سی مثقال شب در چندان آب گذارند که از بالایش گذرد سحر

را سائیده در بینی دمند یا باب کشنیز بچکانند و دال مقشر عدس اسائیده بر سر و پیشانی ضماد نمایند دیگر قدری کافور را در آب کشنیز تر سوده در بینی انداختن نیز نفع میدهد دیگر برگ امرود سائیده بر پیشانی ضماد کردن خون را بند می کند

داروی رعاف آنچه مشهور بود — رباعی ۸۰ — گر با تو نگویم ز وفا دور بود
افیون و دقاق کندر و زاگ و عدس — گلنار و اقاقیا و کافور بود

شرح و تحقیق

ازین ادویه مجموعاً خواه فرادی باستعمال آرند خون افوراً بند خواهد کرد بفضل الشافی

آنرا که زکام گرم حادث گردید — رباعی ۸۱ — پس فائده از شراب نیلوفر دید
چون ساخت پس از شربت نیلوفر غذا — از ماش و جو مقشر افتاد مفید

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
زکام حار	فرود آمدن رطوبت از دماغ بجانب گلو یا بینی	گرمی	آنچه از دماغ فرود آید گرم بود و سوزش گلو و بینی	شربت نیلوفر بنوشند صفت

آن نیلوفر را در آب جوشانند تا به نیمه آید صاف کرده در نیم آثار قند سفید قوام نمایند دو توله ازان با عرق بیدمشک یا کیوڑه یا لعاب بهدانه بنوشند

دانا چو زکام را ز سردی نگرد — رباعی ۸۲ — از اشربه جز شربت زوفا نخورد
و ز اغذیه ترتیب نماید نخوداب — تا نفع دهد و این مرض را ببرد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
زکام بارد	ریزش رطوبت دماغ به بینی یا گلو	سردی و رطوبت	گرانی سر و رکود و آنچه از دماغ آید سرد باشد مع دیگر علامات بلغم	شربت زوفا بنوشند صفت آن زوفا

سفیده مرداسنگ اقلیمیای فضه اسرب محرق هر یک کافور مجلول در روغن گل کرده باهم آمیزند و مرهم سازند

در ینصورت استعمال	خشک ریشه باشد	خلاط محترقه		

این مرهم ابیض باید فرمود که صفت آن بشرح رباعی هفتاد و دوم گذشت و اگر ریش در بینی تدهین بروغن گل خواه روغن نیلوفر یا بروغن کنجد کنند مفید باشد و اگر نارجیل دریائی سه سرخ را سوده در آب دو توله بخورند هم بدفع آن مجربست و استعمال موم روغن نیز مفید و اگر مراد ازین مرض بواسیر الانف باشد باید که اول فصد قیفال گیرند و پیله و شاهتره را در آب نیم پاؤ تر کرده مالیده صاف نموده بشربت عناب شیرین کرده سفوف هلیله سیاه خورده بنوشند و تا چله استعمال نمایند نفع خواهد بخشید دیگر حرف ... را در آب کلیان سائیده فتیله بآن تر کرده در بینی نهند و در صورت امکان علاج این علاج بواسیر خواهد بود انشاء الله تعالی مفصل در بحث آن نوشته خواهد شد

	رباعی	
خون رفتن بینی چو ز بحران باشد	۷۹	گر بند کنی زان خطر جان باشد
وان دم که ز بحران نبود نزد حکیم		بستن بدقاق کند آسان باشد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
رعاف	رفتن خون از بینی	بحران	تاریخ چهارم و هفتم و نهم و یازدهم و چهاردهم روز مرض حاد باشد مثلا	در ینصورت علاج نباید کرد که در بند

نمودن خون خطره جان مریض ست اما چون خون بافراط رفته باشد و خطره سقوط قوت باشد آنگاه مضائقه ندارد که بند کنند

		اگر جهت خون در بینی رفته شد و این سبب رعاف باشد	خون اندک اندک آید و رقیق باشد	فصد سر رو گیرند و شربت کیوره

و شربت عناب هندوعدس مقشر که در سرکه پخته باشند برای خوردن دهند و قابض

			وزیاده نشود	ونشوق نمودن فائده دارد
		گرم سر	درد سر و برآمدن رطوبت از بینی و حرکت دیدان و سقوط آن بر آن شاهد باشد	بلیله و انگوزه شکر سفید روغن گاو همه ادویه را در آب سعوده بروغن مخلوط

والوده بر بینی و پیشانی ضماد نمایند کرم سر همه بیرون آیند و افتند بفضل الشافی دیگر نشوق مفید صنعت آن سعد کوفی و سنبل الطیب و صبر سقوطری و قرنفل از هر یک دو انگی با آب برگ مورد یا پودینه ممزوج نموده در بینی دمند دیگر اگر کافور را ببویانند از بینی همه کرم بر می آیند از مولانا عبدالرزاق الاحمدی اللکنوی سلمه ربه القوی

ای عیش ز گرمی شده بر طبع تو سر را بر پیش سر تو آب برگ خرفه	رباعی ۷۷	و ز خشکی بینی ز خوشی آمده فرد با روغن بادام طلا باید کرد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
جفاف الانف	خشکی بینی	گرمی و صفرا	سوزش دماغ و بیخوابی و اضطراب	آب برگ خرفه را

با روغن بادام آمیخته بر پیشانی طلا باید کرد و روغن کدو و روغن بادام و روغن کاهو در بینی انداختن فائده است دیگر اگر روغن گاو را در ناف بمالند [illegible] دفع می شود

بینی ترا قرحه چو تر خواهد بود داری چو بکار مرهم ابیض را	رباعی ۷۸	حال تو از ین مرض گر [illegible] بود شافی مرض ترا [illegible] خواهد بود

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
قرحة الانف	ریش بینی	رطوبات فاسده اکاله	برآمدن رطوبت و ریم و خون	بعد تنقیه دماغ استعمال این مرهم گفته [illegible] آن

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
دخول الماء فی الاذن	در آمدن آب در گوش	در آمدن آب یا غسل کردن با آن	تقدم ملاقات آب و درد عظیم و گرانی گوش	بی علاج بمناسبت که ماتن مغفور

فرموده و دیگر دست طرف گوشی که آب بدان در آمده است از زمین چاق پا بر آورده گوش را بهمان دست گرفته چند شلنگ زدن آب را می بر آرد مجرب است

بحث علاج امراض الانف

	رباعی ۷۵	
ای آنکه ترا قوت شم باطل شد		احساس ببوی نیافت بد مشکل شد
اخلاط غلیظه گر بود موجب آن		از دادن مسهل نتوان غافل شد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
بطلان شم	باطل شدن حسی که بآن بو بها ادراک یابد	مواد غلیظه	کدورت حواس و گرانی سر و غلاظت بول	مسهلی که اخلاط غلیظه را دفع کند

صفت حبوب آن صبر سقوطری شحم حنظل سنبل الطیب عصاره افسنتین دار چینی اسارون حب بلسان مصطکی فنتین محموده تربد سلیخه چهار اکوفته بیخته بآب خمیر کرده حبوب بعسل سازند فرموده بندر دیگر فرفیون را سوده سعوط نمودن نیز فائده می بخشد و دیگر مشک سائیده در بینی انداختن اثری بازاله این مرض دارد

	رباعی ۷۶	
از بینی اگر نتن وزیدن گیرد		طبع هر کس از آن رمیدن گیرد
باید که طبیب سنبل کوفته را		از بوی دوا درد رمیدن گیرد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
نتن الانف	بد بوی بینی	تعفن اخلاط	درگرسنگی و سیری کم	سنبل الطیب با سعوط

قرحة الاذن	ریش گوش	انصباب خلط تیز زخم کننده	تقدم ورم و برآمدن ریم	مرهم ابیض را باستعمال آرند

صفت آن موم کافوری در روغن گل حل کنند و سفیده کاشغری کوفته بیخته اضافه نموده صلایه دران کنند تا مرهم شود صفت روغن گل برگ گل سرخ بروغن کنجد در شیشه کنند و چهل روز در آفتاب نگاهدارند یا برگ گل خشک را در آب جوشانند تا نزدیک ربع رسد صاف کنند و ده آثار روغن کنجد که دو چند آب باشد اضافه نموده باز جوشانند تا روغن بماند کیفیت استعمال زهره گاو آنکه زهره گاو دو جزو عسل یک جزو بهم آمیخته لته کهنه را اشسته فتیله کنند و بدان آلوده صبح و شام در گوش نهند لیکن فقیر دوائی که جرم ضخیم در گوش انداختن خوب نیست اگر رقیق بود مضائقه ندارد

درگوش تو هر که بتقدیر ودود گر صبر باب شیح یا آب کبر	رباعی ۲۳	آید حیوان یا که پدید آید دود تقطیر کنی روی نماید بهبود

	شرح و تحقیق	

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
دخول الحیوان فی الاذن او تولده وفیها	درآمدن جانوری در گوش یا بسبب مواد وغیره پیدا شدن کرم دران	غفلت یا تعفن خلط وغیره	درد و بدبو و تحرک دیدان و برآمدن رطوبت	آنچه ماتن مرحوم فرموده علاج مناسب ست

باید کرد و آب برگ و بیخ ترب را با آب پیاز آمیخته در گوش چکانند و دیگر در روغن نیب پهٹکری آمیخته اندازند

چون آب برون رود بام معبود در گوش تو چوب بادیان گر بنهد	رباعی ۲۴	درگوش تو قامی ل تو سرچشمه جود وانگه بمکد آب برون آید زود

	شرح و تحقیق	

وآن چیزیست که مزاج عضو را باعتدال آرد تا قبول فضول نکند چون روغن گل و روغن بادام و روغن کدو و اغذیه خشبو از خوردن صفت روغن کدو آب برگ مورد تازه را با روغن کنجد بجوشانند تا روغن بماند یا برگ پودینه خشک دستی را در پیاله آب بجوشانند تا به نیمه آید صاف کنند و نیم پیاله روغن کنجد ضم ساخته بجوشانند تا روغن بماند

درد گوشت اگر ز صفرا باشد گر حب بنفشه بعد مسهل بخوری	رباعی ٧١	زردی رخ و چشم تو پیدا باشد از روی علاج خوب زیبا باشد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
وجع الاذن	درد گوش	صفرا	زردگی روی چشم و زبان	بعد نضج مسهل

داده حب بنفشه خورانند صفت آن در شرح رباعی چهارم مذکور شد ما سیکه استاد مرحوم حکیم نجیب آبادی میفرمودند که اگر در گوش شخص یا تر ده ساله درد بشدت بسبب ریاح حاره حادث باشد فصد قیفال گیرند و انداختن شیر زن در گوش فوراً تسکین درد میکند و همچنین روغن گل نیمگرم انداختن و بخار برگ نیب جوش داده بگوش رسانیدن و قدری آب از آن نیم گرم در گوش انداختن و این عمل برای ورم گوش هم مفید و اگر از هوای سرد باشد آب بصل نیم گرم انداختن و آب الکی شداده نیز مفید و روغن تلخ و روغن بابونه هم مفید و محبی حکیم نبی بخش صاحب کیتهوری مجرب خود میفرمودند که اگر کسی فتیله را بزروت سوده و شهد خالص آمیخته بگوش نهد فوراً درد را تسکین می بخشد

ای آنکه بود قرحهٔ گوش تو جدید واندم که بود قرحهٔ مذکور قدیم	رباعی ٧٢	گر مرهم ابیض طلبی هست بعید چیزی نبود چو زهرهٔ گاو مفید

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج

باشد سببش چو بلغم از بہر علاج	۶۹	گر داروی نافعش خوری نوش بود

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
طرش	گرانی گوش	اگر بلغم بود	گرانی سر کدورت حواس کثرت خواب	صفت حبوب

کہ دافع بلغم بود صبر سقوطری و شحم حنظل و ترید و محمودہ و مقل ازرق از ہر یک شش شرخ ہمہ ایکو بند و بیزند و غاریقون بمو یینہ بیز گذرانیدہ اضافہ نمودہ باآب کرفس خمیر کردہ در عسل حبوب بندند و بعد از دفع بلغم روغن ترب را صبح و شام نیم گرم در گوش چکانند صفت روغن ترب آب ترب سفید یا سیاہ ہشتاد مثقال با روغن زیت یا کنجد بست مثقال بہم آمیختہ بجوشانند تا روغن بماند آما روغن ترب خالص آنکہ تخم او را بشکنجہ عصاری دادہ روغن کشند سوم حصہ از مجموعہ تخم می آید

از قوت حس اگر طنین گشت پدید وان لحظہ کہ باشد سببش ضعف دماغ	رباعی ۷۰	نزدیک خرد مغلظاتست مفید بر سر ز مقویات باید مالید

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
طنین	آواز گوش	قوت حس سمع و شدت حس	دریافتن آواز بسیار معدہ است خصوصاً وقت گرسنگی	مغلظ خوردن و آن چیزیست کہ مادہ را غلیظ گرداند چون خشخاش و کاہو و روغن بنفشہ مالیدن
		یا ضعف دماغ	کدورت حواس	بر سر مقوی مالیدن

و درور و ضعف مثانه مجربست صنعت آن تعلب مصری و دانه هیل خرد
و تج و تال مکهانه و بیج بند گجراتی و تخم تمر هندی بریان مقشر و طباشیر و مغز کول گٹہ
و موچرس و پوست مولسری خام و سبوس اسپغول و نخود بریان مقشر و بهمن سرخ از
هریک یک توله همه ادویه کوفته بیخته در مغز نارجیل پر کرده بالای آن شیر بز دو توله
اندازند و همه نارجیل را در آرد گندم گرفته در خاکستر گرم نهند تا که پخته گردد انگاه
برآورده و از آرد صاف کرده در آوند آهن انداخته بکوبند باز دران کشته قلعی
وست بهروزه از هریک یک توله و کشته صدف و کشته بیضه مرغ از هریک شش ماشه
و نبات سفید بست توله انداخته اینهمه را خوب کوفته سفوف طیار سازند و از
سه ماشه تا شش ماشه ازان همراه شیر گاو تازه نیم سیر خورده باشند کحل الجواهر
مقوی باصره مروارید ناسفته مرجان قرمزی صدف مرجان سفید فیروزه
شادنج مغسول کهربای شمعی یاقوت سرخ عقیق یمنی لاجورد مغسول اسفید کافور
مشک بزر البورد و ورق نقره ورق طلا در آب مله و هلیله کلان و هلیله زرد و هلیله
و بلیله بسایند و سرمه نمایند حریره که مقوی بصارت و دماغ ست صنعت آن
نشاسته گندم مغز تخم کدو و مغز بادام شیرین خشخاش مغز تخم پنبه همه را در آب شیره برآورده
بروغن مسکه گاو داغ کرده به نبات مصری شیرین کرده هنگام خفتن نوشیده باشد از یار
طریقت دیوان امید علیخان صاحب مرحوم که در رابق روبرو قلعه نون مع پسر خود حافظ
خداداد خان مغفور اند نوشادر پاره پاره کرده لاچی سفید مع پوست مرچ سیاه
همه را آمیخته تصعید کنند باتش چوب کنار بعده آنرا سائیده در چشم کشند ضعف بصر را
دور کند و اگر در عرق لیموی کاغذی سائیده حبوب سازند بقدر نخود و بخورند هاضم و دافع ریاح باشد

	بحث علاج امراض الاذن	
ای آنکه ترا گرانی گوش بود	رباعی	گویم سخنی اگر ترا هوش بود

کشیده باشند الغرض یک شیافه در سه روز باستعمال آرند در نه روز بعون الله الشافی
ازالهٔ مرض میکند و جلاء العین می بخشد و حضرت استادی مرحوم حکیم نجیب آبادی
اجزای این شیاف باین طریق میفرمودند صنعت آن گل کنجد هشتاد عدد و غنچهٔ
نسرین که چنبیلی باشد پنجاه عدد و مویچ سیاه شانزده دانه و پلپل از شصت عدد
بدستور همه را سائیده شیاف سازند و باستعمال آرند نافع باشد و اگر در روشنی باعث
ضعف ست این نسخه باستعمال آرند بسیار نفع خواهند یافت صنعت آن بسباسه
و زعفران و دانه هیل بوا و قرنفل و دارچینی و بهمن سفید و بهمن سرخ و شقاقل مصری
و خولنجان از هر یک یک مثقال و مشک خالص و عنبر اشهب و ورق طلا از هر یک
یک دانگ و موچرس خالص سه مثقال و نبات سفید پنج مثقال کوفته بیخته سفوف سازند
و نگاهدارند و قدر شربت آن یک و نیم دانگ گویند که نواب محمد سعید خان والی رامپور
را از تقویت باه و امساک و فرح و نشاط و تقویت اعضای رئیسه این نسخه مجرب بود
دیگر سفوف مغلظ منی صنعت آن دال ماش که آرد باشد پنج توله را در عرق پیاز
شب تر داشته صبح مالیده مقشر ساخته خشک کنند و آرد سازند پس موصلی سفید پنج توله
و تخم تمر هندی مقشر دو و نیم توله و خستهٔ خرما یک توله پاو بالا را در آسیا یا در هاون
خوب باریک کوفته بیخته با آرد دال مذکور و شکر سفید ده توله بیامیزند و نگاهدارند
وقت خفتن یک پاس بعد از طعام خوردن یک توله ازین سفوف با شیر تازهٔ گاو
یک پاو نوشیده باشد دیگر برای جریان تقطیر نافع صنعت آن ثعلب مصری
سه توله الایچی خرد یک و نیم توله و طباشیر یک و نیم توله و مصطگی یک توله موچرس
و کمرکس یک و نیم توله از هر یک ست گلوی یک توله سپاری چکنی سه توله نبات سفید
دوازده توله و شیرخشت تخم کرفس خشک ساخته جمله ادویه را کوفته بیخته سفوف سازند
شش ماشه از آن و شهد آمیخته خورده باشند نافع باشد دیگر برای تغلیظ منی و رفع جریان

		گفته اند که خلط حادست مجتمع در دماغ که روح نفسانی را که آن دیده میشود فاسد میگرداند		نمودن بروغن بنفشه و کدو و در آب غوطه زدن

و چشم دران کشودن و آب ریباس را با شربت بنفشه و نیلوفر خوردن نکته
واین مرض اکثر کسی را عارض میشود که چشم او ازرق باشد

ضعف بصرت چو از رطوبت زاید گردد چو دماغ و بدنت پاک ز خلط	رباعی ۶۸	گر مسهل آن میل کنی می شاید دیگر بتو کحل روشنائی باید

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
ضعف البصر	نقصان پذیرفتن قوت بینائی	اگر رطوبت بلغم بود و دروی شی بود	برآمدن چشم زیاده از ایام صحت و جریان اشک و زیاده شدن ضعف بعد خوردن و خفتن و کم زوری بدن مخصوص	اگر بخلل دماغ است مسهل بلغم باید زواد و حبوب تنقیه باید کرد

و سرمه بچشم باید کشید صفت کحل روشنائی مروارید ناسفته بوره ارمنی قرنفل زعفران سرمه مشک همه را کوفته بیخته سرمه سا کنند و بچشم کشیده باشند و سیدی و مولائی واستادی مرحوم حکیم نجیب آبادی میفرمودند که اگر چار عدد منڈی را هر روز خورده باشند برای چشم فائده عظیم می بخشند و بخصوص خال امجدی مرحوم و مغفور فتح خان صاحب حاکم اعظم گڈه شیاف گل کنجد طیار می شد و استعمالش بازاله ضعف بصران بسیار فائده بینه می بخشید صنعت آن گل کنجد سیاه چهل ماشه و برابر آن غنچه چنبیلی یاسمین باشد و مویز سیاه و پلپل از هر یک هشت ماشه همه را باهم سائیده شیاف مانند لسان العصافیر سازند یکی را از آن شیاف تا سه روز در آب پرورده سائیده بچشم

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
عشا	شب کوری	بخارات غلیظه که روح را کدر و مغلظ میکنند	بینائی در شب معطل میشود و بروز می بیند و وقت غروب آفتاب ضعیف میشود	شهد را د رآب رازیانه حل کرده در چشم کشند و مجرب

ست که جگر بز را بروز شنبه یا چارشنبه هفت حصه کرده دران مورچ سیاه و نمک آمیخته بر تابه نهد هر قدر آب که ازان وقت بریان کردن برآید آنرا بچشم کشیده باشد واز حصص بعد بریان شدن یکی خورده باشد و دیگری را در پس پشت خود انداخته اگنده باشد که مریض باین عمل شفا می یابد انشاء الله الشافی استاذی مرحوم حکیم نجیب آبادی بجای مورچ پلپل دراز را تجویز می فرمودند که دانه مسلم را در هر حصه یک خلانیده بر تابه نهاده باشد دیگر جرک چلم را در چشم کشیدن برای شبکوری مفید گفته اند دیگر صابون لاهتی را در چشم کشیدن نیز تاثیریست عجیب درین باب دیگر آب پیاز و صابون را باهم قدری حل کرده چند قطره در چشم کشند دیگر ادرک کوفته در پارچه کرده بچشم بفشرند فی الفور نفع می بخشد دیگر حب مسکین نواز به ریق نهار سوده بچشم کشیدن مجرب یافته ام و ذکرش می آید انشاء الله تعالی

چون عارضه جهر با سر معبود	رباعی	از رقت روح باصره روی نمود
از روی علاج صاحب عارضه را	٧ ٦	لحم بقر و هریسه باید فرمود

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
جهر	روز کوری	روح رقیق و قلیل بود که بروشنی آفتاب تحلیل می شود و در تاریکی جمع می گردد و بعضی از حکما	بشب دیدن و بروز نابینا شدن	هریسه و لحم بقر و سر و دست و پاچه بز خوردن و ترطیب دماغ

و مصطگی و کتیرا و محموده و زعفران از هر یک شش سرخ گل سرخ یک و نیم ماشه همه را کوفته
بیخته بآب خمیر کرده بشربت بنفشه آمیخته حبوب سازند بقدر نخود سیدی و اوستادی
مرحوم حکیم نجیب آبادی که اگر در ابتدای مرض وقتی که نزول آفتاب در برج حمل شود سفوف
بادیان یک درم (یعنی ۳ ماشه) را با شکر سرخ یک درم (۳ ماشه) آمیخته هر روز تا نود و سه روز خورده باشند
بفضل الشافی صحت یابد دیگر آیارج فیقرا (یعنی) شش ماشه در هفته یکبار خوردن همراه
مطبوخ قنطوریون نزول الماء را نفع می بخشد صفت مطبوخ مذکور تربد مجوف مقشر
کوفته و قنطوریون دقیق از هر یک یک و نیم درم (یعنی ۴ ماشه) بسفایج یک و نیم توله مویز منقی چهار توله
همه را در آب جوشانده چون به نیمه رسد صاف کرده بنوشند نافع باشد دیگر زهره کبوتر را
در چشم کشیدن نیز موثر میگویند دیگر روغن بلسان خالص در چشم کشیدن نیز ازاله مرض
میکند دیگر اگر مقدمه نزول الماء بود معجون فوج ترکی نیز مفید است صفت آن فوج ترکی
یک و نیم توله حلتیت و زنجبیل و رازیانه از هر یک ۹ ماشه همه را کوفته بیخته با شهد یا
عسل بسرشند که نوزده توله شود و یک مثقال از آن خورده باشند دیگر میل عرق درخت
بادیان بچشم کشیدن مجلی چشم است و منع نزول آب میکند و مجرب است صنعت آن هرگاه
که درخت بادیان قریب بپختگی رسد آن را مع برگ و بار و بیخ برکنند و صاف کرده کوفته
از آن عصاره گیرند و در ظرفی از چینی کرده با آفتاب باحتیاط نهاده باشند که غلیظ گردد پس
از آن میل سازند و بچشم کشیده باشند نهایت جلا دهنده چشم است دیگر حب شاه پسند خوردن نیز برای
امراض نزلی و امراض چشم را که از نزله باشند مفید صنعت آن تخم شاه پسند را باریک سائیده با شهد
خالص آمیخته از آن حبوب یک یک ماشه طیار سازند و خورده باشند دیگر تخم نیل را مستر نموده در چشم کشیدن منع نزول آب میکند

از غلظت بیضیه چو شب کوری زاد	رباعی	صد گونه غم و الم بدل روی نهاد
گر شهد بآب رازیانج بکشند	۹۶	نزدیک خرد مفید خواهد افتاد

	شرح و تحقیق	

و واضح باد که اگر محوط العین و از نزله استعمال اطریفل زمانی مفید بود و برگ چقندر کوفته و قرص آن سلفته بر چشم بندند نیم گرم نافع باد و این بحث بسبب طوالت شاید که مصنف مکتوم نیاورد

چشمی که خیالات قرینش باشد هرگه که بخار معده باشد سببش	رباعی ۶۴	صد آفت و فتنه در کمینش باشد مسهل بطلب دوا همینش باشد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
خیالات	نمودن چیزهاست مثل مگس و پشه در پیش چشم	اگر از بخار معده بود	زیاده شدن و قت امتلاء معده و قصور هضم	مسهل مخرج اخلاط مختلفه

باید داد تا معده پاک شود صفت آن صبر سقوطری سوده غاریقون بموئینه بیخته اطریفل صغیر همه را سائیده بهم سرشته در شربت بنفشه حلولها بندند و بخورند

هرگه که نزول آب پیدا شود گر صاحب آن میل کند حب هب	رباعی ۶۵	صبر دل مستمند بر باد شود صحت یابد و خاطرش شاد شود

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
نزول الماء	فرود آمدن آب در موضع روشنائی چشم	امتلاء بدن برطوبت و برخاستن بخارات غلیظ ازان یا بودن صداع شدید یا افتادن چیزے از خارج بر سر	بعد نزول تام از تغیر مردمک و بطلان بصر پوشیده نیست اما در ابتدا از خیالات راسخه روز افزون توان یافت	انچه رقیق بود و صافی علاج آن در ابتدا آسان بود و در انتها بدشکاری دفع

شود اما آبیکه سیاه و سرخ و سبز و زرد و کبود و غلیظ و تیره و برنگ گچ بود علاج پذیر نباشد صفت حب هب که مفید ست صبر سقوطری یک مثقال و پوست هلیله زرد

که صاف مانند برف ست و زیر این رطوبت زجاجیه است که مانند آبگینه گداخته است
پنجم طبقهٔ شبکیه است مشبک مانند دام و این بعد رطوبت زجاجیه است ششم طبقهٔ
مشیمیه است که پیچیده بر هر دو چشم ست مانند پیچیدن بچه دان بر جنین و این
طبقه بعد طبقهٔ شبکیه است هفتم طبقهٔ صلبیه ست و آن بعد مشیمیه است
پیوسته باستخوان چشم فقط الحال صورت مرض را باید دانست

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
انتشار و اتساع	کشاده شدن ثقبهٔ عنبیه که موضع روشنائی چشم ست و بآن پریشان شدن بینائی	کثرت رطوبت بیضیه	نفع یافتن از جوع و ریاضت ست	حبی که تنقیهٔ دماغ کند بخورد صفت آن صبر سقوطری

یک مثقال تربد پوست هلیلهٔ زرد از هر یک یکدرم یعنی ۳ ماشه و کتیرا و مصطگی و شحم حنظل و مقل ازرق از هر یک شش سرخ و نمک هندی نه سرخ همه را ابکوبند و بیزند و غاریقون نیم درم یعنی ۱ ماشه بموئینه بیخته اضافه نموده بآب بادیان خمیر کنند و حبوب بعسل سازند و مریض از طعامهای غلیظه و جماع و خفتن بر پشت و از روشنی دیدن پرهیز کند

ضیق حدقه اگر شود عارض مرد گر بغیر رطوبت بنود باعث آن	رباعی ۴ ۳	گویم که چه چیز باشد آنرا درخورد رفعش بشیاف زعفران باید کرد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
ضیق حدقه	تنگ شدن ثقبهٔ عنبیه	غلبهٔ رطوبت	رطوبت بینی و عدم ظهور رگهای چشم	شیاف زعفران باید کشید صفت

آن اشق دو درم زعفران یک درم زنگار یک درم یعنی ۳ ماشه مامیثا و گل سرخ و صبر سقوطری و مر و نشاسته و صمغ عربی از هر یک نیم درم همه ابکوبند و بیزند و بآب سرشته شیاف سازند

وسرمه نمایند و بچشم کشیده باشند وسرمه عبدالکریم خان صاحب رضی الله عنه که شرح رباعی پنجاه وسوم نوشته شده است نیز بسیار مجرب یافته ام مگر جعله باشد نه پهوله جوهر نوشادر برای بیاض چشم وضعف بصر و رمد بسیار مفید ست از دیوان امید علیخان مرحوم یافته ام که مدفن ایشان رایق شد غفر الله له ترکیب آن اینکه نوشادر را پاره پاره کرده در دیگ گلی نهاده و بالای دیگی دیگر معکوس نهاده گل حکمت کرده و خوب بار دگرفته بر دیگدان نهاده آتش چوب بیری که درخت کنار بود به بطوریکه از آن هوا نبرآید که جوهر برآید بعد سرد شدن از آن برآید برای ناکره قدری از آن جوهر بقدر مونگ دانه و برابر آن چونه خوردنی آمیخته بر کف مالیده و ریشی بر ناکره بهند در هفته صحت می یابد و آن مرضی ست که در ملک پورب بسیار میشود واگر در آن نوشادر الایچی خرد و مرچ سیاه جوکوب کرده آمیخته جوهر کشند بسیار مفید چشم باشد گویم اگر ازین جوهر حبوب بعرق لیمو کاغذی بندند و یک خورده باشند دفع ریاح هضم کند

در دیده چو انتشار پدید آگردد	رباعی ۶۲	اسباب غم و الم مهیا گردد
گر کثرت بیضیه بود موجب آن		چون تنقیه رود مداوا گردد

شرح و تحقیق

واضح باد ابیات کرذا آفریدگار تعالی بتشریح صلب ومشیمه و شبکه زجاجیه پس جلیدیه		چشمست هفت پرده وسه آب منقسم پس عنکبوت و بیضیه عنب قرن و ملتحم

اول طبقه ملتحمه است که بهوا پیوسته است دوم طبقه قرنیه است که آن بعد ملتحمه است وا در ارنگی نیست بلکه از طبقه زیرین خود متلون میشود سوم طبقه عنبیه است و آن گاهی سیاه میشود گاهی آسمانی و گاهی بسرخی واین بعد قرنیه است و بعد این طبقه سوم رطوبت بیضیه است صاف مانند سفیدی بیضه چهارم طبقه عنکبوتیه است مانند تنیده عنکبوت بعد از رطوبت بیضیه لیکن زیرین طبقه چهارمی رطوبت جلیدیه است

چون پاک شود زمنده از بهر علاج		ترتیب شیاف کندری باید کرد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
قرحة العین	ریش چشم	خون و صفرا	الم و قلق و شاکتیر	اگر چرک داشته باشد

اول بماء العسل یا شیر دختر بشویند و از ریم پاک کنند پس بشیاف کندر میل بچشم کشند صفت آن انزروت که یک شبانه روز در شیر دختر خواه در شیر خر گذاشته باشند و در سایه خشک نموده یک درم و افیون و کتیرا یک درم از هر یک ئی کندر نیم درم و سفید اززه هشت درم صمغ عربی چار درم همه را بکوبند و بیزند و بسفیده تخم مرغ سرشته شیاف سازند

در چشم تو چون بیاض پیدا گردد	رباعی ۶۱	دفعش بدو آنرا تمنا گردد
گر آب شقائق بچکانی بعسل		تا چشم بهم زنی مداوا گردد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
بیاض العین	سپیدی بود بر سیاهی چشم	بند داشتن چشم چند روز و رسیدن فضلات در چشم	بودن سفیدی بر چشم چون غین بر علین	آب لاله شقائق را و عسل آمیخته

در چشم کشیدن نفع تمام دارد و سیدی و استادی مرحوم حکیم نجیب آبادی میفرمود که برای دفع بیاض چشم خرم صغیر و خرم کبیر بسیار مفید ست نسخ آن از قرابادین باید یافت و فقط بیض مکلس را بجای سرمه کشیدن نیز تاثیر تمام ست صنعت آن قشر بیضه مرغ را که بچه ازان برآورده باشند در آب شیرین بخیسانند و بگذارند که متعفن شود و قشر رقیق اندرونی آن جدا گردد و بشویند و آب آنرا تبدیل نمایند تا دیگر قشر ازان جدا نگردد و آب متعفن نشود پس شسته خشک نموده سائیده در ظرفی مانده آنرا گل حکمت نموده حسب معمول آتش دهند که مکلس خواهد شد پس بسایند

مس سوخته شادنج مغسول فلفل و دارفلفل زعفران تخم حنظل زنگار صبر سقوطری
بوره ارمنی اقلیمیا همه را کوفته بیخته صلایه کنند که غبار آسا شود کحل روشنائی دیگر
نیز مجربست صفت آن شادنج مغسول مس سوخته اقلیمیای فضه نمک هندی
بوره ارمنی فلفل زبد البحر صبر سقوطری سنبل الطیب قرنفل زنجبیل زنگار توتیای هندی زعفران
نوشادر کوفته بیخته کحل سازند و بچشم کشند دیگر کشته جست ابچشم کشیدن نیز مزیل ظفره است

	رباعی	
دانا مرض دمعه چو از گرمی دید	رباعی ۵۹	دانست که بهر آن بود سرمه مفید
در دیده که سردی مزاجش سببست		در دیده بغیر باسلیقون نکشید

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
دمعه	آب رفتن از چشم	اگر گرمی بود	سرخی چشم	فصد باید کرد و سرمه

اصفهانی و توتیای کرمانی فائده دارد و دیگر سرمه مرکب صفت آن شادنه مغسول
و توتیا و مارقشیشا از هر یک یک درم مروارید و بسد از هر یک نیم درم شیاف مامیثا صبر
از هر یک سه سرخ کوفته بیخته سرمه سازند صفت شیاف مامیثا گل ارمنی صبر سقوطری
انزروت مدبر صمغ عربی زعفران علی الرسم بآب کشنیز تازه شیاف سازند
اگر سردی بود و سفیدی چشم بود تنقیه باسهال باید کرد و سرمه باسلیقون که منسوب
بپادشاهی اعظم ست باید کشید صفت آن روی سوخته پانزده درم کف دریا دو درم
و همچنین اقلیمیای زر و نمک نیشاپوری و شادنج مغسول و جند بیدستر و سرمه
و سنبل و از قرنفل و اشنه یک درم و صبر سقوطری پنج درم و همچنین مامیثا و از
هر یکی و نوشادر و زرد چوبه سه درم و پوست هلیله زرد چهار درم همه را کوفته
بیخته صلایه کنند تا همچو غبار شود و بوقت حاجت باستعمال آرند

	رباعی	
قرحه که بود بچشم تو [illegible] درد	رباعی ۶۰	وز درد کند عارض گلگونت زرد

در آب تازه یک و پاس کهرل نموده حبوب طیار نموده یک حب در ظرف کانسی
در آب تازهٔ چاه شیرین سائیده در هر روز دو سه بار صبح و شام بمیل سرمه بچشم
کشیده شود از حکیم امیر بیگ سفیدهٔ کاشغری بیجه ۲ تولہ انزروت ۲ ماشه افیون ۱ ماشه پهٹکری بریان ہمہا
بتصحیح وزن در سفیدی بیضه تا یک پاس سائیده حبوب سازند و یک حب را در آب
سائیده بروز دو سه بار بچشم بکشند دفع رمد خواهد کرد دیگر از بابو نوازش علی خان خوم
کشته جست کهربای شمعی سنگ بصری نبات مصری کف دریا پاره پهٹکری نصف بریان
نصف خام طوطیای سبز بریان همه را در آب جوب لیمبا بیند تا سرمه سا گردد پس با ب جوب سازند
وخشک کرده نگاه دارند و باستعمال آن رمد و سرخی دور کنند

	رباعی	
در چشم تو ای که طرفه ظاهر باشد	۵۷	زین نقطه ترا غبار خاطر باشد
چون دیده بخود بدود کند رد ای		گر دفع نگردد از نوادر باشد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
طرفه	نقطهٔ سرخ یا کبود بر سفیدی چشم	ضربه رسیدن یا غلیان خون و سیلانش بچشم یا انفجار ورم	عیان را چه بیان	دخان کندر بچشم کشیدن نفع دارد و فصد

سر ار و کردن و بدوای غیر حاد استفراغ نمودن و در چشم شیر و العله نداختن در ابتدا نیز مو ثر

	رباعی	
در چشم تو ناخنه چو پیدا باشد	۵۸	از بهر تو تشویش مهیا باشد
چیزیکه درین مرض بود فائده مند		نزدیک حکیم روشنایا باشد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
ظفره بفتحتین یا بضم اول و سکون ثانی	ناخنه	کثرت فضول	غشای باریک	صفت روشنایا

وہنگام ضرورت بچشم کشند واگر بسبب ارت خارج خواه داخل چشم برآمده باشد
این پوٹلی را باستعمال آرند صنعت آن ہلیلۂ زرد وپھٹکری وبادیان وریسوت
وآنبا ہلدی وکوکنار را از ہریک یک ماشہ کوفتہ در دو پارچہ بستہ بعرق کہیکوار ترکرده
برچشم رسانیده باشند نفع خواہد بخشید واین کحل برای رمد کہ باآن درد سر باشد
وہم درد چشم ونیز سبل را بسیار مفید صنعت آن افیون ۳ ماشہ شہد خالص ۳ تولہ وپھٹکری بریان
وسفوف خستۂ خرما ہمہ دویہ را بوزن کامل در کٹوره جست کرده از لتکۂ چوب نیم ۳ ماشہ
کہ بر سر او پول مسی زده باشند تاسہ روز برابر بسایند تا سرمہ شود بردارند دنگاہ دارند
وہنگام حاجت بچشم کشیده باشند اگر بعد چندی خشک شود قدری آب اندا ختہ
نرم دارند وقوتش تا یکسال می ماند منقول از برادر توامی مغفور بجیب اللہ خان صاحب
ہست واین شیاف ہم مجربست از حکیم مشتاق علی صاحب کاکوروی سلمہ صنعت آن
صمغ عربی زنجبیل افیون گیروی گوالیاری ہمہ را سائیده در آب کشنیز شیاف سازند
ودر آب مکوه ۶ ماشہ ۲ ماشہ ۶ ماشہ خواه باآب کوکنار سائیده نیم گرم بگرد چشم ضماد کرده باشند نافع باد
حریره مقوی دماغ نشاستہ را بروغن گاو بریان کنند پس نبات مصری ۳ تولہ ۲ تولہ مغز بادام ۳ ماشہ
تخم کشنیز ۳ ماشہ کشمش ۹ ماشہ مغز تخم کدو ۹ ماشہ خشخاش سفید ۹ ماشہ دانہ را در آب شیره برآورده در نشاستہ بریان
داغ کرده بنوشند نافع باد از حضرت فارغ شاه صاحب نور چوی قدس سره از حکیم
جعفر حسین بنارسی نبات مصری افیون زعفران ہر سہ را سرمہ سا نموده در چشم
کشند وبر صدغین گل چونہ منہد پھٹکری نیم خام نیم بریان گیرو صندل سفید عنب الثعلب
میده الکری افیون ریسوت کتیرا پٹھانی لود ہمہ را در آب سائیده شیاف سازند یک
شیافہ در آب حل کرده بر چشم ضماد سازند وبران برگ پان نیم گرم نہند ور فاده
خشک بران بندند از مولوی محمد حسین نگینوی برای رمد وتنقیۂ رطوبات فاسده
چشم تجلیہ وتقویۂ آن ست کشتۂ جست ۳ تولہ پھٹکری ونبات سفید یک یک تولہ طوطیا

			چرک وران و برآمدن رگها و ضربان در صدغین	تنقیه طبع بمطبوخ هلیله

واکو وتمر هندی وشاهتره باید کرد پس نسخۀ مصنف رحمه الله بعمل
آرند و چشنجام چاکسو را گویند ترکیب نسخۀ چشنجام اینکه چاکسو مقشر نبات مصری
مامیران یا انزروت که یک شبانه روز در شیر خر گذاشته در سایه خشک کرده باشند همه را
کوفته بیخته صلایه همچو غبار سازند و بچشم کشند و استادی و مولائی مرحوم حکیم نجیب آبادی
برای ابتدای رمد شربت بنفشه یک توله و عرق عنب الثعلب که مکو باشند آمیخته بمریض را
می نوشانیدند و برگرد چشم ضماد هلیلۀ سیاه و رسوت و صندل سرخ را در عرق برگ مکو
سائیده و نیمگرم میکنانیدند و میفرمودند که اگر رمد باطفال عارض شود و فصد باید گرفت
چه فصد پیش از دوازده سال جائز نیست بجای فصد برگرد اگر دچشم زلو انداختن مفید
پس زلو اندازند گویم تکمۀ برگ تنبو افیون و تباشیر همه را سائیده برگرد چشم ضماد ساختن
مفید و استادی ممدوح میفرمودند که برای امراض چشم جست کهنه هرچند که باشد
مانند تارپیچان حقه یا کلیان کهنه بقدر یک پاو آن را در پاتۀ آهنی (بمعنی آهنگران
گداخته با آب سرمق که تهوه باشد کشته ساخته (یعنی از آب گور که یک آثار باشد قدری
قدری بر جست انداخته باشند که کشته خواهد شد) پس دارند و نگاه دارند و سرمه سا
نمایند و بمیل در چشم (هنگام خفتن) کشیده باشند اکثر امراض چشم را همچو رمد و سبل
وسلاق وغیره بسیار مجربست و دار فلفل و شوره را سائیده بچشم کشیده باشند که جالا
و پهوله و دهند که ضعف بصر باشد همه را دور میکند و کشتۀ سرب که سیسا باشد نیز برای
امراض چشم مفید ست و این کشته را در هندی تاگرین نامند صنعت آن نیم پاو
اسرب را در پاتله خواه کرچه گرم نموده گداخته یک چهتانک زنخ خواه گوگرد زرد یا آل
سائیده قدری قدری انداخته باشد تا آنکه خاک شود پس بسایند که سرمه شود و نگاه دارند

که اینجو در بیان [illegible] عبارت [illegible] استادی [illegible] نیست [illegible]

وشیاف اخضر در چشم باید کشید صفت آن زنگار اقلیمیای نقره صمغ عربی سفیداز هر یک ۱ ماشه اشق سوای اشق همه را کوبند و بیزند و بآب سداب که در آن اشق حل کرده باشند وصاف کرده بسرشند و شیاف سازند و باستعمال آرند

سبل بفتحتین	پرده ایست شبیه برگها در هم بافته بر سپیدی چشم و قرنیه	امتلای عروق ظاهر از فضول دمویه و بخارات غلیظه	حرارت در چهره و ابرو و سرخی در چهره و رخساره و دویدن عروق صدغین ضربان شدید	علاج مذکور باید کرد و شیاف احمر بچشم باید کشید صفت آن

شیاف شج مغسول صمغ عربی روی سوخته زردک زرد سوخته زنگار زعفران هر یکی ۲ ماشه ۲ ماشه ۳ ماشه ۳ ماشه صبر سقوطری افیون هر یک ۱ ماشه همه را کوفته بیخته بشراب کهنه یا بآب گرم شیاف کنند و اگر جرب وسبل باهم یکجا آید باید که ذرور احمر را باستعمال آرند صفت آن توتیای مغسول شیح سوخته نبات بصری همه اکوفته بیخته صلایه کنند تا مثل غبار شود و باستعمال آرند و پیر صحبت من حضرت عبدالکریم خان صاحب رضی الله عنه سرمه احسانی دیگر برای ستود ند صنعت آن پیه نرمه تازه را مع تخم بکوبند بعده آن را گسترانده بران سنگ بصری و آنگ زه هیرا اکوفته پاشیده فتیله بسته بروغن سرشف بسوزانند دازان دوده گیرد و آن را بسرمه سا یند و نگاه دارد و بچشم کشیده باشد

	رباعی 56	
چون زمد بگذرد و پری چند چشم ام و نبات بصری و ماهیران		تا آهو صحت درآید بکمند باید که غبار کرده در چشم فگند

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
رمد	ورم چشم از لهیر	خون	بسیار سرخ شدن چشم و انتفاخ و ورم آن و تمدد بسیار و التهاب	فصد سرره باید گرفت

سرد نمایند بعده همراه فلفل ورازیک توله دران داخل کرده تا شش وز صلایه کنند
که چون سرمه گردد بعده دران سنگ بصری یک توله انداخته باز تا شش وز بسایند تا
مانند سرمه گردد انگاه برداشته نگهدارند وقت ضرورت بچشم کشیده باشند مجربست واگر
مسهل مخرج بلغم گیرند وحب ایارج خورند ونجات نیابند پس مرض هست علاجش باید کرد

چون کرد ورم گوشهٔ چشم ونکشود گر باش بنجا بند وگزارند بره	رباعی ۵۴	تا نیش غرب آید آفی لت معدن جود امید بود که رو نماید بهبود

شرح وتحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
غرب بفتحتین	ریش ورگوشهٔ چشم بود بجانب بینی	ورم حار	چون انگشت بموضع فشانند ریم بیرون آید	یکی همانست که ماتن رحمة الله گفت

دیگر روغن حیات ست که در شرح رباعی چهل ونهم نوشته ام بر غرب مالند نفع می بخشد
سوم استاذی مولائی مرحوم حکیم نجیب آبادی میفرمودند که تخم رواس را سائیده
در پلیته آلوده کرده در ناسور نهند امید که مرض در استعمال چند روز دفع شود
ودماغ را تخم شاه پسند وشهد تنقیه نمایند یعنی تخم مذکور را سائیده در شهد
آمیخته حبوب بقدر یک ماشه بندند وسه حب لشب خورده باشند نافع باد

در دفع جرب شیاف اخضر باید باشد جرب وسبل چو بایک دیگر	رباعی ۵۵	وز بهر سبل شیاف احمر باید تا نفع دهد ز ور اغبر باید

شرح وتحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
جَرَب بفتحتین	درشتی اندرون پلک	رطوبت بورقیه ومادهٔ شور	در باطن چشم خشونت باشد وسرخی وخارش دران	فصد سر رو باید کرد ومسهل باید داد

وهفت بار در شیر گاو وهفت بار در شهد سرد کنند پس میل ساخته آن میل را بچشم کشیده باشند همیشه تنها خواه بآن سرمه بچشم کشیده باشند ضماد دیگر موی سرز تا نیکه در سر روغن گاو می انداز ند بیارد و آن را صاف نموده د رظرفی نهاده گل حکمت نموده در آتش نهد بعده برآورده خاکستر شن ابکتکه شاخ گوزن به وچند روغن گاو سائیده بعد سه ور برداشته هنگام ضرورت بر جای برآمدن اهداب اگر موریخته واقتاده باشند ضماد نماید بعون الله الشافی هیه آیند وجناب معظمی حکیم طالب حسین صاحب خورجوی رحمة الله علیه میفرمودند که دوای برای سُلاق بسیار مجربست صنعت آن سیندور پنج ماشه ونمک لاهوری چار ماشه وروغن گاو بست ودو ماشه اول سیندور ونمک سوده را در روغن انداخته در تهالی کانسه به بلادر سر بریده بساید تا آنکه دو بلادر دران سوده شوند پس آن دوا را صد بار بآب بشویند و برداشته نگاه دارد و در چشم بمیل کشیده باشد اگر بر پلک خشونت وجراحت وخراش بود بران هم طلا نمایند

در پلکِ تو شرناق چو پیدا گردد	رباعی ۵۲	غم را دل غمخوار تو ما وا گردد
تا آن وقتیکه دستکاری نکنند		نادر باشد اگر مداوا گردد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
شرناق بکسر اول	زیادتی پیه پلکها	رطوبت غلیظه	گرانی پلک وقت باز کردن چشم	درصورت

امکان فصد واصلاح غذا باید کرد وحمام باید نمود واین سرمهٔ احسانی را رضی الله عنه که از شاه عبد الکریم خان صاحب سلام نگری رحمة الله علیه یافته ام ومجربست استعمال آرند صفت آن سرمه سیسه نیم پاؤ را در پاتله گداز نموده اندک اندک از کبریت آملاسار سوده که دو توله باشد دران انداخته وپاشیده باشد ودستهٔ آهنی را دران گردانیده بسبب حرکت داده باشند تا آنکه سیسه کشته گردیده سرمه شود پس از اینها زدیگدان برآورده

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
سلاق بالضم سین مهمله	غلظت و حمرت کرانۀ پلک و ریختن مژه و در هندی باسنی گویند یا	رطوبت غلیظه بورقیه	خارش آماق و پلک و سرخی بسیار نباشد	برگ خرفه را در سفیدۀ بیضۀ مرغ سایده

بروغن گل آمیخته ضماد بر پلک نمایند صفت روغن گل برگ گل سرخ تازه یا تر ده مثقال را بروغن کنجد صد مثقال بشیشه کرده تا چهل روز بآفتاب نگاهدارند یا برگ گل سرخ خشک ده مثقال را در پیاله آب جوشانند چون بنیمه رسد نیم پیاله روغن کنجد بران اضافه کرده باز بجوشانند چون روغن بماند بردارند و نگاهدارند بر وقت ضرورت باستعمال آرند و خانصاحب رحمة الله علیه عبد الکریم خان صاحب سلام نگری پیر صحبت فقیر میفرمودند که ظرفی تنگ از پول سی ساخته بر آتش نهند و بران گندک آنولا ساره دو تولہ را سایده اندک اندک دران انداخته باشند تا آنکه همه آن مس سوخته گردد پس و را سایده سرمه نماید و یکمیل ازین کشیده باشد مگر اول و میل ازین سرمه که گفته می شود کشیده باشد همچنین علی البدلیت امیال کشیده باشد صنعت آن سرمه سیماب سه ماشه ابا جست سه ماشه گداخته عقد کنند یعنی اول جست را گداخته دران سیماب اندازد که بسته خواهد شد باسنگ بصری نه ماشه تا سه روز صلایه کهرل کنند روز چهارم باششماشه کافور چینه سایده نگاهدارد و فقط شیاف نهر سم که گنجد باشد صنعت آن گل گنجد و غنچه یا سمین از هریک صد عدد و نمک لاهوری و فلفل گرد از هریک یکدام همه را کهرل نموده شیاف سازند و وقت حاجت بکار آرند و میل سرب کشیدن نیز اثر تمام دارد صنعت آن سرب را بگدازند با آتش و بآب ترپهله هفت بار سرد کنند پس همچنین باز گرم کنند و بآب انار دانه هفت بار سرد کنند و همچنین هفت بار در عرق بهنگره و هفت بار بروغن گاو

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
بَرَدَه	دانه ایست در اندرون پلک چشم بموضعی که مژه میروید بهندی انجهانی گمانجی است	کیفیت جرمیه لذاعه	بر ظاهر پلک هیچو تگرگ رطوبت غلیظه گرد آید و درد کند بنجاره که آن علیل لذت یابد	سکنجبین بلغمیت نافته و اشتق را در سرکه سائیده نیمگرم ضماد

نمایند و اگر برگ انبه بجانبی که بشاخ می چسپد و چون زدرخت جدا می کنند از آن یک قطره رطوبت می برآید بآن رطوبت نه عدد برگ انبه بر برده بشند تا سه روز بعض در دو روز صحت می یابد تجربت سکنجبین صمغی ست مشهور و حلتیت انگوزه است و اشق نیز نام صمغی ست محلل اورام

گر شعر بود منقلب و گر زائد چون تنقیه تمام حاصل گردد	رباعی ۵۱	در تنقیه دماغ می باش بجهد تشمیر کن ای ترا خداوند بجهد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
شعر منقلب و شعر زائد	کج برامدن موے مژه و زیادت آن	اجتماع رطوبت عفنه پلک نزدیک بموی پلک	سرخی چشم و درد آن	اول تنقیه دماغ با یارجات

باید کرد بعده استعمال سرمهای گرم باید کرد پس نتف شعر کنند و خون ضفادع یا قراد کلب یا بیضه مورچه یا شیر انجیر را بآنجا طلا کنند و اگر موی بسیار بود و استاد چابکدست بدست آید تشمیر اجفان کرانده شود و تشمیر به بدن کوتاه کردن و بالا بردن پلک اگویند چنانکه رسم کحالانست و باصطلاح ایشان رینولا پلک بندی مشهورست

در پلک تو ای که گرده غلظت بنیاد اسفیده تخم مرغ و برگ خرفه	رباعی ۵۲	از من سخن مفید میدار بیاد آمیز بروغن گل و ساز ضماد

و یاسمین تمریخ کند در ان چند بیدستر و فربیون و عاقرقرحا بگذارد

	رباعی ۴۹	
هر کس که گرفتار تمدد گردید		وانگه ز حبوب مسهله فائده دید
اندر بدنش روغن پیه کفتار		یا روغن پیه خرس باید مالید

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
تمدد	راست ماندن عضو چنانکه خم نگردد	اگر بلغم بود	سردی ملمس و گرانی عضو و نرمی نبض و سپیدی بشره و زبان و بول	همان ست که با تن رحمه الله گفته اما مالش

دهن الحیوة که از حاجی تاج الدین خان متوطن اکبر گڑه ضلع مظفر نگر یافته ام نیز بسیار مجربست صنعت آن موم خالص یک سیر و نمک سانبهر دو سیر و سم الفار دو توله و سیماب دو توله لوبان یک پا و موم را ریزه ریزه کرده و همچنین سم الفار و لوبان را کوفته در سبو کرده و سیماب انداخته بطریق معروف روغن بکشند و باستعمال آن نافع باد فائده بعد گرفتن روغن از ان سیماب و سم الفار هر قدر که گرفتن توانند بر چینند و بقیه اسفوف نموده نگاهدارند یک سرخ از ان برای هیضه و جید کردن هضم و امراض بلغمیه مثل سرفه و ضیق النفس و اسهال بلغمی و گرسنگی پیدا کردن بدهند بسیار مجربست اگر بخوردنش گرمی پیدا شود کنار یا نارنج یا اشیای روغنی بخورانند که مزیل حرارت آنست و این روغن جیات برای عضو شکسته و جمله زخمها و ناسورها را مجربست و باستعمال یکبار درد زائل میگردد

بحث علاج امراض العین

	رباعی ۵۰	
ای چشم تو مبتلای تشویش بود		تدبیر تو نزدیک تبدبیر خرد
سکبینج و حلتیت و اشق با سرکه		بر دیده اگر نهی ببرد را بسره

و اگر در اتحاد در سرین باشد مقدمهٔ اسهال شکم بود و اگر در تمام بدن باشد منذر بسکته بود

و مقل ازرق کتیرا همه آنکوبند و بیزند و غاریقون

همو ئینه بیخته اضافه نمایند و با آب کرفس و بادیان خمیر کرده حبوب در عسل سازند و در این باب حب کبریت سیدی مرشدی حضرت شاه عبد العلیم صاحب لوهاروی رضی الله عنه بسیار نافع است صنعت آن زنجبیل یک سیر قرنفل و دارفلفل از هر یک دو دام دانهٔ الایچی سفید یک دام نمک سیاه یک پاؤ و نمک سنگ یک پاؤ کبریت زرد دو دام که بروغن گاؤ بریان کرده باشند همه دویه را کوفته بیخته هفت بار در آب لیمو پرورده حبوب بمقدار نخود سازند و دو صبح و دو شام ازان خورده باشند همراه آب گرم نافع باد نسخهٔ دیگر حب کبریت که بسیار مختص است از حضرت سیدی استادی مرحوم حکیم نجیب آبادی ست و نیز برای دفع ریاح و قطع بلغم بس مفید و بسیار مجرب است صنعت آن کبریت زرد که آن را در شیر گاؤ صاف کرده باشند و مرچ سیاه و نمک سانبهر هر سه را در عرق چار لیموی کاغذی سائیده حبوب بقدر نخود بندند و بدستور سابق خورده باشند نافع باد

	رباعی	
افزود ترا محنت و راحت کم شد مشکل گردد مرض چو مستحکم شد	رباعی ۸۴	چون عضو ترا تشنج از بلغم شد در تنقیه کوش زود تر زانکه علاج

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
تشنج	در هم شدن عضو چنانکه راست نشود	اگر بلغم بود	گرانی اعضا و فراموشی و سفیدی بول بشره و زبان	بعد منضج خلط بمسهل و مالا صول

مع ایارج فیقرا تنقیهٔ بدن چند بار نماید پس بروغن گرم مثل قسط و سداب

	رباعی ۳۶	
از کثرت بلغم آنکه در رعشه فتاد		مسهل که مناسبش بود باید داد
ور شرب شراب یا جماعش سببست		باشد ز می و مباشرت باز ایستاد

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
رعشه	لرزیدن عضو	بلغم و شراب خوردن و مباشرت بر پر شکم	نسیان و فراموشی کردن لرزیدن اعضا و عدم تشنگی	دفع کردن اخلاط با استفراغ اندک

اندک با آب اصول و تبدیل مزاج بمالیدن روغن قسط و روغن زنبق و ضماد رشقه که رطبه باشد و غسل کردن بچشمهای گرم و دلک عضو و عرق تنباکو مفید است صنعت آن تنباکوی زرد خشک نیم آثار و نیم پاو نانخواه و صعتر از هر یک پنج مثقال (یعنی ۲۲ ماشه) دارچینی دو مثقال و همین قدر قرنفل و اظفار الطیب و جاشیا همه را در دو سیر آب یک شبانه روز خیسانیده سوم حصه عرق کشند هر صبح و شام پنج مثقال از ان نوشیده باشند

	رباعی ۳۷	
چون عضو کسی گرد پریدن بنیاد		باید نمک گرم بران عضو نهاد
ور دفع نگردد بطریق مذکور		حبی که بدن پاک کند باید داد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
اختلاج	پریدن عضو و امثالها	رطوبت غلیظه لزجه است که ریح و بخار شده از مسامات بر آمدن می خواهد و عاصی میشود	ادراک عضو را بود و کف بر قاروره باشد پس اگر در رو دائمی باشد مقدمهٔ لقوه بود و اگر در شکم همیشه بود مقدمهٔ صرع باشد و اگر اختلاج دائما در پهلو بود مقدمهٔ آماسی که در نواحی سینه هست باشد	صفت حبی که منقی بدنست از خلطهای غلیظه صبر سقوطری ۲۴ ماشه تربد حب النیل ۴ ماشه افتیمون ۵ ماشه شحم حنظل ۵ ماشه و نمک هندی ۶ سرخ

بشش قسم اول که بیچهناک باشد جوز بوا عاقرقرحا پلپل دراز مرچ سیاه و زنجبیل
و نانخواه و بسبایه مساوی الوزن و قند سیاه دوچند دوید همه اجزا را کوفته بیخته
حب بقدر نخود بندند و حب صبح و دو حب شام خورده باشد. گوییم اگر لقوه
بود در عرق ادرک سازند و در پان بدهند و اگر برای پرسوت بود در عرق
خمیری لیمو سازند و با عرق نانخواه بدهند برای لقوه و فالج و جهوله و وجع مفاصل
و رفع قبض مفید و روشنی چشم می بخشد بهلاوه تازه را با آب شسته در یک سیر
شیر بز بجوشانند تا آنکه کهوه گردد و بچه گیرا پنده باشد و از دو و آن پرهیزد
پس بهلاوه را بیرون کرده کهوه نگاهدارد و یک تولا از آن خورده باشد از
ترشی و شیرینی و گوشت و مقاربت پرهیز دارد از حکیم حسین الدین خان صاحب مرحوم

لقوه چو بجانبی کسی روی نهد	رباعی	صحت رود از دست و مرض روی دهد
باید که خورد حب ایارج دو سه بار	۴۴	شاید که ازین مرض بکلی برهد

شرح و تحقیق

صفت حب ایارج در شرح رباعی ششم گذشت دیگر اینست ایارج فیقرا تربد سفید
حب النیل غاریقون افتیمون شحم حنظل نمک هندی مرمکی همه اکوفته بیخته حبوب
بقدر نخود سازند و نسخه ایارج فیقرا این است سنبل الطیب دارچینی و عود بلسان
و سلیخه و حب بلسان و مصطگی و اسارون و زعفران و صبر سقوطری همه اکوفته سفوف سازند

آنرا که رسد از مرض لقوه گزند	رباعی	باید که بیاد دارد از من این پند
آیینه چینی بنظر او دارد	۴۵	در خانه تاریک نشیند یک چند

شرح و تحقیق

آیینه چینی مرآتیست که از روی و مس سازند و مریض را چندی بخانه تاریک
نشستن و آن آیینه را چندے دیدن مرض لقوه را صحت می بخشد

دیگر نسخهٔ مجرب ست برای جهوله زده از برادر توامی مغفور شنگرف موم زرد اول موم را گداخته دران سفوف شنگرف داخل کرده وآن را بر پارچه طلا ساخته بر عضو مؤف بسته باشند بوقت شب دیگر از ان مرحوم منقول که فی الحال صحت میدهد شنگرف را بروغن کنجد خوب بسایند وهر روز بموضع جهوله زده نیم گرم بالش کرده باشند علیم شافی ست دیگر ضماد از ان مغفور میده الکرهی تخم هالون زردچوب عاقرقرحا کوت تلخ خردل مصطگی آرد نخود همه را اسفوف ساخته در روغن کنجد آمیخته دو پوتلی در پارچه بسته بر تابهٔ آهنی گرم گرم کرده بر موضع مؤف جهوله زده ضماد کرده باشند دیگر سفیدی پخال کبوتر خشک هم چندان شکر سفید هر دو را باهم نموده بحسب سن وسال عمر بچه دریافته بقدر مناسب بآب نیم گرم خورانیده باشند نافع باد اگرچه این دوا غلیظ ست اما مجرب ست تا دو هفته

آنها که بایشان مرض لقوه رسید گر جوزبوا در دهن خود شب و روز	رباعی ۳۴	مرغ صحت زدام ایشان بر سید دارند نگاه خواه افتاد مفید

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
لقوه	کج شدن روی وچشم ولب دفعةً وگرانی زبان	بلغم	استرخاو کدورت حواس ونقصان ذائقه وفرو هشتن پلک ولب زیرین وکام	در خانهٔ تاریک نشانند وآئینه چینی در مد نظر

دارند وفاقه کنانیدن مفید وبعد چار یا هفت روز علاج کنند وجوزبوا در دهن دارند وچون لقوه بمدت شش ماه کشد امید صحت مریض منقطع میشود واگر زبان درست نماند درین مرض خواه در فالج باید که خردل را سائیده در عسل آمیخته بر زبان مالیده باشند که نافع ست از سیدی مرحوم وحب لقوه هم باید داد صنعت آن

بسفایج فستقی برگ فرنجمشک درونج عقربی زرنباد دانه هیل خورد ابریشم مقرض تودری کلان عود صلیب بادیان بسد احمر کهربای شمعی مرجان بهمن سرخ درج سیاه زراوند مدحرج جنطیانا دارچینی سورنجان عود خام مغز تخم خربوزه گل سرخ کوفتنی را کوفته و بیخته و سودنی را سوده در عسل یک و نیم چند ادویه و قند یک و نیم چند ادویه قوام کرده آمیزند مشک خالص عنبر اشهب ورق نقره و هلیله مربی خسته دور کرده داخل قوام سازند و قوام معجون اگر در آب ابریشم کنند بهتر باشد و طریق گرفتن آب ابریشم این ست که ابریشم خام را یک شب در عرق گاوزبان و عرق کیوره و عرق الوره تر سازند صباح جوشانده صاف نموده در همین عرقها قوام معجون سازند قدر شربت تا تولچه

عرق برای فالج و امراض بلغمی و ریحی که نهایت سریع الاثر صنعت آن شهد خالص عرق ادرک عرق پیاز همه را آمیخته در شیشه نگاهدارد اما ربع شیشه خالی باشد و دهن بند نمایند و سه روز نگاهدارند هرگاه که برآید و کف زند ازان شش ماشه نوشیدن شروع کنند و تا برداشت طبع افزاید امید که بآن ازاله مرض شود بفضل الله مرزا عبد الغفار بیگ خورجوی رحمة الله روغن اجمیری از دیوان محمد حسین خان صاحب سورنجان شیرین سورنجان تلخ گل بابونه زنجبیل چهریلا برگ سنبهالو افیون همه ادویه را کوفته در روغن کنجد نیم آثار بر آتش در کڑاهی یا دیگچی بپزند صاف کنند سلارس زعفران داخل کنند حل نمایند قدری قدری ازان بموضع آفت رسیده مالش کرده باشند نافع باد این نسخه مجربه از برادر قوامی حکیم نجیب الله خان مغفور ست این روغن مریض جهوله زده را نهایت مجربست تخم مالکنگنی گهونگچی سرخ تخم دهتوره تخم کلونجی موصلی سیاه تخم کوانچ جند بیدستر بیر بهوٹی همه ادویه را در یک توله روغن کنجد سیاه باهم در کهرل سایده خمیر ساخته در شیشه خواه در بوتل که باشد بران گل حکمت خشک کرده انداخته بچکانند هر صباح هر روز در آفتاب نشانیده بر عضو جهوله زده مالش کرده باشند و از ترشی و بادی پرهیز کنند نافع باد

تا هفته واستعمال حب تا هفته یا دو هفته نماید الله شافیست وسیدی مولای استادی مرحوم حکیم نجیب آبادی برای فالج ولقوه وجوش خون وصرع ودیگر امراض بلغمی را عرق منڈی تجویز میفرمودند که هم مشتهی ومقوی معده است وهم باه را نفع واجزای این با اجزای عرق بهنگره برابرا ما در وزن ادویه فرقیست صنعت این منڈی مع گل وبرگ وبیخ بادیان وبهنگره مع گل وبرگ وشاخ وبیخ ودارچینی والایچی سفید وجوزبوا وزنجبیل واجواین ولونگ همه را در پانزده آثار آب بشب تر داشته صباح عرق پنج آثار یا هفت آثار بکشند چار توله نان خورده بنوشند

چون روز چهارده زفالج گذرد	رباعی	باید که معالج بعمل دست برد
وانگاه دهد دارو مسهل وسه بار	۲۴۱	باشد که مریض بصحت نگرد

شرح و تحقیق

عملی که برای فالج وجمیع امراض بلغمی را نافع ست صفت آن سنای مکی وبسفایج وهلیله وقنطوریون دقیق تخم کرفس بادیان انیسون بابونه شبت شحم حنظل همه را در سی سیر آب بجوشانند تا نزدیک ده سیر آید صاف کنند وهفت درم بوره یا نمک وپانزده درم عسل در ان حل کرده صاف نموده روغن زیت خواه کنجد اضافه نموده دوبار حقنه کنند

مفلوج سوی شفا چو نزدیک رسید	رباعی	در منضج ومسهل وعمل فائده دید
از روغن قسط وفرفیون وشونیز	۲۴۲	چندانکه دهد دست ببایدمالید

شرح و تحقیق

صفت روغن شونیز که کلونجی باشد شونیز مغز بادام تلخ کنتمشن یا آنچه منشا بآن باشد همه را در چرخ عصاری انداخته روغن آن کشند یا کوفته همچو روغن بادام روغنش گیرند وچون مفلوج از منضج ومسهل فارغ شود باین معجون تقویت آن نمایند صفت آن گل زبان برگ گاوزبان بهمن سرخ بهمن سفید برگ بادرنجبویه اسطوخودوس ابریشم مقرض واید

یک من آب جوشانند تا به نیمه آید صاف کنند و یک من عسل دران حل کرده بقوام آرند و هر صباح از وی در گلاب حل کرده نیم گرم بیاشامند گویند حب اذاراقی بسیار مجرب است صنعت آن اذاراقی نیم پاو را در زیر زمین تر دفن کنند بعد هفته بر آورده بهتر تراشیده و بآب شسته بنصف وزن آن فلفل سیاه افزوده بآب ادرک خوب حل کرده بقدر دو چند نخود حب بندند یکی ازان صبح و یکی شام از حلق فرو برده باشند منقول از حکیم طالب حسین صاحب مغفور خرجوی و از حموضات و اغذیه سرد محترز باشند دیگر بعضی گویند که اذاراقی را زیر زمین تر دفن کنند بعد هفته بر آورده اول در شیر گاو جوش دهند پس صاف نموده باز در قند سیاه که بآب حل کرده جوشانند پس بر آورده صاف نموده تراشیده با فلفل سیاه که نصف وزن آن باشد باریک سائیده حب مثل نخود بندند یکی ازان صبح و یکی شام خورده باشند نافع باد دیگر برادرم طریقت نشان محمد خان لکهنوی نسخه از حبوب اذاراقی برای لقوه و فالج و وجع مفاصل و امراض ریحی و بلغمی را بیان کردند و فقیر نیز در بعض امراض بلغمی و ریحی مجرب یافتم صنعت آن اذاراقی یک چهٹانک خوب باریک تراشیده بکوبد و بیخته سفوف گردد بعده برابر آن مرچ سیاه را جدا سفوف سازد پس هر دو را باهم آمیخته با مغز جیپل یک چهٹانک بکوبد و باریک نماید پس جمله را در عرق ادرک یکپاو حل کند هرگاه که خشک شود دران عرق برگ سهجنه یکپاو انداخته خوب بسایند چون همه دران جذب و خشک شود ازان حبوب بقدر نخود یا مثر سازد بحسب سن و مزاج بدهد برای ضیق النفس و تحریک نزله و اسهال رطوبی و سرفه بلغمی و وجع مفاصل رطوبی را مجرب یافته ام اگر در گلو خشکی کند نبات را با مسکه دو تولہ آمیخته بلیسد و قدر نیم تولہ یا یکحب یا نصف یا ربع ازان بدرقه مناسب یا آب صاحب لقوه نان نخورد فقط شوربای کبوتر جنگلی خواه چوزه خواه بٹیر یا چلوان یا کاهی خورده باشد و از جمله پرهیز

سرکه عنصل پیاز عنصل نیم رطل که بشیشه یانی پاره پاره کرده باشند و در رشته کشیده چهل روز در سایه گذاشته یکمن سرکه کهنه جوشانند تا مطهر اشود طلا جهت خدر زنجبیل خشک یک جزو پوست بید انجیر دو جزء هر دو را بآب کانجی صلایه کنند و بر عضو طلا نمایند و رمالیدن چند مرتبه دفع خواهد شد انشاء الله الشافی

	رباعی ۲۶۹	
نصف بدنش ز حرکت آید افسرده جز ماء عسل هیچ نمی باید خورد		چون علتش فلج بر کسی گردد سرد از روز نخست تا بروز چارم

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
فالج	بطلان حس و حرکت نصف بدن در طول	ریختن بلغم در بطون دماغ تا مبادی اعصاب جانبی از بدن	سپیدی روی و زبان و رطوبت بینی فراموشی و غلبه خواب و استرخاء یک جانب بدن در طول و استرخاء عضو آن و باطل شدن حس و حرکت آن	از اول روز تا روز چهارم مریض ماء العسل باید خورانید صفت آن عسل را در آب ده پیمانه

جوشانند تا ربع بلکه چیزی زیاده ازان برود پس سه حصه کنند هر روز یک بخش را با گلاب آمیخته نیم گرم آشامیده باشند سیدی مولائی استاذی مرحوم حکیم نجیب آبادی میفرمودند که تریاق فاروق اصیل بقدر یک تی خورانیدن درین مرض مجرب است

	رباعی ۲۷۰	
از ماء اصول شربتش می شاید با زیره و زعفران غذا می باید		چون صاحب فلج را چهارم آید از لحم کبوتر بچه و آب نخود

شرح و تحقیق

صفت ماء الاصول پوست بیخ کبر بیخ اذخر انیسون بادیان مویز منقی همه را در

			وتیرگی رنگ و وفکر فاسد بسیار	افتیمون بمار اجبن کنند واز بخارات

صفراویه قوع این مرض کمتر میشود اگر یافته شود حسب آن علاج و تدارک نمایند

هرکس که به بسیاری کابوس بود در آخر کار یا شود دیوانه	رباعی ۳۷	وز کم خردی پی علاجش نرود یا صرع کند پدید یا سکته شود

شرح و تحقیق

اگر مریض باعث بیخردی خود متوجه بعلاج نشود پس کارش یا بدیوانگی کشد یا بسکته انجام

چون عضو کسی اگر خدری روی نمود باید مالید بعد از آن دغن قسط	رباعی ۳۸	از روی علاج بایدش قی فرمود چندانکه زصحتش برآید مقصود

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
خدر	بیحس و کرخ شدن عضو	سده در عصب از خلط خام بارد می افتد یا آنکه اعصاب فضلات لکلوجی مادی را میکیرد یا اعضا منضغط میشوند از بستن و گرانی حواس و بستن روح در انجا میکند	سرد لمس و رطوبت دهان و کاهلی و فراموشی و سستی و سپیدی رنگ و گرانی حواس	تدبیر حسب فرموده ماتن رحمه الله باید کرد داروئی که بلغم را بقی دفع میکند تخم ترب و تخم

شبت و ریوند از هر یک پنج مثقال و رسی سیر شاهی آب این همه را بجوشانند تا بده سیر رسد صاف کنند و شش درم سکنجبین عنصلی و یکدرم بوره یا نمک و ران حل کرده نیمگرم بیاشامند و چشم و شکم را بسته بدارند که قی شود صفت سکنجبین عنصلی عسل نیم من بجوشانند تا غلیظ شود پنج سیر سرکه عنصل بر آن اضافه نمایند و دو سه جوش دهند صفت

قطب الدین رازی در شرح کلیات از حکمانه وجه تفرقه بیان کرده که آن فرق بین میان سبات و سکوت معلوم میشود یکی را خود از آن جمله ما تن حو هم بیان کرده باقی را در شرح باید جست

چون رحمت کابوس شود عارض مرد هر مادهٔ که موجب آن شده است	رباعی ۳۶	آسایش خواب بر دلش گرد و سرد آن ماده را از تن برون باید کرد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
کابوس	مرضیست که مریض در خواب میداند که چیز سنگین بر وافتاده است و او را می فشارد که نفس و تنگ میشود و آوازش منقطع میگردد و از حرکت باز میماند هر چند حرکت و فریاد کردن میخواهد اما نمی تواند	خون	سرخی رنگ و چشم و بسیاری خواب و پری رگها و شیرینی دهن و غیر آن	فصد سر را رو باید کرد و حجامت بر ساق باید نمود و مصفیات الدم باید خورد و غذا کمتر باید
		بلغم	فراموشی و کاهلی و سفیدی زبان و سستی اعضا	بطبیخ سوده و تخم مولی قی باید کرد و بمسهلات مخرج بلغم تنقیه بعده باید نمود و بعطوس و سعوط گرم دماغ را پاک کنند
		سودا	خشکی چشم و بینی	استفراغ بحبوب سازند

	جمیع اعصاب		گرفتن پیشانی و تنفس بغیر غطیط اگر سده تمام نباشد واگر سده تمام بود پس نه دم برآید و نه آواز	وحقنهٔ معتدله باید کرد و تمریخ بمثل روغن گل و روغن بابونه باید کرد و میان مرده بسکته زنده بملاحظه عکس رائی در چشم معلول فرق باید کرد چنانکه برباعی آینده می گوید
		اگر از بلغم بوده	ترهل بدن و سفیدی رنگ و کف بدهن بسیار آید و آب بینی بکثرت بود و تنفس باآواز باشد و تا هفتاد و دو ساعت دفن کرده نشود پس اگر متنفس نشود مسکوتست والّا مرده	علاج بمشمومات مثل مشک و سداب و قرنفل و نمام و هم بعطوسات مثل کندس و جندبیدستر و فلفل و تربد نمایند و بآب جوشانده بابونه و برنجاسف و صعتر و پودینه سرش را انکمید نمایند که گرم شود و پر کبوتر را بروغن سوسن آلوده در حلق بیمار باید انداخت و قی باید آورد و کلاه نمده

برسرش نهاده بران تابهٔ گرم نهند و شیرهٔ بادیان و انیسون و زیره گرفته دران گلقند آمیخته نیمگرم در گلویش اندازند و تریاق کبیر و مثرودیطوس را بگلویش ریختن اثر تمام دارد

چون صاحب سکته را نفس پست بود گر عکس تو هنگام نظر افگندن	رباعی ۳۵	زان گونه که در حیات او شبهه بود در دیدهٔ او دیده شود زنده بود

شرح و تحقیق

والا با شیر بز یا شیر گرم نموده بخورانند و قدری بر پهلوی آن بمالند و اگر از خورانیدن یک دفعه تخفیف نیافت دفعهٔ دیگر نیز بخورانند چنانچه شبانه روزی دو دفعه دهند اگر طفلی خشک شود باید که این حب بخوراند صنعت آن آمله خشک را باریک سائیده بیخته نگاه دارد و پس جغرات مادهٔ گاو و نیم سیر در پارچه شب بسته بچکانند صباح در آن آمله را سائیده حبوب بقدر نخود دهند و یک از آن بطفل خورانیده باشد

گارت ز قدرای که بصرع انجامید در گشت یقین که خلط دیگر سبب است	رباعی ۳۳	رگ زن چو علامات دمت گشت پدید خور مسهل آن که صحت آنیست رسید

شرح و تحقیق

در غلبهٔ خون فصد صافن باید گرفت و در غلبهٔ صفرا و غیره حسب آن مسهل تنقیه باید کرد بعد تنقیهٔ صفرا و سودا استعمال این حب مفید است صندل سرخ و صندل سفید و طباشیر سفید و نشاسته و بزر البنج سفید و کافور قیصوری و زعفران کوفته بیخته بگلاب سرشته حبوب شفا سازند بقدر نخود خوراک پنج مثقال و در بلغمی بعد تنقیه این حب شفا را باستعمال آرند که مفید است زنجبیل لوبند چینی جوز ماثل همه را کوفته بیخته در صمغ عربی که در آب حل کرده باشند سرشته حبوب بقدر سرخ بندند یک حب روز استعمال کرده باشند نافع

هر کس که ز رنج سکته از پای فتاد گر سرخی چشم و روی بینی او را	رباعی ۳۴	هم حس وی و هم حرکت رفت بباد در دم باید رگ سر او وی گشاد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
سکته	عبارت از باطل شدن حس و حرکت	اگر خون باشد	سرخی روی و چشم و پری رگها و عرق	فصد سر او در هر دو دست باید گشاد و در هر دو ساق حجامت بشرط باید زد

برای دفع ام الصبیان تعلیق درخت سداب مجرب فرموده‌اند و این معجون
نیز مفید یافته‌اند صنعت آن اسطوخودوس بسفایج و عاقرقرحا و افتیمون از
هر یک دو توله کوفته بیخته در عسل سه چند که بست و چهار توله باشد قوام کرده
آمیزند اگر سن طفل ز اندازه هفت سال یا قریب آن باشد بقدر سه ماشه باید داد
با عرق گاوزبان تا چار روز بعده چهار ماشه روزانه داده باشند و از شیر و دوغ
پرهیز کنند و اگر عمر کم باشد دو و نیم ماشه تا سه ماشه داده باشند و گاه گاه بقدر برنج
نارجیل دریائی در آب سائیده داده باشند و کرنجوه و ریٹهه نیز تعلیق ساختن
مجرب فرموده‌اند و برای مرضعه خیسانده میداده‌اند گل بنفشه و اصل السوس و
گاوزبان و اسطوخودوس از هر یک پنج ماشه در آب خیسانیده مالیده صاف نموده
نبات دو توله آمیخته می‌نوشانیدند و معجون فلاونیا هم برای صرع مجربست
پوست هلیله کابلی و تربد مجوف و زنجبیل و مصطکی رومی و عود و فلاونیا از هر یک
نه مثقال (سه ماشه) کوفته بیخته بروغن بادام شیرین پانزده مثقال چرب نموده شهد صاف
سه چند قوام کرده آمیخته بعد چهل روز از آن یک مثقال (یک توله) خورده باشند و اگر مریض
طفل باشد از جدوار که نربسی بود خالص نیم دانگ (نیم ماشه) یا دانگی بحسب سن و سال در
شیر مادر سائیده نوشانیده باشند مجرب فقیر است و این دوا نیز جهت ام الصبیان
و هم برای مرضیکه در پهلوی اطفال میشود و اهل هند او را دبه نامند صنعت آن
نانخواه ده دانه قرنفل نه دانه وج ترکی و عقده که در زهره گاو بهم میرسد و بهند
گاوروچن و گاولوچن نامند شش و فضله گنجشک رود راج دانه ایست که هنود آنرا
سوراخ کرده در گردن می اندازند و تسبیح با آن میسازند و سوهن سه از هر یک بمقدار
یک حبه بیرجعلی ربع دانه و کرم کوچکی که در میان خاک و هوا میباشد که بهندی گوبر
وسوریه نیز گویند شش یکعدد و همه اجزا را با شیر مرضعه طفل سائیده و اگر شیر جاره باشد

آنرا که درون او بخار انگیزد باید که خورد کباب یا قلیهٔ خشک		تاریک شود چشم چو بر پا خیزد وز سیر و پیاز و مثل آن پرهیزد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
سدر	تاریک شدن چشم وقت برخاستن	اگر از بخار بلغم بود	سستی اعضا و کاهلی و فراموشی و خواب و گاهی آواز در گوش شنیدن و گاهی زوال عقل شدن	عمل بر قول مانن رحمه الله کنند و معده و دماغ را از بلغم پاک

سازند بمسهلات و ایارجات و از مضرات پرهیزند

آنرا که قضا علت صرع انگیزد از خوردن لحم تر کند قطع نظر	رباعی ۳۲	باید که ز میوه های تر پرهیزد در گردن خود عود صلیب آویزد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
صرع	مرضیست که صاحب آن خود را بر زمین می افگند و کف در دهان هم می آید و گاهی زبان خود میگزد	سده در بعض بطون دماغ می افتد یا در بعض مجاری اعضای محرکه همه غرض او را بند میکند پس منع میکند روح نفسانی را از سیر	تشنج و اول بعد دوران در سر و پریشانی حواس و حرکت زبان بر غیر نظم و زردی رنگ چهره باقی هر خلط را از علامت آن باید دریافت	حسب سبب باید کرد و تعلیق عود صلیب در همه مؤثر و از میوه های تر و گوشت تر در بلغمی و دو

دوی پرهیز باید کرد علی رای الطبیب و سیدی و استاذی مرحوم حکیم نجیب آبادی

سلطه فارونیش ... وناخن ... [illegible]

اتحادیست میان من و تو		من و تو نیست میان من و تو
از دست بخار چون بگردد سر مرد از اشربه بایدش شراب لیمو	رباعی ۳۲	اطریفل خرد میل میباید کرد وز اغذیه اش کباب میباید خورد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
دُوار	گردیدن سر	بخار از بلغم	گرانی سر و رطوبت بینی وسستی اعضا و تیرگی چشم وکمتر بودن تشنگی و تکدر حواس و بسیاری خواب وسپیدی قاروره و چون سر را گرم کنند دوار ساکن نشود	اطریفل صغیر باید داد و صفت آن هلیله سیاه آمله پوست بلیله کابلی پوست هلیله زرد

پوست بلیله از هر یک ده مثقال همه را بکوبند و بیزند و بروغن بادام چرب نموده بصد و پنجاه مثقال عسل قوام کرده در آمیزند هر روز نه ماشه خورده باشد صفت شراب لیمو که الحال بسکنجبین لیمو عرفاً مشهور است قند هشتاد مثقال صاف کرده بجوشانند تا اینکه غلیظ شود پس دیگ از دیگدان فرود آورده آب لیمو اضافه کرده باز بقوام آرند فقط و اغذیهٔ لطیفه باید داد و تحلیل ریاح بمشمومات و عطوسات و سعوطات باید کرد اول چون مشک و غالیه و شمام و یاسمین دوم مانند کندس و جندبیدستر و تربد سوم آنچه مریح سفید و صبر و زعفران و جندبیدستر در آب مرزنجوش و روغن بنفشه و شمیسه که دارد اگر از سوی مزاج بارد رطب وسود ... صنعت آن مشک و سلیخه و شمامه مرزنجوش از هر یک یک جزو سداب یک جزو باهم کوفته بیخته باشد

	رباعی ۳۳	

که بربع رسد پالیده صاف نموده در نبات مصری بقوام آرند در حالت قوام
سورنجان و هرچه گفته شد را علیحده علیحده سائیده و بیخته قدری قدری دران انداخته آمیزد
بعده از دیگدان فرود آورده برگ سنامی مکی را سائیده بیخته دران آمیزند و نگاهدارند نافع باد

رباعی ۲۹

هرکس که براه صدق عاشق باشد — در طور طریق عشق صادق باشد
نزدیک طبیب حاذق آن شیفته را — وصلست علاجی که موافق باشد

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
عشق	مرضیست سوداوی شبیه بمالیخولیا که مرد نو و بیکار را بواسطه کثرت اختلاط بجوانان و افراط فکر در حسن و شمائل ایشان عارض شود	سوداست و بسیاری فکر در حسن و شمائل و صورت	زردی روی و خشکی دهان و بیخوابی و گریه و آه و اختلاف نبض خاصه در وقتیکه معشوق را بیند یا نام او شنود و فرو رفتن چشمان	عاشق را بهتر از وصال علاج انفع نیست اگر میسر شود ورنه ترطیب بدن باستحمام

آب شیرین و تمریخ بروغنهای مرطب بغذاهای لطیف مرطوبه کنند و آوازهای خوش و سرودهای دلکش و حکایتهای زهاد شنوانیده باشند و در باغهای طرب افزا سیر کنانیده گلهای راحت نثار را نموده باشند بهر حال مریض را فارغ نگذارد و از معشوق سخنان ناپسندیده شنوانیدن و افعالش نازیبایش نمودن نیز گاهی مزیل عشق میشود اگر مجرد بود و بتاهل در آرد تا مباشرت نیز دفع آن کند و این مرض گاهی از مجاز بحقیقت رساند و گاهی خود عرفا را مشاهده جمال معنی در آئینه صورت میکنانند و گاهی از صوت هم میگدازانند ناگاه عاشق مستغرق بزبان حال میگوید

بیت

وبهمن سفید و سنبل الطیب و سافیج و قاقله واشنه و دارفلفل و زنجبیل و مشک
کوفته بیخته بشهد خالص سه چند معجون سازند نافع باد و سیدی استاذی مرحوم
حکیم نجیب آبادی درین باب گلقند گل پنبه رابسیار مجرب میستودند و ترکیب
آن همچو ترکیب گلقند بدست فافهم و جوارش حب القطن و شربت زهر القطن
و معجون حب القطن نیز مجرب ست و نسخ هریک از قرابادین باید دریافت

چون در بدن تو خلط سودا افزود
باید که مداومت کنی بر می لعل

رباعی ۲۸

دیوانگیست ازان سبب وی نمود
کز وی رود این مرض چو از آتش دود

شرح و تحقیق

اگر بشرائط فرنگیان خورند البته میتواند که رفع جنون کند اما باید دانند که در استعمال
این شافی حقیقی میفرماید که اثمهما اکبر من نفعهما و جالی در حق این رجس
از عمل شیطان می فرماید فلهذا بجای این اگر عرقیکه ندکور میشود باستعمال آیند
نفع کامل بخشد انشاء الله الشافی و نسخه این از پیر صحبت عبد الکریم خان صاحب
رضی الله عنه متوطن اسلام نگر ضلع سهارنپور نقل میکنم عرق شاهتره و پوست نیم
و سرپهوکه و نیلوفر و نگنه و برادهٔ شیشم و مویز منقی و عناب از هر یک یک پاؤ
و چرایته و هلیلهٔ زرد و بلیله و آمله و گل سرخ و صندل سرخ و صندل سفید و هلیلهٔ سیاه
از هر یک نیم پاؤ همه ادویه را کوفته در ده چند آب یکشبانه روز تر داشته و چند عرق
کشند و نگاه دارند گو نیم اگر برگ حنای سبز و گل گوتهل و منڈی و کاهو باد رنجبویه
و بسفایج و گل غافث و گاوزبان و افتیمون در ذریطه کرده افزایند بهتر باشد
ازان نیم پاؤ صبح و نیم پاؤ شام بسر مای گرم و بگرما سرد همراه شربت چوب شیشم
خورده باشند ترکیب شربت چوب شیشم اینست برادهٔ چوب شیشم گرفته در آب
هشت پاس تر دارند پس بجوشانند چون به نیمه رسد شاهتره انداخته باز بجوشانند هرگاه

به دستور کشند یا گل بنفشه تازه را بروغن بادام نیم من در شیشه کرده تا چهل روز در آفتاب دارند یا گل بنفشه خشک را (به ده درم) در نیم من آب جوشانند هرگاه که به پنج سیر رسد صاف نمایند و بوزن سیر روغن بادام (به تولہ) باز بجوشانند تا آنکه روغن بماند پس در آن افیون را حل کرده (۵۶ تولہ) قدری از آن هر شب بر تارک سر مریض مالیده باشند نافع باد

بیمار تو هر وقت که خوابش ناید یا بیخوابی اگر بود سرفه خشک	رباعی ۲۶	گر دربی دفع او شوی می شاید بگذار که خواب اجلش برباید

شرح و تحقیق

اگر بیخوابی بود و علاوه بران سرفه خشک باشد پس این علامت بد باشد هم [illegible]

هر تن که ازو بدیده عقل نمود چشمش همه بر صورت زیبای بتان	رباعی ۲۷	آثار و علامات جنون با پیدا بود گوشش همه بر صدای چنگ نی و عود

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
جنون	دیوانگی	سودا	سیاهی بدن و زبان و لاغری تن و بیشتر خوردن غذای که مولد سودا باشد و رنج و تکلیف بسیار اول کشیدن و سرخی چشمان غم بسیار دارد و ترس و گریه خیالات فاسده و تنهائی پسند	استفراغ سودا بفصد کنند اگر غلبه خون باشد بعد آن اسهال بمطبوخ افتیمون مرة بعد اخری و ترطیب بدن

باغذیه و استحکام و تقویت قلب و دماغ بمفرح اعظم که نسخه آن بالا گذشت و نیز بدواء المسک که صفت آن این است زرنباد درونج و مروارید و کهربا و بسد و ابریشم خام و بهمن سرخ

شرح و تحقیق

کسرخ بفتحتین بمعنی گریخت و تخت آمده و عمل بفتحتین بمعنی حقنه که عمل آید باشد واوخ بالف ممدوده و فتح واو و خای معجمه بمعنی آه و افسوس و مراد از ترتیب عمل این نسخه باشد حقنه سنای مکی قنطوریون رقیق پرسیاوشان بادیان شبت حلبه بابونه انجیر همه را در یک کاسه آب جوشانند تا به نیمه آید صاف کرده شکر سرخ یا فانیذ مقل ازرق و بوره ارمنی یا نمک شور در آن آب حل کرده صاف نموده تربد و زنجبیل کوفته بیخته مع روغن کنجد اضافه نموده نیم گرم بعمل آرند

صفرا چو شود سبب که خوابت ناید چون تنقیه گردد آب خشخاش	رباعی ۴۴	گر بیل شود مسهل آنت شاید هر روز بآب جو نطول باید

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
سهر	بیخوابی و بیداری است	صفرا اکثر باشد از حدّ اعتدال در گذشته	خشکی چشم و بینی و جسم و زردی بشره و زبان و چشم و قاروره	بعد نضج اول مسهل مخرج صفرا دهند

چنانکه در شرح رباعی چهارم گفته شد بعده کوکنار و جو را جوشانده نیم گرم بآن بعد بطلان گرمی نطول بر سر مریض کنند دیگر روغن کدو و روغن کاهو و روغن خشخاش را بر سر مالیدن نفع کامل دارد و شبت زیر بالین نهند و لخلخه خواب آور بویانند

بیخوابی تو چون که فزون شد از حد در روغن بادام و بنفشه حل کن	رباعی ۴۵	افیون که بود پسندهٔ اهل خرد هر شب قدری بمال آن بر سر خود

شرح و تحقیق

ترکیب روغن بادام و بنفشه آنست که مغز بادام مقشر یک من را دو پاره کرده مع برگ گل بنفشه تازه در خریطه کرده چهل روز نگاه دارند بعده از آن مغز بادام روغن

شافه باید ساخت و بکار باید برد یا بحقنهٔ مخرج سودا عمل باید فرمود صفت آن
سنای مکی بسفایج نیم کوفته بنفشه بادیان پرسیاوشان بابونه سیاق نیلوفر سپستان همه را در
یک کاسهٔ آب جوشانند چون به نیمه آید صاف کرده ده مثقال شکر سرخ و ده مثقال مغز فلوس
در آن حل کرده صاف نموده روغن بادام و روغن بابونه اضافه کرده بدو نوبت نیم گرم بحقنه عمل نمایند

هرگه برد جمود از جسم رواج آنها که مباشر علاج تو شوند	رباعی ۲۱	ازوی شود متاع صحت تاراج باید که کنند خلط سودا اخراج

شرح و تحقیق

عمل عمل بیهوشی ولی اختیاریست اما در شعور را اختیار مسهل مخرج سودا باید داد
و آن را از مسهلات و منضجات سودا باید گرفت که در شرح رباعی هشتم مذکور شد

آنرا که شود سبات اش از روی صلاح از پوره و مقل شافه سازی که بود	رباعی ۲۲	باید که با هتمام در شام و صباح او را ز برای باب صحت مفتاح

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
سبات	خوابی گران و طویل باشد که مریض چشم وا کرده بیدار شود	بلغم اگر باشد	آب از دهان رفتن و رطوبت بینی و نرمی نبض و سفید بول	ترکیب شافه ساختن این است

که مقل زرد و بوره ارمنی با نمک هر دو را بکوبند و ببیزند و بآب بادیان
سرشته شافه سازند اصل درین مرض آنکه بعد دریافت سبب سوء مزاج
بود یا مادی تعدیل و تنقیه نمایند حسب سبب اگر سبات بخاری معدی بود
کشنیز خشک کوفته بیخته خوردن بالای طعام و هم اطریفل کشنیزی خوردن اثر تمام دارد

از عارضهٔ سبات گردی چو کرخ ترتیب عمل اگر نه بهر تو کنند	رباعی ۲۳	گردد بدنت فسرده بر صورت یخ باید ز غم تو دوستان را آوخ

بطریقی که در شرح رباعی هفتم در بحث روغن بادام گفته آمد روغن کشند اما سهل طریق اخذ آن همانست که در سرکار خال امجدم مغفور رسیده که در صنعت روغن بادام گفته ام کیفیت گرفتن عسل بلادر آنکه ظرف بلادر را که از جانب رخت بجه ببرند و بانبور گرم که سندسی آهنگران باشد گرفته باتش انرکی متصل کرده افشرند و بطشت خواه پیاله بلادر را سرنگون فشارند تا عسلی که داشته باشد بیرون آید گویم حبیبی حکیم نبی بخش صاحب کیرتیوری را معمول است که بلادر را در روغن گاو بریان کنند اما نشود که بسوزند پس روغن را از ان صاف کرده در معجون اندازند بعضی بلادر را در شیر پخته و از ان مسکه گرفته آنرا در معجون می اندازند و سیدی و مولائی استاذی حکیم نجیب آبادی مرحوم جوارش جالینوس را در امراض بلغمی تجویز میفرمودند صنعت آن جوز بوا بسباسه قرنفل دارچینی سنبل الطیب سعد آمله منقی دانه الایچی سفید مساوی اجزا همه را کوفته بیخته با عسل و نبات سه چند طیار سازند و هر روز دو درم خورده باشند نافع باد

چون بیخبرت جمود گردد حادث	رباعی	رنجی که ترا نبود گردد حادث
گر اهل دوا علت فرماید	۲۰	صحت دانم که زود گردد حادث

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
جمود	باطل شدن حس و حرکت بیمار دفعةً و باقی ماندن او بر شکلی که قبل ازین حال بوده باشد مثلاً خفته یا نشسته یا استاده	سده افتادن از سوداست در مؤخر دماغ یک بارگی	از تعریف باید دریافت باقی بی شعوری و بودن اسباب سودا	شیاف گرم بکار باید برد از شحم حنظل ۲ ماشه دبوره ارمنی ۱ ماشه و چند بیدستر ۱ ماشه

و زراوند ۱ ماشه مرچ و عصاره افسنتین ۱ ماشه قسط تلخ ۱ ماشه و فربیون کوفته بیخته در زهره گاو سرشته

بقوام آرند و ادویه مسحوقه را سوای مصطگی دران آمیزند و مصطگی را که جدا سحق کرده باشند بعد همه ادویه دران آمیزند و بعد هفت روز باستعمال آرند از یک مثقال تا دو مثقال قبل از طعام یا بعد ازان و محتاج بپرهیز نیست و درین باب عرق بهنگره نیز مفید است باین صنعت بهنگره منڈی بادیان اجوائن جوزبوا هیل دار چینی زنجبیل لونگ پیپل هر یک پانزده آثار آب شب تر داشته صباح سه چند عرق کشند و نگاه دارند و پنج توله ازان خورده باشند و درین مرض عرق پان هم اثر کامل دارد باین صنعت لاچی سفید هیل هندی سنبل الطیب لونگ دارچینی گل سرخ عود غرقی چوب چینی برگ پان همه را شب در آب تر داشته صباح سه آثار عرق کشند و چار توله ازان نوشیده باشند نافع باشد

ای قادر تو از حمق و رعونت شده است	رباعی ۱۹	در کار تو زین عارضه صد گونه شکست
هر روز ز معجون بلادر درمے		میخور که ازین بلا بدین خواهی رست

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
حمق و رعونت	در لغت سرکشی و خود آرائی و باصطلاح بطلان و نقصان فکر	بلغم	گرانی سر و چشم و بسیاری خواب و ضرر یافتن از چیزهای سرد و خوردن دوا یا غذای بارد پیش از لحوق مرض	معجون بلادر باید خورد صفت آن بقول ماتن رحمه الله تعالی

عاقرقرحا سیه دانه قسط فلفل دراز فلفل دج برگ سداب جنطیانا زراوند مدحرج حب الغار جند بیدستر شیطرج خردل همه را بکوبند و بیزند به نیم من عسل گداخته و روغن جوز و عسل بلادر سرشته نگاه دارند صباح یکدرم ازان خورده باشند و غذا کباب خشک یا قلیه با نان گندم خورده باشند صنعت روغن جوز مغز جوز سی مثقال مغز پنج مثقال کشمش یا مانند آن پنج مثقال بکوبند و قطره چند نمک آب گرم بران پاشیده

نسیان چو شود منقص اقبالت | باشد همه وقت ازان پریشان حالت
هر روز برای دفع آن بس باشد | از مادة الحیوة یک مثقالت

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
نسیان	فراموشی	غلبهٔ بلغم بر جوهر دماغ	گرانی سر و رطوبت بینی و فرا رفتن از دهان و بسیاری خواب	مادة الحیوة یعنی معجون فلاسفه

باید خورانید صفت آن بقول ماتن رحمه الله تعالی مغز چلغوزه مغز جوز هندی مویز منقی بکوبند و در سه صد مثقال عسل گداخته حل کنند و فلفل و دار فلفل و زنجبیل و دار چینی و خصیة الثعلب پوست بلیله آمله شیطرج زراوند مدحرج بیخ بابونه گل بابونه کوفته بیخته بران افزایند و خوب بهم سرشند هر صباح ازوی یک مثقال خورده باشند غذا کباب یا قلیهٔ خشک میفرمود حضرت استاذنا مولانا احمد علی چریاکوٹی رضی الله عنه که هر گاه نسیان عارض شود بیارد نکچھکنی نیم پاؤ و فلفل سیاه سفوف مرچ سیاه را بروغن گاو سرخ کند تا بسوختن نرسد پس شکر سفید یک سیر دران اندازد و بعد از فرود آوردن از دیگدان اندران سفوف نکچھکنی را انداخته آمیخته نگاهدارد شش ماشه ازان خورده باشد بموسم سرما نفع عظیم دارد گویم استعمال این دوا در موسم سرما بعد تنقیه باید فرمود و بجای کندش اگر سفوف باو رنجبویه اندازند اولی باشد و استاذی حضرت حکیم نجیب آبادی رحمه الله جوارش جالینوس را درین مرض تجویز میفرمودند باین صنعت با لچھڑ قرنفل الایچی خرد دار چینی خولنجان زعفران فلفل سفید دار فلفل قسط بحری سنبل الطیب ناگرموتھه عود بلسان حب بلسان تگر چرایته شیرین از هر یک دو درم مصطگی سه توله همه را کوفته بیخته برابر همه ادویه قند و دو چند ادویه عسل پس قند عسل را

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
سرسام	شرح آن مذکور شد	غلبهٔ بلغم	تپ نرم دائمی و گرانی خواب و هذیان و نسیان و سپیدی زبان و قاروره	استفراغ بلغم بطبیخ بیخ بادیان و تخم کرفس و

انیسون و بیخ اذخر و اسطوخودوس و مویز مع گلقند و سکنجبین عنصلی باید کرد و بروز اول و دوم سر را بسرکه و گلاب و روغن گل و جند بیدستر نیم گرم بمالند و جند بیدستر و کندش را همچو شوق در بینی اندازند باید دانست که رنگ بول اگر مانند آب در علت سرسام شود علامت بد باشد زیرا که این وقتی بود باشد که طبیعت از تصرف عاجز می شود و توجه تمام ماده بدماغ باشد پس عجز طبع و توجه ماده بدماغ و هلاکت مریض باید یافت چنانکه مصنف رحمه الله تعالی می فرماید

هر کس که ز سرسام ذلیل آمده است بولش چو عیان شد ست بر صورت آب	رباعی ۱۶	بر بستر بیخودی علیل آمده است بر آمدن مرگ دلیل آمده است

شرح و تحقیق

و اگر عروق مقعد را باد گیرد که آماس کند در سرسام علامت نیک برای صحت باشد چنانکه میفرماید مصنف رحمه الله تعالے

سرسام کشد چو رخت علت سوئیت گر منتفخ آیدت عروق مقعد	رباعی ۱۷	در مجمع ما کند پریشان گوئیت بهبود همان زمان نماید روئیت

شرح و تحقیق

در سرسام رعاف نیز از علامات بهبود ست که کار فصد می کند

رباعی ۱۸

بدماغ رسانیده بو یا نیده باشند و این سعوط برای سرسام گرم مفید ست آب برگ کاهو و عرق بید و صندل سفید از هر یک قدری باهم ممزوج کرده در بینی کشند

سرسام چو عارض شود از صفراییت باید که نهد معالج از بهر علاج	رباعی ۱۴	یا آنکه پدید گردد از سودائیت در آب گل بنفشه دست و پاییت

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
سرسام	شرح آن گذشت	صفرا	تپ تیز دائمی و سبکی سر و هذیان و بیخوابی و بدخوئی و زردی چهره و چشم و زبان و شدت تشنگی و خشکی بینی و چشم و عسرت نبض و چشم	بنفشه را در آب جوشانیده دران پای و دست مریض نهند اگر گرم نباشد و آب فواکه مثل آلو و عناب و آلو و سپستان تلیین نمایند و آب کدو و آب
		سودا	هذیان و ترسیدن و گریستن و بیداری و خوبوئی و بسیار دم کردن همچو خناق گرفته و چشمهای کشاده حیران و تپ کم	

تربز بسیار مفید ست حبوب قی آور باید داد حقنهای مسهل باستعمال باید آورد و شیر جو نوشانیده شود و سکنجبین خورانیده و سر را تخم کدو و نیلوفر و بنفشه ضماد باید کرد و بر شیر دختر باید مالید و بآب طبیخ بابونه و تمام و ورد و اکلیل و برگ خشخاش و برگ چقندر نطول باید کرد

از بلغم اگر پدید شد سرسامت تدبیر تپ بلغمیت باید کرد	رباعی ۱۵	از درد و غم لبالب آمد جامت باشد که زد دفع آن برآید کامت

در آب سائیده قطرهٔ چند ازان در بینی بمنخر مخالف درد قبل از طلوع آفتاب بچکانند در سه روز مریض صحت بیافت فقیر نیز چند بار آزموده ام و سیدی مولائی استاذی حکیم نجیب آبادی مرحوم کافور را در روغن گل سائیده قبل از طلوع آفتاب بجانب موافق در سوراخ بینی مریض ازان چند قطره سه روز میرسانید تا که مریض صحت یافت و عجبی هم استاذ فقیر حکیم نبی بخش صاحب سلمه الله تعالی کیرت پوری مجربست که در سوراخ بینی مریض بجانب موافق سمندر پهل در آب سائیده چند قطره ازان قبل طلوع آفتاب سائیدن فائده می بخشد و اگر عصابه بود این ضماد استاذی مرحوم حکیم نجیب آبادی بسیار خوشست پوست بیخ ارنده دو درم و زنجبیل دو درم و آرد جو دو درم و صندل سفید دو درم همه را در عرق برگ عنب الثعلب سائیده نیم گرم نموده بر موضع درد ضماد کند و نزد بعض مجربان تعلیق موی انسان و فاقا موثر همچنین تعلیق دهنهٔ فرنگ همچنین تعلیق بیخ یا هفت شاخ سداب یا برگ آن و بوئیدن و خوردن مشک خالص هم مزیل آنست که منقی جمیع فضلاتست

سرسام کسی را که شود از احباب از ماش و جوش غذا کن و لخلخه ساز	رباعی ۱۳	باشد چو ز خون بده شراب عناب از صندل و آب سیب و کشنیز و گلاب

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
سرسام	آماس یکی از دو پردهٔ سر که دران مغز کشیده مے شود	ورم خونی	درد کوفتگی بائی و هذیان و خنده و سرخی چشم و زبان و امتلای عروق	فصد سر ارو و لخلخه و علاج مذکوره عمل آرند

صفت شربت عناب عناب را در نیم سیر آب بجوشانند چون نیمه سوخته شود در سیر پنجتا بنیک قند باز بقوام آورده نگاه دارند صفت لخلخه صندل سفید را در هفت مثقال آب سیب و ده مثقال آب کشنیز تر و پنج مثقال گلاب سوده در شیشه نگاه دارند و آنرا

۱۲ ماشه ۱۲ ماشه ۴۵ ماشه ۲۲ ماشه

سپید	خشخاش ابیض	[illegible]	[illegible]	[illegible]	حی العالم	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
کاسنی	[illegible]	کشنیز	[illegible]	اسپغول	[illegible]	[illegible]	[illegible]	تفاح	[illegible]	نیلوفر

صداع بارد

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	زعفران	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	فراسیون
[illegible]	[illegible]	[illegible]	عنبر	[illegible]	فلفل	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

رباعی ۱۲

از درد شقیقه ای که باشی بعذاب — بکشا ز رخ علاج و تدبیر نقاب

با صمغ بکوب زعفران و افیون — وز بهر طلا خمیر سازش بگلاب

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
شقیقه	درد نیم سر	ریاح غلیظه یا بخارات که از تمام بدن خواه عضو خاص میخیزد و بسر میرسد یا اخلاط است حاره یا بارده	از نبض و قاروره و حال مریض باید دریافت و در یک شق می باشد و بدوره می باشد	حسب اخلاط و سبب باید کرد اگر بطریق مصنف مرحوم طلا کنند هم نافع صمغ عربی ۴ ماشه

زعفران ۱ ماشه افیون ۴ سرخ همه اکوفته بیخته بگلاب خمیر سازند و بر کاغذ چسپانیده بر شقیقه چسپانند

و سیدی و مرشدی حضرت شاه عبد العلیم لوهاروی رضی الله عنه مغز یک تخم [illegible] را

[illegible]

گر دی متاثر چو ز سردی هوا	رباعی	زان سان که شود از آن صداع پیدا
از مرکی و عنبر و لادن و ز مشک	۱۰	در روغن زیت حل کن و ساز طلا

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
صداع بارد سادہ	درد سر که از سردی خارجی بود	سردی بیرونی	رسیدن برودت و سردی هوا و سردی و ملمس و سفیدی بول و غیر آن	صفت ترتیب طلا مرکی کوفته عنبر لادن مشک کوفته

مشک سوده بروغن زیت یا کنجد آمیزند و صلایه کرده نیم گرم زمان زمان بر سر طلا کنند

هر کس که صداع رنج دارد او را	رباعی	بر سر قطرات درد بارد او را
از بینی او چو ریم آید یا خون	۱۱	البته صداع واگذارد او را

شرح و تحقیق

از علامات جیده صداع آمدن ریم یا خون ست از بینی چه این دلالت بر نضج ماده می کند و قوت طبع بر دفع آن دال ست گو نیم بر آمدن ریم یا خون همیشه علامت نیک نمی باشد بلکه گاهی سبب بر آمدن آن بودن کرم می باشد پس اگر مریض حرکت آنها و تعفن و درد بدماغ دریابد باید که به علاجش پردازد مجرب فقیر ست از عرق سرگین تازه خر چند چند قطرات در منخرین چند روز بچکانند انشاء الله الشافی شفا خواهد شد یا چند چند قطرات عرق برگ صد برگ که گیندا باشد در سوراخ بینی بهر دو جانب چند روز چکانیده باشد و نارجیل دریائی در آب سائیده بسر ما نیم گرم و بگرما سرد نوشانیده باشد مجرب ست از اینجا جدول ادویه می نویسم که نافع برای صداع حار و بارد باشد ترکیب استعمالش را مفرد اخواه مرکبا از قرابادین جوید

صداع حار

غلبهٔ اخلاط باشد دوای منضج و مسهل مرکب دهند و شاه پسند مسهل بلغم بکثرت
و صفرا و سودا هم خارج میسازد و اگر غلبهٔ حرارت مزاج دانند همراه تمر هندی دیگر
دوا سفوف آن دهند والّا با مطبوخ برگ سنا و گل سرخ و هلیلهٔ کابلی با دیگر ادویهٔ مسهله
و منضجه دهند و در غلبهٔ سودا سفوف شاه پسند با لاجورد و حجر ارمنی دهند یا دیگر ادویهٔ آن
غرض که در مسهل عنایت اخراج خلط غالب باید ادویهٔ مخصوصهٔ آن دهند و اخلاط ممتزج اند
همراه یک خلط اخلاط دیگر برمی آید بقلت چنانچه در فصد که استفراغ کلیست خون با تمام دیگر
اخلاط بقلت خارج میشوند مثلاً تربد که مسهل بلغمست یا بلغم دیگر خلط بسبب امتزاج خارج میکرد
و هرگاه مسهل صفرا دهند و بلغم خروج گرفت از صفرا طاعت شد که خارج گشت و همچنین حال دیگر
اخلاط است این در صورتیست که دوا مسهل یک خلط باشد و اگر دو خلط باشد مانند سقمونیا که مسهل صفرا
بخاصیت و مسهل بلغم بکیفیت هر دو را اخراج میکند باهم و یا مسهل اخلاط ثلاثه هست مثل سنا
که هر سه اخراج میکند اگر صاحب خبره را برای اخراج مواد دوای مسهل شاه پسند یا ملتاش غیره
داده باشند بعده اسپغول و تخم ریحان دهند همراه لعاب بیهٔ خطمی و نبات تاسه روز و برای تقویت
معده و اعضای رئیسه نوشدار وی ساده یا لولوی بغایت نافع نسخه هر دو در قرابادین [illegible]

از گرمی آفتاب هرگه که ترا آب گل خطمی و لعاب بیپوس	رباعی ۹	برگشت مزاج و درد سر شد پیدا آمیز بیکدیگر و می ساز طلا

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
صداع حار شمسی	درد سر گرم که از اسباب خارج بود	حرارت خارجیه	تقدم مقارنت آفتاب وغیره و گرمی جلد سر و ملمس و خشکی دهن و بینی و تشنگی و آواز گوش	لعاب گل خیرو و اسپغول را بر آورده بر سر طلا کنند

خون وسودا اثر کامل و تقویت اکمل دارد صنعت آن شاهتره بادرنجبویه گل گاوزبان تنبول بهمن سرخ بهمن سفید لاجورد غیر مغسول طباشیر گل مختوم یا گل ارمنی اغستانی زعفران درونج زرنب کبابه زرنباد هلیله کابلی ابریشم مقرض صندل سفید پوست بیرون پسته دانه هیل مرجان مروارید کهربا عود ورق طلا ورق نقره یاقوت یکجا ادویه کوفتنی را کوفته بیخته وسودنی را سوده شکر سفید را با آب به شیرین و شربت سیب آب سیب شیرین گلاب آب انار میخوش آب لیمو آب ریشک بقوام آورده آمیزند قدر شربت از یک مثقال تا دو مثقال نافع باد ضابطه مسهل اخلاط ثلثه بر طریقه سیدی و مولائی حکیم نجیب آبادی مرحوم واضح باد هرگاه که غلبه صفرا بر مزاج یباشد منضج آن در ایام قلیل مستعمل میگردد از بنفشه و نیلوفر و تخم کاسنی و عناب وسپستان و آلوی بخارا و گلقند بعد استعمال پنج یا شش روز تمر هندی و ترنجبین و شیرخشت و خیارشنبر و پوست هلیله زرد کافیست برای اسهال یا برگ سنا اضافه سازند در مطبوخ یا نقوع مناسب وقت استعمال کنند و کمی و بیشی در ادویه حسب مزاج مریض و موافق سن و عادت و فصل و صناعت نمایند و اگر غلبه بلغم باشد در منضج بادیان و اصل السوس و انجیر و مویز و گلقند و مسهل آن بعد هشت روز با اضافه ادویه سپستان و صعتر و گاوزبان و برگ سنا و گل سرخ و تربد مقشر و مجوف بروغن چرب کرده در مطبوخ با زنجبیل بدازند یا سائیده سردارو نمایند بلب خیارشنبر بعد استعمال منضج بلغم یا صفرا استعمال این حبوب سید عمر طبیب بید ر نماید خوب اسهال میکند کرم آف یا جلیب زنجبیل همه را کوفته بیخته وزن نموده حبوب ساخته همراه آب نیمگرم بخورند خوب اسهال می نماید و اگر غلبه سودا بود منضج آن پانزده روز دهند از گاوزبان و بادیان و عناب و بسفایج و بادرنجبویه گل سرخ و بنفشه و سپستان و مویز و شاهتره و گلقند و بعده از افتیمون و حجر ارمنی و هلیله سیاه و اقتماس یا روغن مسهل دهند و اگر در مزاج

وسوزاک مفید است اجزایش خرفه ادویه دارچینی سنبل عقرقرحا زعفران قرنفل تربد بلغمی کافور نانخواه بلکه دهقان

	رباعی ۸	
گر درد و مرض تو چون ز سودا پیدا		باشد که تنت پاک شود از سودا
معجون نجاح یا حب افتیمون		یا حب سطوخودوس تناول فرما

شرح و تحقیق

منضج سودا اسطوخودوس یا درنجبویه گاوزبان پرسیاوشان بادیان اصل السوس مقشر بکوفته همه را در نیم سیر آب بجوشانند چون نیمه بسوزد صاف کرده بقند شیرین نموده بگرم بنوشند غذا آب نخود بکوفته با گوشت ماکیان فربه دارچینی زعفران اسفاناخ

صفت معجون نجاح معنی نجاح بضم نون خواه بفتح آن رستگاری و روای حاجت است اجزایش بقول ماتن رحمه الله هلیله سیاه پوست هلیله کابلی پوست بلیله آمله اسطوخودوس افتیمون تربد بسفایج همه را بکوبند و بیبزند و لاجورد شسته و غاریقون بموئینه بیخته اضافه نمایند و سه چند شهد بسرشند از سه مثقال تا پنج مثقال خورده باشند و سید استاذی مغفور باین صنعت باستعمال می آوردند تربد سفید اسطوخودوس بسفایج افتیمون هلیله کابلی هلیله سیاه همه را کوفته بیخته در سه چند عسل معجون سازند و با عرق شاهتره از دو مثقال تا سه مثقال خورده باشند و برای اسهال از پنج مثقال تا هفت مثقال بخورند نافع باد

صفت حب افتیمون بسفایج افتیمون خربق سیاه نمک هندی اسطوخودوس همه را بکوبند و بیبزند ایارج فیقرا غاریقون بموئینه بیخته بران اضافه نموده با آب سرشته بشربت بنفشه حبوب سازند و باستعمال آرند

صفت حب اسطوخودوس اسطوخودوس افتیمون بسفایج تربد پوست هلیله کابلی پوست هلیله زرد صبر سقوطری شحم حنظل همه را بکوبند و بیبزند و دو دانگ غاریقون بموئینه بیخته با آب خمیر کرده حبوب بشربت بنفشه سازند و فرو برند و میفرمود سیدی استاذی مرحوم حکیم نجیب آبادی که بعد تنقیه تام استعمال مفرح اعظم برای تصفیه جمیع اخلاط خصوصا

بابونه و بادام بر سر باید مالید و بخود آب باید خورد صفت شربت افتیمون افتیمون را در خریطه کرده در یک پیاله آب بجوشانند تا عصارهٔ خود را باز دهد پس او را برآرند و بمالند و بهفتاد و شش مثقال قند سفید صاف آمیخته بقوام آرند و هر صباح یک قاشق و هفت قاشق آب حل کرده بنوشند میفرماید مرحوم سیدی استادی مولانا حکیم منصور علی نجیب آبادی که افتیمون را در خریطه کرده در شیر جوشانده یا شیر بجوشانده افتیمون را در آن ترکرده برآورده بقند شیرین کرده بنوشند نافع باد یا عرق شاهتره موزق مروق را با شربت انار شیرین نموده بالای سفوف هلیلهٔ سیاه افتیمون نبات مصری بنوشند نافع باد یا عرق شیر بنوشند صفت آن انشاء الله تعالی در بیان جبن گفته شود

صفت روغن بابونه گل بابونه را با روغن کنجد در شیشه کرده تا چهل روز در آفتاب نگاهدارند یا مشتی را از گل بابونهٔ خشک در یک پیالهٔ آب جوشانند تا به نیمه رسد پس صاف کرده با نیم پیالهٔ روغن کنجد جوشانند تا روغن بماند صفت روغن بادام مغز بادام مقشر با قند یا نبات وغیره مثل آن بکوبند و چند قطرهٔ آب گرم بران پاشیده در طبق مس که بر آتش کج گذاشته باشند بمالند و بفشارند تا روغن از آن برآید گویم که مغز بادام را با قشر زرد کوبند معمول سرکار خال امجد مرحوم و مغفور فتح خانصاحب آن بود که هفت آثار مغز بادام را مع قشر در روغنخانه روغن گر فرستاده روغن میگرفتند و این عمل آسانست و روغن خالص می برآید قرص صدف از حکیم سید علی اصغر صاحب مغز تخم کدو مغز تخم خیارین مغز تخم تربوز کتیرا ادویهٔ مسحوقه گل ارمنی افیون گوند ببول تخم کاهو خشخاش تخم باقلا صدف صادق کافور کوفته بیخته در آب افیون مذکور را حل کرده قرص سازند برای امراض حاره و جمله اقسام تبها و اسهالها و فساد خون و نزلهٔ حار و جهت حفظ جنین در حمل بعد از سه ماه و قبل هشت ماه و درد شکم و سلامت بچه و نگاهداشتن از اسقاط و اجرای خون و برای تنقیهٔ تشنگی اطفال شیرخواره وقتی آنها و درد سر و زکام نیز

منضج بلغم بادیان بادیان ۹ ماشه بیخ بادیان ۹ ماشه انیسون ۵ ماشه پرسیاوشان ۹ ماشه اصل السوس مقشر ۹ ماشه نیم کوفته انجیر ۵ عدد همه را در آب جوشانند چون به نیمه آید صاف کرده گلقند ۲ تولہ آمیخته بخورند غذا نخوداب کنند یا هر چه مناسب دانند صفت گلقند برگ گل سرخ تازه را کوفته یا قیمه کرده در عسل ۲ بار آمیزند و در آفتاب تا چهل روز گذارند یا برگ گل خشک ۱ بار امتلاً یک مشت بکوبند یا بدست بمالند و بگلاب تر کرده تا دو ساعت بدارند و در یک پیاله عسل آمیخته دو سه جوش دهند و نگاه دارند

صفت حب اسطمخیقون تربد ۱۰ ماشه صبر سقوطری ۱۸ ماشه حب النیل ۱۸ ماشه بسفایج ۱ سرخ پوست هلیله زرد ۲ سرخ شحم حنظل ۱ سرخ محموده ۲ سرخ همه را بکوبند و ببیزند و غاریقون ۱۸ ماشه بمویینه گزرانده اضافه نمایند و بآب کرفس خمیر کرده حبها سازند و بعسل و مانند آن بغلطانند و معنی اسطمخیقون منقی اخلاط بارده است

صفت حب ایارج تربد ۲۸ ماشه حب النیل ۱۰ ماشه انیسون ۸ ماشه شحم حنظل ۷ سرخ نمک هندی ۶ سرخ همه را کوبنده و ببیزند و غاریقون ۲ ماشه بمویینه بیخته و ایارج فیقرا ۳ ماشه اضافه نموده بآب بادیان خمیر کنند و بطریق حب بالا فرو برند و معنی فیقرا مر و تلخ است و معنی ایارج دوای الهی باشد

صفت ایارج فیقرا مصطگی ۴ ماشه زعفران ۴ ماشه سنبل الطیب ۴ ماشه حب بلسان ۴ ماشه عود بلسان ۴ ماشه اسارون ۴ ماشه سلیخه ۴ ماشه دارچینی ۴ ماشه صبر سقوطری ۱۰ تولہ همه را کوفته بیخته در شیشه کنند و نگاه دارند صفت

حب قوقایا صبر سقوطری ۵ ماشه عصاره افسنتین یا برگ ۲ ماشه مصطگی ۳ ماشه شحم حنظل ۶ سرخ محموده ۶ سرخ مشوی ۴ سرخ همه را کوفته بیخته بآب کرفس خمیر کرده حبوب بدستور سازند و معنی قوقایا حاذق و سطوع

گر درد سر ترا سبب شد سودا	رباعی	از وست مده شربت افتیمون را
از اغذیه الگرامی نخود ساز غذا	۷	وز روغن بابونه و بادام طلا

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
صداع سوداوی	درد سر که از سودا باشد	سودا	تیرگی رنگ بشره و زبان و قاروره و خشکی بینی و فکر فاسد	شربت افتیمون باید داد و روغن

وبیندهی استادی حکیم منصور علیصاحب مرحوم طبیب نجیب آبادی برای صفرا

این چنین منضج تجویز میفرمودند صفت منضج صفرا بنفشه گاوزبان عناب سپستان تخم خطمی بادیان گلقند راهشت روز یا ده روز میدادند پس بروز مسهل برگ سنا گل سرخ در آب سائیده صاف کرده بشربت بنفشه شیرین کرده همراه سفوف تخم شاهتره و نبات میدادند و فردای روز مسهل بجای تبرید تخم ریحان بالعاب بهیدانه خطمی و نبات می نوشانیدند

آنرا که صداع بلغمی شد پیدا شربت ز طبیخ بادیان سازد شهد	رباعی ۵	گو روغن قسط و فرفیون ساز طلا طیار کنند کبوتر از بهر غذا

شرح وتحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
صداع بلغمی	درد سر که به بلغم باشد	بلغم	گرانی سر وبسیاری خواب وسستی اعضا ونبض لین وبشره وزبان سفید وغیره	روغنهای مذکوره را طلا کنند وخیسانیده

که بیان کرده می شود بنوشند وغذا گوشت کبوتر یا آنچه مناسب باشد صفت روغن قسط قسط سلیخه فلفل عاقرقرحا فرفیون جندبیدستر همه راکوفته در بست آثار آب بجوشانند تا ربع رسد وصاف کنند ودو سیر روغن کنجد اضافه نموده بجوشانند تا روغن بماند صفت روغن فرفیون فرفیون قسط جندبیدستر پودینه کوهی عاقرقرحا کندش مویزج همه را کوفته در بست سیر آب یا شراب بجوشانند تا بربع رسد پس صاف کرده بروغن کنجد بجوشانند که روغن ماند بردارند وهنگام ضرورت باستعمال آرند

صفت طبیخ بادیان عبارت ست از آنکه بادیان دران جوشانیده باشند

از بلغم اگر ترا مرض شد پیدا اخراج کنش بحب اسطمخیقون	رباعی ۶	زان پیش که افگند تنت را از پا یا حب ایاره یا حب قوقایا

صداع صفراوی	درد سر که از صفرا باشد	صفرا	زردی چشم و تلخی دهان و صفرت رنگ بدن و زردی بول و زبان	صندل سفید ۲ ماشه را در نیم پیاله آب کشنیز تر

سائیده و در پارچهٔ سوت ولایت زبان آلوده طلا کرده باشند ترکیب شربت نارنج قند ۵ آثار در آب جوشانند تا آنکه غلیظ شود پس دیگ را از دیگدان فرود آورده آب نارنج اضافه نمایند و باز قوام کنند و هر صبح یک چمچه در هفت قاشق آب حل کرده نوشانند

بیماری هر که شد ز صفرا پیدا یا حب بنفشه با نقوع مسهل	رباعی ۴	باید که خورد ز بهر دفع صفرا یا آب انار و شیر خشت اعلا

شرح و تحقیق

صفت منضج صفرا: بنفشه ۱ ماشه گل سرخ ۹ ماشه تخم کاسنی نیم کوفته ۹ ماشه سپستان ۲۰ عدد تمر هندی ۱ توله آلو بخارا ۵ دانه همه را در یک سیر آب جوشانند چون بنصف رسد صاف کرده شربت نیلوفر ۲ توله شیرین کرده نیم گرم بنوشند و غذا نخود نیم کوفته و مونگ مقشر با گوشت مرغ جوان یا گوشت گوسفند شش ماهه با کشنیز تر یا اسفاناخ و قدری تمر هندی خورند و نان گندم با گوشت

مذکور صفت حب بنفشه: بنفشه تربد رب السوس پوست هلیله زرد محمودهٔ مشوی انیسون همه را کوفته بیخته با آب خمیر کنند و حبوب سازند شربت بنفشه نقوع مسهل: سنای مکی پوست هلیله زرد تخم کاسنی نیم کوفته بنفشه نیلوفر تمر هندی آلو بخارا سپستان ۲۰ عدد همه را یک شبانه روز در نیم سیر آب تر داشته صباح صاف کنند و به بیست مثقال شیر خشت شیرین کرده نیم گرم بنوشند نافع باد

صفت شربت بنفشه: بنفشه را در پاو سیر آب بجوشانند چون به نیمه آید مالیده صاف نموده در قند قوام نمایند و نگاه دارند و وقت حاجت باستعمال آرند

صفت ترتیب آب انار: شیر خشت ۱ توله را در گلاب حل کرده صاف نموده در آب انار میخوش که با تخم فشرده باشند اضافه نمایند و سحر نیمگرم بنوشند

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
صداع مطلق	دردیست در اعضای سر	خلطی بود از اخلاط یا چیزی دیگر از گرمی و سردی وخشکی و تری بے مادہ	از قاروره و نبض و ذائقه و امور متقدم که گذشته اند و دیگر ازان باید دریافت کما ستعرف انشاء الله العلیم	پاشویه کند صفت آن گل خطمی ۱۰ ماشه بنفشه ۱۰ ماشه

سبوس گندم ۱۵ ماشه همه را در آب ۱۴ آثار بجوشانند چون سه آثار ماند پس به نیم گرم چادر روبروی مریض کشیده پایش دران گذاشته بشویند نافع باد

	رباعی ۲	
ای دردِ سر تو گشته از خون پیدا		گر تتوانی رگِ سر را و بکشا
شربت ز گلاب و قند و آب لیمو		ترتیب کن و ماش و عدس ساز غذا

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج
صداعِ دموی	دردسر که از خون باشد	خون	سرخی چشم و زبان و روی و شیرینی دهان	قند ۵۴ ماشه در هفت چمچه ۱۰ توله

آب حل کرده صاف نموده نیم چمچه گلاب و یک چمچه آب لیمو اضافه کرده بناشتا بخورد و این لخلخه هم مفیدست آب خیار گلاب ۲ توله صندل ۵ ماشه کشنیز خشک ۳ ماشه عطر خس ماشه لخلخه سازند و حسب دستور در شیشه ۳ توله کشاده دهن انداخته ببویانند نافع باد

	رباعی ۳	
دردِ سر تو اگر بود از صفرا		صندل میکن بآبِ کشنیز طلا
از اشربه میطلب شربتِ نارنج		ذرا غذیه کشکِ جو و ماش و اگرا

شرح و تحقیق

نام مرض	تعریف	سبب	علامت	علاج

بسم الله الرحمن الرحیم

یا علیم علمنی بعلمک فلک الحمد والتحیات والصلوات علی نبیک احمد افضل الرسل واکرم المخلوقات وعلی آله اهل الشرف والتکریم واصحابه ذوی المجد والتعظیم اما بعد میگویم عبد العلیم نصر الله خان الاحمدی الخیشکی الخورجوی که این رساله ایست مختصر که جمع کرده ام از مجربات خود برای نفع عزیزان عموماً و جهت استفاده فرزند ارجمند خود عبد الملک خان سلمه الله المنان خصوصاً نام کردم او را المعالجة الموثرة بالنسخ المجربة که بشرح رباعی حکیم یوسفی مرحوم شروع نمودم و به نسخ مجربه خود شرح علاج او را اتمام کردم الله تعالی قبول فرماید و بعام و خاص نفع رساند آمین

بحث علاج امراض الراس

	رباعی ۱	
ای دیده ز درد سر دلت رنج و عنا		ترک حرکت کن و طلب راحت را
خطمی و بنفشه و سبوس گندم		مجموع بجوشان و در آب کش پا

هو العلیم الحکیم

شرح باعیا طب یوسفی

تصنیف

کنز العلوم مخزن الفهوم حاجی حکیم محمد عبد العلیم ڈپٹی انسپکٹر خان خورجوی

مرحوم بعد اضافہ چند نسخجات مجربہ و ازدیاد اکثر عبارات جدیدہ مفیدہ

بار ثانی

در مطبع نظامی طبع گردید

سنہ ۱۲۹۹ ہجری

علاج الذی شرب السم

فہرست امراض کتاب المسمی بالمعالجۃ المؤیدہ بالنسخ المجربہ یعنی شرح رباعیات یوسفی

علاج امراض الراس

علاج امراض العین

ما شاء الله لا قوة الا بالله

در بیان علم بفضل و دفع امراض و آلام نسخهٔ قانون تداوی ... شهرت یافته مسمی

بعد نظر ثانی مصنف مصحح و اضافهٔ چند نسخجات مجربه باہتمام عاجز محمد عبد الرحمن

سنه ۱۲۹۰ در مطبع نظامی واقع کانپور محله پٹکاپور مطبوع گردید

YŪSUFĪ b. MUḤ. b. YŪSUF. - ᶜABD al-ḤALĪM MUḤ. NAṢR ALLĀH KHĀN. Sharḥ-i Rubāᶜīyāt-i ṭibb-i Yūsufī, i.e., al-Muᶜālajāt al-muᶜarraba bi'l-nusakh al-mujarraba. Cawnpore 1299. (308 p.) (lithographed) - Storey II 238 gives the author's name as ᶜAbd al-ᶜĀlim &c.

f 285.-

